ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ئىل
7 ـ دېكابر
(كۆنەك)
شەنبە
№49
(4058)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

نەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

لىسسابوندىكى ئۇچرىشىش

2 ـ دېكابىر كۈنى پورتۇگالىيە پايتەختى لىسسابونغاكەلگەن پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ باشچىلىغىدىكى قازاقستان دېلېگاتسىيەسى ياۋروپىدىكى بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق بويىچە تەشكىلات (ي ب ھ ت) ئۇچرىشىشنىڭ ئۇمۇمىي سېسىيەسىنىڭ ئېچىلىش تەنتەنىسىگە قاتناشتى.

55 دولەت ئەزا بولغان ي ب ھ ت ئۇچرىشىشغايلىپونىيە، جەنۇبىي كورىيەمېھمان سۈپىتىدە، ئالجىر، مىسىر، ئىسرائىل، ماروككودا تۇنىسنىڭ، شۇنداقلا كوبلىگەن خەلق ئارا تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى بايقىغۇچى سۈپىتىدە ئىشتراك قىلدى.

ي ب ھ ت ئۇچرىشىشنىڭ سېسىيە مەجلىسلىرىدە سوزگە چىققان ئاتىقلار مەزكۇر تەشكىلات پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ۋاكالەتچىلىرىدىن ۋلادىۋوستوكتىچە، مۇرماتسكىيدىن ماتىنىچە، دۇبلىندىن دۇشەنبىگىچە بولغان بارلىق رېگىون دېموكراتىيەلىك ئاساسلار بىلەن ئادەم ھوقۇقىنى كۆچەيتىشنىڭ مەزكۇر تەشكىلاتىغا ئەزا مەملىكەتلەر ئۈچۈن بېخەتەرلىك كاپالەتلىكىنى كۈچەيتىپ، 21 ـ ئەسىر ھارپىسىدا ھەممىگە بىردەك بېخەتەرلىك زونىسىنى قۇرۇش زورۇرلۇقى تەكىتلەندى.

ئۇمۇمىي سېسىيەنىڭ ئىككىنچى مەجلىسىدە مەزكۇر تەشكىلاتقا 1992 ـ ژىلدىن بېرى ئەزا بولۇپ كېلىۋاتقان قازاقستان پرېزىدېنتى ن. نازارباييۇر رىياسەتچىلىك قىلدى ۋە كېيىن ئۇتۇق بىلەن سوزگە چىقتى.

ي ب ھ ت ئۇچرىشىشدا بېلورۇسىيە ئوز ئارا جاكىدال پەيدا قىلغان رېفېرېندۇم ئىنكاسى قانۇنى ئەمەلىگە قەيت قىلىندى.

روسسىيە فېدېراتسىيەسى ھوكۇمىتىنىڭ رەئىسى ۋېكتور چېرنومىردىننىڭ ناتونىڭ شەرققە قاراپ كېڭىيىشىگە قارشى نارازىلىغى كوپلىگەن دولەت ۋەكىللىرىنىڭ قولىلاپ ـ قۇۋۋەتلىشىگە ئېگە بولمىدى.

«مەدەنىيەت توغرىلىق» قانۇن قوبۇل قىلىندى

پارلامېنت سېناتىنىڭ ئۇمۇمىي ژىغىنىدا مەجلىس ماقۇللىغان «مەدەنىيەت توغرىلىق» قانۇنىنىڭ لايىھىسى مۇھاكىمە قىلىندى. بۇمەسىلىبويىچە مەدەنىيەت مىنىستىرى تالغات ماماشېۋ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى.

مەزكۇر لايىھىنى مۇھاكىمە قىلىش ۋاقتىدا ئۇزۇنغا سوزۇلغان تالاش ـ تارتىشلار ۋە قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق پىكىر ـ تەكلىپلەردىن كېيىن «مەدەنىيەت توغرىلىق» قانۇن لايىھىسىنىڭ مۇكەممەللەشكەن ئىككىنچى نۇسخىسى پەيدا بولدى. نەتىجىدە سېناتورلار قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ «مەدەنىيەت توغرىلىق» قانۇنىنى قوبۇل قىلىشنى ياقلاپ ئاۋاز بەردى.

مەجلىس يېڭى قانۇن لايىھىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىشنى قولغا ئالدى

3 ـ دېكابىر كۈنى مەجلىس رەئىسى ملىرات ئوسپانوۋنىڭ رىياسەتچىلىكى بىلەن پالاتا بىيۇروسىنىڭ مەجلىسى بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا مۇھاكىمە قىلىشقا تېگىشلىك ئوندىن كوپىرەك قانۇن لايىھىلىرىنى موھۇ ھەپتىدە قاراپ چىقىش كوزدە تۇتۇلغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە «1997 ـ ژىلغا بەلگىلەنگەن جۇمھۇرىيەت بىيۇدژېتى توغرىلىق»، «1995 ـ ژىلغا بەلگىلەنگەن جۇمھۇرىيەت بىيۇدژېتىنىڭ ئورۇنلىنىشى بويىچە ھېساۋاتنى بەكتىش توغرىلىق»، «ئەستەمالچىلارنىڭ ھوقۇقلىرىنى قوغداش توغرىلىق»، باشقىمۇ قانۇن لايىھىلىرى بار.

بىيۇرو شۇنداقلا 13 ـ 15 ـ يانۋار كۈنلىرى ژېنادا ئوتىدىغان پارلامېنتارىزم ۋە دېموكراتىيەگە بېغىشلانغان سېمىنارغا قاتنىشىش توغرىلىق مەسىلىنى قاردى.

خىتاي ـ ھىندىستان مۇناسىۋەتلىرى

خىتاي بىلەن ھىندىستان ئوتتۇرىسىدا ئىككى مەملىكەت چېگارىلىرىدىكى نازارەت چەمبىرىدە ھەربىي ساھادىكى قوشۇمچە ئىشەنچ چارىلىرى توغرىلىق كېلىشىمگە قول قويۇلدى. بۇ كېلىشىم ئىككى دولەت مۇناسىۋەتلىرىنى كەڭەيتىشتىكى يېڭى قەدەم سۈپىتىدە باھالانماقتا.

كېلىشىمگە ھىندىستان پرېمىيېر ـ مىنىسترى خ. د. دېۋېي گوۋدا بىلەن خ خ ج رەئىسى جىياڭ زېمىن ئىمزا چەككەن.

ئەسكەرلەرنى ئېلىپ كېتىش داۋام قىلماقتا

چېچەنىستاندىن روسسىيە فېدېرال ئەسكەرلىرىنى تولۇق ئېلىپ چىقىپ كېتىش كېلەر ژىلنىڭ 20 ـ يانۋارغىچە تاماملىنىشى كېرەك. شۇنداق قىلىپ، جۇمھۇرىيەتتە سايلام قۇرۇلتىق كۈچلەرنىڭ توقۇنۇشىسىز ئوتىدىغان بولدى.

ئىككى بىرىگادىنى ئېلىپ كېتىش ھازىرنىڭ ئوزىدە باشلاندى. روسسىيە فېدېراتسىيەسى مۇداپىئە مىنىسترلىگىگە قاراشلىق 505 ـ بىرىگادىنىڭ بولۇمچىلىرى ستاۋروپول ئولكىسىدىكى بۇدىوننوۋسك شەھىرىگە ۋە كۈرسكايا ستانسىيەسىگە قاراپ يول ئالدى. مەزكۇر بىرىگادىنىڭ بىر قىسىم بولۇمچىلىرى چېچەنىستانغا چېگارىداش دالىغىستانغا جايلاشماقچى. بىر سوز بىلەن ئېيتقاندا، روسسىيە ئەسكەرلىرى جۇمھۇرىيەتتىن چىقىرىلغان بىلەن ئۇ ئاققاكەتمەي، چېچەنىستاننى مۇھاسىرە قىلىپ تۇرىدىغان ئوخشايدۇ.

گارم شەھىرىنى بېسىۋالدى

تاجىكستاننىڭ ئوپپوزىتسىيە كۈچلىرى ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى بىلەن بولغان كەسكىن جەڭلەردىن كېيىن ناھىيە مەركىزى، دۇشەنبىدىن 200 كىلومېتر ئىراقلىقتىكى گارم شەھىرىنى بېسىۋالدى. قارشى كۈچلەر ئوتتۇرىسىدىكى قان توكۈشتە ئونلىغان ئادەملەر ھالاك بولۇپ، كوپلىگەن ئويلەر ۋەيران بولغان. تاجىكستاندا قاچاقلارسىنى بارغانسىرى كوپەيمەكتە.

يۇگوسلاۋىيەدىكى ۋەزىيەت

يۇگوسلاۋىيە پايتەختى بىلەن باشقا شەھەرلەردە ھوكۇمەتكە قارشى توختىمايۋاتقان نامايىشلار ئىلگىرى سايلام نەتىجىلىرىنى ئىقرا قىلىشنى تەلەپ قىلسا، ئەندى سەربىيە پرېزىدېنتى سلابادان ملوشېۋىچنىڭ تەختتىن چۈششىنى تەلەپ قىلماقتا.

ئوپپوزىتسىيە «بىرلىك» ئىتتىپاقىنىڭ باشچىلىرى پرېزىدېنت ئىستېپاغا چىقمىسا، ھاكىمىيەتنى كۈچ بىلەن تارتىۋالىدىغانلىغىنى بىلدۈرمەكتە. ھاكىمىيەت بېشىدىكىلەر ئوز نوۋىتىدە ئوپپوزىتسىيەنىڭ ھەربىكەتلىرىنى فاشىستلارنىڭ ھەربىكەتلىرىگە ئوخشىتىپ، ئوپپوزىتسىيە چەكتىن ئاشسا، كۈچ بىلەن باسىدىغانلىغىنى مەلۇم قىلماقتا.

بۇ يەردە بولۇۋاتقان نامايىشلارغا 150 مىڭدىن كوپىرەك ئادەم قاتناشماقتا.

مۇشتىرى توپلاش ـ 97

ئاكتىۋىستلارنىڭ يارىدىمى بىلەن

ھەر ژىلدىكىدەك بۇ قېتىممۇ ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان مەھەللە شەھەر مىكروراىونلىرىدا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى توپلاش ئىشى جامائەتچىلىكنىڭ يارىدىمى بىلەن ئېلىپ بېرىلدى. بۇ سىياسىي ئەھمىيىتى زور ئىش كوپلىگەن جايلاردا كۆزدىكىدەك بولدى. ئالمۇتا شەھىرىدىكى دروژبا مەھەللىسىدە 1997 ـ ژىلغا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى ھەر دېگىندە مەھەللىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇۋۇلى ئاخۇنوۋ ۋە مەسچىت ئىمامى ئابباس قارى ھاجىلارنىڭ گېزىتلىرىمىزنى ھەر بىر سورۇنلاردا كەڭ دائىرىدە تەرغىب قىلىش، «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئىسلام دىنى ۋە ۋەتەن داۋاسى ھەققىدىكى ئايرىم ماقالىلارنى كوپچىلىك بىلەن مۇھاكىمە قىلىش ۋە شۇ ئارقىلىق ئادەملەرنى مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلىش بىلەن باشلاندى.

گېزىتلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي جانكوەرلىرى، مەھەممەتجان ھاجىم قادىروۋ، قاسىم ھاجىم، پەرىدەم قۇربان ھاجىم قىزى، مەسمجان مەسروۋ، غوجاخمەت كالاشىيېۋ، جامالدىن سېمەتوۋ، شەمشىدىن روزىيېۋ، ئومەرجان ئەمەتباقىيېۋ، ھاسانغوجا ئەخمەدۇللايېۋ، ئىبراھىم ھاجىم ئوخشاش ئاكتىۋىستلىرىمىزدەسلەپكىلەردىن بولۇپ مۇشتىرى بولدى ۋە خولۇم ـ خوشنا، بۇرادەرلىرىنى مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلدى. ئەينە شۇ ئاكتىۋىستلىرىمىزنىڭ خالىس يارىدىمى بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىگە مۇشتىرى بولغانلار سانى تورت يۈزدىن ئېشىپ كەتتى.

(ئوز مۇخبىرىمىز)

تەشەككۇرنامە

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھىرىراتى ئالمۇتا شەھىرى توۋەنكى سۈلتانقورغان مەھەللىسىنىڭ ئۇچاستكىلىق ژېگىت باشلىرى كەرىم ھېتەموۋ، نىزامىدىن گارايېۋ، ئىلۋۇت سۈپىرگىيېۋ، تايىرجان مولدابايكوۋلارغا ۋە گېزىتلىرىمىزنىڭ جانكوەرلىرى پاتىگۈل داۋۇتوۋا، ئابدۇساتتار ئاۋۇتوۋھەم يۇرت موتىۋەرى قاھار ئاكانورانوۋلارغا 1997 ـ ژىل ئۇچۇن مۇشتىرى توپلاشتا كورسەتكەن خالىس يارىدىمى ئۈچۈن سەمىمىي تەشەككۇر ئىزھار قىلىندۇ.

ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ مەركىزى چونجايېزىدىكى ژېگىت باشلىرى ۋە يۇرت موتەۋەرلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى بولۇپ ئوتتى. ئۇچرىشىشنى چونجايېزىسىنىڭ ھاكىمى ئەمىردىن خوسۇروۋ قىسقىچە كىرىش سوزى بىلەن ئېچىپ، ئاندىن قازاقستان رېگىونالىق ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ھوزۇرىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسىن

يارىكەنت تەۋەسىدىكى باش قوشۇش

يېقىندا يارىكەنت شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ ياشايدىغان مەھەللىلەرنىڭ ژېگىت باشلىرى، ناھىيىلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە يۇرت موتەۋەرلىرىنىڭ نوۋەتتىكى باش قوشۇشى بولۇپ ئوتتى. بۇ سورۇنغا شۇنداقلا قازاقستان رېگىونلۇق ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ھوزۇرىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى، جۇمھۇرىيەتلىك «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ خادىمى توختاسىن بېيشانوۋ قاتناشتى.

ئۇچرىشىشتات. بېيشانوۋ ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر مەھەللىرىنىڭ ژېگىت باشلىرى بىلەن زىچ ئالاقە باغلىغان ھالدا بەزى مەسىلىلەرنى بىرلىكتە مۇھاكىمە قىلىپ ھەل قىلىۋاتقانلىغى، ھەققىدە سوزلەپ بەردى. ئۇ شۇنداقلا ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىن شارائىتتا ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشى ئەھۋالى بىلەن ھېساپلاشقان ھالدا توي ـ توكۈن، ئەزىز ـ چىراقلارنى مۇۋۇلىپىق، ئىستراپچىلىققا يول قويمىغان ھالدا ئوتكۈزۈش، شۇنداقلا ژېگىت باشلىرىنىڭ ئەلقىمىزنىڭ مەنىۋى ھاياتىدا مۇھىم رول ئوينايدىغان گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا يېقىندىن يارىدەم بېرىشى ھەققىدە توختالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن سوزگە چىققان ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئەخمەتجان ئەزىموۋ، ناھىيىلىك ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى يولداش ئاخموللايېۋۋە ژېگىت باشلىرىغا ۋاكالەتەن ئابدۇراخمان بېكمىلەر سوزگە چىقىپ ئوز ئىشلىرى ھەققىدە توختالدى ۋە گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش ئىشىنى ياخشى نەتىجىلەر بىلەن ئاياقلاشتۇرىدىغانلىغىنى ئېشەندۈردى.

(ئوز مۇخبىرىمىز)

ئالمۇتىدا خەلىقنى چوچۇتكەن يەر تەۋرەش شەپىسى

«ئالمۇتىدا كۈچلۈك يەر تەۋرەش بولغىدەك...» دېگەن خەۋەرلەرنىڭ تارقىلىپ ژۇرگىنىگە خېلە ۋاقىت بولدى. لېكىن 3 ـ دېكابىر كۈنى كەچتە «بۈگۈن ئالمۇتىدا ساۋاتلىق 23 بىلەن 24 نىڭ ئارىلىغىدا 9 بالىلىغايېقىن يەر تەۋرىشى مۇمكىن...» دېگەن تەشۋىشلىك خەۋەرنىڭ تارقىلىشى پايتەختە ئاھالىسىنىڭ كوپچىلىگىنى قاتتىق چوچۇتۇپ، كوچىلارغا چىقىشقا مەجبۇر قىلدى.

ئەسلىدە بۇ قورقۇنۇشلۇق خەۋەر، پەۋقۇلادە ئەھۋاللار بويىچە دولەت كومىتېتى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى نۇراخمەت بىژانوۋنىڭ تەكىتلىشىچە، موسكۋادىن كەلگەن، موسكۋادىكى قازاقستان ئەلچىخانىسىغا كراسنودارلىق ئېكسپىدىتسىيىسى 3 ـ دېكابىر كۈنى ساۋات 23 تىن 35 مىنۇت ئوتكەندە ئالمۇتىدىن 43 كىلومېتىر ئىراقلىقتا ناھايىتى كۈچلۈك يەر تەۋرەش بولىدىغانلىغىنى خەۋەر قىلغان.

مۇنداق خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن جۇمھۇرىيەتنىڭ پەۋقۇلادە ئەھۋاللار بويىچە دولەت كومىتېتىنىڭ بارلىق خىزمەت ئورۇنلىرى ژۇقۇرى دەرىجىدىكى تەييارلىق ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن. ئارمىيە قىسىملىرىغا، پروكۇراتۇرا ئورۇنلىرىغا ھەر ئېھتىمالغا قارشى تەييار بولۇپ تۇرۇش تاپشۇرۇلغان. ئالمۇتىدىن خېلە ئىراققا جايلاشقان چونجىدىكى چېگارا ئەسكەرلەر بولۇمچىلىرى تۈننى كازارمىلاردىن چىقىپ، پالاتكىلاردا ئوتكۈزگەن.

شۇ كۈنى كېچىسى پايتەختە كوپچىلىك ئاھالى سۈمكا، چېمودانلىرىنى كوتىرىپ، كوچىلارغا چىقىشتى. بەزىلەر بولساچەت ئەل ماشىنىلىرىنى كارۋاللاردىن ھايداپ چىقىپ، ئەترابىغا ئوچۇق جايلاردا توختىتىشتى...

ھازىرقى تەشۋىشلىك زاماندا ئادەملەر پىسخولوگىيەسى شۇنچىلىك ئوزگەردىكى، ئەگەر بىرسى يەر تەۋرەش بولمايدۇ دېسە، ئۇنىڭغا مۇئىشىش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بىرسى تەۋرەش بولىدۇ دېسە، ئۇنىڭغا بەختۇلۇق بىلەن قاراشقا بولمايدۇ.

خۇدا ئاغىسىڭ قەتلىك شۈكرى، شۇ كۈنى يەر تەۋرەش يۈز بەرمىدى. ئۇنىڭ قاچان، قەيەردە بولىدىغانلىغىنى ھازىرچە بىر ئالدىن باشقا ھېچ كىم بىلمىسە كېرەك. ھازىرقى تەرەققىي قىلغان ئىلىم ـ پەنمۇ، زامانىۋى ئەسۋاپ ـ ئوسكۈنىلەر مۇيەر تەۋرەشنىڭ قاچان، قەيەردە بولىدىغانلىغىنى ئالدىن ـ ئالا ئېيتىپ بېرىش قابىلىيىتىگە ئېگە بولالمايۋاتىدۇ.

مالىك سادىروۋ.

گېزىت ۋە گېزىتخان ـ ئۇتتۇر ئالاقىلار

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئانكېتىسى

1. «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىاللارنىڭ، مەخسۇس سەھىپىلەرنىڭ، تۈركۈملەرنىڭ قايسىسى سىزگە ياقىدۇ؟
2. قايسى ماتېرىاللار سىزنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ؟
3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە قايسى يوتىلىشتىكى ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىڭىز؟
4. «يېڭى ھاياتنى» قاچاندىن تارتىپ تۈراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىسىز؟ ئۇنىڭغا 1997 ـ ژىل ئۈچۈن مۇشتىرى بولدىڭىزمۇ؟

رابىلەم مەخسۇتوۋا، ئابدۇللا روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153 ـ ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ ئىنگلىزچىلى مۇئەللىمى:

1. ھازىرقى بازار ئىختىسادىغا كۆچۈش دەۋرىدىكى ھەر خىل قىينچىلىقلارنى يېڭىپ ئىلىم ـ پەن بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان، مانارىپ ۋە سالامەتلىكنى ساقلاش ساھالىرىدا ئازغىنا ئەمگەك ھەققى ئېلىپ چىداپ ئىشلەۋاتقان ئادەملەر تۇغرىلىق ۋە ئانا دىيارىمىز ھەققىدىكى ماتېرىاللارنى قىزىقىپ ئوقۇيمەن. باشقا ماتېرىاللار قاتارىدا بولۇپمۇ ش ئۇ ئا رلىق يازغۇچى ئەخمەت ئومەرنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئىللەتلىرىنى جۇرئەتلىك ۋە مۇپەسسەل پاش قىلىدىغان «ژىراق قىرلاردىن ئانا يۇرتقا سالام» دېگەن پۈيلىتىستىكىلىق ماقالىسى مەندە ئىنتايىن چوڭ تەسىرات قالدۇردى. مەزكۇر ماقالىنى قايتىلاپ ئوقۇپ، خەلقىمىزنىڭ ھازىرقى ئېچىنىشلىق ئەھۋالى ئۈستىدە ئويلاندىم. ھەقىقەتەنمۇ ئۇزىمىزدىكى سەلبىي كۆرۈنۈشلەرنى ئۇزىمىزنىڭ ئېتىراپ قىلىشىمىز، ئۇنى مۇمكىن قەدەر تېز تۈزىتىشكە ھەرىكەت قىلىشىمىز ناھايىتى مۇھىمدۇر.

2. مەن «يېڭى ھاياتتا» «موشۇ ماقالىنى مېنى قىزىقتۇرمايدۇ»، ـ دەپ ئېيتالمايمەن.

3. كەلگۈسىدە «يېڭى ھايات» سەھىپىسىدىمەكتەپلىرىمىز ۋە تەجرىبىلىك پېداگوگلار ھاياتىدىن كۆپىرەك ماتېرىاللار ۋە ياش ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ پروزا ئەسەرلىرىدىن تونۇشتۇرۇپ تۇرۇلسا مەخسەتكە مۇۋاپىق بولار ئىدى.

4. «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى بۇ ئۇيغۇرلار ئۈچۈن چوڭ بىر مەنبە. «يېڭى ھايات» گېزىتى نەشر قىلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن ئۇنى ئوقۇسام دېگەن ئارمان پەيدا بولىدى. لېكىن بۇ يېزىقنى بىلمىگەنلىگىمدىن ئۇنى ئوقالماتتىم. مەن «ئۇيغۇر ئاۋازىدا» بېرىلگەن ئەرەپ گرافىكىسى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىنى ئۆگىنىش مەشقىلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇز ساۋاقداشلىرىمدىن ئاچتىم. مانا ئون ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان «يېڭى ھاياتنى» داۋاملىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. بۇ يېزىقىمزنى ئۆگىنىۋالغىنىم ماڭا ئەجايىپ چوڭ غەزىنىنى ئاچتى. مەن ھازىر ۋەتەندە نەشر قىلىنىۋاتقان كوپلىگەن كىتاپ ـ ژۇرنالارنى ئوقۇپ بەھرلىنىۋاتىمەن. مەن ئۇيغۇر ناھىيەسىدە تۇغۇلۇپ ئوسكەن بولساممۇ ـ ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستان تۇغرىلىق خېلە مەلۇماتقا ئېگە بولدۇم. بۇ ئەينە شۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىنى ئوقۇش ئارزۇسىدىن پەيدا بولغان ئىشتۇر. 1997ـ ژىلغىمۇ سويۇملۇك «يېڭى ھايات» گېزىتىمىزغا بىرىنچىلەر قاتارى مۇشتىرى بولدۇم.

* * *

نەئىم تۇردىيېۋ، «ئاقساي» ئۇچاستىكىلىق شىپاخانىسىنىڭ باش دوختۇرى:

1. گېزىت ـ دايىم ھەرىكەت قىلىپ، تەرەققىياتقا ئىنتىلىدىغان خۇددى بىر جانلىق، جوشقۇن ئورگانىزمنى ئەسلىتىدۇ. ئۇنىڭدا ھەربىر ساندا ئالدىنقىسىنى تەكرارلىمايدىغان يېڭى، ئادەمنى قىزىقتۇرىدىغان، ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدىغان، ئويلاندۇرىدىغان ماتېرىاللار بېرىلمىسە، ئۇنداق گېزىت قىزىقارلىق بولمايدۇ، مۇشتىرىلار ئۇنداق گېزىتتىن ئوڭايلا زېرىكىدۇ. كېيىنكى ژىللىرى «يېڭى ھايات» ھازىرقى جوشقۇن رەۋىشتە ئوزگىرىپ تۇرۇۋاتقان دەۋىر تەلەپلىرىگە جاۋاپ بېرىدىغان ماتېرىاللار خېلە كوپ بېرىلگەنلىگى، گېزىتىمىزنىڭ سۈپەت جەھەتتىن خېلە ياخشىلانغانلىغى ھەممىگە ئايان. ماڭا ياققان ماتېرىاللارنى ئېيتىپ ئوتسەم خېلىلا ئۇزۇن. ۋەتەن داۋاسى ھەققىدىكى ئا ق ش، ئاۋسترالىيە، گېرمانىيە، تۈركىيە ۋە باشقا جايلاردىن يېزىلغان ماتېرىاللار «مەن ئۇيغۇر» دېگەن ھەر بىر ئادەمنى پەرۋاسىز قالدۇرمىسا كېرەك.

2. «يېڭى ھاياتتا» چىقىۋاتقان ماقالىلار مېنى ئاساسىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. كەلگۈسىدىمۇ «يېڭى ھايات» سەھىپىلىرىدە ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ تارىخى، بولۇپمۇ خەلقىمىزنىڭ يېقىن ئوتمۇشتىكى تارىخىنىڭ بىزگە نامەلۇم تەرەپلىرىنى يورۇتىدىغان، ساختىلاشتۇرۇلمىغان ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى، شۇنداقلا ئۇيغۇر خەلق تىبابەتچىلىكى ھەققىدە، ئۇنىڭ يارقىن نامايەندىلىرى توغرىلىق ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» تۇنجى سانىدىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997ـ ژىل ئۈچۈن مۇشتىرى بولدۇم.

* * *

ئىبراھىم بارات، شائىر:

1. گېزىتلەر ھاياتىمىزدا مۇھىم رول ئوينايدىغان ئەجايىپ بىر غەزنە، مەنبە بولۇپ، ئۇنىڭدىن توغرا پايدىلانمىغان ئادەم ئۇزىنىڭ ئادەمىيلىك سۈپەت ـ خاسىيەتلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشى مۇمكىن.

دۇنيادىن ئوتكەن ھەممە ئەقىللىق، دانىشمەن كىشىلەر ئادەملەرگە ئوقۇشنى، بىلىشنى، ئەڭ بولمىغاندا ئاڭلاشنى ۋەسىيەت قىلىپ كەتتى. دېمەك، ئادەم بالىسى ئۈچۈن ئوقۇش، ئۆگۈنۈش كام بولسا بولمايدىغان زورۇر مەنىۋىي بايلىق بولۇپ، بىز ئەينە شۇ بايلىقنى سويۇملۇك گېزىتلىرىمىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھاياتتىن» ئالىمىز. بولۇپمۇ «يېڭى ھايات» گېزىتىدە خەلقىمىزنىڭ ئۈز مۇستەقىللىغى ئۈچۈن ئېلىپبارغان تارىخى كۆرەشلىرى، كومۇنىستىك قىزىل خىتاي زوراۋانلىرىنىڭ ئاناۋەتىنىمىزدە ژۇرگۈزىۋاتقان ھەرخىل رەزىل، مۇدھىش سىياسىي ھەرىكەتلىرى بىلەن ئەشەددىي جىنايى قىلمىشلىرى توغرىسىدا بېرىلىۋاتقان ماقالىلار بىزنىڭ ئازاتلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن كۆرەش ئىرادىمىزنى ئويغۇتۇپ، قالماي، بەلكى، ئەڭ مۇھىمى، ۋەتىنىمىزنىڭ مۇستەقىللىغى يولىدا بىزنى ھەر قاچان تەييار تۇرۇشقا ئېلىپ كېلىدى. مەن ئەينە شۇنداق روھتا يېزىلغان نۇرغۇنلىغان سىياسىي، تارىخىي ماقالىلار ئىچىدە ئالدىنقى ژىللىرى ئېلان قىلىنغان سۇلتانماھموت قەشقىرىنىڭ «20 ئەسىردە شەرقىي تۈركىستانغا خىتايلارنى كوچۇرۇش ھەرىكىتى ۋە ئۇنىڭ ئاقىبەتلىرى»، رەھمىتۇللا رەھمىتىنىڭ «جۇڭگونىڭ شەرقىي تۈركىستانغا ئادەم يەرلەشتۈرۈشى»، ئىستانبۇلدىكى شەرقىي تۈركىستان ۋەخپىسى رەئىسى ئىستىپادىكى كېنېرال مەھەممەت رىزا بېكىننىڭ «ئاسارەتتىكى شەرقىي تۈركىستان»، تاشكەنتتىن تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزىتى ئابدۇخالىق ئايتبايېۋنىڭ «شەرقىي تۈركىستان قاچان خىتاي زىمىنىنىڭ بىر بولىكى بولۇپ قالدى؟» دېگەن ماقالىلارنى تەكتىلىگەن بولار ئىدىم. شۇنداقلا باتۇر راشىدىنىڭ «مۇستەقىللىغىمىز ئۈچۈن كۆرەش ۋە بەسىپ ئوتكەن چىغىر يوللار» ۋە كوپلىگەن باشقا ماقالىلار ھەر قانداق ئادەمنى ھاياجانلاندۇرىدۇ، ئويلاندۇرىدۇ.

2. «يېڭى ھاياتتا» بېرىلىۋاتقان ماقالىلار مېنى ئاساسىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. مەن ھەر ئىككى گېزىتىمىز ھەققىدە مونۇ پىكىرىمنى ئېيتىپ ئوتۇشنى لايىق كوردۇم. جايلاردا ئىختىيارىي مۇخبىرلار پوستلىرىنى قايتىدىن مۇقىم قۇرۇپ چىقىپ گېزىتلەردە ئېلان قىلىش بىلەن ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيەتلىنىنى كۈچەيتىش كېرەك. گېزىتىمىزگە ماقالە يېزىش، مۇشتىرى تۇپلاش، ئاممىنىڭ پىكىر ـ ئىنكاسلىرىنى يەتكۈزۈپ تۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرىشنى ئۇلار ئۇز ئۈستىلىرىگە ئېلىشلىرى لازىم. شۇنداقلا چەت ئەل گېزىتلىرى بىلەن رادىيو خەۋەرلىرىدە ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق ماقالە ـ خەۋەرلەرنى گېزىتىمىزدە يورۇتۇپ تۇرغىنىمىز تېخىمۇ ياخشى بولغان بولار ئىدى.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» دەسلەپكى سانىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

* * *

تۇرسۇن تۇردىيېۋ، قازاقستان خەلقلىرى ئاسامبلېيەسىنىڭ ئەزاسى، جامبۇل ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى:

1. ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى، جۈملىدىن گېزىتلار ئىنسانلار ھاياتىنىڭ ھازىرقى باسقۇچىدا كام بولسا بولمايدىغان ئاجىرالماس قىسمىغا، مۇھىم بىلىم مەنبەسىگە ئايلاندى. «يېڭى ھايات» گېزىتى ئەينە شۇنداق بىلىم مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. «يېڭى ھاياتنىڭ» مەندە ئالاھىدە تەسىر قالدۇرغان ماتېرىاللار ئىچىدە ئامېرىكىلىق تارىخچى جون ۋ. گاردنېرنىڭ «رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» دېگەن كىتابىدىن بېرىلگەن ئۈزۈندە، شۇنداقلا تۈركىيەلىك ۋەتەندىشىمىز، ئىستىپادىكى كېنېرال مەھەممەت رىزا بېكىننىڭ ھاياتىنى ئالالىيىتى ھەققىدىكى ماتېرىالنى ئالاھىدە تەكتلىگەن بولار ئىدىم.

2. «يېڭى ھاياتنىڭ» ھازىرقى بېرىۋاتقان ماتېرىاللىرى ئاساسىي جەھەتتىن مېنى قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. كەلگۈسىدىمۇ ھازىرقى ۋەتەن تارىخى، چەت ئەللەردىكى ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق ماتېرىاللارنى داۋاملىق بېرىش بىلەن بىللە يېزا ئەمەكچىلىرى، ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي ئەھۋالدىكى يېزاھاياتى ھەققىدە ھەققانىي، فاكتىلارغا ئاساسلىنىدىغان ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. «يېڭى ھاياتنى» نەشر قىلىنىشقا باشلىغاندىن بۇيان ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىلغا دەسلەپكىلەردىن مۇشتىرى بولدۇم.

پاتىگۈل تېيىپ ھاجىم قىزى سابىتوۋا، فىلولوگىيەپەنلىرىنىڭ نامزىتى، ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پېرىزىدېنتى ھۇزۇرىدىكى دولەت مەسىلىلىرى بويىچە مەللىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى:

1. بىز قازاقستاندا ياشاپ، ئۇنىۋىرسىتېتنىڭ ۋەتەنى دېسەكمۇ، ئەسلى بىزنىڭ ئانا ۋەتىنىمىز، ئۇيغۇرلار دىيارى ـ شەرقىي تۈركىستان. بىز قازاقستاننىڭ كۆللىنىشى ئۈچۈن ئەمگەك قىلساقمۇ ھەممىزنىڭ ئوي خىيالى، بولۇپمۇ شۇ تەرەپتە دۇنياغا كېلىپ، ئازاتلىق، ئىستىقلالىيەتنىڭ «تەمنى» تارتقانلار، ئەلۋەتتە، ئۇز ۋەتىنىمىزنى ئويلايمىز، ئۇنىڭ دەرت ـ ھەسرىتى، خوشاللىغى بىلەن ياشايمىز. شۇ سەۋەپتىن ماڭا ۋەتىنىمىزنىڭ تارىخى، ئۇنىڭ ئوتمۇشىگە بېغىشلانغان ماتېرىاللار، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئازاتلىغى ئۈچۈن قانات يايغان كۆرەشلەر سەھىپىلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرىدىغان ماتېرىاللار، شۇنداقلا باي مەدەنىيىتىمىزگە ھەسسە قوشقان نامايەندىلەر، كۆرەش بايرىغىنى كوتەرگەن جەڭچىلىرىمىز ھەققىدە يېزىلغان ماتېرىاللار ياقىدۇ. ئۇلار سۈزىسىز مېنى چوڭقۇر ئويلاندۇرىدۇ. تۈركىي تىللىق خەلقلەر ئارىسىدا ئوتمۇشتە ئالاھىدە نورۇن تۇتقان خەلقىمىزنىڭ بۇگۈنكى ئەھۋالى ئىنتايىن ئېچىندۇرىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئېلان قىلىنغان ماتېرىاللار ئىچىدە ماڭا ئالاھىدە تەسىر قىلغانلىرى: «شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى تۈنجا قېتىم ئامېرىكا دولەت مەجلىسىدە ئوتتۇرغا قويۇلدى»، «گۇناسىز گۇناھكارلارنىڭ ئېچىنىشلىق قىسمىتى» ۋە يازغۇچى ئەخمەت ئومەرنىڭ «ژىراق قىرلاردىن ئانا يۇرتقا سالام» دېگەن ماقالىلار ماڭا ئالاھىدە تەسىر قىلدى.

2. «يېڭى ھاياتنىڭ» مۇشتىرىلىرى ئاساسەن چوڭ ياشتىكى ئادەملەر، كوپچىلىك دىنىدىن خەۋىرى بار كىشىلەر. شۇنداق ئېكەن، دىن توغرىلىق ماتېرىاللارنى كوپلەپ بېرىشنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟ شۇنداقلا يازغۇچىلىرىمىزنىڭ يېكى ئەسەرلىرىدىن (ئەسىر) بىر نەچچە سانغا ئىككى بەتتىن ئۈزۈندىلەر بېرىش ئورۇنلۇقمۇ؟ شۇنداقلا «ئۇيغۇر ئاۋازىدىكى» بەزى ماقالىلار «يېڭى ھاياتتا» تەكرارلىنىدۇ. نېمە ئۈچۈن؟

3. ھەممىزگە لازىم ماتېرىاللار ـ مۇتەخەسسىسلەرنىڭ، باشقا خەلقلەر ۋەكىللىرىنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە بۇگۈنكى ئەھۋالىغا، تەغدىرىگە باغلىق ماتېرىاللار، بىزنىڭ بۇگۈنكى ئېغىر ھاياتىمىز ھەققىدىكى ماقالىلار زورۇر.

4. «يېڭى ھايات» نەشر قىلىنىشقا باشلىغان 1970 ـ ژىل 1ـ يانۋاردىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

ژىللار ۋە ئادەملەر

ئەرژىگىنكە قىرىق ھۈنەر ئازلىق قىلدۇ

«ئوغۇل بالا ئۈچۈن قىرىق ھۈنەر ئازلىق قىلدۇ» دەپ خەلقىمىز بېكار ئېيتمىغان. ئابدىرىم ئابدۇللايېۋ مۇ بىر قانچە كەسىپنىڭ ئېگىسى. ئۇ بالىلىق چېغىدىن تارتىپ، يەنى مەكتەپتە ئوقۇپ ژۇرگەن چاغلىرىدا دوختۇر بولۇپ، ئوز خەلقىگە خىزمەت قىلىشنى ئارزۇ قىلغان ئېدى. بىراق، تەغدىر تەقەزاسى تۈپەيلى، ئوز ئېلىدە ئىشلەشكە ھېچ قانداق مۇمكىنچىلىك يار بەرمىگەنلىكتىن ۋەتەننى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر بولغان ۋەقەزاقستان دىيارىغا 1955 ژىلى ئاتا - ئانىسى بىلەن كوچۇپ چىققان...

ئەسلى غۇلجا شەھىرىدە 1934 - ژىلى تۇغۇلغان ئا. ئابدۇللايېۋنىڭ ئوقۇپ، سىلىۋاتلىق بولۇشىغا ئاتىسى ئابدۇللام رازى ھەلجىم ئالاھىدە كۈچ چىقارغان. ئابدۇللام رازى دىنىي زات بولسىمۇ دۇنياغا بولغان كوز قارىشى يېڭىچە ئادەم ئېدى. ئابدىرىمنىڭ ئالدى بىلەن غۇلجا شەھىرىدىكى «روشەن» مەكتىۋىدە ئوقۇپ، ئاندىن «مۇرات» نامىدىكى تولۇق قىسىز ئوتتۇرا مەكتىۋىنى ياخشى باھالار بىلەن تۈگەتتى. ئۇ ئوز بىلىمىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ئۈچۈن بالىلىق ۋاقتىدا ئارزۇ قىلغان كەسىپ بويىچە ئۈچ ژىللىق تىببىي بىلىم يۇرتىدا تەھسىل ئالىدۇ. مەزكۇر بىلىم يۇرتىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىغاندىن كېيىن ئابدىرىم ئابدۇللايېۋ نىلقا ناھىيەسىگە قاراشلىق خەلق شىپاخانىسىنىڭ سەھىيە باشقارمىسىغا ئىشقا ئەۋەتىلدۇ. ئۇ مەزكۇر باشقارمىدا ژۇقۇملۇق ئاغرىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش بولۇمىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. بىراق، خەلق سالامەتلىگىنى ساقلاش ئىشىدا كوپ ۋاقىت ئىشلەشكە نەسىپ بولمايدۇ. يەنە كېلىپ، ماۋ گروھىنىڭ مىللىي كادىرلار ئۈستىدىن ژۇرگۈزگەن سىياسىي ئەيىپلەشلىرى، تەقىپلەشلىرى ئاقىۋىتىدىن باشقا ۋەتەنداشلارغا ئوخشاش چەت ئەللەرگە كېتىشكە مەجبۇر بولدى. ئابدىرىم ئابدۇللايېۋنىڭ ئائىلىسىمۇ ئالدى بىلەن تالدىقورغان ۋىلايىتىنىڭ «قاپال» قوي سوۋخوزىغا ئورۇنلىشىپ، بىر ئاز ۋاقىتتىن كېيىن چېلەك يېزىسىغا كوچۇپ كېلىدۇ. بۇ يۇرتقا كەلگەن كۈندىن باشلاپ، ئا. ئابدۇللايېۋ ھېچ بىر ئىككىلەنمەستىن، شوفيورلارنى تەييارلايدىغان ئالتە ئايلىق كۇرسقا كىرىپ ئوقۇيدۇ.

شوفيورلۇق كۇرسىنى تاماملىغان ئابدىرىم قولىغا شوفيورلۇق گۇۋاھنامىنى ئېلىپ، «چېلەك» تاماكا سوۋخوزىغا ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ. مەزكۇر ئېگىلىكتە ئىشلەش جەريانىدا ئۇ ئوزىگە ژۇكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى ۋاقىتىدا ئورۇنلاپ، تېخنىكا قائىدىلىرىگە ئالاھىدە ئېتىۋار بېرىدۇ. 1977 - ژىلى ئۇنى ناھىيەلىك يولۇۋچىلارنى توشۇيدىغان ئاۋتوتراسپورت مەھكىمىسىگە ئىشقا ئەۋەتىدۇ. بۇ مەھكىمىدىمۇ ئا. ئابدۇللايېۋ تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىلەرگە جاۋابكەرلىك بىلەن قاراپ، يولۇۋچىلارنى توشۇشتا ئۈلگىلىك ئەمگەك قىلىدۇ. 1994 - ژىلى مۇشۇ يەردىن ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقىدۇ.

ئەدەبىيات - سەنئەتكە ئىشتىياق باغلىغان ئابدىرىم ئابدۇللايېۋ جەمىيەت ئىشلىرىدىن تاشقىرى ئۇيغۇر يازغۇچى، شائىرلىرىنىڭ ئىجادىيەتلىرى بىلەن يېقىندىن تونۇشۇش ۋە ئۇلارنىڭ كىتابلىرىنى ئوقۇپ، ئۇگىنىش بىلەن بىللە ئوزىمۇ شېئىرلارنى يېزىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭ بىر قانچە شېئىرلىرى ناھىيەلىك گېزىت سەھىپىلىرىدە بېسىلىپ، گېزىتخانىلار تەرىپىدىن ياخشى ئىنكاسلارغا ئېرىشكەن.

ئابدىرىم ئابدۇللايېۋ مەھەللىدىكى جاماەتچىلىك ئىشلىرىغا يېقىندىن تارتىلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ، ھەر ژىلى ئۇيغۇر تەلىداچىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاش مەزگىلىدە گېزىت ئاكتىۋىستلىرى بىلەن بىللە ژۇرۇپ، ھەر بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ ئوز ئانا تىلىدىكى گېزىتلارغا يېزىلىشىنى دەۋەت قىلىپ كەلمەكتە.

تۇرسۇن تۇردىيېۋ.
ئالمۇتا ۋىلايىتى.

دېخان ئېگىلىكلىرىدە

«گۈلستاننىڭ» گۈلستانى

ئاسمان بۇلاق سۈيىدەك تىنىق. غول ئېرىقتىكى سۇ خۇددى تەمىر چەككەندەك نەغمە بىلەن ئاقماقتا. تۈن يېرىمىدىن ئاشقان. بېدىلىكتە بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ سايراۋاتقان بودىنە ئېتىزلىقتا كومۇقاناققا سۇ تۇتىۋاتقان ئابدۇقېيىمنىڭ ھارغىن كوزلىرىگە ئارام بېغىشلاتتى. ئۇ سۈنى ئاخىرلاشقان شاگىدىن ئىككىنچىسىگە يوتكىدىدە، تۇغان بېشىدا ئولتىرىپ، خىيال دېڭىزىغا غەرىق بولدى.

ئابدۇقېيىم ئەسلىدە غۇلجىنىڭ توپىدەك مەھەللىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى ئابدۇرېشىت ئاكا ئالمۇتىدىكى زاۋۇت مەكتىۋىنى تۈگەتكەن زىيالى ئادەم ئېدى. ئۇ 30 - ژىللاردىكى كوچ - كوچ بىلەن ئاناۋەتنى شەرقىي تۈركىستانغا ئوتكەن. گومىنداڭچىلارغا قارشى ئوچ ۋىلايەت مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابىغا قاتناشقان. كېيىن توققوز تارا ناھىيەسىگە كوچۇپ بېرىپ، مانا - رىپ ساھاسىدا ئىشلىگەن. ئابدۇقېيىم دەسلەپ توپىدە گۈدە، كېيىن توققوز تارادا ئوقىدى. 1955 - ژىلى ئائىلىسى بىلەن كېڭەش ئېلىگە كوچۇپ چىقىپ، قورام يېزىسىغا ئورۇنلاشتى. 1960 - ژىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملاپ، ھەربىي بورچىنى ئوتىدى. ئارمىيە سېپىدىن قايتىپ كېلىپ ئويلەندى. بىر پالىلىق بولغاندىن كېيىن تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇغرافىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشتى. بىر ژىلدىن كېيىن ئىختىساتتىن قېينىلىپ، ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرالماي، ئىشتىن تاشقىرى ئوقۇش بولۇمىگە يوتكەلدى ۋە چېلەك يېزىسىدىكى ئەۋزۇ نامىدىكى مەكتەپتە مۇئەللىم بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى.

ئابدۇقېيىم كېچىدىنلا ئەدەبىياتقا ھەۋەس باغلىغاچ، شېئىر، ھېكايىلارنى يېزىشقا مەشىق قىلاتتى. بۇنى بىلگەن چېلەك ناھىيەلىك ئۇيغۇر گېزىتى رەھبەرلىرى ئۇنى رەداكسىيەگە ئىشقا تەكلىپ قىلىشتى. نەتىجىدە ئابدۇقېيىم كوررېكتور، رەپىقىسى رېھان باسمىخانىدا ھەرىپ تەرگۈچى بولۇپ ئىشلەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ شېئىر، ھېكايىلىرى مەتبۇئات سەھىپىلىرىدە يورۇق كورۈشكە باشلىدى.

ئازىراق ماناش بىلەن چوڭ ئائىلىنى بېقىش ئۈنى يەنە كەسىپ ئوزگەرتىشكە، مەكتەپتە مۇئەللىم، كەسىپىي تېخنىكىلىق ئۈچىلىشىشدا ئاۋخوز، كېيىن ماشىنا - تراكتور ستانسىدا توكار بولۇپ ئىشلەشكە مەجبۇر قىلدى، ئۇ قەيەردە، كىم بولۇپ ئىشلىمىسۇن، ئوزىنىڭ تىرىشچانلىغى بىلەن كولېكتىۋ ھورمىتىگە سازاۋەر بولدى. بىر دىنلا زامان ئوزگەردى. كوپلىگەن كارخانىلار بىلەن مەھكىمىلەر بازار ئىختىسادىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، ۋەيران بولدى. ئەينە شۇ چاغدا ئابدۇقېيىم ئابدۇرېشىت ئوغلى ھېچ ئىككىلەنمەي، قورام يېزىسىدىن 10 گېكتار شۇرتاق يەرنى ئېلىپ، ئائىلىسى ۋە بالىلىرى بىلەن «گۈلستان» نامىلىق دېخان ئېگىلىكىنى قۇرۇپ، يەرگەئىشلەشكە باشلىدى. دەسلەپكى ژىلى ياخشى ئوئۇم ئالالمىدى. ئۇنىڭ ئەگەر ئوزىنىڭ شەخسىي تېخنىكىسى بولمىسا، سۈدىن ئۈنۈملۈك پايدىلانمىسا، قىلغان تىرىكچىلىكىدىن مول ھوسۇل ئالالمايدىغانلىغىغا كوزى يەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھوكۇمەتتىن قەرىز ئاخچا ئېلىپ، يەر ھايداش، ئۇرۇق چېچىش ئاگرىگاتلىرى بار تراكتور سېتىۋالدى. سۈدىن قىسلماسلىق ئۈچۈن ئېتىز بېشىغا ئارتىزان قۇدۇغى قازدۇردى.

مانا، ھايت - ھويت دېگىچە ئارىدىن ئالتە ژىل ئوتتۇپ كەتتى. ئۇ ئوز ئېتىزىدا كومۇقوناق، بېدە، تاماكا، كوكتات ئوستۈرۈپ، ھوسۇلدارلىقنى ژىلدىن - ژىلغا ئاشۇماقتا. ئوزتۇرمۇشنى ياخشىلاپ، باشقىلارغا يارەدەم قولىنى سۇنماقتا.

ئابدۇقېيىم خىيال دېڭىزىدىن چىقىپ، ئاسمانغا قاريدى. تولۇن ئاي ئەترابقا سېخى نۇرىنى توكۈپ، ئۇنىڭ قەلب تارىنى چىرتكەندەك بولدى ۋە ئۇ كوكۈل دەپتىرىگە مونۇ مىسرالارنى يېزىپ قويدى:

ئاي چىققاندا ئالتۇن تاۋاقتەك،
ئىكىنزارغا توكتى نۇرىنى.
ئېرىق سۈيى ئاقىدۇ شاگىغا،
كورسەتمەستىن كومۇچ ھورىنى.
تۇغانلاردا كورىنەر يۇلتۇز،
سۇ تېگىدە ياتقان مارجاندەك.
سوكۇت ساقلاپ تۇرار مەۋجۇدات،
ئەنسىز دۇنيا جىمجىت جاھاندەك...

ئابدۇقېيىم قانداقتۇ بىر قانائەتلىنىش بىلەن كۈلۈمسىرەپ ئورنىدىن تۇردى. شاگىنىڭ ئايىغىنى تەگشۈرۈپ كېلىپ، سۈنى چوڭ ئېرىققا ئوردى. بارلىق زىرائەتنى سۈدىن چىقىرىپ، كوگلى ئىمىن تاپقاچ، كەپىگە كېلىپ، شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى.

* * *

- قېيىمبەگ، ھەي قېيىمبەگ غوجا! بارمۇسەن؟ (دوستى ئۇنى قېيىمبەگ دەپ ئاتايدىغان). دېخاننى يوقلاپ كەلگەن قەدىناس دوستىنىڭ چاگىلداق ئاۋازى ئابدۇقېيىمنى ئوختۇتتى. ئۇ كەپىدىن چىقىپ، ئاغىنىسىنى قۇچاق يېيىپ قارشى ئالدى. دوستى ئەترابتىكى ئېكىنزارلىققا زوق بىلەن قاراپ، كوگلىدىكى شاتلىغىنى ئىزھار قىلدى:

- ھەقىقەتەن مۇسىنىڭ قۇرغان «گۈلستانىڭ» بىر گۈلستانغۇ. ئارتىزان قۇدۇغىدىن زەمىزەم سۇ فونتان بولۇپ ئېتىلىپ تۇرىدۇ، بېدە، كومۇقوناقلىرىڭ يېشىل دېگىزدەك چايقىلىدۇ. ساينىڭ تېشىدەك ياتقان قوغۇن - تاۋۇزلىرىڭ پىشىپ قاپتۇ... مېھمان كەپىگە كىرگەندە جوزا ئۈستىدە تۇرغان «يېڭى ھايات»، «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىنىڭ يېڭى سانلىرىنى، «ئويغانغان زىمىن»، «ئەخمەت ئەپەندى» ئوخشاش رومان ۋە باشقىمۇ ژۇرنالارنى كورۈپ، تېخىمۇ ھاياجانلاندى.

- بۇ كەپە ئەمەس، ھەقىقىي كىتابخانا ئېكەن. سەن بۇ يەردە دېخانچىلىق قىلىۋاتامسەن ياكى ئوقۇش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتامسەن؟

- ھەر ئىككىسىنى قىلىۋاتىمەن، - دېدى ئابدۇقېيىم كۈلۈمسىرەپ. ئېتىزدىن ئائىلەم بەھىر ئالسا، بۇلاردىن قەلبىم راھەتلىنىدۇ.

ئىلگىرى ئائىلە شارائىتى بىلەن ھەر خىل كەسىپلەردە ئىشلىگەن، خۇسۇسىلاشتۇرۇش باشلانغاندىن كېيىن قورام يېزىسىدا دەسلەپكىلەرنىڭ بىرى بولۇپ دېخان ئېگىلىكىنى قۇرغان ئابدۇقېيىم تايىروۋ ھازىر يۇرتىدىكى ھاللىق دېخانلارنىڭ بىرىدۇر. ئۇ كېيىنكى ۋاقىتلاردا تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئوز ئىختىسادىنى مۇستەھكەملىسە، يەنە بىر تەرەپتىن يېزىدىكى تۇرمۇشى ناچار ئائىلىلەرگە، قېرىچورىلەرگە مادداي يارەدەم قىلىپ كەلمەكتە. ئابدۇقېيىم شۇنداقلا ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «يېڭى ھايات» ۋە «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتلىرىنىڭ ئاكتىۋ تەشۋىقاتچىسىدۇر. ئۇ ھەر ژىلى گېزىتلەرگە مۇشتىرى توپلاش ئىشىغا يانال قاتنىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر تېاترىغا مادداي يارەدەم ژىغىشتىمۇ ئۇنىڭ قوشقان توھپىسى ئاز ئەمەس. ئا. تايىروۋ بىيىل ئوز ئېتىزىدا كومۇقاناق، كوكتات، سېمىشكا، قوغۇن - تاۋۇز، ۋە بەدەۋستۇرۇپ، ئۇلاردىن مول ھوسۇل يېتىشتۇردى. بۇ ئىشتا ئۇنىڭغا ئىككى ئوغلى شوھرەت بىلەن ئابلىكىم قول - قانات بولدى.

بىيىل ئوز ھاياتىنىڭ ئەللىك يەتتە باھارىغا قەدەم باسقان ئابدۇقېيىم رەپىقىسى رېھان بىلەن ئۈچ ئوغۇل ۋە ئۈچ قىزنى تەربىيىلەپ قاتارغا قوشقان چوڭ ئائىلىنىڭ ئاتىسىدۇر. ئۇلار مۇئىشتىن بوش ۋاقىتلىرىدا ئاتىسىغا يارەدەم قىلىپ «گۈلستان» دېخان ئېگىلىكىنى ھەقىقىي گۈلستانغا ئايلاندۇرۇشقا چوڭ يارەدەم بەرمەكتە.

ئەكرەم سادىرىي.
چېلەك ناھىيەسى.

ياخشى تەشەببۇس

قەدىر بىلىدىغانلار ژۇكۈنى يولدا قويمايدۇ

خەلقىمىزنىڭ ئىجتىمائىي، مەدەنىي ھاياتى، ئۇمۇمەن مىللىي مەنپەئەتىمىزگە ئالاقىدار كوپلىگەن مەسىلىلەر ھازىرقى دەۋرروھىغا مۇناسىۋەتلىك جايلاردىكى ئاھالىنىڭ تەشەببۇسى ۋە غەمخورلىغى بىلەن ھەل قىلىنىپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ شاھىدى بولۇپ ژۇرىمىز. بۇ خۇسۇسىدا پىكىر قىلغىنىمىزدا، مىللىي غۇرۇرغا ئېگە پۇلدار تىجارەتچىلەر، شۇنداقلا ئاھالى ئىلىدىكى جان كويەرلىرىمىزنىڭ ئاتقۇرۇۋاتقان رولىنى ئالاھىدە ئالقىشلاشقا ئەرزىيدۇ.

ئالمۇتا شەھىرى زارە - ۋوستوكا مەھەللىسى مىسالىدىمۇ بۇ خىل ئىزگۈ باشلانمىلار نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرۈلۈۋاتقان مۇۋاپىقىيەتلەر ئاز ئەمەس. بولۇپمۇ كېيىنكى ژىللاردا دائىرىسى ناھايىتى كەڭىيىپ كەتكەن مۇنداق چوڭ تەرىلما يۇرتتا ئاھالىنى يۇرتدارچىلىق تۇرغۇسىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈپ ئىش ئېلىپ بېرىش قىيىن ئېكەنلىكى ئوزلىگىدىن مەلۇم. شۇنداقلا يۇرتتىكى موتىۋەرلەر، يۇرت بەگلىرى، مەسچىت قومى، ئاۋ - سەۋىيىلىك شەخسلەر ۋە جاماەتچىلىك ئاكتىۋىستلىرى ئۇنىڭ ھوددىسىدىن مۇناسىپ چىقىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئاشكارلىق، دېموكراتىيە پرىنسىپلىرىغا ئاساسەن بۇنىڭدىن تورت ژىل ئىلگىرى ئۇيەردىكى ئاھالى تەشەببۇسى ئارقىلىق ئانا تىلىنى قەدىرلەش، شۇنداقلا مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىنىڭ ئەڭ ئاساسى شەرتلىرىنىڭ بىرى بولغان پەرزەنتلىرىنى ئانا تىلىدا ئوقۇتۇپ بىلىم بېرىش ئىشى قولغا ئېلىنىپ، ئۇيەردىكى رۇس مەكتىۋى تەرىكىدىكى ئۇيغۇر سىنىپلىرىنى بولۇپ ئېلىپ، بار بولغان كەچىك ۋە تار بىنادا بولسىمۇ ئۇيغۇر مەكتىۋى ئېچىلغان ئىدى. مەزكۇر مەكتەپ ئېچىلغاندىن كېيىن جاماەتچىلىك ئارىسىدا ئەشۇنداق مەسىلىلەر، تەرغىبات ئىشلىرىنى چىددىي ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە ئۇنىڭدا ئوقۇيدىغان بالىلارنىڭ سانى دەسلەپتە 200 گە يېقىن بولسا، ھازىر 600 گە يەتتى. كورنەكلىك ئالىم مۇرات ھەمرايېۋ نامى بېرىلگەن بۇ مەكتەپ ھازىر ئالمۇتا شەھىرى ئىچىدىكى چوڭ ئۇيغۇر مەكتەپلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. بۇ ئوز نوۋىتىدە سىنىپلارنىڭ پېتىشىمىسلىگىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. بۇ ئۇنىڭ قىيىن شارائىتتا دولەتنىڭ بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىپ بېرىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىگىگە كوزى يەتكەن مەھەللە جاماەتچىلىگى ئەندى قوشۇمچە مەكتەپ سېلىش مەسىلىسىنى قولغا ئالدى. شۇنىسى مەلۇمكى، كىشىلەر شەخسىي تۇرمۇشىنىڭ غېمىغا چۈشۈپ قالغان ھازىرقى كۈندە جۇمھۇرىيەت دائىرىسىدىكى ۋىلايەت، ناھىيەلەردە ئاھالىنىڭ كۈچى بىلەن مەكتەپ سېلىشنىڭ ئەمەلىياتىنى كورۈش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئۇ ھەتتا ئاڭلىنىپ ئىشلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭغا جۈرئەت قىلغان مەھەللە ئاھالىسى 20 مىڭغا يېقىن ئاق ش دوللىرى ژىغىپ، قۇرۇلۇش ئىشىنى باشلىدى. مەكتەپ بىناسىنى سېلىشقا ئالمۇتىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جاماەتچىلىگىنىڭ ئازدۇ - تولا بولسىمۇ يارەملىشىگىلى، كورنەكلىك يازغۇچىلىرىمىز: زىيا سەمەدى، مەسۇمجان زۇلفىقاروۋلارنىڭ ئوزىينىدىن 2 مىڭ تەڭگىدىن پۇل بەرگەنلىگىمۇ ئۇلارنىڭ بۇ خەيىرلىك ئىشىنى مۇناسىپ ھېس قىلغانلىغىنىڭ ئىپادىسى بولدى. بۇ كۈنلەردە قۇرۇلۇشى تاياقلىشىش ئالدىدا تۇرغان مەكتەپ بىناسى قىسىنچىلىقنىڭ دەردىنى تارتىپ كېلىۋاتقان پېداگوگلار كوللېكتىۋى ۋە ئوقۇغۇچىلارنى خوشال قىلماقتا.

ئەلۋەتتە، ئېغىزدا ئېيتىشقا ئاسان بولغىنى بىلەن بۇ ئىشلارنى ئەملىياتتا ئۈيۈشتۈرۈش يېنىككە چۈشمىگەنلىگى ئوزلىگىدىن مەلۇم. ھەر خىل مەجەز، چۈشەنچە، كوز قاراشتىكى ئادەملەرنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىلەن تىل تېپىشىپ، بۇ ئىشلارغا جەلىپ قىلىش ئۈچۈن يۇرت جانكويەرلىرىگە نۇرغۇنلىغان قارشىلىقلارنى يېڭىشقا تاقىتى يېتىدىغان كىشىلەر كېرەك. ئابلىز خەيرى، تۇرسۇن قاھاروۋ، مەجىت باراتوۋ، ئابلىكىم سىدىقوۋ، ئابدۇشۇكۇر ھاجىم، شەمشىدىن تاجىدىنوۋ، ئابباس ئالىيېۋ، مۇسا مەمەرازىيېۋ، ئىسمايىل تېيىپوۋ، ساۋۇت داۋۇتوۋ، ماخمۇتجان زەيناۋدىنوۋ، يۇرا ئۇلادىيېۋ، كەرىمجان نۇردىنوۋ، ھېتاخۇن قادىروۋ، بۇرھانىدىن تاجىدىنوۋ، ھېزىيۇللام سېتەكوۋ، دىلناخۇن داۋۇتوۋ ۋە باشقىلار بۇ ئىشقىمۇ كوپ كۈچ چىقارغان كىشىلەردۇر.

بۇ ژىلقى ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى توپلاش كومپانىيەسى دەسلەپتە يۇرتداشلارنىڭ ژۇقۇردا ئاتاپ ئوتكىنىمىزدەك، بىر مۇھىم ۋەزىپە ئۈستىگە چۈشكەن ژۇكتەك بىلىنگەن ئېدى. لېكىن ژۇقۇردا نامىلىرى ئاتالغانلارنىڭ مەھەللە ئاھالىسىنى بۇ ئىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، كۈچ چىقىرىشى نەتىجىسىدە مۇشتىرى توپلاش ئىشى مۇۋاپىقىيەتلىك ئاياقلىشىش ئالدىدا تۇرماقتا. دېمەك، ئىناقلىق، بىرلىك بار يەردە كوزلىگەن مەخسەتنىڭ ھەل بولىدىغانلىغى مۇقەررەر.

س. ئىسكەندەرى.

قازاقلىق تارىخىدىن سەھىپىلەر

سەيدۇللا سەيپۇللايېۋ

ئۇيۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر

موشۇ ئەسىرنىڭ 30 ـ ژىللىرىنىڭ بېشىدا قارا نىيەت شەك شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ئۇز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ قالماق ئۈچۈن، بىر مەزگىل «ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ئۆگەنگەن»، «كومۇنىزمنى خالايدىغان» قىياپەتكە كىرىۋالغان بولسىمۇ، كېيىن ئۇزىنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ئاشكارىلاپ، شىنجاڭدا ئوزى گۇمانلىق دەپ قارىغان يۇرت موتىۋەرلىرى، بايلار، دىنىي زاتلار، دېموكراتىك زاتلارنى ھەدەپ قامىدى، بولۇپمۇ كىتلىر كومۇنىيىستى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىغا ھۇجۇم قىلغاندىن كېيىن، كومۇنىستلار، زىيالىلار، ھەتتا ئوقۇغۇچىلارغا كەڭ كولەمدە زىيانكەشلىك قىلدى. بەزى ماتېريالىلاردا كورستىلىشىچە، ئەينى ۋاقىتتا 4 مىللىون نوپۇسى بار شىنجاڭدا شەك شىسەي ھوكۇمرانلىق قىلغان مەزگىلدە قامالغان ۋە ئولتۇرۇلگەن ئادەم 100 مىڭغا يەتكەن. شەك شىسەي ۋە كومىتېتنىڭ چىكىدىن ئاشقان سىياسىي زۇلۇمى، خەلق ئۈستىدىكى ھەر خىل چىدىغۇسىز ئالۋاڭ ـ سېلىق، پۇل يىغىللىغى، مال باھاسىنىڭ ئۇرلىپ كېتىشى خەلقنىڭ ئىستىبداد ھاكىمىيەتكە نارازىلىق ئوتىنى تۇتاشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ جاي ـ جايلىرىدا كەينىدىن ئىنقىلاۋى ھەرىكەتلەر پارتلاپ چىقتى. جۇملىدىن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ نىلقا ناھىيىسىدىن باشلىنىپ، ئىلى، ئالتاي، تاربىغاتاي ۋىلايەتلىرىگىچە كېڭەيگەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى شىنجاڭ تارىخىدا بولۇپ ئوتكەن ھەرىكەتلەر ئىچىدە پىلانلىق ۋە تەشكىللىك قوزغالغان، داۋام قىلغان ۋاقتى ئۇزۇن، تارىخىي ئەھمىيىتى چوڭ بولغان ئىنقىلاپ ھېسابلىنىدۇ.

تۇۋەندە مەن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ئىككى مەسىلە، يەنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ باشلىنىشى ۋە تېچلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشىدىكى سەۋەبلەر ئۈستىدە توختىلىپ ئوتمەكچىمەن.

1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ باشلىنىشى

شەك شىسەي سىياسىتىنى ئوزگەرتىپ، كومىتېتنىڭ قوينىغا ئوزىنى ئاتقاندىن كېيىن، خەلقنىڭ كومىتېتنىڭ ھاكىمىيىتىگە بولغان نارازىلىغى، قارشىلىغى تېخىمۇ كۈچىيىشكە باشلىدى، شىنجاڭنىڭ جاي ـ جايلىرىدىكى بىر قىسىم ياشلار ھەر خىل يوللار بىلەن ساۋاق كېڭەش ئىتتىپاقىغا بېرىپ پاناللاناتتى ئىدى. بۇ ياشلار ساۋاق كېڭەش ئىتتىپاقىغا بارغاندىن كېيىن، بىر نەچچە يەردە كۇۋىپا تەشكىللەپ، شىنجاڭغا قايتىپ كومىتېتنىڭ قارشى ئىنقىلاۋىي ھەرىكىتىنى ئېلىپ بېرىش كويىدا بولدى. ئەينە شۇ كۇۋىپىلاردىن بىرى قازاقستاندا تەشكىللىنىپ، س س س ر نىڭ ھەر جەھەتتىكى ياردىمى بىلەن 1944 ـ ۋىلى 8 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدا ئالمۇتىدىن ئىلى ۋىلايىتىنىڭ جۇغرابىيە، ستراتېگىيە ۋە باشقا جەھەتلەردە مۇۋاپىق بولغان نىلقا ناھىيىسىگە قاراپ ئاتلاندى.

شىنجاڭدا شەك شىسەي، كومىتېتنىڭ قارشى ئىنقىلاۋىي ھەرىكىتى ئەسلىدە 1943ـ ۋىلى ياز ئىنىڭ بېشىدا قەشقەر، ئىلى، تاربىغاتاي تەرەپلەردە باشلىنىشى پلانلانغان ئىدى. ئاما ئىچكى جەھەتتە جاسۇسلارنىڭ چىقىشى نارقىسىدا، ئىشلار ئۈزۈشلۈق بولمىغان. شۇنىڭ بىلەن 1943 ـ ۋىلى 8 ـ ئايدا ئىش باشلاش توغرىسىدا ئويلىشىلغان بولسىمۇ، يەنە ئىمكانىيەت بولماي، رەسمىي ئىنقىلاۋىي ھەرىكەت 1944 ـ ۋىلى 8 ـ ئايغا سۈرۈلگەن. ئالتاي تەرەپتە بولسا 1940 ـ ۋىلى 2 ـ ئايدا شەك شىسەيگە قارشى ئىرىسقان، ئېشمىقانلار باشلىغان بىر قوراللىق كۈرەش بولۇپ، بۇ كۈرەش بىر توزۈپ، بىر ۋىغىلىپ كەلگەندە ئىدى. 1943 ـ ۋىلغا كەلگەندە شۇ كۈرەشنىڭ داۋامى ھېساۋىدا ئوسمان ئىسلام باشچىلىغىدىكى بىر قوراللىق كۈرەش پائالىيەت ئېلىپ باردى. 1943ـ ۋىلى كۈزدىن باشلاپ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ كېلىشىمى بويىچە (موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى ئارقىلىق) بەركەن ياردىمى بىلەن ئالتايدا ئوسمان ئىسلامنىڭ قوراللىق ھەرىكىتى كورۇۋېتىپ تۇردى. جەنۇبىي شىنجاڭدا بولسا، تاشقورغاندا ئارىلاپ ئوق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. كومىتېتنىڭ ھوكۇمىتى شۇنىڭ بىلەن دىققىتىنى ئالتاي، تاشقورغان تەرەپلەرگە قارىتىشقا مەجبۇر بولدى. ئەينە شۇنداق ۋەزىيەتتە شىنجاڭدا شەك شىسەي كومىتېتىغا قارشى كەڭ كولەملىك قوراللىق ئىنقىلاۋىي ھەرىكەت ئىلى ۋىلايىتىدىن باشلاندى.

ژۇقۇردا ئېيتىلغان قازاقستاندا تەشكىللىنىپ، نىلقىغا ئاتلانغان كۇۋىپىدا پاتىخ مۇسلىموۋ باشلىق يەتتەكشى بار ئىدى. بولار: پاتىخ مۇسلىموۋ (كۇۋىپا باشلىغى)، خەمىت مۇسلىموۋ، رەپىق بايچۇرىن، قۇربان بۇرھاندىنوۋ، ئوسمان ئىبراھىموۋ، نۇر ئوبۇلوۋ، ھوشۇر مامىتوۋ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە پاتىخ مۇسلىموۋ تىن باشقىلىرى 20 نەچچە ياشلىق ياشلار بولۇپ، پاتىخ ئۇلاردىن ئون نەچچە ياش چوڭ ئىدى. پاتىخ مۇسلىموۋ ئەسلىدە نىلقا ناھىيىلىك يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئىدى. قۇربان بۇرھاندىنوۋ ئۇرۇمچىدىكى ھەربىي مەكتەپتە ئوقىغان. خەمىت مۇسلىموۋ پاتىخنىڭ ئاكىسىنىڭ ئوغلى، رەپىق بايچۇرىن پاتىخنىڭ ھەدىسىنىڭ ئوغلى ئىدى. ئوسمان ئىبراھىموۋ، نۇر ئوبولوۋ، ھوشۇر مامىتوۋلار بولسا ئاۋىرۇدىكى گومىتېتنىڭ ئۇچقۇچ تەييارلاش مەكتىۋىدە ئىشلەۋاتقان سابىق س س س ر مۇتەخەسىسلىرىنىڭ ھويلا ئىشچىلىرى ئىدى. بۇلاردىن خەمىت مۇسلىموۋ نىلقا ساقچى ئىدارىسىنى ئېلىش جېكىدە قەھرىمانلارچە قۇربان بولدى. ئوسمان ئىبراھىموۋ كېيىن ۋاپات بولدى، باشقىلىرى 50 ـ 60 ـ ۋىللاردا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتتى.

پاتىخ مۇسلىموۋنىڭ قوراللىق كۇۋىپىسى نىلقا تەرەپكە كېتىۋاتقاندا يولدا ئاۋارىگەرچىلىككە يولۇقۇپ، چېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئالتە كىشى ئوز ۋاقتىدا نىشانغا يېتىپ ئالدى. بىر كىشى ئېزىپ كېتىپ، ئون نەچچە كۈندىن كېيىن نىلقىغا يېتىپ باردى. بۇ قوراللىق كۇۋىپا نىلقا ناھىيەسىنىڭ شىمالىدىكى شەرىقتىن غەربىكە سوزۇلغان كوك قامىر تېغىنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى تۈزلەكلىككە جايلاشقان، ئۇلاستاي قىشلىغىغا بېرىپ، ئەكبەر، سېيىت، غېنى، ئىۋان شوتوۋ، مولداجان، ناۋان قاتارلىق ئەزىمەتلەر بىلەن بىرلىشىپ، قوراللىق كۈرەشنى باشلىدى. ئۇلار ھەرىكەت باشلاشتىن ئىلگىرى ئۇلاستاي ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى قىشلاقلاردا ئامىمغا تەشۋىق قىلىپ، ئۇلارنى قوراللىق قوزغىلاڭ كوتىرىشكە تەشكىللىدى. نىلقا پارتىزانلىرىغا پاتىخ مۇسلىموۋ، ئەكبەر، غېنىلار باشچىلىق قىلدى. ئىنقىلاۋى ھەرىكەتنىڭ باشلانغانلىغىنى بىلگەن كومىتېتنىڭ تەرەپ ئۇلارنى تۇتۇش ئۈچۈن ئۇلاستايغا 30 ئەسكەر ئەۋەتتى. 1944 ـ ۋىلى 10 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى (رۇزى ھېيت نامىزى كۈنى) پارتىزانلار تۈنجى قېتىم كومىتېتنىڭ ئەسكەرلىرىگە قارشى جەڭ قىلىپ، ئۇلارنى تار ـ مار قىلدى. بۇ جەڭدىن كېيىن خەلقنىڭ قوراللىق كۈرەش قىلىش قىزغىنلىغى تېخىمۇ ژۇقۇرى كوتىرىلدى. ئىككىنچى قېتىملىق ئاساسلىق چەڭ نىلقا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلىش جېكى بولدى. بۇ جەڭگە 500 گە يېقىن ئاتلىق پارتىزان قاتناشتى. پارتىزانلار 10ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى نىلقا ناھىيە بازىرىنى ئازات قىلدى. كومىتېتنىڭ دائىرىلىرى چوچۇپ كېتىپ غۇلجىدىكى ھەربىي كۈچلىرىنى كوپلەپ يوتكەپ، ئارقا ـ ئارقىدىن نىلقىغا ئەۋەتتى، نىلقا ناھىيەسىگە تورت تەرەپتىن ھۇجۇم باشلىدى. نىلقا ناھىيە بازىرىغا ھۇجۇم قىلغان دۇشمەن نىلقا ناھىيە بازىرىنى تارتىپ ئالدى. ئەينە شۇنداق جىددىي جەڭ بولۇۋاتقان كۈنلەردە غۇلجىدىن ئادەم كېلىپ، 11ـ ئاينىڭ 7ـ كۈنى شەھەرگە ھۇجۇم قىلمىشنى ئۈختۈردى. شۇ كۈنى 1000 دىن ئارتۇق ئاتلىق پارتىزان (350 چە ھەر خىل قورال ـ ياراق بار) مازار ـ دىكى گومىتېتنىڭ قىسىملىرىنى ئوققا تۇتۇپ يول ئېچىپ، تار يولى بىلەن غۇلجىغا قاراپ ئاتلاندى. 11ـ ئاينىڭ 7ـ كۈنى شەرقتىن نىلقا پارتىزانلىرى، غەربىدىن قورغاس پارتىزانلىرى غۇلجا شەھىرىدىكى قوزغىلاڭ تەييارلىغىنى كورۇپ قويغان خەلق ئاممىسى بىلەن بىرلىكتە ئۈچ كۈن جەڭ قىلىپ، غۇلجا شەھىرىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئازات قىلدى. غۇلجا شەھىرىدىكى ھەرەمباغ، ئاۋىرۇدروملارغا قېچىپ كىرىپ ئالغان گومىتېتنىڭ قوشۇنلىرى 1945 ـ ۋىلى 1 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاخىرى تار ـ مار بولۇپ، غۇلجا شەھىرى تولۇق ئازات بولدى.

2. تېچلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشىدىكى سەۋەبلەر

نىلقا تاغلىرىدىن باشلانغان ئىنقىلاپ ئىلى، تاربىغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە كېڭىيىپ، 1945 ـ ۋىلى 9 ـ ئاينىڭ 16ـ كۈنىگە كەلگەندە بۇ ئۇچ ۋىلايەتنىڭ 27 ناھىيەسىدە گومىتېتنىڭ ھاكىمىيىتى پۈتۈنلەي ئاغدۇرۇلۇپ تاشلاندى. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ماناس دەرياسى بويىغا يېتىپ كەلگەندە، بۇيرۇققا بېنائەن ماناس دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىغىدا توختاپ قالدى. بۇنىڭ سەۋەبى ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىتېتنىڭ مەركىزىي ھوكۇمىتى ئوتتۇرىسىدا تېچلىق سوھبىتى ئوتتۇرىسىدا مەسلىسى ئوتتۇرغا چىققان ئىدى.

نەمە ئۈچۈن ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ بىلەن گومىتېتنىڭ ھوكۇمىتى ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق تېچلىق بىتىمى ئىمزالاندى؟ ئەينى ۋاقىتتىمۇ بەزى كىشىلەر بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ «ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ماناس دەرياسى بويىغا كېلىپ، ئۇرۇمچىگە يېقىنلاپ قالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئالقىسۇ ۋە تاشقورغاندىكى قوراللىق كۈرەشلەر رەسمىي كېڭەيگەن ئەھۋالدا، يەنە نەمە ئۈچۈن گومىتېتنىڭ ھوكۇمىتى بىلەن تېچلىق بىتىمى تۈزۈلىدۇ؟» دېيىشكەن ئىدى. ھەتتا ئارمىيە ئىچىدىكى «ماناس دەرياسى بويىغا كېلىپ قالغان ھۇجۇمنى داۋاملاشتۇرۇپ، ئۇرۇمچىنى ئېلىش كېرەك» دېگەن تەلەپنى قويغان ئايرىم كىشىلەر «ھەربىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلدى» دەپ ئەيىپلەنگەن ئىدى.

«نەمە ئۈچۈن تېچلىق بىتىمى ئىمزالاندى» دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئوخشىمىغان كوز قاراشلار ئەينى ۋاقىتتا مەۋجۇت بولۇپلا قالماستىن، ھازىر ھەم بار. تۇۋەندە مەن بۇ ھەقتە توختىلىپ، قاراشلىرىمنى ئېتىپ ئوتمەكچىمەن.

بىرىنچى، «ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ئۇرۇمچىگە ھوجۇم قىلىپ غەلىبە قازىنىشقا كوزى يەتمەگەنلىكتىن ماناس دەرياسى بويىدا توختاپ، تېچلىق بىتىمى تۈزۈشكە مەجبۇر بولغان» دېگەن قاراش توغرىسىدا. مېنىڭچە، بۇ قاراشنىڭ قىلچە ئاساسى يوق. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ئۇچ ۋىلايەتنى ئازات قىلىپ، ماناس دەرياسى بويىغا كەلگەندە، ماناس ناھىيەسىدىكى گومىتېتنىڭ قوشۇنى بۇ ناھىيەنى تاشلاپ شەرىق تەرەپكە چېكىنىشكە باشلىغان. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ماناس دەرياسىدىن ئوتىمگەنلىكىنى، گومىتېتنىڭ قوشۇنى ماناس ناھىيەسىنى باشقا ئورۇنلاشقان. بۇ چاغدا گومىتېتنىڭ قوشۇنى ئۇرغۇن ئەسكەرىي كۈچىدىن ئايرىلىپ ئاجىزلاپ قالغاچقا، ئۇرۇمچىدىمۇ پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. گومىتېتنىڭ ئۇرۇمچىدە ئۇرۇشلۇق 8 ـ ئۇرۇش رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ چوكچىگا قايتا ـ قايتا تېلېگراممىا يوللاپ، «ۋەزىيەت ئېغىر، كەلگۈسىدە قانداق بولىدىغانلىغىنى مولچەرلەش تەس» دېگەن. ئۇ يەنە جاڭجىۋڭ ئۇرۇمچىگە ئامۇال ئوقۇشقىلى كەلگەندە، ئۇنىڭغا شۇ چاغدا ئۇرۇمچىنى ساقلاۋاتقان بارلىق گومىتېتنىڭ قوشۇنىنىڭ ئاران ئالتە يېڭ ئېكەنلىگىنى ئېيتقان. جاڭ جىجۇڭ دەرھال جاڭ جىيشىگە تېلېگراممىا يوللاپ، «بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن جىددىي،... غۇلجا قوشۇنلىرىنىڭ ئىلگىرىلىشىنى توختىتىشتىن باشقا ئامال قالمىدى. ئۇرۇمچىنى قوغداپ قېلىشقا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىدىغان ئاساس يوق ... ھازىر پەقەت دىپلوماتىيەيولى ئارقىلىق تېچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئىمكانىيىتىلا بار» دېگەن. دېمەك، بۇ چاغ دەل ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى غەلىبە قىلىۋاتقان، گومىتېتنىڭ قوشۇنلىرى ئوز مەغلۇبىيىتىگە تەن بېرىۋاتقان ۋاقىت بولۇپ، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسىنىڭ ئاجىز كېلىپ قېلىپ، بىتىم تۈزۈش يولىغا ماڭغانلىغىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيەسى ماناس دەرياسى بويىغا كېلىش ئالدىدا گومىتېتنىڭ جىگدىكى 7000 كىشىلىك قوشۇننى بىت ـ چىت قىلغان ئىدى. موشۇنداق ئەھۋالدا ئۇچ ۋىلايەت تەرەپ گومىتېتنىڭ ئورۇمچىدىكى ئالتە يېڭ ئەسكىرىدىن قورقۇپ، تېچلىق بىتىمى تۈزۈش يولىغا ماڭغان دېسە، تازىمۇ كۈلكىلىك گەپ ئەمەسمۇ؟

ئىككىنچى، تېچلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشىنى يالغۇز شىنجاڭدىكى يەككە ـ يېگانە مەسىلە دەپ قارىماي، ئۇنى شۇ چاغدىكى جۇڭگونىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى ۋە دۇنيانىڭ ۋەزىيىتى بىلەن بىر لەشتۈرۈپ قاراش كېرەك. 1)1944ـ ۋىلى شىنجاڭنىڭ بىر نەچچە يېرىدە گومىتېتنىڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ئېزىشىگە، زوراۋانلىغىغا قارشى قوراللىق كۈرەش باشلاندى. شۇ چاغدا غەربتە گېرمانىيە ئارمىيەسىنىڭ مەغلۇبىيىتى ئېنىق بولۇپ قالغان ئىدى. شەرقتە ياپون جاھانگىرلىگىنىڭ تەغدىرى ھالاكەتكە يۈزلەنگەن ئىدى. ئەنە شۇنداق تارىخىي شارائىتتا، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئۇرۇشقا ماسلىشىپ ئامېرىكا ئارقا تەرەك قىلغان گومىتېتنىڭ ئەكسىيەتچى ھاكىمىيىتىگە زەربە بېرىپ، جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئۇرۇشىنىڭ غالىبىيىتىنى بالدۇرراق قولغا كەلتۈرۈش بىلەن شىنجاڭ خەلقىنىمۇ ئازات قىلىش مەخسىتىدە قوزغالدى. 2) 1945ـ ۋىلى 5 ـ ئايدا گېرمانىيەسى تار ـ مار قىلىندى، 1945ـ ۋىلى 8 ـ ئايدا ياپون جاھانگىرلىگى شەرتسىز تەسلىم بولدى. شۇنىڭ بىلەن 2ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاياقلاشتى. 2ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا بىرقانچە ئون دولەت، نەچچە مىلليارد خەلق ئۇرۇشقا سورەپ كىرىلدى. بۇ ئۇرۇشتا 50 نەچچە مىللىون ئادەم ھالاك بولدى. شۇڭا دۇنيا خەلقى تېچلىقنى، دېموكراتىيەنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەر قايسى ئەللەردە تېچلىق سوھبەتلىرى ئوتكۈزۈلۈشكە باشلىدى. شۇ ۋىللاردا چاۋشەن بىلەن ۋېيتنام جەنۇب ۋە شىمال دەپ ئىككىگە بولۇندى، گېرمانىيەمۇ «شەرقىي گېرمانىيە»، «غەربىي گېرمانىيە» دەپ ئىككىگە ئايرىلدى. 3) جۇڭگودا 1945 ـ ۋىلى 8 ـ ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭ يەنەندىن چوكچىگا بېرىپ، جاڭ جىيشى بىلەن تېچلىق سوھبىتى ئوتكەزدى.

ئۇچىنچى، قانداقتۇ، «كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش نىيىتىدە بولغان ئەمەس. بۇ ئۇرۇشتا 50 نەچچە مىللىون ئادەم ھالاك بولدى. شۇڭا دۇنيا خەلقى تېچلىقنى، دېموكراتىيەنى ئارزۇ قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن ھەر قايسى ئەللەردە تېچلىق سوھبەتلىرى ئوتكۈزۈلۈشكە باشلىدى. شۇ ۋىللاردا چاۋشەن بىلەن ۋېيتنام جەنۇب ۋە شىمال دەپ ئىككىگە بولۇندى، گېرمانىيەمۇ «شەرقىي گېرمانىيە»، «غەربىي گېرمانىيە» دەپ ئىككىگە ئايرىلدى. 3) جۇڭگودا 1945 ـ ۋىلى 8 ـ ئايدا رەئىس ماۋزېدۇڭ يەنەندىن چوكچىگا بېرىپ، جاڭ جىيشى بىلەن تېچلىق سوھبىتى ئوتكەزدى.

ئۇچىنچى، قانداقتۇ، «كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش نىيىتىدە بولغان ئەمەس» دېگەن قاراش توغرىسىدا. بۇ يەردە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ دەسلەپكى ۋاقىتلىرىدا بىر ۋىلغا يېقىن مۇستەقىللىق شارى قويۇلۇش بىلەن ۋاقىتلىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان بولسىمۇ، خەلق ئارادا ئامېرىكا، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى، ئەنگلىيەدىن ئىبارەت ئۇچ چوڭ دولەت باشلىقلىرىنىڭ يالتا ۋىغىنىدا شىنجاڭنىڭ مەسلىسى، تاشقى موڭغۇلىيە مەسلىسى قاتارلىق جۇڭگوغا مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنىڭ مۇزاكىرە قىلىنغانلىغى، ئاخىرىدا شىنجاڭنىڭ جۇڭگونىڭ بىر ئولكىسى بولۇپ قالىدىغانلىغى ھەققىدە كېلىشىلگەنلىكى ئەمەلىيەت. لېكىن سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدىكى ئىزچىل مەيدانىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ شىنجاڭنى مۇستەقىل دولەت (ياكى قارام دولەت) قىلىپ تەشكىللەش نىيىتى يوق دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. يالتا ۋىغىندا موسكۋانىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشى تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىللىگىنى ئېتىراپ قىلىشنى مەخسەت قىلغان. بەزى ماتېريالىلارغا، ئەينى ۋاقىتتا ستالىن تاشقى موڭغۇلىيەنىڭ مۇستەقىل بولۇش ـ بولماسلىغى كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ بېخەتەرلىگىگە مۇناسىۋەتلىك دەپ ئوتتۇرىغا قويغان ۋە جۇڭگو دىپلوماتىيەسىنىستىرىنىڭ ستالىننىڭ بۇ پىكرى بىر ئاز ئوزگەرتىلىپ، جۇڭگو كېڭەش قىزىل ئارمىيەسىنىڭ موڭغۇلىيەگە كىرىپ تۇرۇشىغا قارشى تۇرمايدۇ... تاشقى موڭغۇلىيەگە ئالىي مۇختارلىيەت بېرىشكىمۇ قوشۇلىدۇ، دېگەن پىكىرنىمۇ رەت قىلىپ ئوز پىكىرىدە چىڭ تۇرغان. تېچلىق بىتىمنىڭ ئىمزالىنىشىغا خەلق ئارانىڭ موسكۋاغا بولغان بېسىمى سەۋەب بولغان ئەمەس. ئەمەلىيەتتە، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى باشتىن ئاياق شىنجاڭنى مۇستەقىل قىلىش نىيىتىدە بولغان ئەمەس.

تورتىنچى، تارىخى جەھەتتىن ئالغاندا، مۇ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە مۇئەييەن كوز قاراش بولغان. 1).1921ـ ۋىلى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر قىسىم ئۇيغۇرلار تۈركىستان بىيۇروسى ئارقىلىق شىنجاڭدا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇش ھەققىدە موسكۋادىكى كېڭەش خەلق كومىسسىرياتىغا ياردەم سوراپ يازغان مۇرەجەتنامىغا موسكۋادىن كەلگەن جاۋابتا: «شىنجاڭدا مۇستەقىل دولەت قۇرۇش سەلبىي ئاقىۋەتكە ئېلىپ بارىدۇ... خەتىگا نىسبەتەن بىزنىڭ ئۇمۇمىي دوستلۇق سىياستىمىز ۋە خىتاي دېموكراتىيەسىگە ئىشەنچىمىز بولغانلىغى تۈپەيلىدىن خىتاي ھوكۇمىتى بىلەن بولغان ياخشى مۇناسىۋىتىمىزنى ساقلاش

ئىككى مەسىلە

قىنىڭ ختايغا قاراتقان ھەقىقىي سىياسىتىنى تەكىتلەپ ئوتتۇرىغا زورۇر دەپ قارايمەن. كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تارىشچە،باشقا دولەتلەرنىڭ تېررىتورىيەسىنى تارتىۋېلىش بىزنىڭ تاشقى سىياسىتىمىز بىلەن سىغىشالمايدۇ. تۇ شىنجاڭنى ئۇز ئىچىگە ئالغان پۈتكۈل تېررىتورىيەسىنىڭ بىر پۈتۈنلىكى ۋە ئېگىلىك ھوقۇقىنى قەتئىي قوغدايدۇ» دەيىلگەن. 3)30ـ ئىيۇلارنىڭ باشلىرىدا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى قومۇل دېخانلار قوزغىلىڭنى ۋە ئۇنىڭ باشلىغىي خوجىنىياز ھاجىنى قوللاپ، ئۇنىڭغا ھەر جەھەتتىن يارەم بەرگەن ئېدى، كېيىن شېڭ شىسەينى قوللاپ، خوجىنىياز ھاجىنى شېڭ شىسەي بىلەن ئىتىپاقلىشىشقا ئۇندىدى.شۇنىڭدەك شېڭ شىسەيگە قارشى قۇراللىق كۆچلەرنى تارـ مار قىلىپ(مەسىلەن:1937ـ ۋىلى 4ـ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭدا،1940 ۋىلى 2ـ ئايدا ئالتايدا)، شېڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەھكەملىنىشىگەيار دەم بەردى.4)1938ـ ۋىلى شېڭ شىسەي مەخپىي ھالدا موسكۋانى زىيارەت قىلىپ، ستالىن بىلەن سوھبەتلەشكەندە، شىنجاڭنى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قىلىش تەكلىۋىنى قوبۇل قىلىپ.ئۇ شۇ چاغدا كېڭەش ئىتتىپاقى، كومپارتىيەسىگە ئەزا بولۇپ، 185911ـ نومۇرلۇق پارتىيە ئەزالىق كىنىشكىسىنى ئالغان. ئۇنىڭ ئۇستىگە،شۇ ۋاقىتتا سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ موتورلاشقان بىرىگادىسى قۇمۇلدا 8ـ تۈمەن نامىدا تۇراتتى، ئۇرۇمچى ـ تۇدۇڭخابا رايونىدا س س س ر قۇراللىق كۆچلىرى تۇرغانلىغى مەلۇم. شۇ چاغدا كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭنى بىر تەرەپ قىلىۋېتىشى تامامەن مۇمكىن ئېدى، ئەينە شۇنداق ۋەزىيەتتىمۇ سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭدا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت قۇرۇشقا قوشۇلمىدى.

بەشىنچى، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدىكى بەزى ئەھۋاللاردىن قارىغاندىمۇسابىق كېڭەش ئىتتىپاقى شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى رەت قىلىدۇ.1)ئىنقىلاپ پارتلاشتىن بۇرۇن،شىنجاڭنىڭ سىياسىي ئىستىقبالى مەسىلىسىدە،سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى پۈتۈن جۇڭگو ئازات بولغاندا شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئولكىسى بولۇپ قالىدۇ،دەپ ئالدىن مۇقىملاشتۇرغان. شۇڭلاشقا،ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مەخسىتى بىلەن نەتىجىسى بىردەك بولدى.2)ئىيتىلىشلارغا قارىغاندا 1945ـ ۋىلىنىڭ بېشىدا ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھوكۇمىتى (ئىچكى جەھەتتە) موسكۋاغا خەت يېزىپ،سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ«شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتى» ئېتىراپ قىلىشىنى ئوتتۇرىغاقويغاندا، موسكۋا بۇنىڭغا ئاشكارە جاۋاب بەرمىگەن.3)1945ـ ۋىلى 9ـ ئاينىڭ 13ـ كۈنى جاڭجىجۇڭ شىنجاڭغا تۇنجى قېتىم كەلگەندە، مەسلىنى سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىش كېرەكلىكىنى توئۇپ يېتىپ، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىسى يېۋسىيېۋ بىلەن كورۇشكەن.يېۋسىيېۋ ئۇنىڭغا «بۇ ئىشنى(شىنجاڭ مەسلىسىنى دېمەكچى) ئامال بار تىنىچ يول بىلەن ھەل قىلىش كېرەك»دېگەن. ئۇ يەنە «بۇ مەسلىنى جۇڭگو ھوكۇمىتى كېڭەش ئىتتىپاقى ھوكۇمىتىنىڭ ئالدىغا قويسا ئاسان ھەم ئۇنۇملۇك بولاتتى»دېگەن. 4) سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ چۈگىچىگدىكى باش ئەلچىسى ئەبىوروۋ 1945 ـ ۋىلى 9 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى گومىنداڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە بىر ئەسلەتمە تاپشۇرغان. ئۇنىڭدا «ئەگەر جۇڭگو ھوكۇمىتى ماقول بولسا، شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ۋەزىيەتنى توختىتىش، جۇڭگو ھوكۇمىتىگە زورۇر بولغان يارەملەردە بولۇش ئۈچۈن، ئۇزىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسىنى تەيىنلىمەكچى» دېيىلگەن. 5) گومىنداڭ ۋەكىلى 1945ـ ۋىلىنىڭ ئوتتۇرلىرىدا لوندوندا سابىق كېڭەش تاشقى ئىشلار مىنىستىرى مولوتوۋ بىلەن ئۇچراشقاندا، «غۇلجا ۋاقەسى»نىڭ كېڭىيىپ كېتىۋاتقانلىغى ھەقىدە سوز ئاچقان. مولوتوۋ: «مۇنداق ۋاقەلەرنىڭ بولۇشى ۋاقىتلىق ھادىسە، ئۇزۇن ئوتمەي بېسىقىدۇ» دېگەن. ئۇ قۇرقى ئەھۋاللار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا ئۇمۇمىي غەلبە قىلغاندىن تارتىپ تېچلىق بىشىمى ئىمزالانغانغا قەدەر بولۇن يالىكى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى دۇنياغا كەلگەندىن تارتىپ 1949 ـ ۋىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بولۇن،سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسلىسىدە ئىزچىل تۇردە ئۇزىنىڭ مودداسى ۋە پلانى بويىچە ئىش كورۇپ،مەسلىنى سىياسىي جەھەتتىن ھەل قىلىش يولىدا ئاكتىۋ ۋاستىچىلىق رول ئوينىغان كەلگەنلىگىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يەنە سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسلىسىگە ئالاقىدار بارلىق ھەرىكەتلىرىنىڭ تۈپ چىقىش نوقتىسى شىنجاڭدا كېڭەش ئىتتىپاقىغا قارشى كۈچلەرنىڭ ئۇستۇنلۇكنى ئېگىلەپ كېتىشىگە يول قويماسلىق ۋە كېڭەش ئوتتۇرا ئاسىياسىغا بولىدىغان سەلبىي تەسىرىنى توسۇش بىلەن بۇ جايلارنىڭ مۇقىملىغىنى ساقلاشتىن ئىبارەت بولۇپ كەلدى.

ئەندى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە مۇستەقىللىق شىارىنىڭ ئوتتۇرىغا چىققانلىغىغا كەلسەك، بۇنى كۈچلۈك دۈشمەنگە قارشى كۈرەش قىلىشتا ئۇنىڭدىن ۋاستە سۈپىتىدە پايدىلانغانلىق دەپ قارىغان مۇۋاپىق. تېچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1948 ـ ۋىلى 8 ـ ئايدا شىنجاڭدا تېچلىق ۋە خەلىقچىلىقنى ھىمايە يەقىلىش ئىتتىپاقى تەشكىل بولغاندىن كېيىن،ئۇرغۇن كىشىلەر ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ ئاخىرقى مەخسىتى مۇستەقىللىق ئۈچۈن كۈرەش قىلىش ئەمەسلىگىنى تەدرىجىي چۈشىنىشكە باشلىدى. ئاما ئۇچ ۋىلايەت خەلقى ۋە يەتتە ۋىلايەت خەلقى ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەردە «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىدا مۇستەقىللىق ئۇچۇن كۈرەش قىلىندى» دېگەن قاراش بولغان. مۇنداق قاراش كېيىنكى ۋاقىتلارغىچە داۋاملىشىپ كەلدى.

«شىنجاڭ تەزكىرىسى» ژۇرنالىنىڭ 1996 ـ ۋىلقى 2 ـ سانىدىن ئېلىندى.

تارىخ سەھىپىلىرىدىن

قېدىمىي ئەجداتلىرىمىز ھەققىدە

تارىخىي ماتېريالىلار غانا ساسلانساق،ئەجداتلىرىمىز قېدىمىي زامانلاردىن تارتىپ چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك، ھۈنەرۋەنلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، جەڭگىۋارلىق پائالىيەتلىرى تۈپەيلى ئاسىياغا كەڭ تونۇلغان خەلىق ئېدى.بۇ توغرىلىق مەشھۇر تۈرك تارىخچىسى ئەجىپ ئاسىمىي «ئۇيغۇرلار ئېلى ئىلىم ـ پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ مەركىزى ئېدى»دەپ يازىدۇ. ئاكادېمىك بېرنىشتام «ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمى ۋە ئوتتۇرا ئەسىر تارىخىنىڭ قىسمىلىرى» دېگەن ئەسەردە: «شەرىق تارىخى بىلەن ئازىراق بولسىمۇ تونۇش بولغان ھەر بىر كىشى قېدىمىي زامانلاردا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قانداق رول ئوينىغانلىغىنى بىلمەسلىگى مۇمكىن ئەمەس.ئۇلارنىڭ نامى ئۇيغۇرستاندا پەيدا بولدى، يوقالمىدى. ئۇلارنىڭ نامى ختايىنىڭ سىيللىرىدا ۋە موڭغۇلىيەنىڭ چوللىرىدە ياڭرىدى. ئالتاينىڭ ۋە يەتتىسۇنىڭ تاغلىق دالالىرىدا ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ياشىغان. بۇلا ئەمەس، بەلكى ياۋروپادىكى بالقان يېرىم ئارىلى خەلقلىرىنىڭ قېدىمىي تارىخلىرىدا خۇسۇسەن بولغار خەلقىنىڭ تارىخىدا، ئەلمىي تەتقىقاتچىلار، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئىلگىرىكى ئەجداتلىرىنىڭ تەسىرىنى كوردى. كىمدە ـ كىم دولەت ئېرمىتاژلىرىنىڭ شەرىق بولۇمىنىڭ زالىلىرىدا بولغان بولسا ياكى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىنىڭ چوڭ مۇزېيلىرىنى ئارىلاپ كورسە، ئۇ ئۇيغۇرلارنىڭ نۇرغۇنلىغان مەدەنىيەت،سەنئەت خاتىرلىرىنىڭ مۇزىيىنى زېنەتلەپ تۇرغانلىغىنى كورمەي قالالمايدۇ» دەپ قەيت قىلغان. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدا تېخى نۇرغۇن مەسىلىلەر تالاشتا تۇرماقتا. شۇنىڭغا قارىماستىن بېرنىشتام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىيلىكىنى، تارىخىي مەدەنىيىتىنى ئۇقۇرى باھالىغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قېدىمىيلىگى ھەققىدە كەپ قىلغاندا ئەجداتلىرىمىزنىڭ بەش بالىقتا بۇنىڭدىن 5ـ 6مىڭ ئىل بۇرۇن ياشىغانلىغى مەلۇم. تارىخىي مەنبەلەردىنمۇ ۋە توققۇز ئۇيغۇرلارنى تىلغا ئالغان ئاكادېمىك رادلوۋ «ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ» دەپ تەكتلىگەن. لېكىن بەزى ختاي تارىخچىلىرى موشۇ تارىخنى ساختىلاشتۇرۇپ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك كېلىپ چىقىش مەنبەسىنى تۇغلا، ئورخۇن ۋادىلىرىدا ملادىنىڭ 5ـ 6 ـ ئەسىرلىرىدە شەكىللەنگەن دەپ، بۇرمىلاپ كەلمەكتە. بۇ ھەقتە ئالىملارنىڭ بىكىرى مۇنداق: ئىدىقۇت خاقانىنىڭ ئوغلى كۈلتەكىن قاراقۇرۇمدىكى «پىلپىل تاغ» دېگەن يەردە تۇرىدىگەن. ئەندى يەنە بىر تەگرى تېغى دېگەن تاغ بار ئېكەن. بۇ سوزلەرنى ئىران تارىخچىسى جۇۋەينىنىڭ ئەسەرىگە سېلىشتۇرساق، بۇ يەردىكى «پىلپىل تاغ» دەل جۇۋەينىنىڭ«بۇغراتۇ بۇزلۇق» تاغىنىڭ ئوزى ۋە تەگرىخان تېغى دەل «ئۇچقۇنلۇق تەگرىنىڭ» ئوزى دەپ خۇلاسە چىقىرىشقا ئاساس بېرىدۇ.دېمەك، ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنىك كېلىپ چىقىش مەنبەسى ئۇرخۇن بويىلىرىدا ئەمەس، بەلكى بەشبالىقتا ـ يەنى ئۇرپان ئويمانلىغىدا ملادىدىن بۇرۇنقى 4 ـ 5 مىڭ ئىللىققا توغرا كېلىدۇ. ئۇ دەۋىرلەردە ئون ئۇيغۇر قەبىلىلىرىدىن ـ ئائىشلىق، ئوتىنكار، بۇقىز، ئوز قۇندۇر، تولار، تاردار،ئادار،ئۇچتابىن، قاملاپقۇ، ئوتىكەنلەر ھەر خىل نامدا ئاتالغان بولسىمۇ، ئاما ئۇمۇمىي يۇزلىك ئۇيغۇر مىللىتىگە مەنسۇپ ئېدى. ئۇلار مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى بۇ قۇتلۇق زېمىنغاسىغىشماي، ئۇلارنىڭ غول قىسمى شەرىققە قاراپ كوچۈپ بېرىپ، سېرىق دەريانى بويلاپ جايلاشقان. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇلارمەشھۇر ئوردۇس يايلىغىچە ئورۇنلاشقان. ئۇلارنى كېيىنرەك خىتاي مەنبەلىرىدە«دى»«چىدى»،«بەيدى» ۋە«ئۇيغۇرلار ھەققىدە قىسە» دېگەن قىسىمغا قارىساق، دەريا ياقىلاپ جايلاشقانلارنى ئىچكى توققۇز ئورۇق دەپ كورسەتكەن، ئۇلار: ياغلاقار، ئۇتىكىر،قورابىر، باشقىرت، ئافاسار، قازار، قۇسار،يامار، ئاياۋىردىن ئىبارەت. كونا تاكنامىدا تىلغا ئېلىنغان شاڭسۇلاسى ختايلار مىللەت بولۇپ شەكىللىنىشتىن 2مىڭ ئىل بۇرۇنقى ئۇيغۇرلا رقۇرغان سۇلالە ئېدى. ختاي تارىخچىلىرى بۇ تارىخىي دەلىلنى تا موشۇ كۈنگىچە يوشۇرۇپ،بۇرمىلاپ كەلمەكتە. بۇ توغرىلىق تارىخچى ئالىم ئەنۋەر بايتۇرمۇ:«ئۇيغۇرلاردىن چىققان شاڭ سۇلالىسىنىڭ تۇنجا خانى شاڭ تاڭ دەۋرىدىن تاكى ئاخىرقى خانى جو دەۋرىگىچە 17 ئەۋلاتقا مەنسۇپ 30 خانلىق، جەمئى 646 ئىل ھوكۇم سۈرگەن سۇلالە ئېدى» دەپ مەلۇمات بېرىدۇ. ئۇ زامانلاردا سېرىق دەريا بويىدا ئۇيغۇرلار كوپىيىپ،كۈچ ـ قۇدرىتى ئاشقاندىن كېيىن ھەر تەرەپكە تارقىلىشقا باشلىدى. ئۇلار بارغان جايلىرىدا قەبىلە نامىلىرى بىلەن ئاتىلىپ كەتكەن. ئۇلار بىردىن ئۇستۇنلۇك تالىشىپ، جەڭ قىلىشىپ، بىر ـ بىرىنى ئەسىرگە ئېلىپ، قول قىلىپ ئىشلەتىپ، بىر ـ بىردىن ئېراقلىشىپ كەتكەن. شۇ جەريانداا 1400 ئىل داۋاملىق قۇلدارلىق دەۋرىنى باشتىن ئوتكۈزگەن.قەبىلىلەرنىڭ ئون ئۇيغۇردىن بولۇنگەنلىرى «دى»، توققۇز ئۇيغۇردىن بولۇنگەنلىرى «لى»، «جۇلى»،ئەندى ھۇنلاردىن بولۇنگەنلىرى ھۇن، قۇن دېگەن قېدىمىي ئەجداتلىرىنىڭ نامىنى فامىلىيەقىلىپ ئۇزۇن بىر ۋاقىتلارغىچە ياشىغان.

قۇلدارلىق دەۋرى ئاخىرلىشىپ،سىنىپى جەمىيەت تۈزۈلگەن ئوتكەن چاغلاردا چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلىپ، ھۈنەرۋەنچىلىكمۇ پەيدا بولغان. تومۇر، كۈمۈچ، ئالتۇندىن ھەر خىل قۇرال جابدۇقلار ئىشلەنگەن. قىش كۈنلىرى تام ئويلەردە ياشىسا، يازدا چېدىرلاردا ئىستىقامەت قىلىشقان. شۇ چاغلاردا پۈتۈلگەن تارىخلاردا خوشنا بەگلىكلەر ئۇيغۇرلار تىككەن تېرە كىيىملىرىنى كىيىپ، ئۇلار ياسىغان خەنجەرلەرنى بىلىغا ئېسىپ ژۇرۇشنى ئارزۇ قىلىشقان. ئات مىنىشنى ۋە ئاتلىق جەڭگە كىرىشنى خوشنا خۇاشيا قەبىلىسى ئون ئۇيغۇرلاردىن ئۇگەنگەنلىگى توغرىسىدا مەلۇماتلار بار.

مەركىزىي ئاسىيادا ئون ئۇيغۇرلار قېدىمىي ئېتنىك قاتلامنىڭ بېشى بولۇپ، ئۇلار ئۇ چاغلاردا «قىزىل دى»، «ئاق دى»، «دىلى»ۋە «دىگلىك ـ ئۇرا»دېگەن قەبىلە نامىلىرى بىلەنمۇ مەلۇم ئېدى. شۇنداقلا «دىلاردىن»بولۇنۇپ چىققان ھۇنلارنىڭ ۋە ئۇنىڭ بېۋاستە ئەۋلادى بولغان ئۇرالار ھەم سىلادىدىن بۇرۇنقى قىرغىزلار، ئۇيسۇن،ئوغۇزلار، مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئون ئۇيغۇرلارنىڭ ئەۋلادى، دەپ تەكتلەيدۇ تارىخچى ئالىم ئەنۋەر بايتۇر.

ئاكادېمىك بېرنىشتام ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىدەك ئاتالغان ئەسەردە ئۇيغۇر زېمىنىنىڭ ئەڭ قەدىمى يەرلىك خەلقى ئۇيغۇرلار بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.«ئۇلار كېنالوگىيە ـ نەسىل ۋە ئۇرۇق تەكشۈرۈش بويىچە سىلادىدىن 4مىڭ ئىلدىن بۇرۇنقى زامانىدىن باشلاپ سىلادىدىن بۇرۇنقى 3 ـ ئەسىركىچە ئۇرۇلۇپ بولغان» دېيە، بەزى ختاي مەنبەلىرىدە «ھۇن بىرىكمىسىنىڭ مېغىزى ئەسلىدە ئۇيغۇرلاردىن تەركىپ تاپقان. ئۇلارنىڭ تورى ـ بەگلىرى شەرىق ئۇيغۇرلىرىدىن بەلگۈلىنەتتى» دەپ تەپسىلىي مەلۇمات بېرىلىدۇ. ھۇن ئىمپېرىيەسىنىڭ قۇرۇلۇشى ئاساسەن توققۇز، ئون ئۇيغۇرلاردىن تەركىپ تاپقان ھەم شۇلاردىن تولۇقلانغان بولۇپ،تەركىۋىدە تۈككۈسلار مۇبارىبىدى، دېيىلىدۇ.

خۇلاسە قىلغاندا، بەزى ختاي تارىخچىلىرى قېدىمىي ئەجداتلىرىمىزنىڭ مۇقەددەس شانلىق تارىخىنى ساختىلاشتۇرۇپ، 5 ـ 6 مىڭ ئىللىق تارىخى ۋە ئوچمەس مەدەنىي مىراسلىرى بارلىغىنى يوشۇرۇپ كەلگەن. ئاما ياپۇنىيە، ياۋروپا ۋە روسسىيەنىڭ نۇرغۇنلىغان ئۇيغۇرشۇناس ئالىملىرى ئۇز ئەينەن يېتى يېزىپ قالدۇردى. كېيىنكى ئىللاردا تۇرغۇن ئالماسقا ئوخشاش مەشھۇر تارىخچى ئالىملىرىمىز ئۇيغۇر تارىخىنى ئۇز قولى بىلەن ئەينەن يېزىپ، تارىخىي ئادالەتلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرمەكتە.

ئىسمايىل ئەنۋەرىي،
ئالمۇتا شەھىرى.

قىرغىزستان مۇسۇلمانلىرى قۇرۇلتىيى

دېكابرنىڭ ئوتتۇرلىرىدا بىشكېك شەھىرىدە قىرغىزستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ بىرىنچى قۇرۇلتىيى ئېچىلدى..جۇمھۇرىيەتنىڭ بارلىق مۇسۇلمان قىۋۇملىرى ۋەكىللىرىنىڭ مەخسۇس مەجلىسىدە دىنىي زاتلارنىڭ تەشەببۇسكار توپى ئەينە شۇنداق قارار قۇبۇل قىلدى. قۇرۇلتايغا قاتناشقۇچىلار ئىسلام تەرەپدارلىرىنىڭ يېرىمىنى بۇ دىننىڭ تەسىرى خېلە كۈچلۈك بولۇۋاتقان جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي ناھىيىلىرى ئەۋەتىدۇ. قۇرۇلتايدا قىرغىزستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي باشقارمىسىنىڭ ھېساۋاتىنى تەكشاش، ئۇلىمالار ۋە مۇفتىلار كېڭىشىنى سايلاش كوزدە تۇتۇلماقتا.

دىنلار بويىچە دولەت كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى ئېمىلبېك كاپتاگايېۋنىڭ ۋۇرنالىستلار بىلەن بولغان سوھبەتتە بىلدۈرۈشىچە، دىنىي باشقارمىنىڭ ئۇستاۋىدا يەنە قايتا ئىشلەشكە تېگىشلىك مۇئەممالار بار، ۋىلايەتلىك قازىلارنىڭ ئىشىدا تالاش پەيدا قىلىدىغان مەسىلىلەر موجۇت. شۇنداقتىمۇ كوپلىگەن ئېكسپرتلار ئالدى بىلەن مۇسۇلمان ئەربابلىرىنى جۇمھۇرىيەت تېررىتورىيەسىدە باشقا دىنلار ۋەكىللىرىنىڭ ئاكتىۋ پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقانلىغى تەشۋىشلەندۈرىدۇ، دەپ ھېساپلايدۇ.

قىرغىزستاندا ئەنئەنە بويىچە ئۇنىڭ بارلىق يەرلىك ئاھالىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدۇ، دەپ ھېساپلىنىپ كەلگەن ئىدى. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتتا جۇمھۇرىيەت ياشلىرى باشقا دىنلارنى تەرغىپ قىلغۇچى مىسسىونېرلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، پروتېستانت، يېۋانگېلىست، كرىشنا ئىت مەزھەبلىرىگە ۋە ھەر خىل سېكتىلارغا بارغانسىرى كوپىرەك ئوتۇشكە باشلىدى. پەقەت ئەدلىيە مىنىستىرلىگىنىڭ مەلۇماتلىرى بويىچە، جۇمھۇرىيەتتە ھازىر ئىككى يۈزگە يېقىن ھەر خىل مەزھەپتىكى مۇسۇلمان ئەمەس دىنىي بىرلەشمە تىزىمدىن ئوتكەن. مۇتەخەسىسلەرنىڭ پىكرىچە، يەنە شۇنچىلىك مۇسۇلمان ئەمەس، قانۇنسىز دىنىي بىرلەشمىلەر ئىشلىمەكتە. شۇنىڭغا باغلىق قىرغىزستاندا ئىسلامدىن باشقا بارلىق دىنلارنى تەرغىب قىلىشنى چەكلەش توغرىلىق چاقىرىقلار ياڭرىماقتا.

ژۇقارقىلاردىن مۇئەييەنكى، قىرغىزستان مۇسۇلمانلىرى تۇنجا قۇرۇلتىيىنىڭ قاتناشقۇچىلىرى مۇھاكىمە قىلىدىغان مەسىلىلەر ئاز ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەزكۇر قۇرۇلتايغا دولەت رەھبەرلىرى، يېقىن ۋە ئۇراق چەت ئەللەردىن مېھمانلار قاتناشىدۇ.

ئاسىيا ـ پرېس.
بىشكېك شەھىرى.

باشقا نەشىرلەر سەھىپىلىرىدىن

دىك شياۋپىڭ ئائىلىسىنىڭ غەزىنىسىگە چىش بىلەۋاتقان كىم؟

خىتايلارنىڭ ئاتىسى دېگۈدەك ئاھايىتى باي، ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى ئەندى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرى ۋە رىقابەتچىلەرنىڭ «قىسىم» كورىستىشىدىن كاپالەتلەندۈرۈلمەيدۇ

يېقىندا خىتاي خەلق ـ ئازاتلىق ئارمىيەسىنىڭ قۇراللار دېپارتامېنتىغا رەھبەرلىك قىلغان كېنېرال خې پىن ئىستېپاغا چىقتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شوھرەتپەرەس كېنېرال باش شتابنىڭ باشلىغى بولۇشنى ئاھايىتى ئارمان قىلغان. لېكىن بۇ يەردىكى مىش ـ مىشلارغا قارىغاندا، ئۇنىڭغا بىر دەرىجە توۋەن لاۋازىمنى تەكلىپ قىلغان. ئەندى ئۇ خاپىچىلىقىدا ئىستېپاغا چىقىش توغرىلىق راپورت يازغان. ئەگەر بىر ئەرسىنى ئىناۋەتكە ئالمىغاندا، بۇ ۋاقىت پەقەتلا ئارمىيە ئىچىدىكى يېڭىلىق بولۇپ قالاتتى، خالاس. كېنېرال خې ـ دىك شياۋپىڭنىڭ كۆيۈغلى، كىچىك قىزى سەۋۇ جۇننىڭ ئېرى.

دېگىنى مانا ئىككى ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان ھېچ كىم كورمىدى. بەيىل ئاۋغۇستتا 92 ياشقا كىرگەن خەتاي پاتىرىارخىنىڭ جان تالىشىش ئەھۋالىنى دوختۇرلارنىڭ كۈچ چىقىرىشلىرى بىلەن ئۇزارتقانلىغى ھەققىدە ھەر خىل پاراڭلار بار. خىتاي ئىسلاھاتلىرىنىڭ ئاتىسى ئەتراپىدا ئوتتۇزغا يېقىن دوختۇرلاردىن ئىبارەت بىرىگادا كېچە ـ كۈندۈز نۆۋەتچىلىك قىلماقتا. ئۇلۇق ئىسلاھاتچىنىڭ بارغانسىرى ئاجىزلىشىۋاتقان تېنىدە جاننى تۇتۇپ تۇرىۋاتقان ھەر خىل دورا ـ دەرمەكلەر لەر ئۈچۈنلا كۈنىگە بىر يېرىم مىڭ دولار سەرىپ قىلىنىدۇ.

لېكىن بۇلارنىڭ ھەممىسى ـ مىش ـ مىشلار. ئەندى ئاخىرقى ۋاقىتلاردا دىگىنىڭ شەخسى كاتىبى ۋە ئۇنىڭ ئىرادىسىنى شەرھلىگۈچى بولۇپ كەلگەن، پاتىرىارخىنىڭ سويۇملۇك قىزىنىڭ ئېرىنىڭ مۇشكۈل ئەھۋالدا قېلىشى، ـ تېخى يېقىندىلا دۇنيادىكى ئەڭ تەسىر دائىرىسى كۈچلۈك ئادەملەرنىڭ بىرى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن كىشىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئاجىزلىشىپ قالغانلىغىنىڭ جىددىي ئالامىتىدۇر.

دىك شياۋپىڭنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققانلىرى خىتاي ھاكىمىيىتى قايمىغىنى تەشكىل قىلىدىغان كوپلىگەن ئائىلىۋى گرۇپپىلار ئارىسىدا ئالدىنقى ئورۇندا تۇراتتى. بۇ يەردە بىرەر ئادەم بىلەن مۇئامىلە قىلىشتىن ئاۋال ئاسىيادىكى ئەنئەنە بويىچە «ئۇ كىمنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققىنى ئېكەن؟» ـ دەپ سورايدۇ. دولەت ئاتىلىرى ۋە ئولكە باشلىقلىرى ئەتراپىدىكى غۇۋۋەكلىشىۋالغان ئادەملەر ئوز ھامىيىسى ئولۇپ، ژىللار ئوتكەندىن كېيىنمۇ ئۇلارنىڭ ئىسمىنى دەستەك قىلىپ ژورىدۇ. دىك شياۋپىڭنىڭ ئىككى ئوغلى بىلەن ئۈچ قىزى دادىسى ئۈچۈن قىيىن بولغان ژىلىلىرى ئۇنىڭ بالىلىرى بولغانلىغى ئۈچۈن پەيلى خېلە ئازاپ چەكتى. خۇگۈەيىنىلار دىگىنىڭ چوڭ ئوغلى دىك پۇفاننى بېجىن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۈچ قەۋەتلىك ياتاقخانىسىنىڭ ئوگۈزىدىن تاشلاۋەتكەندە، پالانغان دىك تراكتور زاۋودىدا ئىشلەۋاتاتتى. ئاندىن ئومۇرتقىسى سۇنغان دىك پۇفاننى داۋالاشنى رەت قىلىشتى. پەقەت بىر نەچچە ژىلدىن كېيىنلا ھاكىمىيەت ئۈستىگە قايتىپ كەلگەن دىك شياۋپىڭ ئۇنى كانادىغا داۋالىنىشقا ئەۋەتتى، بۇ يەردە دىك پۇفاننى ناكالار كولەسكىسىدە ئولتىرىشقا ئۈگەتتى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ خ ج ناكالار جەمىيىتىگە رەھبەرلىك قىلدى. ئاندىن ئۇ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا بېرىلىپ كەتتى. خىتاي ژۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرىنىڭ بالىلىرى ئىلگەركى ئەمەلدارلارنىڭ بالىلىرىغا قارىغاندا تازا سىياسىي مەنسەپلەرگە ئانچە قىزىقمايدۇ، تىجارەتكە بېرىلىپ كەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇلارنى «شاھزادىلار» دەپ ئاتايدۇ. ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھاتلار ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ سىياسىي كاپىتالىنى بېۋاستە ئاخچىغا ئايلاندۇرۇشقا ئىمكانىيەت بەردى. دىك پۇفان «كانغۇئا» ئاملىق شىركەتلەرنىڭ ئىنتايىن چوڭ تارماقلىرىنى قۇردى، ئۇلارنىڭ تىجارەت پائالىيىتى 60 مىللون خىتاي ناكاسىنىڭ تەغدىرىنى يېنىكلىتىشكە مەبلەغ ئېلىپ كېلىشى لازىم ئېدى.

دېگىنىڭ كىچىك ئوغلى دىك جىفان خىتاي «شاھزادىلىرى» ئۈچۈن تىپىك يول بىلەن ماڭدى، ئۇ خېلە چوڭ لاۋازىمنى ئۈرغۈن پۇل تېپىش ئىمكانىيىتى بىلەن ماسلاشتۇردى. ئۇ ئا ق ش تا ئوقۇدى، بۇ يەردە ئۇنىڭ ئوغلى ئۈغۈلدى. بۇ ئوغۇل ئامېرىكا پۇخراسى بولدى. ئەندى دىك جىفان بولسا ئىشلەپ چىقىرىش، مالىيە ۋە يوتكەلمەيدىغان كاپىتال بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خىتاينىڭ ئۈچ چوڭ شىركىتىگە يولباشچىلىق قىلدى.

ئىمتىيازلارنى ۋە دەخلىسىزلىك كاپالەتلىرىنى ئېلىشقا تەشنا بولۇۋاتقان ھەر قانداق چوڭ فىرما ھەتتا ئوزلىرىدەپەقەت غەيرى ـ رەسمىي رول ئويناۋاتقان بولسىمۇ، رەھبەرلىككە ئەينە شۇنداق «شاھزادىلارنى» جەلىپ قىلىشنى ئارمان قىلىدۇ. دىگىنىڭ كىچىك قىزى سەۋۇجۇن دادىسىنىڭ مەھكىمىسىدە كاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتىن تاشقىرى، شۇنداقلا خىتايدىكى قىممەتچىلىك ئەڭ تۈستۈن شەنجەن شەھىرىدە يوتكەلمەيدىغان كاپىتال بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئۇلگىرىدۇ. دىگىنىڭ ئوتۇرانچى قىزى دىك نەن خ خ ج پەن ۋە تېخنولوگىيە مىنىسترلىگىنىڭ ئورۇنباسارى لاۋازىمىدا تۇرۇپ، شۇنداقلا قىممەت باھالىق قەغەزلەر بىلەن بولىدىغان ئوپېراتسىيەلەرگە جەلىپ قىلىنغان. ئەندى دىگىنىڭ چوڭ قىزى دىك لىن خەلىقلەر ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئىنتىپاقىنىڭ ئوتىسى پرېزىدېنتى لاۋازىمىدا بولسىمۇ، پاتىلا ئائۇكسونلار تەشكىلى كومىتېتلىرىدا پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ ۋە تەسىر دائىرىسى كۈچلۈك ئادەمنىڭ قىزى بولغانلىغى تۈپەيلى خىتايدىكى ئەڭ قىممەت باھالىق رەسىمغا ئايلاندى. ھەر ئۈچ ھەدە ـ سىگىلىنىڭ ئەرلىرى ـ تىجارەتتىكى كېنېرالار. ئەندى خې پىن بولسا ـ يېقىنقى ۋاقىتلارغىچە سوزۇنىڭ ئۈتتۈر مەناسىدا كېنېرال بولغان ئېدى، ئارمىيەنىڭ بارلىق قۇراللىرىنى سېتىۋېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەسىرلىك باشقارمىنى باشقۇرۇپ كەلدى. بىر ئۈستەل ئەتراپىغا ژىغىلغان دىگىنىڭ ئائىلىسىنىڭ 18 ئەزاسىنى ئەكىس ئەتتۈرگەن فوتوسۈرەتكە قاراپ، خەۋەردار ئادەملەر ئۇنى مىللونېرلارنىڭ ئائىلەۋىي كلۇبىنىڭ پورترېتى دەپ ئاتىدى.

دولەت تېخىچىلا ئىختىساتنىڭ ئىنتايىن چوڭ سېكتورىنى نازارەت قىلىۋاتقان مەملىكەتتە ھاكىمىيەت ئۈستىدىكىلەر دائىرىسىدىكىلەرگە تەئەللۇق بولۇش ـ بۇ ئىنتايىن چوڭ ئەۋزەللىكلەرگەئېگە بولۇش ۋە بارلىق باشقىلار ئۈچۈن مەجبۇرىي بولغان قائىدىلەردىن ئاتلاپ ئوتۇش ئىمكانىيىتى دېگەن سوز. دەسلەپكى جاڭجال دىگىلار ئائىلىسىنى 1990 ـ ژىلى زىل ـ زىلگە كەلتۈرگەن ئېدى. ناكالارنىڭ كۈللىنىشى ئۈچۈن تاموژنا سېلىغىدىن ئازات قىلىنغان «كانغۇئا» شىركىتى ئىمپورت تېلېۋىزورلارنى ۋە باشقا ئىستېمال تاۋارلىرىنى سېتىش بىلەن ھايانكەشلىك قىلىدىغان چوڭ جازانخور بولۇپ چىقتى. «كانغۇئا» شىركىتى خ خ ج دولەت كېڭىشىنىڭ مەخسۇس قارارى بىلەن يېپىلدى. لېكىن شەخسەن دىك پۇفان ھېچ قانچىلىك زىيان تارتمىدى، ھەتتا ئۇ ناكالار جەمىيىتىنىڭ رەئىسلىگى لاۋازىمىنى ساقلاپ قالدى. بىرىيېرىم ژىلدىن كېيىن ئۇنىڭ ئىنىسى دىك جىفاڭنىڭ نامىتى كەتتى. ئۇنىڭ تىجارەت بويىچە ئەڭ يېقىن شېرىكى جوبېيغاڭ مېتاللۇرگىيەكومبىناتىنىڭ ئاكىسىيەلىرى بىلەن ئاھايىتى كوپ مىقدارداۋالدامچىلىق قىلغانلىغىدا ئەيىپلىنىپ، قولغا ئېلىندى. ھەتتا دىك جىغاڭمۇتەرگەۋ ئاستىغا ئېلىنىپتۇ، ئەندى ئۇنىڭ ئايالى بولسا ئوزىنى ئوزى ئولتۇرىۋېلىش ئۇرۇۋۇنۇشىنى قىپتۇ دېگەن سوزلەرمۇ تارقالغان ئېدى. لېكىن ھەممە نەرسە ئورنىغا چۈشتى: دىگىنىڭ نامى ـ ئۇنىڭ ئىمتىيازلىرىغا بولغان سۈيىقەستلەردىن ئەڭ ياخشى ھىمايىدۇر.

كېنېرال خې پىن ئۈستىدە قارا بۇلۇتلار پەيدا بولغان ئوتكەن باھار پەسلىدىمۇ، مەنتىقە بويىچە، خۇددى شۇنداق بولۇشى كېرەك ئېدى. ئۇ چاغدا ئامېرىكا فېدېرال تەرگەۋ بىيۇروسىنىڭ ئاگېنتلىرى ئاق ش تارىخىدا ئەڭ كوپ يوشۇرۇن ئاۋتوماتىك قۇرال تۈركۈمىنى ـ خىتايدا ئىشلەنگەن 2 مىڭدىن ئوشۇق كالاشنىكوۋ ئاۋتوماتىنى قولغا چۈشەردى. ئۇنى يەتكۈزۈپ بەرگۈچىلەر ئارىسىدا خې پىن قوشۇمچە رەھبەرلىك قىلغان خىتاينىڭ ئوز كولەمى بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان «پولىتېخنولوگىيە» مۇداپىە شىركىتى بار ئېكەنلىگى ئېنىقلاندى. لېكىن كېيىنكى تەرگەۋ گويا يۇز بەرگەن ۋاقىتنىڭ ھەممىسى ـ بۇ «ئامېرىكىنىڭ قاپ قىنى» ئېكەنلىگىنى كورسەتكەندەك قىلدى. يەنە گويا دىك شياۋپىڭنىڭ ئوزى: «خې بۇ ئىشتا ئەيىپلىك ئەمەس» دەپ خۇلاسە چىقارغان. دىگىنىڭ كۈچى بۇنىڭغا يەتكەن، لېكىن ئەندى ئېنىقلىنىشچە، كېنېرال كۈيۈغۇلىنىڭ خىزمىتىدە يەنە نوسۇشىگە ـ ئەندى قۇدرىتى يەتمىگەن.

مەككۇلۇك سۇلالىلار بولمايدۇ. «چوشقا قانچىلىك سېمىز بولسا، ئوز ھاياتىنى قازاندا تۈگىتىش پۇرستى شۇنچىلىك كوپ بولىدۇ» ـ دېيىلىدۇ خىتاي تەمسىلىدە، خىتايدىكى ھازىرقى بىرىنچى رەھبەر ـ خىتاي كومپارتىيەسىنىڭ باش كاتىبى ۋە خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جىياڭ زېمىنغا دىك ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىنىڭ قومى ئەندى ئاجىزلاشقانلىغىنى نامايەن قىلىش ئاھايىتى زورۇردۇر. بۇنىڭسز ئۇنىڭغا ئوز ئابرويىنى ئۈزۈل ـ كېسىل تىكلەش مۇمكىن ئەمەس. جىياڭ زېمىن پارىخور لۇققا قارشى كۈرىشىش كومپانىيەسىنى جاكالاپ، تۈنۈگۈنكى داھىلارنىڭ ئۇرۇق ـ تۇققان قوملىرىغا قارشى ھۇجۇم باشلىدى. كېنېرال خېنىڭ ئىستېپاغا چىقىشى، جىياڭ زېمىننىڭ خىتايدىكى تەسىر دائىرىسى ئەڭ كۈچلۈك ئائىلىگەقول يەتكۈزگەنلىگىدىن دەرەك بېرىدۇ.

سۇلالىلارنىڭ ئاساسچىلىرى ـ كوپلىگەن ئىمپېراتورلارمۇ ژىراق ئوتمۇشتە خۇددى شۇنداق قىلاتتى. ئۇلار ھاكىمىيەت ئۈستىگە چىققاندا ئوز ئوتۇرۇشلىرىنىڭ تورتىنچى دەرىجىگىچە بولغان ئۇرۇق ـ تۇققانلار قومىنى يوق قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئورنىنى توسالغۇسىز ئېگىلەش ئۈچۈن شۇنداق قىلىناتتى.

ئاندرىي كابانىنكوۋ.
«كومسومولسكايا پراۋدا» گېزىتىنىڭ بىيىلقى 202 ـ سانىدىن ئېلىندى.

خىتايدىكى ئاگرار سېكتور قەبرىستانلىقلارغا «ھۇجۇم» قىلماقتا

خىتاي دېخانلىرى ئەسىرلەردىن بېرى ئوز ئەجداتلىرىنى ئائىلىسىنى بېقىۋاتقان كىچىككىنە يەرگە دەپىن قىلىپ كەلگەن. ئاگرا سېكتورنىڭ يولباشچىلىرى ھازىر ئۇلارنى يېزا ئېگىلىگى ئىشلەپ چىقىرىشنى كەڭەيتىشكە دەخىل يەتكۈزۈۋاتقان بۇ ئەنئەندىن ۋاز كېچىشكە چاقىرماقتا. جاي ـ جايلاردا قەبرىستانلىقلارنى يوقىتىش بويىچە كۈرەش ئوزۇق ئالغان. بۇلىۋزىرلار قەبرىلەرنى تۈزلىمەكتە، دېخانلارنى بولسا جەسەتلەرنى كويدۇرۇشكە تەرغىپ قىلماقتا.

خەبەي ئولكىسى يەر مەمۇرىيىتىنىڭ باشقارمىسى مېيىتنى يېكى ئۈسۈل بىلەن «دەپىن» قىلىش مەدەنىيىتى بويىچە مۇسابىقىدا ئالدىنقى ئورۇندا كېلىۋاتىدۇ. بۇ مەسىلە بويىچە باشقارمىنىڭ قىلغان دوكلادىدا ئوتكەن ژىلى كرېماتسىيەدەرىجىسىنىڭ كەسكىن ژۇقۇرى كوتىرىلىشىگە باغلىق چەسەتنى كويدۇرۇش ئۈسۈلى بىلەن 2 مىللوندىن كوپىرەك ئادەمنىڭ دەپىن قىلىنغانلىغى، شۇ تۈپەيلى دېخانچىلىق ئۈچۈن 2400 گېكتاردىن ئوشۇغراق يەر قوشۇلغانلىغى خەۋەر قىلىنىدۇ. ئولكە مەملىكەت بويىچە ئاساسلىق ئاشلىق ۋە پاختا يېتىشتۈرگۈچى ھېسابلىنىدۇ. رەھبەرلىك تەرىپىدىن ماقۇللانغان ۋە يېزا ئاھالىسى تەرىپىدىن «قول لاب قۇۋۇتلەنگەن» يېكى پلاندا 12 مىڭ گېكتار يەرنى ئېگىلىگەن قەبرىستانلىقلارنى تۈزلەپ، دېخانچىلىق ئوبوروتىغا قوشۇش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

جەسەتنى كويدۇرۇشنىڭ زامانىۋىي تېخنولوگىيەسى تېخى يېتىپ بارمىغان جايلاردا يېزىدىكىلەرنىڭ ئېھتىياجلىرىغا جاۋاب بېرىدىغان ۋە ئاگرار سېكتور بىلەن ئېكولوگىيەگە زىيان يەتكۈزمەيدىغان زامانىۋىي دەپىن قىلىش مەھكىمىلىرىنى قۇرۇش توغرىلىق قارار قويۇل قىلىنغان.

باشقارمىنىڭ ئىنسپېكسىيە گرۇپپىسى ئولكە كولەمىدە يېزا ئېگىلىگىنىڭ تەرەققىياتىغا دەخىل يەتكۈزۈۋاتقان، دېخانچىلىق ئۈچۈن قۇلايلىق بولغان يەرلەرنى ئېگىلەپ ئورغان 9,6 مىللون قەبرىنى تاپقان. دېخانلارغا قېرىندىشلىرىنى كومۈش ئۈچۈن قۇلايلىق يەر تېپىش تاپشۇرۇلغان.

باشقارما قەھرىمان ـ ئىنقىلابچىلارنىڭ ۋە ئۇلۇق شەخسلەرنىڭ قەبرىلىرىگە تەگمەسلىكنى قارار قىلدى.

ئالېكساندىر پلاتكوۋسكىي.
(بېجىن)، «ئىزۋېستىيە»

كەلگۈسىگە تاشلانغان قەدەم

ئىپەك يولى پولات ماگىستراللار بىلەن

يېقىندا بولۇپ ئوتكەن ئىسىق كول كېڭىشمىسىدە ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ياۋروپا ـ ئاسىيا قىتئەلىرىنى بىر ـ بىرى بىلەن باغلاشتۇرىدىغان يېڭى تومۇر يول مۇئەممالىرىنى مۇھاكىمە قىلدى. بۇ تومۇر يول ماگىستراللى خىتاينىڭ شەرقىي دەرۋازىسىنى پارىس، بوسفور قولتۇغىدىكى پورتلار ۋە غەربىي ياۋروپا بىلەن تۇتاشتۇرىدۇ. بۇ چوڭ قاتناش كورىدورىنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشىگە شەمالىي ۋە شىمالىي ـ غەربىي مارشرۇتلار بويىچە قازاقستان ئارقىلىق ياۋروپىغا يول ئاچقان دوستلۇق ۋە ئالاشانكو ستانسىيەلىرى ئوتتۇرىسىدىكى پولات يولىنىڭ بىر بىرى بىلەن باغلاشتۇرۇلۇشى باشلانما بولىدى. بىيىل بولسا مېشخېد ـ ساراكس ـ تېدجېن ئۈچاستكىسىدا ئىران ۋە تۈركمەنستان تومۇر يوللىرى بىرلەشتى. ياۋروپا ـ ئاسىيا تومۇر يول ماگىستراللىنىڭ جەنۇبىي يونىلىشى ئۈزۈن يولغا ژۇك توشۇشتا ئۈنۈملۈك بولىدىغانلىغى كۈتۈلمەكتە. چۈنكى، ئۇ باشقا يوللارغا قارىغاندا خېلە قىسقا ۋەتەبىي ـ ھاۋا رايى جەھەتلەردىنمۇ مۇشكۈلاتسىز.

كېڭىشمىگە قازاقستان، ئوزبەكستان، قىرغىزستان، ۋەتاجىكستاننىڭ ترانسپورت، تاموژنا، جېكارا خىزمىتى ۋەكىللىرى قاتناشتى. ئۇلار شۇنداقلا شۇ كەمگىچە تەرەپلەر گە ژۇك توشۇشتا دەخىل يەتكۈزۈۋاتقان ئىختىسادىي، سودا مۇناسىۋەتلىرىنىمۇ مۇھاكىمە قىلدى، چېگرادىن توۋلۇلارنى ئۈزلۈكسىز ئوتكۈزۈشنى تەمىنلەيدىغان ترانزىت ـ ترانسپورت كېلىشىمىنىڭ لايىھىسى بويىچە سوھبەتلەشتى. مەركۇر لايىھىسى ترانزىت يوللىرىنى ياساش، رېمونتلاش، جېكارا نازارەت پۇنكتلىرىنى زورۇر تېخنىكا ۋە جابدۇقلار بىلەن جابدۇش، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ تېخنىكىلىق ئەھۋالى توغرىلىق ھوججەتلەر بىلەن ماشىنا ھايدىغۇچىلارنىڭ گۈۋاناملىرىنى ئىقرار قىلىش ۋە باشقا مەسىلىلەرنى ئوز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئېھتىمال، ئوز ئارا قوبۇل قىلىشقا بولىدىغان قارارلارنى قوبۇل قىلىش ئىزدىنىشلىرى خېلە ۋاقىتنى تەلەپ قىلىدۇ، چۈنكى، ھازىرچە تالاش تارتىش پەيدا قىلىۋاتقان كوپلىگەن مەسىلىلەر بويىچە ھەرتەرەپلىمە چوكۇر ئويلىنىپ ئىشلەش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا كېلىشىمنىڭ قوبۇل قىلىنىشى بۇ مەملىكەتلەرنىڭ دۇنياۋىي خەلق ئارا سودىغا چاپسانراق كىرىشىنى چاپسانلىتىدۇ.

ئىسىق كول كېڭىشمىسىدە قەدىمىي ئىپەك يولىنى ئەكسىگە كەلتۈرۈشنىڭ ستراتېگىيەسى بىلەن تاكتىكىسىنى ئىشلەش توغرىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا دولەتلىرىگە مۇراجىئەت قوبۇل قىلىندى.

(ئاسىيا ـ پريىسى).

مەسۇمجان زۇلفىقار

ئانا ئىلتىجاسى

(رەمىكايە)

ئىيۇل ئېيىنىڭ كۆنلىرى ئىدى. بىز چاشكا مەھەل ھەمرا ئىككىمىز يېنىڭ ماشىنىدا 40 - 50 كىلومېتر ژۇرگەندە كوزلىكەن مەنزىلگە يېتىپ كەلدۇق. قورايى، ئەمەن، شۇ ئاقلار ئېگىز ئوسۇپ، ژۇلغۇن چېچەكلىكەن دالانىڭ بىر چېتى ئىدىرغا تۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئۇ يەر، بۇ يەردە چىغان، ئارىلاپ قومۇچلىقلار كوزىگە چېلىقىدۇ، ئەتراپتا قىمىرلىغان جان يوق. ھەمرا ماشىنىسىنى ئادەم بويى ئوسۇپ، بەرگ يايغان زاكىنىڭ ئۆزىدەتوختاتتىدە، بىرىزىنت بىلەن يايتى. بۇ تومۇزنىڭ چاكقاق ئىسسىغىدىنلا ئەمەس، ئاڭ كوزىدىن پىنھان قىلغىنى ئىدى. بىز يېمەك ۋە ئىچمەكلىرىمىزسېلىنغان رىۋۇزاك - خالىتىلىرىمىزنى مۇرىمىزگە سېلىپ، 5 - 6 يۇز ماڭدام نېرىدىكى قومۇشلۇق ئىچىدىن ئورۇن ئالدۇق. دائىرىسى چاغلىققىنا قومۇشلۇق تېكىدىن تەپچىرەپ تۇرغان سازلىق سۇيى بىر چەتتە كولچەك ھاسىل قىلىپ، نېرى يول ئالالماي قۇماق يەرگە سىڭىپ كېتىدىكەن. كۆن چىقىشتىن لەرزەن يەلپۇپ ئوتكەن سەلكىن قومۇش پوپۇكىنى سىكىن شىدىرلىتىپ قايىرماقتا. ھەمرانىڭ ئېيتىشىچە، سەھەر ئۇسسۇلىغىنى قاندۇرۇپ كەتكەن ئاڭ كۆن قىيادىن ئوتكەندە ئەشۇ كولچەككە كېلەر مىش. بىزنىڭ ئۇ يەرگە ئورۇنلىشىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىكەن. ئاڭغىچە ھەمرا دۇربىنىنى ئېلىپ، قومۇشلۇق ئارسىدىن كۆن چىقىش تەرەپكە قارىدى. ئاندىن پۇت ئۇچىدا ئاۋايلاپ قىبلە تەرەپكە ئوتۇپ، بىر ھازا غايىپ بولدىدە يېنىپ كېلىپ پىچىرلىدى:

- ژۇقوردا ھېچ نەرسە بايقالمايدۇ. ئاممۇ تۇۋەندە - بىر چاقىرىم يەردە بىر توپ ئاڭ ئوتلاپ كېلىۋاتىدۇ. قېرىشقاندىدەك مۇنۇ شامالنىڭ تەتۇر چىققىنىنى قارىمامدىغان. ئاڭ بەك سەزگۈر كېلىدۇ. بىزنىڭ مىدىمىزنى ئېلىپ، قايىرىلىپ كېتىپ قالمىسا...

ئۇ بىر باغلام قومۇشنى ئالقىنى بىلەن قايىرىپ، ئاستاغىنا سۇندۇرۇپ تېكىگە باستى. مەن ئۇ خىل زەي ئوتۇپ كەتمەسلىك ئامالىنى قىلىپ، ئوزەمنى جايلاۋالغان ئىدىم.

- ئەندى بىر شەرت - قومۇشنى شىدىرلاتماڭ، ئۇنىڭىزنىمۇ چىقارماڭ! - ئەسكەرتتى ئۇ ماڭا. مەن بېشىمنى لىڭشىتىپ، سۇكۇناتقا چومدۇم. «راست، جىمى جان - جانۋارلار خۇدا دەيدىغان كەپتە. ئاڭنىڭ سوزلەيدىغان تىلى بولمىغىنى بىلەن، ئېگىسى ئۇلارغا كوز نورىنى ھەم قۇلاق زېھىننى مولغىنا بەركەندىن تاشقىرى، ژىراقتىن ھىد ئېلىش ئارقىلىق سېزىش قۇۋۋىتىنمۇ ئاتا قىلغان ئىكەن. دېمىسىمۇ ئۇ بېچارىلەرنىڭ سېزىم ئەزالىرىدىن ئوزگە ئەزالىرىنى مۇھاپىزەت قىلغىدەك نېمە قۇرالى بولغاي.

ھەمرا ئاغىزىغا تاماكىمۇ ئالمىدى - ئىس چىقىرىشقىمۇ بولمايدىكەن. ھەر ئىككىمىز تاڭگا چىشلەۋالغاندەك جىم. پەقەتلا مەيىن ئىسكەپ ئوتكەن سەلكىندە قومۇش پوپىكىنىڭ شىدىرلىغىنى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ھە، لازىم تېپىلغاندائىككىمىز پەخەسلىك بىلەن پىچىرلىشىپ ئالمىزىۋۇ، يەنە جىم بولىمىز. يېرىم ساۋات ئوتتىمىكىن، ھەمرا ئاستاغىنا قوزغۇلۇپ، كۆن پىتىشقا سلىجىدىدە، بىر چاي قاينام ۋاقىت يوقاپ كەتتى. يېنىپ كەلگىندە ئەزەرىم بىردىن ئۇنىڭ ئەلەم - ئىزتىراپ ئەكىس ئەتكەن يۈزىگە چۈشتى. ئېيتقاندەك بايىقى ئاڭلار يېرىم يولغا كەلگەندە تىنىغىمزنى ئېلىپ كېتىپ قاپتۇ.

- پاھ، نېمە دېگەن تۇيغۇن - ھە! - دەۋەتتىم ئىختىيارسىز ۋە دەررۇ ئالقىنىمنى ئاغىزىمغا تۇتتۇم. مۇنداق تالاي شىكارداىلۇپ، ھەر چەھەتتىن پىشقان ھەمرا: «ھېچقىسى يوق، بۇيرۇغاننى كورەرسىز» دېدى ۋە ھەيەل قىلماي كۆن چىقىشقا قارىدىۋ، بېشىنى بۇراپ، دۇربىنىنى ماڭا سۇندى. مەن ئاستا يانىدىشىپ ئۇ كورسەتكەن ياققا سىنچىلاپ قارىدىم. دېگەندەك، ئۇچ چەرەن ئالدىدا، كەينىدىرەك ئانا چەرەن بالىسىنى ئەگەشتۈرۈپ، بىردە ئوتلاپ، بىردە سەلجىپ كېلىۋاتىدۇ. ئارىلىق خېلە بولسا كېرەك، مەن ئۇلارنى تاش ئاتسا يېتىدىغان يەردىلا كورۈپ، ئولجىسى قولىغا چۈشكەن ئوچىدەك ھاياجانلاندىم.

- ھە، قانداق، قانچىكەن؟ - ئوسماق چىلاپ سوردى ھەمرا، راست ئىلا - پەرىق قىلالدىڭمۇ دېگەندەك قىلىپ.

- بالىسى بىلەن بەش. كىچىكىرەك بىرىنى ئالدىغا سېلىۋالغانمۇ؟

- توغرا كورۈپسىز. ئالدىغا سېلىۋالغىنى ئۇتتىم ئوغلاق. بىزگەكىرەك جان ئۇ. لاغىمۇ كېرەكتە. ئېھتىياتىيۇز سىدىن بىرىنى ئەشتاق ئالدىغا سېلىۋالىدۇ. ئۇ نىمىسا ئۇسۇپ، نوقۇشتۇرۇپ ماڭغۇزىدۇ. ھەر بىيچە ئېيتقاندا، ئۇ بايقۇغۇچىسى.

بۇ تەپسىلاتقا ئەجەپلەندىمۇ، ئويلىنىپ قالدىم. - كېلىڭ، ئولتىرىڭ - پەچىرلىدى ئۇ: - ئەندى ئۇلار كەلگىچە بىرسائات ئوتىدۇ. دېمىغىزا قىلىۋالايلى.

ئۇ ريۇكزاكىدىن بىر پارچە ئاتنىڭ گوشى ۋە بىر توغاچ ئالدى. مەنمۇ قاپاقنا ئېلىۋالغان ئەتكەن چاي ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئېلىپ، دەستخان ئورنىدا يېيىلغان كېزىتكە قويۇپ، ئېغىز تېگىشكە باشلىدۇق. يېرىم ساۋات ئوتتىمىكىن، تاقىتىم تاق بولۇپ، قومۇشنى ئاستا قايىرىپ كوز تىكتىم. دېگەندەك جانۋارلار يېقىنلا ئارىلىقتا كېلىپ قاپتۇ. ئاڭغىچە ئانا چەرەن بايىقى ژىتىم ئوغلاقنى: «نېمىشكە ماڭماي تۇرۇۋالدىڭ!» دېگەندەك تۇمشۇغى بىلەن نوقۇشتۇرۇۋېدى، ژىتىم ئوغلاق نېمىدىنىدۇ تەشۇشلەنگەندەك بويۇن تولغىدى. ئانا چەرەن قاتتىغراق ئۇسۇۋېدى، ئالىلاج خالا - خالىمايغىنا ئالغا سلجىدى. ھەيرانلىقتا سوققان ژۇرىكىمنى بېسىشقا تىرىشتىم. ملتىقنى ئېلىپ، شۇ تاپتا ئاتسام قانداق بولار. ياق، ئالدىراقسانلىغىمغا خاتىمە بەردىم. شۇنچە ئىقىدە بىلەن خۇددى لەگلەكنىڭ تانىسىدەك ژىغىپ ئاران يېقىن كەلتۈرگەندە تەككۈزەلمەي ئۇركىتىۋالسام، ئەلەم قىلمامدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھەمرانىڭ تەنە تاپاسى... سەۋرى قىلدىم. تەجرىبىلىك ئوچى بىلىپ ئېيتقان ئىكەن. بىر ساۋات ئوتكەندە چەرەنلەر كولچەككە ئوتتۇز ماڭدام يەردە، مانا بىز، دېگەندەك توختىدى. ئانا چەرەن خۇددى بىز موكۇپ تۇرغان يەردىن تۆيۇق ئالغاندەك قادىلىپ تۇرىدۇ. دۇپ - دۇگ لەك، قاپ - قارا كوزلىرى بېگۇنا سەبىدەك مول - مول تەلمۇرەتتى. ملتىقنى قورۇلغا ئالدىمۇ: «توۋۋا، ئۇ بىچارىلار جان قايغۇسىدا، ھە بىز ئائىنىساپلار نان قايغۇسىدا» دېگەن ئوي مەيىمگە كەلدىيۇ، تىكىرقىپ قالدىم.

ھەمرا: «ھاڭۇقىپ تۇرامسىز، ئاتامىسىز! - دەپ پىچىرلاپ پېشمىنى تارتقىنى تۇردى. مەن ئىچىمدە: «تاۋاكەل، ئاتسام ئاتاي» دېدىمدە، ئوزەمنى ئوڭشاپ يەكتىز ئولتاردىم. سول قول جەينىكىمنى تىزىمگە تىرەپ قورۇلغا ئېلىشىمغا، ھەي توۋۋا، كالامپايلىغىممۇ، يەنە ئولەمەنلىكمۇ خۇددى بىرى ئىشتىرىۋەتكەندەك يەگدەپ ژىقىلدىم.

- بەللى، پالەچ. قوشتا كوتىرەم بولۇپ قالغان قېرى ئوكۇزدەك يېتىشنى كورۈك بۇنىڭ! - كايىدى ھەس - ھەس بولغان ھەمرا. جەرەنلەر قومۇشنىڭ شىدىرلىشىدىن ئاللىقاچان قۇيرۇقىنى خادا قىلىشقان ئىكەن. قولغا چۈشەي دېگەن ئولجىنىڭ يېنىپ قولدىن چىقىپ كېتىشى مېنى قىينىدى دەمسىز.

بىز ئويگە قايىتتۇق. شەھەردىن مېنىڭ بىلەن كەلگەن ئاغىنەنەم ئەكرەم دەرۋازا ئالدىغا چىقىپ تۇرغان ئىكەن. كۆلۈشىلىرىدىن جەرەن گوشنى تاقەتسىزلىكتە كۆتۈۋاتقانلىغى بىلىنىپ تۇراتتى. ئامال قانچە، ئۇ كۆنى غىزالىنىپ، ئاغىنە ئۇچىمىز ھەممىنى ئونتۇغان ھالدا ئوتكەن - كەچكەن گەپلەر بىلەن گۇڭگۇر - مۇڭگۇر پاراڭ سېلىشىپ يېتىپ قالدۇق.

ھادۇق يەتتىمۇ، يەكەچ ياتقاچقىمۇ تاڭنىڭ قىزىرىپ چىققان كۆن شولىسى دېرىزىدىن كۆلۈپ بېقىپ، پېشانىمىزدىن كۆلۈپ يېقىپ، پىشانىمىزدىن تۇرۇپتىمىز. ھويلىغا چىقساق ھەمرانىڭ ئايالى ئۇنچەم قازان بېشىدا بىرنېمىلەر قىلىۋېتىپتۇ.

- ھەمرا قېنى؟ - سوردىم مەن ئۇنچەمدىن.

- مال قېرىسىغا كەتتىمىكىن، ئاتنى مىنىپ چىقىپ كەتكىنىمۇ سەزمەپتىمەنغۇ.

بىز قايىمىغى چەلگىتىپ تۇرغان ئەتكەن چايغا يۇمشاق تونۇر نېنىنى سېلىپ، ئالدىنقى كۆنى سويۇلغان پاخلان گوشىدە قورۇلغان گۆيرۇغا چوكا سالىدۇق. ئىلگىرىدىلا ئائىلەۋۋى قوۋۇق ئارىلىشىپ كەلگەن بۇرادىرىمىز - نىڭ ئەقىدىسى بولسا كېرەك، بىز بىر كۆن تۇرۇپ قايتىمىز دەپ كېلىۋىدۇق، ئىككى قونۇپ قالدۇق. كوزۇم ئارىلاپ دېرىزە تەرەپكە چۈشىدۇ، ھەمرا تېخى يوق. ئۇنىڭغا خوش دېمەي قانداق قوزغىلىمىز.

كۆن خېلە كوتىرىلگەن مەھەل دەرۋازا غىچىلداپ، چوڭ - كىچىك ئىككى جەرەننى غالجۇغىلىغان ھەمرا ھارغىن، ئوكسىلىپ قىرىپ كەلدى. «جەرەن كوشىگە ئېغىز تەگمەي قانداق كېتىسىلەر» دەۋاتاتتى ئاخشام، بايا بىزنى ئۇخلىتىپ قويۇپ، يولنى باشقا ياققا سالغان ئىكەندە. ئاڭغىچە ئات تىزگىننى ئالغان ئوغلى بىر پەستىلا جەرەنلەرنىڭ تېرىسىنى ئېتىدىن ئاجرىتىپ، ئىككى سان گوشنى قازان بېشىغا قويدى. ھەمرا ئارقىغا ئوتۇپ كېلىپ، قوللىرىنى ژۇيۇپ جوزىغا كەلدىيۇ، شۇڭغىچەلام - جىم دەپ ئېغىز ئاچمىدى. ئۇنىڭ پۇر چۇلغان ئەيىتىدىن ئېغىر ئازاپ، شۇكەستە چەككىنى بىلىنىپ تۇراتتى.

- چىرايىڭىز ئوسالغۇ، ھەمرا، بەك ئاۋارە بولدىڭىزدە؟... ئېغىز ئاچتى بۇرادىرىم ئەكرەم. ئۇن - تۇنسىز ئولتارغان ھەمرا ئىسسىق چاينىمۇ ئېغىزىغا ئالماي، ئۇنچەمگە ھاراق بۇيرىدىدە، ئۇچ ستاكان قۇيۇپ «قېنى ئېلىۋىتەيلى» دەپ ئوز ئىككىنى بىر يولى ئىچىۋەتتى. پېشانىسىدىن بۇۋۇدە چىققان تەرنى ياغلىغىنىغا ئېتىدىۋىۋ. ئىككىنچى ستاكانغا قول ئۇزاتتى.

- نېمە بولدى ئاداش! بۇ نېمە قىلىق؟ - قادىلىپ سوردىم مەن. سېلىنغان قاپاقلىرىنى سىكىن كوتەرگەن ھەمرا بىر پەس تىكىلىپ تۇرغاندىن كېيىن ئاستاغىنا «غەيرى تەبىئىي ھادىسە بولدى. بىر ئىشنى خاتا قىلدىم» دېدىدە ھەس - ھەس بولۇپ، ئەسەبىيلەشكەن قىياپەتتە ئۇياق، بۇ ياققا مېڭىپ كەتتى.

- نېمە ھادىسە؟ ھەممىزنى ئالاقزادە قىلغىچە ئېيتمامسىز؟

ئۇ ئوزىنى سەل باسقاندەك بولۇپ ئېغىز جۇپلىدى:

- سىلەرنى ئۇخلىتىپ قويۇپ، ئۇن يېرىمدا ئاتلىنىپ، جەرەنلەرنىڭ سۇغا كېلىدىغان يېرىنى پايلاپ ياتتىم. سۇۋە كوتىرىلىشىگە كوزۇم ئۇيقىغا كېتىپ قاپتۇ. چۈشۈمدە ئاق كوينەك كىيىپ، بېشىغا ئاق رومال تاڭغان، ئاق يۈزلۈك زىلۋاغىنائايال بوۋىنىنى ياغرىغا باسقان ھالدا يېقىنلا ئارىلىقتا ماڭا ئىلتىجا بىلەن يېلىنىپ، «مېنى ئاتساڭمۇ ئات! ئاممىا بالامنى ئاتما!» دېدى. چوچۇپ ئوخاندىم. قارىسام ئوغلىغى بىلەن سۇغا كەلگەن ئانا چەرەن مەن پىنھان ياتقان يەرنى تۇيغاندەك پەرىشانە تىكلىنىپ تۇرۇپتۇ. ھودۇقۇش، مەگدەش ئارا مەن ئاخماق نېمە قىلارىمنى بىلمەي تىكىرقاپ قالدىم. توساتتىن بارمىغىم ملتىق تەپكىسكە كەتكىنىنى بىلمەيمەن. قارىغىدەك بولسام ئانا چەرەن، ئۇنىڭ يېنىدىلا بالىسى تېپىرلاپ ياتقىنىچە جان تەسلىم قىلىۋېتىپتۇ. ئەسلىدەمەن ئانىسىنى قورۇلغا ئالغاندەك قىلىۋېدىم. كارتىچ دېگەن كاساپەت... دېدىدە ئوزىنى كاچاتلاپ كەتتى. ئالياڭ ئۇنچەمنىڭ زارىمۇ ئۇنىڭغا قوشۇلغاندەك بولدى. ئەگەرەم ئىككىمىزنىڭ ژۇرەك - باغرىمىزنىمۇ بىر دەرت مور لاپ ئورتىمەكتە. ھەممىزنىڭ بېشى قاپاقتەك ساڭگىلاپ چۈشۈپ، زۇۋانىمىز تۇتۇلدى. بىرگەمدە تىرىقىدە قىلغان بىر نەرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. قارىغىدەك بولساق، ئۇنچەم جەرەن گوشىدىن قورۇلغان قازان كاۋۇنىنى جوزىغا قويغان ئىكەن. شۇندا قانداقتۇ بىر دەھشەتلىك قول كېلىمىزنى غىق قىلىپ بوغقاندەك بولدىدە، ئورۇنلىرىمىزدىن تۇرۇشۇپ، نېرى كېتىشتۇق.

ئەسلىمە

ئۇنتۇلماس دەقىقىلەر - ياكى بۇنىڭدىن قىرىق ژىل ئىلگىرى

بۇنىڭدىن قىرىق ژىل ئىلگىرى، يەنى 1956 - ژىلى ئاباي نامىدىكى پىداكوگىكا ئىنىستىتۇتىنىڭ ئۇيغۇر تىلى، ئەدەبىياتى ۋە تارىخ بولۇمىگە ئىككىنچى قېتىم ستۇدېنتلار قوبۇل قىلىندى. مەزكۇربولۇمدە ئوقۇشقا سازاۋەر بولغانلار بەش ژىل ئالغان بىلىمىدىن ھىساۋات بېرىدىغان ۋاقتىمۇ يېتىپ كەلگەن ئىدى. 1961 - ژىلى بۇ بىلىم دەرگاھىدا ئوقۇغانلار دولەت ئىمتىھانى تاپشۇردى. ئەينە شۇ ۋاقىتكە شاھىت بولغان ژۇرنالىست ئى. ئۇرىياروۋ «كومۇنىزم تۇغى» گېزىتىدە مۇنداق يازغان ئىدى: «ئەتىگەنلىكى سائات توققۇز مەزگىلى ئىدى. ئىنىستىتۇتقاتوپ - توپ بولۇپ كېلىۋاتقان ستۇدېنتلارنىڭ ئايىغى ئوزۇلمەتتى. ئەينە شۇ توپنىڭ ئىچىدە تىل، تارىخ - فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ ئۇيغۇر بولۇمىنى تاماملىغۇچىلارنىمۇ كورۈشكە بولاتتى. ئۇلار قانداقتۇ بىر خوشاللىق ۋە ھاياجانلىق كەيپىياتتا ئوقۇش بىناسىغا كىرىپ، ئىككىنچى قەۋەتكە كوتۇرۇلدى. بۇگۈن بۇستۇدېنتلارنىڭ بەش ژىل بويى ھارماي - تالماي ئوقۇش ئەتىجىسىدە يېتىشكەن بىلىملىرى بويىچە دولەت ئىمتىھان كومىسسىيەسى ئالدىدا ھىساۋات بېرىدۇ. دولەت ئىمتىھانىنى قوبۇل قىلىدىغان ئائۇدىتورىيەنىڭ ئىشىكى ئالدىغا توپلاشقان ئوغۇلىلار بىلەن قىزلار بۇگۈنكى كۈننىڭ ئۇلارنىڭ ھاياتىدا ئەڭ جاۋابكەرلىك ۋە ئۇنتۇلماس كۈن ئىكەنلىكى، ئىنىستىتۇتتا بىلىم ئېلىش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان بەش ژىلنىڭ ئاھايىتى چاپسان ئوتۇپ كەتكەنلىكى توغرىلىق ئوز ئارا قىزغىن پاراڭلاشماقتا ئىدى. شۇ ئاردا نوۋەت كۈتۈپ تۇرغانلار ئىمتىھان بېرىش ئۈچۈن كىرىپ كەتكەنلەرنىڭ چىقىشىنى ئاقەتسىزلىك بىلەن كۈتمەكتە...

ئائۇدىتورىيەدىن بىرىنچى بولۇپ رىشات تېپىپھاجى ئوغلى سابىتوۋ چىقتى. ئۇنى كۈتۈپ تۇرغان يولداشلىرى ھۇررا ۋاقىراپ قارشى ئالدى. «قانداق جاۋاپ بەردىڭ؟» «قانداق سوئاللار چىقتى؟» - دېگەنگە ئوخشاش سوئاللارنى كەينى كەينىدىن بېرىشتى. بىراق سوئال بەرگۈچىلەر ئوزلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب كۈتمەستىنلا رىشات سابىتوۋنى قۇچاغلاپ تەبرىكلەشتى ۋە ئۇنىڭغا گۈلدەستىلەرنى تەغدىم قىلىشتى. ر. سابىتوۋتىن كېيىن ئائۇدىتورىيەدىن ئىمتىھان بېرىپ چىققان خېلىلا ھەمرايىۋ، شەرىپاخۇن باراتوۋ، زىيايىدىن قاھاروۋ، مەسۇمجان زۇلفىقاروۋ، لېنا زوردىنوۋا ۋە باشقىلارنى تەن - تەنلىك ھالدا تەبرىكلەشتى. خوشاللىق داۋام قىلدى. ستۇدېنتلار ھەممىسى دولەت ئىمتىھانىنى تاپشۇرۇپ بولغاندىن كېيىن دولەت كومىسسىيەسىنىڭ رەئىسى ئىمتىھان يەكۈنىنى چىقاردى...»

شۇنداق قىلىپ، ئەينە شۇ بىلىم دەرگاھىدا بەش ژىل ئوقۇپ بىر - بىرى بىلەن قەدىناس دوست بۇرادەر، سىرداش - مۇگداش بولۇپ كەتكەن، بىر پارچەنانىنى تەڭ بولۇپ يەپ قىينىچىلىقلارنى، خوشاللىق دەملىرىنى تەڭ كورگەن، ئەندىلىكتە بولسا ئالىي مەلۇماتلىق مۇتەخەسىس كادىرلار دېگىلىدىغىنى ئېلىپ ماتارىپ مىنىسترلىگى ۋە باشقا ئورۇنلارنىڭ يوللانمىلىرى بىلەن ئۇلار تەخسىم قىلىنغان ۋىلايەت، ناھىيەلەرگە خىزمەت ئورۇنلىرىغا تارقىلىپ كېتىشتى. يوللانما بويىچە خىزمەتكە ئورۇنلاشقانلارنىڭ كوپچىلىگى ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ مەكتەپلەردە مۇئەللىم ياكى ئۇستاز دېگەن ئۇلۇق نام بىلەن ئىشلەشكە باشلىدى. ئوز ھاياتىنى ياش ئوسمۇرلەرگە بىلىم بېرىشتەك يۇكسەك ۋە ئالىيجانىاپ مەخسەتكە بېغىشلىغانلار ئاز بولمىدى. جۇملىدىن، خېلىل ھەمرايىۋ، لېنىپ جەلىلوۋ، ماھىلەم ھەسىموۋا، لېنا قۇربانوۋا، باست خۇدايبەردىيىۋ، رىزۋانگۈل ئەزىزوۋا، تامارا ئىلىيىۋا، رىزۋانگۈل سابىروۋا، غوجا ئەلىيىۋ ۋە باشقىلارنىڭ نامىلىرىنى ئالاھىدە ئاتاشقا بولىدۇ. بۇ قېتىمقى ئوقۇشنى پۈتەركەنلەرنىڭ ئىچىدىن ئاتاقلىق يازغۇچىلار، شائىرلار، ئالىملار، ژۇرنالىستلار چىقتى. مەسىلەن، يازغۇچى - شائىرلار سېيىدە ئاتاقلىق شائىر مەرھۇم خېلىل ھەمرايىۋ، زىيايىدىن قاھاروۋ، شۇنداقلا تونۇلغان يازغۇچى مەسۇمجان زۇلفىقاروۋ ۋە باشقىلارنى تىلغا ئالىمىز.

بىزنىڭ كۆرسىمىزدا تالانتلىق شائىر، سوز زەرگارى زىيايىدىن قاھاروۋ دېگەن يولداشىمىز بولغان ئىدى. ئۇ ئوقۇشنى پۈتىرىپ قازاقستان يەنلەر ئىلكادېمىيەسىنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق بولۇمىدە ئىلمىي ئىش ئېلىپ بارغان. ئاممىا بۇرادىرىمىز مەزگىلدىن بۇرۇن پانى دۇنيادىن باقى دۇنياغا سەپەر قىلدى. بىزگەكۆرسىداش بولغان، دۇنيادىن ئوتكەن باشقا بۇرادەرلىرىمىزنىمۇ ئەسلەپ ئوتۇش ئارتۇق بولمىسا كېرەك. كېيىنكى ژىللىرى باشتا تەكتلەپ ئوتكىنىمىزدەك، خ. ھەمرايىۋ بىلەن ز. قاھاروۋتىن تاشقىرى ژۇرنالىست قەمىردىن يەخىردىنوۋ، لېنا زوردىنوۋا، ئابدۇراخمان روزىيىۋ، رۇقىيەم ساۋۇتوۋا، ئالىيەم نامەتوۋالار ۋاپات بولدى. ئۇلارنى ئەسلەپ ئوتۇش مۇۋاپىقتۇر.

قىسقىسى، بىز بىلەن ئوقۇغان يولداشلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ئۇستازلىق ۋە مەدەنىي - ماتارىپ، ئىلمىي - تەتقىقات ئورۇنلىرىدا پائالىيەت كورسىتىپ كېلىۋاتىدۇ.

مانا بىز بۇنىڭدىن قىرىق ژىل ئىلگىرى ھاياتىمىزدا ئۇزىمىزگەن ئۇنتۇلماس دەقىقىلەرنى ئەسكە ئېلىپ ئوتۇش كۆنلىرىگە يەتكەنلىكىمىزگە خوشالمىز.

رىشات سابىتوۋ،
شەرىپاخۇن باراتوۋ،
فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتلىرى.
ئالمۇتا شەھىرى.

قەلەمداش ھەققىدە سوز

مۇكاپات مۇبارەك بولسۇن!

مەن جۇمھۇرىيەتلىك «ئېكىمىن قازاقستان»، «ۋاس ئالاش»، شۇنداقلا ۋىلايەتلىك «ۋېتسۇ» گېزىتلىرىدە جىنەستەم كۇچۇكوۋانىڭ ئوز زامانداشلىرى، ھازىرقى يېزا ھاياتى، بازار ئىختىسادى مۇناسىۋەتلىرىگە كۆچۈش ئوتكۈنچى دەۋرىدىكى ئېكىلىكلەردىكى ئەھۋال توغرىلىق خېلە كوپ ماتېرىياللىرىنى ئوقۇغان ئىدىم. يېقىندا قازاق گېزىتلىرىنىڭ بىرىدە ئىشلەيدىغان تونۇش ژۇرنالىست بۇرادەرلەرنىڭ بىرى تېلېفون قىلىپ قالدى. ئادەتتىكى ھال ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن ئۇ: «سېنىڭ يۇرتداشىڭ ئۇلۇق ئاقسۇ جامبۇل جابايېۋنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 ۋىل تولۇشىغا بېغىشلانغان كونكۇرسنىڭ غالىبى بولدى!» ـ دەپ مېنى تەبرىكلىدى. مەن كىم توغرىلىق سوز بولۇۋاتقىنىنى ئۇقالماي، سەل ئويلىنىپ قالدىم. ئاندىن: «رەخمەت، لېكىن لاتۇرىيات بولغان كىم؟» دەپ سوردىم. «ھوي، بىلمەمسەن، ئۇ جىنەستەم كۇچۇكوۋاغۇ» ـ دېدى سوھبەتدىشىم. ئەينە شۇ چاغدىلا مەن ئالمۇتا ۋىلايىتى جامبۇل ناھىيەسىنىڭ ئۇزۇناغاج يېزىسىدىن يات ـ پاتلا قازاق گېزىتلىرىدە ماقالىلىرى چىقىپ تۇرىدىغان جىنەستەم كۇچۇكوۋانىڭ ئۇيغۇر قىزى ئېكەنلىگىنى بىلگەن ئىدىم.

مانا يېقىندا قەلەمداش سىگىلمىز جىنەستەم كۇچۇكوۋا بىلەن ئۇچرىشىپ بىرپەس پاراڭلىشىپ، يېقىندىن تونۇشتۇم.

ژۇرنالىستلىق پائالىيەت ـ ئوزىگە خاس ئىجادىي پائالىيەت بولۇپ، ئۇ قىيىن ۋە جاۋابكەرلىك كەسىپنى تاللاۋالغانلاردىن نۇرغۇن كۈچ ـ ئۈۋەتنى، ھەر تەرەپلىمە بىلىمنى، ھەر خىل ئادەملەر بىلەن ھەر قانداق شارائىتتا تىل تېپىشنى بىلىشنى، شۇنداقلا كوپلىگەن باشقاكەسىپ خۇسۇسىيەتلەرنى تەلەپ قىلىدۇ. ژۇرنالىست دائىم كوپ ئىزدىنىشكە، ئەتراپتىكى ھاياتنى ياخشى بىلىشكە، ئۇمۇمەن بىلىم دائىرىسىنى تېخىمۇ كەڭەيتىشكە ئىنتىلىشىگە، كۈن ساناپ ئوزگىرىپ، ھەر دەقىقىدە يېڭى ۋاقىئەلەر يۈز بېرىپ تۇرىدىغان 21ـ ئەسرنىڭ بوسۇغىسىدا تۇرغان ھازىرقى دەۋىر تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرەلمەسلىگى مۇمكىن. ھە، مېنىڭ سوھبەتداشىم بىلەن بولغان قىسقىچە پاراڭلىشىشتىن كېيىن مەندە ئۇ خېلىلا قەلىمى قاتقان، ئوزى ياشاۋاتقان يەر ـ ئەھۋالىدىن ياخشى خەۋەردار، بىلىم دائىرىسى كەڭ ژۇرنالىست ئېكەنلىگىدىن دەرەك بەرگەن ئىدى.

ـ مېنىڭ ئاتا ـ ئانام ئەسلى ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۇچا شەھىرىدىن قازاقستانغا كوچۇپ چىققان ئېكەن، ـ دېدى جىنەستەم، ـ مەن بۇ تەۋەدە تۇغۇلغان. ئۇزۇناغاچتا قازاق مەكتىۋىدە ئوقۇدۇم. ژۇقارقى سىنىپلاردا ئوقۇپ ژۇركەن چاغلىرىمدا «قازاقستان پىونېرى»، «لېنىنشىل ۋاس» گېزىتلىرىنى ئوقاتتىم. بەزى ماقالىلارنىڭ ئاستىداكازكۇنىڭ ستۇدېنتىي پالانچى دەپ ئىمزا قويۇلغان ماقالىلار كوزۇمگە چېلىقاتتى. شۇ چاغدا مەن قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى مۇئەللىمىدىن بۇ ھەقتە قىزىقسىپ سوريغىنىمدا، «سەنمۇ موشۇ يېزىمىز ھاياتىدىن بىرەر ۋاقىئەنى تالىلاپ ماقالە يازساڭ ئەگەر لايىق تېپىلسا گېزىت ماقالەكنى چوقۇم باسىدۇ، ـ دېدى. شۇنداق قىلىپ، مۇئەللىمىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن «لېنىنشىل ۋاس» گېزىتىگە يازدا تەتىلدە پراكتىكىدىن ئوتۇش ئۈچۈن ئۇزۇناغاشقا كەلگەن ستۇدېنتلارنىڭ ئىشى توغرىلىق تۇنجى قېتىم ماقالە يېزىپ ئەۋەتتىم. بىر ئاز ۋاقىت كېيىن ماقالەم گېزىتتە ئېلان قىلىندى. بۇنىڭدىن مەن روھلانغانلىغىمدىن داۋاملىق ھەر خىل ماقالە ـ ئەخبارلارنى يېزىپ، كېلىچەكتە چوقۇم ژۇرنالىست بولۇشقا بەل باغلىدىم، ـ دېدى سوھبەتدىشىم.

شۇنداق قىلىپ، ژۇرنالىست بولۇش ئارمىنى جىنەستەمنى 1981 ـ ۋىلى ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتەرگەندىن كېيىن قازاقستان دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ژۇرنالىستىكا فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا ئېلىپ كەلدى. بۇ ئالىي ئوقۇش دەرگاھىدا ئوقۇپ ژۇرگەن ۋاقىتلىرى ئۇ نەزەريەنى ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ناھىيەلىك، ۋىلايەتلىك ۋە جۇمھۇرىيەتلىك گېزىتلەرگە ھەر خىل ماۋزۇلارغا بېغىشلانغان كوپلىگەن ماقالە ـ ئوچىركلارنى يېزىپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆزىگە چۈشتى. ج. كۇچۇكوۋا 1986 ـ ۋىلى ئۇنىۋېرسىتېتنى مۇۋاپىقىيەتلىك پۈتىرىپ، بوللانما بىلەن ماڭغىشلاق ۋىلايىتى ئېرالىيېۋ ناھىيەلىك «كومسومول نىزمتاكى» گېزىتىنىڭ ئىختىساسلار بولۇم باشلىغى بولۇپ خىزمەتكە ئەۋەتىلدى. بۇ يەردە ئۇ 1989ـ ۋىلغىچە ئۇ ئۇملۇك ئىشلەپ، ئاندىن يۇرتى ئۇزۇناغاچقا كېلىپ جامبۇل ناھىيەلىك «ئاتا مېكېن» گېزىتىدە مۇخبىر، رادىو تەشكىلاتچىسى بولۇپ ئىشلىدى. ج. كۇچۇكوۋا 1993ـ ۋىلدىن «ئاتا مېكېن» گېزىتىنىڭ جاۋابكەر كاتىۋى لاۋازىمىدا ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

ـ مەن ئوزەمنىڭ ژۇرنالىستلىق پائالىيىتىدە ناھىيە دائىرىسىدىلا چەكلىنىپ قالمىدىم. ناھىيەدىكى ئوز زامانداشلىرىمنى، ئەمگەك ئادەملىرىنى، يېزىدىكى ئىجتىمائىي ـ ئىختىسادىي ھاياتىمىزدىكى سەلبىي كورۇنۇشلەرنى ۋە ئاھالى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان قىينچىلىقلارنى ۋىلايەت، جۇمھۇرىيەت دائىرىسىدىكى ئوقۇرمەنلەر ئالدىغا ئېلىپ چىقتىم. «ئېكىمىن قازاقستان»، «ئاق بوساغا»، «قازاقستان مۇغالىمى»، «ۋېتسۇ»، «يارا ـ سات» دېگەن گېزىت ـ ژۇرنالارغا ماقالىلارنى يېزىشقا تىرىشىمەن، ـ دېدى سوھبەتدىشىم.

ھە، جىنەستەمنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن قىلغان ئىزدىنىشلىرى مۇناسىپ باھالاندى. بىيىل، ئۇلۇق ئاقسۇ جامبۇلنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 ـ ۋىل تولۇشىغا دائىر «ئېكىمىن قازاقستان» گېزىتىدە ج. كۇچۇكوۋانىڭ جامبۇلنى كورگەن شاھىتلار بىلەن ئېلىپ بارغان بىر تۈركۈم سوھبەتلىرى، ماقالىلىرى بېسىلدى. ئەينە شۇ ماتېرىياللىرى ئۈچۈن ئۇ قازاقستان مەدەنىيەت مىنىستىرلىگى، جامبۇل ۋىلايەتلىك ۋە قازاقستان ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقى تەرىپىدىن ئۈيۇشتۇرۇلغان خەلق ئارا كونكۇرسنىڭ لاۋۇرىاتى ئاتالدى.

ـ قازاقستان ژۇرنالىستلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ رەئىسى كامال ئىسماىلوۋ لاتۇرىيات بولغانلىغىم بىلەن ئالمۇتىدىن تېلېفون قىلىپ تەبرىكلىگەندە، مەن ھە دېگەندە ئىشەنمىگەندەك ھۇدۇقۇپ قالدىم، كېيىن ئۇ كىشىگە ئادەتتىكى ئەمگىمىنىڭ شۇ دەرىجىدە ژۇقۇرى باھالانغانلىغى ئۈچۈن مىننەتدارلىغىمنى ئىزھار قىلدىم، ـ دەيدۇ ج. كۇچۇكوۋا.

بىزمۇ، ئۇنىڭ قەلەمداشلىرى بۇ ژۇقۇرى مۇكاپات ـ جامبۇل كونكۇرسىنىڭ لاتۇرىياتى بولغانلىغى بىلەن جىنەستەمنى سەممىي تەبرىكلەپ، ئۇنىڭكەلگۈسى ئىجادىي پائالىيىتىدە تېخىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارنى قولغا كەلتۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىمىز.

يادىكار سابىتىي.

مەرسىيە

ئويىمىزنىڭ تۇۋرۇگى ۋە بەركىتى، بىزنىڭ بەختىمىز ـ بايلىغىمىز ۋە مەسلىھەتكارىمىز قەدىردان ئاتىمىز ئابدۇقەيىم تۇرپانىي موشۇ ۋىلنىڭ 26ـ نويابرگۈنى 75 يېشىدا ئالەمدىن ئوتتى.

بىز ئاتىمىز بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىمىز. ئاتىمىز ئوزىنىڭ پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتى داۋامىدا ئانا ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىگى، ئەزىزخەلىقنىڭ بەختسائادىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلغانلىغىنى، ئىنقىلابۋاي شائىرىمىز لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «ژىراقتىكى ئۇچقۇنلار» تەشكىلاتىغا ئەزا بولغانلىغىنى، شېك شىسەي تۈرمىلىرىدە ئازاپ چەككەنلىگىنى، ئۇزاق ۋىللار چوچەك ۋىلايەتلىك ئاق قوي ئېگىلگىدە باش زووتېخنىك بولۇپ ئىشلىگەنلىگىنى ۋە تەغدىرنىڭ تەقازاسى بىلەن ئاۋەتەننى تەرك ئېتىپ س س س رغا كوچۇپ چىققاندىن كېيىنمۇ ئەشۇكەسىپىي بويىچە ھالال ئەمگەك قىلىپ، كوپلىگەن ماددىي ۋە مەنىۋىي مۇكاپاتلارغا سازاۋەر بولغانلىغىنى ياخشى بىلىمىز. مەرھۇم ئاتىمىز ئالمۇتا شەھىرىدىكى زارەۋوستوكا مەھەللىسى يورتىنىڭ ئابروي ـ ئىناۋەتلىك، موتىۋەر كىشىلىرىنىڭ بىرسى ئىدى. جامائەتچىلىك ئىشلىرىغا ئاكتىۋ ئارىلىشاتتى. مەھەللىمىزدە قەد كوتەرگەن مەسچىت قۇرۇلۇشىغامۇناسىپ ھەسسە قوشقان كىشىلەرنىڭ بىرسى ئېكەنلىگىنى يۇرت ـ جامائەت ياخشى بىلىدۇ.

چوكغا ـ چوكچە، كىچىككە ـ كىچىكچە خۇش مۇئامىلىدىكى ئاتىمىز ئائىلىسىگە، پەرزەنتلىرىگە ئىنتايىن كوپۈمچان، ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىغا مېھرىبان، جامائەت ئىشلىرىغا كوپۈندىغان سالاپەتلىك ۋە سالاھىيەتلىك كىشىلەرنىڭ بىرسى ئىدى. بىزنىڭ پەخرىمىزگە ئايلانغان ئاتىمىز يەتتە ئوغۇل، بىر قىزنى ئوستۇرۇپ ـ تەربىيىلەپ قاتارغا قوشقىچەئاز ئەجىر قىلغىنى يوق. مانا ئەندى پەرزەنتلىرىنىڭ راھىتىنى، نەۋرىلىرىنىڭ قىزىغىنى كورۇپ بەختىيار ياشاۋاتقىنىدا، شۇم ئەجەل ئاتىمىزنى پانى دۇنيادىن باقىي دۇنياغا ئېلىپ كەتتى. بۇ بىز ئۈچۈن ئورنى تولماس جۇدالىق، چەكسىز قايغۇ ـ ھەسرەتتۇر.

تەغدىرگە تەن بەرمەي ئامال قانچە! بىز، پەرزەنتلىرى مەرھۇم ئاتىمىزنى ئارمان ۋە ئەلەم بىلەن ئەسلەپ: «ياتقان يېرىڭىز جەننەت بولغاي، كويۇمچان ئاتا!» دەپ دۇئا ئاقلىمىز.

ئەسلىگۈچىلەر: مەرھۇم ئابدۇقەيىم تۇرپانىينىڭ پەرزەنتلىرى.

ساختا داۋالىغۇچىلاردىن قوغدايدىغان قانۇن

كىملەر ئوز ھاياتىدا ھەر خىل ساختا داۋالىغۇچىلار ـ ئېكستراسېنسلار، بونىمىركېتىكلار ۋە باشقىلارغا داخىل بولمىدى دەيسىز. بۇنىڭدىن كېيىن ئوزبەكستاندىكى مۇنداق ساختا شىپاكارلارنىڭ پائالىيىتىنى يېكىدىن كۈچكە كىرگەن «پۇخرالار سالامەتلىگىنى قوغداش توغرىلىق» قانۇن خېلە چەكلەيدىغانلىغى سوزسىز. مەزكۇر قانۇندا جۇملىدىن، ئالىي ياكى ئوتتۇرا دەرىجىلىك تىببىي مەلۇماتقا ئېگە دىپلومى ۋە داۋالاش كۈۋانامىسىغا ئېگە شەخسلەرلا ئادەملەرگە تىببىي ئەنئەنىۋىي ئەمەس شىپاكارلىق يارىدەم كورسىتىش ھوقۇقىغا ئېگە دېگەن قائىدە بار. ئۇنىڭدىن باشقا مۇنداق كۈۋانامىغا ئېگە تاشخاندىكى دېرىزە ئەينەكلىرى سۇنۇپ كەتتى. مەن ئۇ چاغدا ئوزەمنىڭ بالىلىق دەۋرىمدىكى يازغانلىرىمنى كۈندۈلۈكۈمگەقارىدىم. فاشىستلارنىڭ بۇ بومبىسى توپ ـ توغرا 53 ۋىلدىن كېيىن (يەنە كېلىپ مىنۇت سانىتىغىچە) چۈشكەن. بۇ يەردە، ئەلۋەتتە، غەيرى تەبىي كۈچلەر ـ ھەرىكەت قىلغان. مېنىڭچە بولغاندا، ئۇ بومبىنىڭ شەپىسى بولۇشى مۇمكىن، لېكىن ئۇنىڭ پارتلىشى ناھايىتى رىال بولدى. فېرمىدىكى ھايۋانلار ھەققەتەن ئۇلۇكەن ئىدى. ئوتمۇشتىن بولىدىغان شەپە پارتلاشلىرى قانداقتۇ غەلىتە بىر نەرسە بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. «غەلىتە ھادىسىلەر ژۇرنىلىنىڭ» مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، بۇنىڭدىن سەل كام ئون ۋىل ئىلگىرى ئىنكىنچى دۇنيا ئۇرۇشى دەۋرىدىكى بومبا ئاق ش كالىفورنىيە شتاتىنىڭ لېيكۇۋۇد دېگەن جايىدىكى بىر ئوينىنىڭ بىرىنچى ئىشىنى ئىشلىگەن كېيىن، مەن كارىۋەتنىڭ ئاستىدا ئەنسىرەپ يېتىپ، ئامان قېلىشنى تىلەپ خۇداغا سىغىنغىنىم ھازىرمۇ يادىمدا. بومبا دەھشەتلىك ئاۋاز بىلەن بىزگە چۈشۈۋاتقاندا، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز دەپ ئويلىغان ئىدۇق. بومبا يېقىنلاشقانسىرى ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك قاتتىق چىقىپ، ئەترابىنى زىل ـ زىلگە كەلتۈرەتتى. بىردىنلا ئەترابتا جىم ـ جىتلىق ھوكۇم سۈردى. بومبا چۈشۈۋاتقان چاغدىكى دەھشەتلىك ئاۋاز توختىدى. بومبا يەرگە چۈشمىگەن ئىدى.

بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى ئايالىم ئىككىمىز كەچتە خاتىرجەم تېلېۋىزور كورۇپ ئولتۇراتتۇق، بىردىنلا ھېلىقى دەھشەتلىك ئاۋاز يەيدا بولۇپ، ئۇ بارغانسىرى كۈچىيىشكە باشلىدى. بۇ قېتىم ھېلىقى بومبا قەيەردىدۇر چۈشتى. خوشنا فېرمىدا يۈز بەرگەن پارتلاشتىن پارچىلىرى بويىچە ئۇنىڭ ئۇرۇش دەۋرىدە گېرمانىيەدە ئىشلەنگەنلىگىنى ئېنىقلىغان ئىدى!

ئەندى بىز پايان قىلىۋاتقان ۋاقىەدىكى بومبا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ۋاقتىدا فاشىستلار سامولىيوتى تەرىپىدىن سېپىن ـ ۋۇستىنغا تاشلىنىپ توپ توغرا 53 ۋىل (مىنۇت ـ سانىتىغىچە) ئوتكەندىن كېيىن ـ 1996 ـ ۋىلى 14 ـ فېۋرال كۈنى سائات 23 تىن 57 مىنۇت ئوتكەندە يەرگە چۈشكەن. شەھەرنىڭ سابىق باشلىغى كوسىپىن لورىن ھەر ئىككى ۋاقىەنى ياخشى ئەستە ساقلىغان. ـ 1943 ـ ۋىلى مەن تېخى كىچىك بالا ئىدىم. لېكىن، ئانىلىمنى بومبىلاپ قايتقان «مېسسېرشمىد ـ 110» قىرغۇچى ـ بومبىلىغۇچى سامولىيوتى پايدىلانمىغان بومبىنى ھويلىسىغا چۈشكەن. 11 كىلوگراملىق بومبا كوپ ـ كۈندۈزى 79 ياشلىق فرىد سايمونىنىڭ ھويلىسىغا چۈشۈپ ئىككى مېترغا يېتىپ چوكقۇرلۇقتىكى ئويمانلىقنى ھاسىل قىلغان. خوشنىلار چۈشۈۋاتقان بومبا ئاۋازىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچ كىم، خۇددى سىپىن ـ ۋۇستىنىنىڭ ئاھالىسىغا ئوخشاش ئاساماندا ھېچ قانداق سامولىيوتنى كورمىگەن. بەختكە يارىشا، كېيىن سايمونلار تەرىپىدىن ئېلىنغان سىنارەدتە پارتلاش مادداىلىرى بولمىغان.

(روسسىيە مەتبۇئاتىنىڭ ماتېرىياللىرىدىن).

ئالمۇتا شەھىرىدىكى بىر توپ دوست ـ بۇرادەرلىرى ۋە مەشرەپ ئەھلى ئابلەھەت مېھراموۋنىڭ ئىنغىر ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسى ـ تاۋابىاتىغا، ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىغا چوكقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

مۇنداقمۇ بولىدۇ

1943 ـ ۋىل 23 ـ فېۋرال: نېمىسلارسامولىيوتىدىن تاشلانغان بومبا غايىب بولغان!

فاشىستلار ئاۋاتسىيەسى ھۇجۇمىدىن 53 ۋىل ئوتكەندىن كېيىن شەھەرگە بومبا ـ شەپە چۈشكەن!

فاشىستلارنىڭ «مېسسېرشمىد ـ 110» قىرغۇچى ـ بومبىلىغۇچى سامولىيوتى بومبىنى 1943 ـ ۋىلى ھاۋا ھۇجۇمى ۋاقتىدا تاشلىغان ئىدى.

فاشىستلار بومبىسى ئاۋاتسىيە ھۇجۇمى ۋاقتىدا تاشلىنىپ توپ توغرا 53 ۋىلدىن كېيىن بىر كىمە ياساش شەھەرچىسىگە چۈشۈپ پارتلىغان!

بۇ ۋاقىە «كۈكۈم چۈشكەن مەھەل» دېگەن تېلېكورستىسىدىكى بىر ئىپىزودقا ئاھايىتى ئوخشاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدا پارىژلىق پروتېخنىكلار بومبىنىڭ بىزنىڭ شەھەرگە تاشلىغاندىن كېيىن، مەن كارىۋەتنىڭ ئاستىدا ئەنسىرەپ يېتىپ، ئامان قېلىشنى تىلەپ خۇداغا سىغىنغىنىم ھازىرمۇ يادىمدا. بومبا دەھشەتلىك ئاۋاز بىلەن بىزگە چۈشۈۋاتقاندا، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز دەپ ئويلىغان ئىدۇق. بومبا يېقىنلاشقانسىرى ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك قاتتىق چىقىپ، ئەترابىنى زىل ـ زىلگە كەلتۈرەتتى. بىردىنلا ئەترابتا جىم ـ جىتلىق ھوكۇم سۈردى. بومبا چۈشۈۋاتقان چاغدىكى دەھشەتلىك ئاۋاز توختىدى. بومبا يەرگە چۈشمىگەن ئىدى.

بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى ئايالىم ئىككىمىز كەچتە خاتىرجەم تېلېۋىزور كورۇپ ئولتۇراتتۇق، بىردىنلا ھېلىقى دەھشەتلىك ئاۋاز يەيدا بولۇپ، ئۇ بارغانسىرى كۈچىيىشكە باشلىدى. بۇ قېتىم ھېلىقى بومبا قەيەردىدۇر چۈشتى. خوشنا فېرمىدا يۈز بەرگەن پارتلاشتىن

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

بېكى ھايات

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋى ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.
تىراژى 5407
زاكاز: 10206

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33، مەسئۇل كاتىپ ـ 01 ـ 92 ـ 33، كاتىبات بۆلۈمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي بولۇمى ـ 06 ـ 86 ـ 33، ئەدەبىيات ـ مەدەنىيەت بولۇمى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئىختىساد بولۇمى 17 ـ 86 ـ 33.
ھەجمى 2 باسما تاۋاق

«Йеңи хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дөуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

گېزىتتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىياتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىياتتىن ماتېرىيالار قايتۇرىلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

16 ـ دېكابىر ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىق بايرىمى

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
14 ـ دېكابىر
(كۈنەك)
شەنبە
№50
(4059)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

تەرەققىياتنىڭ دېموكراتىك يولىدا

1991 ـ ژىلى 1 ـ دېكابىردا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ تۇنجا پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى نازاربايېۋ تۇمۇمخەلىق مانداتىغا ئېگە بولدى. 1995 ـ ژىلنىڭ 29 ـ ئاپرېلىدا ئوتكەن جۇمھۇرىيەتلىك رېفېرېندۇمىدا قازاقستان خەلقى جۇمھۇرىيەت رەھبىرىنىڭ پرېزىدېنتلىق ۋاكالەتلىگىنىڭ مۇددىتىنى 2000 ـ ژىلنىڭ 1 ـ دېكابىرغىچە ئۇزارتتى.

قازاقستان ئوز مۇستەقىللىغىنى ئېلان قىلىپ، جۇمھۇرىيەتتە تۇنجا پرېزىدېنت سايلانغاندىن بېرى ئوتكەن بەش ژىل ۋاقىت ئىچىدە ئۇنىڭ خەلق ئارادىكى ئابرويى ژۇقۇرى دەرىجىدە ئوستى. تەرەققىياتنىڭ دېموكراتىك يولىنى تاللاۋالغان مۇستەقىل قازاقستان بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىغا، ياۋروپادىكى بېخەتەرلىك ۋە ھەمكارلىق تەشكىلاتىغا ئەزا بولدى. دۇنيادىكى يۇزدىن كوپىرەك دولەت قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىغىنى ئېتىراپ قىلىپ، ئۇلاردا جۇمھۇرىيەتنىڭ، قازاقستاندا ئۇلارنىڭ ئەلچىخانىلىرى ئىشلەشكە باشلىدى.

قازاقستان ئىختىسادىي ئىنتېگراتسىيەنى جانلاندۇرۇشتا، چەت ئەللەر بىلەن سودا ـ ئىختىسادىي ئالاقىلارنى كۈچەيتىشتە، جۇمھۇرىيەتكە چەت ئەل ئىنۋېستىسىيەسىنى جەلىپ قىلىشتا مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدوستلۇغىدا يېتەكچى ئورۇنلارنىڭ بىرىنى ئېگىلەشكە.

ئوتكەن بەش ژىل ئىچىدە دولەت رەھبىرى، پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ نىڭ ئىسمى پەقەت جۇمھۇرىيەتتىلا ئەمەس، دۇنيا مىقياسىدا تونۇلدى. ئۇ خەلق ئارا ژىغىنلار بىلەن ئەنجۇمەنلەردە ئوزىنىڭ ئىشچانلىق، تەشەببۇسكارلىق، سىياسىونلۇق خىسلەتلىرى بىلەن بايقالماقتا.

مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتتە ئالىي ھاكىمىيەت ئورگانى ـ مەجلىس ۋە سېناتتىن تەركىپ تاپقان ئىككى پالاتىدىن ئىبارەت دېپۇتاتلار كورپوسى ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلار دېموكراتىك دولەت تەرەققىياتىنىڭ ئىختىسادىنى يوكسەلدۈرۈش، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، ئىنسان ھوقۇقىنى قوغداشقا مۇناسىۋەتلىك قانۇنلارنى ئىشلەش بىلەن مەشغۇل بولماقتا.

ھازىر ئوتكۈنچى دەۋىر قىينچىلىقلىرىنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتى كېلەچەكنىڭ پارلاق ئېكەنلىگىدە شۈبھە يوق.

17 ـ دېكابىر ـ دېموكراتىيەنىڭ يېڭىلىنىش كۈنى

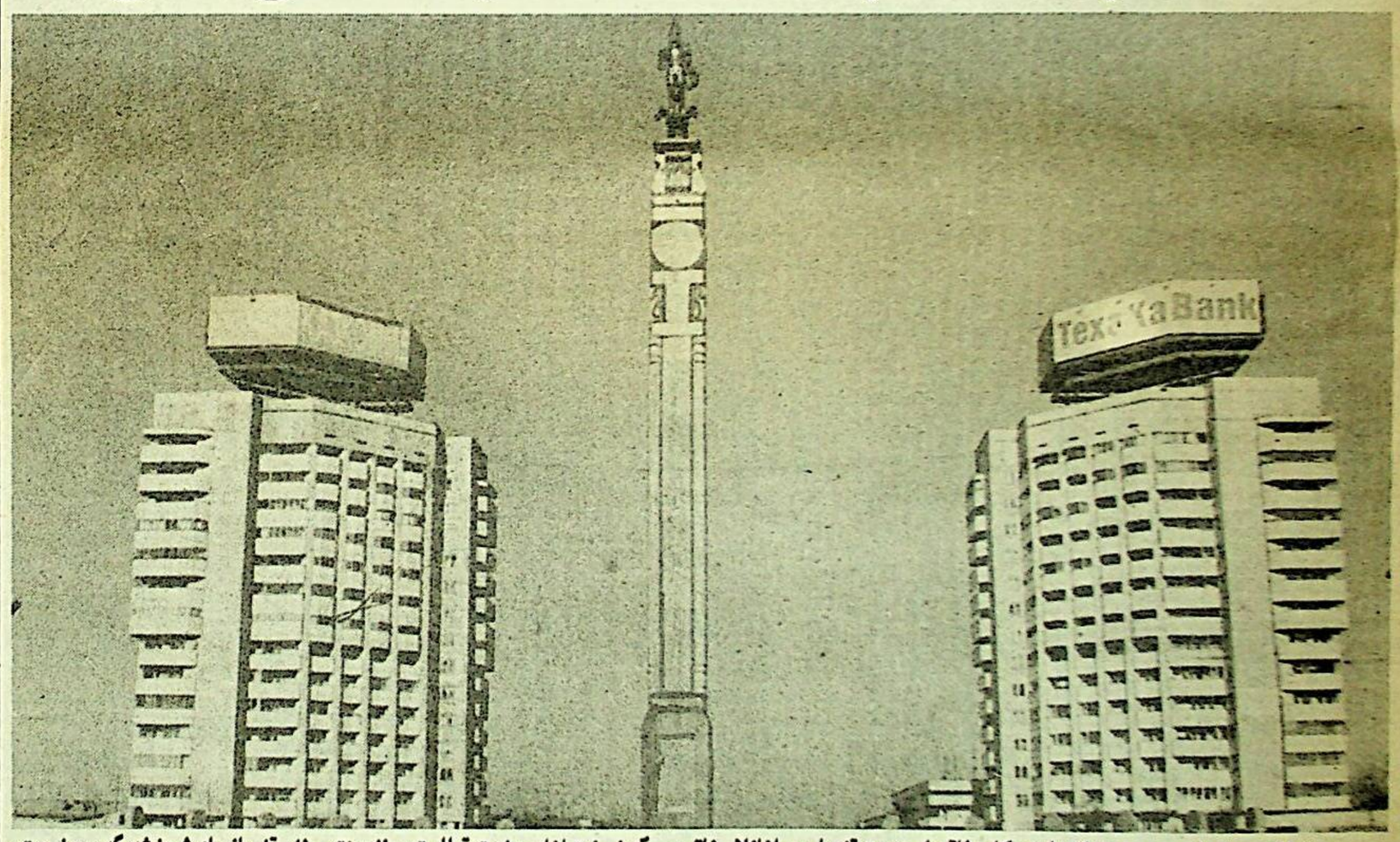

سۈرەتتە: جۇمھۇرىيەت مەيدانىدا «دېكابىر ۋاقىەلىرىدە» قۇربان بولغانلار خاتىرىسىگە ئورنىتىلغان مۇستەقىللىق مونۇمېنتى. ئۇ. قۇربانىيازوۋ چۈشەرگەن سۈرەت.

مەمنۇن

ئوتلۇق كۈنلەر

مىڭ ئولۇپ مىڭ تىرىلگەن ئەي قازىغىم،
سەن بىر بېتىم، مەن بىر بېتىم تارىخىنىڭ.
ئارىمىزدىن قىل ئوتمىگەن، ئوتمەيدۇ،
قازاق، ئۇيغۇر دېگەن ئىككى خەلقىنىڭ.
ئەستە ئۇ كۈن، ئوتلۇق سائات، دەقىقە،
ـ ۋاقتى يەتتى، ئويغان قازاق! دېگەنلەر.
جاقماق چىقىپ ياشلىق ئوتى، ھەقىقەت ـ
تۇغىنى چىڭ تۇتۇپ ئەلگە كۆيگەنلەر...
يالغان ۋەدە، ئالداشلارغا كونمىدى،
تەل ـ توكۇسلۇك بويىغا سىققەن ياش ۋۇرەك.
لاۋۇلداتتى بۇ ۋۇرەكتە بىر يولى،
مۇستەقىللىق،
ئىستىقلال! دەپ بىر تىلەك.
بىر پەيت ئوچۇپ ئوتلار، كوچىنى يۇلتۇزلار،
كۈل ئاستىدا قالدى چوغلار كورۈنمەي.
بىراق، ۋەتەن، خەلقىم دېگەن ئەر ـ قىزلار،
نامى ئەبەت ياشاپ كېلەر كومۇلمەي...
شۇ تىلەك، شۇ توككەن قاننىڭ رەڭگىدە
قىزىل گۈلدەك ئېچىلدى ئەرك، ئىستىقلال.
ئاتا ـ بوۋاق كورمىگەن زەپ بەختكە
يەتكىنىگە دىلداش ئۇيغۇر ھەم خوشال.
مۇبارەك دەپ دوست ئۇيغۇرۇڭ كۈلكىگە
قوشۇلۇپ تەڭ قاقاھلايدۇ قازىغىم.
سەن يەرزەنتىسەن مېنىڭ قېدىم ئولكەمگە،
دىيارىدا ئوتەر قىشۇ ـ يازلىغىم.
ئامىتىگە ھەۋەس قىلىپ ياشايمەن،
ئوز تورۇمدەك دوستنى تورگە باشلايمەن.
نىيەت قىلىپ سەن يەتكەن شۇ ئامەتنى،
يات ياۋلاردىن ئوچ ئېلىشتىن قاچىمەن.
مىڭ ئولۇپ مىڭ تىرىلگەن ئەي قازىغىم
سەن بىر بېتىم، مەن بىر بېتىم تارىخىنىڭ.
ئارىسىدىن قىل ئوتمىگەن بىر قېتىم،
قازاق ـ ئۇيغۇر دېگەن ئىككى خەلقىنىڭ.

ئەسمىي خەۋەرلەر

مۇستەقىللىق بەلگۈسى

يەنە ئىككى ـ ئۈچ كۈندىن كېيىن 1986 ـ ژىلى ئالمۇتىدا يۈز بېرىپ، سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىنى تەۋرەتكەن دېكابىر ۋاقىەسىگە ئون ژىل تولىدۇ. 16 ـ دېكابىر ـ جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغى كۈنى شۇ ۋاقىە يۈز بەرگەن جۇمھۇرىيەت مەيدانىدا دېكابىر ۋاقىەسىگە قاتناشقۇچىلار ھورمىتىگە ئالتۇن يالتىلغان بۈركۈت، قىلىچ تۇتۇپ تۇرغان باتۇر ۋە بارىسنىڭ قىياپىتى ئەكىس ئەتتۈرۈلگەن ھاشامەتلىك مۇستەقىللىق مونۇمېنتى ئېچىلدى.

ئوتكەن شەنبە كۈنى، پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ ئون ژىللىغى ۋە جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ بەش ژىللىغى ھارپىسىدا مەزكۇر مەيداندا بولۇپ، بۇ يەردە ژۇركۈزۈلۈۋاتقان قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ ۋە 17 ـ دېكابىردا ئوتكۈزۈلىدىغان ھەربىي پارادقا تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى بىلەن تونۇشتى.

پرېزىدېنت ن. نازاربايېۋنىڭ ھىندىستان ۋە ئاۋستىرالىيەگە سەپىرى

9 ـ دېكابىر كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ باشچىلىغىدىكى جۇمھۇرىيەت دېلېگاتسىيەسى رەسمىي سەپەر بىلەن دېھلىغا ژۇرۇپ كەتتى. ئۇ بۇ يەردە ھىندىستان پرېزىدېنتى ۋە پرېمىيېر ـ مىنىستىرى بىلەن مۇزاكىرىلەرنى ژۇرگۈزدى. مۇزاكىرىلەر يەكۈنىي بويىچە كىرىم بىلەن كاپىتالغا قوش سېلىق سېلىشنى توختىتىش توغرىلىق ھوكۇمەتلەر ئارا كونۋېنسىيەگە ۋە ھىندىستاندا قازاقستان مەدەنىيىتى كۈنلىرىنى جۇمھۇرىيەتتە ھىندىستان مەدەنىيىتى كۈنلىرىنى ئوتكۈزۈش توغرىلىق ئوز ئارا مېموراندۇمغا ئىمزا چېكىلدى.

ن. نازاربايېۋ بومبېيگە بېرىپ، ئۇ يەردە يادرو تەتقىقاتى مەركىزىدە بولدى ۋە شەھەرنىڭ ھەم گوئا شتاتى سودا پالاتىسىنىڭ ئەزالىرى بىلەن ئوچراشتى.

***

12 ـ دېكابىر كۈنى قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ ئاۋستىرالىيەگە ئوچ كۈنلۈك رەسمىي سەپىرى باشلاندى. ئۇ كانبېررادا كېنېرال ـ گۈبېرناتور ۋە پرېمىيېر ـ مىنىستر بىلەن ئوچرىشىپ، مۇزاكىرىلەرنى ژۇرگۈزدى. مۇزاكىرىلەر نەتىجىسىدە قازاقستان بىلەن ئاۋستىرالىيە ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ۋە ھەمكارلىق توغرىلىق ئوز ئارا مېموراندۇمغا، شۇنداقلا ئىختىسادىي ۋە سودا ھەمكارلىغى توغرىلىق ھوكۇمەتلەر ئارا كېلىشىمگە ئىمزا قويۇلدى.

ژۇقۇرى دەرىجىدىكى قازاقستان ـ ھىندىستان ۋە قازاقستان ـ ئاۋستىرالىيە مۇناسىۋەتلىرى بۇ مەملىكەتلەرنىڭ ئىشچان توپلىرى ۋە كارخانا ئېگىلىرىنى قازاقستانغا يەنمۇ كوپىرەك جەلىپ قىلىشقا تۇرتكە بولىدىغانلىغى سوزسىز.

تەبرىكلەيمىز

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ دولەت ئالدىدا كورسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ۋە جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ بەش ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن بىر توپ قازاقستانلىقلارنى دولەت مۇكاپاتلىرى بىلەن مۇكاپاتلاش توغرىلىق پەرمان چىقاردى. ق. رىسقۇلبېكوۋ (ۋاپاتىدىن كېيىن) 1986 ـ ژىلدىكى دېكابىر ۋاقىەلىرىدە كورسەتكەن جاسارەتتى ئۈچۈن، «خەلق قەھرىمانى» پەخرى نامىغا مۇيەسسەر بولدى.

مۇكاپاتلانغانلارنىڭ ئارىسىدا قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، شائىرە، گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاكتىپىستى ياتكۈل سابىتوۋامۇ بار. ئۇنىڭغا «دوستلۇق» ئوردىنى بېرىلدى. رېھانگۈل مەخپىروۋاغا «قازاقستاننىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىستكىسى» نامى بېرىلدى.

شۇ مۇناسىۋەت بىلەن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ كوللېكتىۋى مۇكاپاتساھىبلىرىنى سەمىمىي تەبرىكلەيدۇ.

تەشەككۈرنامە

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھىرىراتى «پانا» خەيرىخاھلىق فوندىغا ۋە شەخسەن ئۇنىڭ پرېزىدېنتى ماگىلان شەرىپوۋقا ماددىي جەھەتتىن ئاز تەمىنلەنگەن ئائىلىلەرنىڭ ۋەپەنسونىرلارنىڭ كېلەر ژىلى ئۈچۈن «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى بولۇشىغا يارىدەملىشىش مەخسىتىدە 150 (يۈز ئەللىك) مىڭ تەڭگە ئاجراتقانلىغى ئۈچۈن سەمىمىي تەشەككۈر ئىزھار قىلىدۇ.

«دېكابىر ۋاقىەسى» ـ دېموكراتىيە ۋە

چوڭ ئوزگىرىشلەرگە يول ئاچقان كونترولسىز

خاسىن كەرىمژان ئوغلى قوجا ـ ئاخىرەت 1949 ـ ژىلى تالدىقورغان ۋىلايىتىنىڭ ئاقسۇ ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. ئۇ ئالمۇتىدىكى چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا بىلىم يۇرتىدا تەھسىل كوررۇپ، قۇرمانغازى نامىدىكى دولەت كونسېرۋاتورىيەسىدە بىلىم ئالغان. شۇنداقلا ئۇ ئەل فارابىي نامىدىكى مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ ژۇرنالىستىكا بولۇمىنى تاماملىغان. قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

خاسىن كومپوزىتور سۈپىتىدە 200 دىن ئوشۇق مۇزىكىلىق ئەسەر ئىجات قىلغان. ئوزىنىڭ يېقىملىق مۇزىكا ئەسەرلىرى بىلەن قېرىنداش قازاق خەلقىگە كەڭ تونۇلغان خ. قوجا ـ ئاخىرەت ئاخىرقى ۋاقىتلاردا يۇرت ـ جامائەتكە سىياسىي كۆرەشچى سۈپىتىدە تونۇلۇشقا باشلىدى. ئۇ روسسىيە ئىمپېرىيەسىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك يولىغا قارشى كۆرەشكىنى ئۈچۈن 1970 ـ 1977ـ ۋە 1986 ـ ژىللىرى ئۈچ قېتىم تۈرمىگە تاشلانغان. ئۇ قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىگى ئۈچۈن بولغان كۆرەش جەريانىدا «ئازات»، «ژېلتوقسان» مىللىي دېموكراتىيە لىك تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، ئۇلارغا رەھبەرلىك قىلدى.

بىيل 8 ـ نويابر كۈنى ئالمۇتىدىكى ئالىملار ئويىدە «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» 10 ژىللىغى ھارپىسىدا ئوتكۈزۈلگەن ئىلمىي ـ نەزەرىيەۋىي كونفېرېنسىيەدە خاسىن قوجا ـ ئاخىرەت دوكلاد بەرگەن سوزگە چىقتى. بىز ھورمەتلىك گېزىتخانلىرىمىزغا ئۇنىڭ شۇ دوكلادىنى تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

1991 ـ ژىلى، موشۇ ئالىملار ئويىدە «دېكابىر (ژېلتوقسان) ۋاقىەسىنىڭ» 5 ژىللىغىغا بېغىشلانغان كونفېرېنسىيەدەمونۇ سەھنە مىنبىرىدە ئاساسەن «دېكابىر ۋاقىەسىگە» مۇناسىۋەتلىك بار ئازدەمتىلەر ئولتارغان ئىدى. بۇگۈن ئۇ قوزغىلاڭنىڭ 10 ژىللىغىغا بېغىشلانغان بۇكونفېرېنسىيەگە ئالىم ئاكىلىرىمىز توپلىشىپ كېلىپ، كونفېرېنسىيەنىڭ ھەيئەت رىياسىتىدە ئولتىرىشقىنىغا خۇرسەن بولدۇق. ئۇلار ئوز دوكلادلىرىدا 1986 ـ ژىلدىكى «دېكابىر ۋاقىەسى» ئالدىدا قازاقستاننىڭ ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي ئەھۋالىنىڭ توۋەن بولغانلىقى، مەركەزنى تەرىپىدىن چوڭ ئالدامچىلىقلارنىڭ ئورۇن ئالغانلىقىنى رەقەملەر بىلەن دەللىلەپ ئېيتىشتى. قازاقستاندا 1986ـ ژىلى بولغان «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» پەقەت قازاقتىنغىلا ئەمەس، باشقا چەت ئەللەردىمۇ ئۇلۇق ئوزگىرىشلەرنىڭ باشلىنىشىغا ئىقبالى تەگدى. مۇستەملىكىچىلىك، ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمگە قازاقستاندىن باشلانغان كۈرەش كوپ كېچىكمەي، بالتىق بويى، كاۋكاز، شەرقىي ياۋروپاغىللىرىنى ئويغاتتى. س س س ر ھوكۇمىتىنى مىللىي مەسىلىگە، مەملىكەتنىڭ ئىچكى سىياسىتىغا يېكىچە كوزقاراش بىلەن نەزەر ئاغدۇرۇشقا مەجبۇرقىلدى. «دېكابىر ۋاقىەسى» پەقەت بەزى بىر ئەللەردىكى چوڭ ئوزگىرىشلەرگە يول ئېچىپلا قالماي، پۈتكۈل يەر يۈزىگەياخشى ئىقبالنى تەككۈزدى دېسەك، ئارتۇق ئېيتمىغان بولىمىز.

1986 ـ ژىلى «دېكابىر ۋاقىەسىگە» قاتنىشىپ، تۈتقۇنغا ئېلىنغان ۋاقىتىمدا تەرگەۋچىلەر «ۋاقىەنىڭ ئۈيۈشتۈرغۇچىلىرى كىملەر؟! مىللەتچىلىك ۋاقىەسى نېمە سەۋەپتىن بولدى؟» دەپ ئىككى ژىل بويى قىيىن ـ قىستاققا ئېلىپ سوريغان ئىدى. ۋاقىەنى ئۈيۈشتۈرغۈچىلارنى ئىزدەپ، پۈتكۈل ك گ ب كوپ ۋاقىت ھەلەيكۈمغا چۈشكەن. «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» كېلىپ چىقىش سەۋەۋى: ئوزىنىڭ يېرىنى باشقۇرالماي تۇرۇپ، باشقىنىڭكىنى تارتىپ ئېلىشقا، ئوزگىنىڭ ھوقۇقىنى دەپسەندەقىلىپ، ئوزىنىڭكىنى توغرا دەپ، «سېنىڭ دىنىڭ، تىلىڭ، مەدەنىيەت، دەستۇرىڭدىن مېنىڭكى ئارتۇق» دەپ، ئوز ئېلىدا قانداش ـ قېرىنداشلىرىنى يېرىم قۇل ئورندا تۇتۇپ، كوچمەنلەر تەرەققىيات، مەدەنىيەت تاراتماقچى بولغان، باش ئەگمىگەنلەرنى قىرىپ ـ چېپىپ يوقىتىپ، تىز پۈكىگەنلىرىنى ئاچلىقتىن، يالىڭاچلىقتىن قىرىپ، ئۇنىڭدىن ئامان قالغانلىرىنى مىللىتىدىن كەچتۇرۇپ، ئاسسىملاتسىيەگە ئۇچراتقان روسسىيە مۇستەملىكچىلىرى «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» چىقىشىغا سەۋەپچى بولدى.

قاپىغى يامان تەرگەۋچى ساندۇغۇمدىن تېپىۋالغان ھوججەتكە ـ مېنىڭ 1970 ـ ژىللاردا روسسىيەنىڭ مۇستەملىكىچىلىك، رۇسلاشتۇرۇش سىياسىتىنى ئاشكارىلاپ، قازاق خەلقىنى ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەشكە چاقىرىپ يازغان «ئىتتىپاقىمىزمۇ ياكى مۇستەملىكىمىزمۇ؟»، «روسسىيەنىڭ دۇنيا يۈزلۈك ژاندارما بولۇشقا تىرىشىشى»، «مىللەتلەرنىڭ ئاسسىملاتسىيەلىشىشى كىملەرگە كېرەك؟»، «مىللەت مەسىلىنىڭ تارىخىي يېشىمى» ۋە باشقا ماقالىلار، «ئويغان قازاق، ئويغان ئېلىم» قاتارلىق تەشۋىقات ۋاراقلىرى تاراتقىنىم ئۈچۈن، مىللىي دېموكراتىيەلىك «ياش قازاق» تەشكىلاتىنى قۇرماقچى بولغان ھەرىكىتىم ئۈچۈن 1977ـ ژىلى 2ژىلغا سوتلانغان سوت ھوكۇمگە قاتىلىپ قاراپ ئولتاردىدە: «سەن دېكابىر ۋاقىەسىنى ئۈيۈشتۈرغۇچىسەن!» دەيدى. شۇنداق قىلىپ، دېكابىر ۋاقىەسىگە ئاكتىۋ قاتناشقۇچى» دېگەن ئەيىپنىڭ يېنىغا «ۋاقىەنى ئۈيۈشتۈرغۇچىلارنىڭ بىرى» دەپ قوشۇپ يېزىپ، 1986 ـ ژىلى يەنە 4ژىلغا سوتلىغان ئىدى...

«دېكابىر ۋاقىەسىدىن» بۇيان مانا 10ژىل ئوتتى. بىراق موشۇ ۋاقىە توغرىلىق سوز بولغاندا ئەلنىڭ ئاغزىدىن ھەر دايىم «ژېلتوقسانىنىڭ ھەقىقىتى تېخىچە ئېيتىلغىنى يوق!» دېگەن سوزنى ئاڭلايمىز. «دېكابىر ۋاقىەسىگە» قاتناشقانلارنى جازالىغانلار شۇ پېتى ھازىرمۇ لاۋازىملىق ژۇقۇرى مەنسەپلەردە ئولتارماقتا.

مېنىڭچە بىز «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» ھەقىقىتىنى ئون ژىل بويى باشقا يول بىلەن ئىزدەپ كەلگەنگە ئوخشايمىز. ھېلىمۇ سىياسىي مەسىلىلەرنى بېيلىكنىڭ كۈچى بىلەن ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدىغان زاماندا خەلق كوتۇرۇلىشلىرى ۋاقىتىدا قۇربان بولغانلارنىڭ بولىدىغانلىغى بەلگۈلۈك ئەمەسمۇ؟ بىراق تارىخىي ۋاقىە بولغان ۋاقىتتا توكۈلگەن ھەر ئامچە قان، تارتقان ئازاب، بېكار كەتمەي، جەمىيەتكە، خەلقنىڭ كەلگۈسى ھاياتىغاچوڭ پايدا بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز «دېكابىر ۋاقىەسى» ۋاقىتىدا جازالانغانلار مەسىلىسى بىلەنلا شۇغۇللانماي، «دېكابىر ۋاقىەسى» خەلققە نېمە بەردى، نېمىنى بېرەلمىدى، ئەگەر بېرەلمىگەن بولسا ئۇنىڭغا قانداق كۈچلەرتوسالغۇ بولدى؟» دېگەن سىياسىي تەتقىقاتنىمۇ بىللە ژۇركۈزۈشىمىز لازىم. ئويلاپ باقساق، ئون ژىل مابايىندا «دېكابىر ۋاقىەسىنى» تەكشۈرۈش ئۈچۈن

قۇرۇلغان تۈرلۈك كومىسسىيەلەر پەقەت ۋاقىە يۈز بەرگەن چاغدا ئادەم ھوقۇقىنىڭ بۇزۇلغانلىغىنلا تەكشۈرەپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە دەللىل ـ ئىسپاتلار يېرىم ـ ياتاۋېتىلىپلا، خەلقنى باستۇرۇشقا قاتناشقان كۈناھكار ھوكۇمەت خىزمەتچىلىرىنى جاۋابقا تارتىش مەسىلىسى زادىلا ئەمەلگە ئاشۇرۇلمايۋاتىدۇ... بۇ قانداق بولغىنى، «دېكابىر ۋاقىەسىدە» مىڭلىغان ئەزىمەتلەر جەمىيەتنى ئوزگەرتىش ئۈچۈن ئەمەس، پەقەت تاياق يەپ، قامىلىپ، شۇندىن كېيىن ئون ژىل بويى ھوكۇمەتتىن ئوزلىرىنى ئاقلاشنى، ئوي بېرىشنى سوراپ، سەرگەردان بولۇش ئۈچۈن كوتۇرۇلۇشكە قاتناشقانمىدى؟! ئۇلار پۈتۈن قازاق خەلقىنىڭ ئەسرلەر بويى دەپسەندە بولۇشىغا قارشى مەيدانغا چىققان ئەمەسمىدى؟ بىراق «دېكابىر ۋاقىەسى» توغرىلىق چىققان قارارلاردا، توختاملاردا «روسسىيەمۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئازاتلىق ئۈچۈن» بولغان ھەرىكەت دەپ باھالىغان بىرەر سوزنى تېپىش تەس. بۇ توغرىلىق بەزى بىر ژۇرنالىستلارلا ئېيتىپ كېلىۋاتىدۇ.

«دېكابىر ۋاقىەسى» توغرىلىق تارىخقا چوكقۇر چوكمەيلا ھازىرقى ھوكۇمەتنىڭ ئوزى رەسمىي تونىغان باھاسىغا توختالساق، «ژېلتوقسانلىقلار دېموكراتىيەنىڭ تۈنجا قالىغاچلىرى»، «ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمگە قارشى چىققانلار» دېگەن سوزلەر ئالمۇتىدىكى خاتىرە تاختىغا يېزىلغان.

كوپلىگەن تەرەققىي قىلغان ئەللەردە خەلقنىڭ نارازىلىق ھەرىكەتلىرى ـ نامايىشلىرى سۇ تاشقىنى، يەر تەۋرىشى قاتارلىق تەبىئي ئاپەتلەرگە تەگلىشتۈرۈلۈپ، ئۇنداق ۋاقىتتا بولغان ھەرخىل ئەھۋاللار ئۈچۈن ھېچ كىمنى ئېغىر جازاغا كەسمەيدىكەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ «دېكابىر كوتۇرۇلىشىگە» مۇناسىۋەتلىك جازالانغانلارنىڭ تۈگەل دېگىدەك ئاقلانغىنى توغرا. ئامما «ئاممىۋىي تەرتىپسىزلىك ۋاقىتىدا ئېغىر قىلمىش قىلدى» دەپ ئادەمنى قارىلاپ، ئولۇم جازاسىغا ھوكۇم قىلىش ـ ھوكۇمەت تەرىپىدىن ئادەم ئومرىنى قىيىش ئېكەنلىگىگە قايىرات رىسقۇلبېكوۋنىڭ تەغدىرى نەق دەللىل ئەمەسمۇ؟! مېنىڭچە خەلقنىڭ ئاممىۋىي كوتۇرۇلۇشىگە قاتناشقىنى ئۈچۈن يەنى ئۈمۈمىي سىياسىي ئىش ـ ھەرىكىتى ئۈچۈن ئادەم بالىسىنى ئولۇم جازاسىغا كېسىش دېگەننى ئۈزۈل ـ كېسىل توختىتىش كېرەك. ئۇنداق بولغىنى بۇگۈن خاتا دەپ ھېسابلانغان سىياسىي كوز قاراش، ھەرىكەت ۋاقىت ئوتۈشى بىلەن توغرا ھەرىكەت دەپ باھالىنىدىغانلىغىنى تارىخىي تەجرىبە كورسەتتىغۇ! ئۇنداق قىلىمىغاندا، ئولگەن ئادەم ھاياتىنى، ئۇنىڭ قومى ـ قېرىنداشلىرىنىڭ قايغۇ ـ ھەسرىتىنى قەغەز يۈزىدىكى يوپۇتۇش، ئاقلاشلار تولتۇرالمايدۇ.

قانچە قېتىم تومۇرتورغا قامىلىپ ژۇر كىنمىدە، تۈرمىلەردە تا ھازىرغىچە ستالىن دەۋرىدە قېلىپلاشقان سىياسىيلارغا ـ «خەلق دۇشمىنى» دەپ، ئوغرى ـ قاراقچىلارغا ـ «خەلقنىڭ دوستى» دەپ قاراش ئادەتتىنىڭ ھېچ قانداق ئوز كەرمەي ساقلىنىپ كېلىۋاتقانلىغىغا كوزۇم يەتتى. سىياسىي مەھبۇسقا قاتتىق قاراش تەرگەۋ ۋاقىتىدا باشلىنىپ، ئاۋاقىتدا، كولونىيەدە ئۇلار ئىشىنىڭ ئەڭ ئېغىرىغا سېلىنىدۇ، ھوكۇمەت تەرىپىدىن ھەرخىل سەۋەپلەر بىلەن قىلىنىدىغان كەچۈرۈملەرگە بولسا، ئەڭ ئاخىرىدا ئىلىنىپ قالىدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپ ساۋادى بار ئوغرى ـ بۇلاڭچىلار ئېغىر جىنايەت ئوتكۈزگىنىگە قارىماي، تۈرمىدە كىتاپخانىچى، ھېساپچى، ئامبارچى، ئاشپەز بولۇپ ئىشلىسە، سىياسىي مەھبۇسلارنىڭ ئالىي بىلىمى بولسىمۇ، ئۇنداق يېنىك ئىشلارغا يولاتماي، پەقەت ئېغىر قارا ئىشلارغا سالىدۇ. تەرگەۋ ۋاقىتداك گ ب تۈرمىسىدە تۈتۈپ، (ئۇ چاغدىمۇ يېنىكغا پايلاقچى قىلىپ بىرسىنى كىرگۈزۈپ قويىدۇ) سوتلاپ بولغاندىن كېيىن ئوغرى ـ قاراقچىلارنىڭ ئارىسىغا تاشلايدۇ. 1992ـ ژىلنىڭ يانۋار ئېيىدا ك گ ب خىزمەتچىلىرى بىلەن بولغان بىر تېلېخەۋەردە: «سىياسىي مەھبۇسلارغا تەرگەۋ، تۈرمىدە تۈتۈش ۋاقىتىدا ئوغرى ـ يالاڭلانلار بىلەن ئارلاشتۇرمايدىغان، قىسىم ياسالمايدىغان قىلىپ قانۇنلارغا ئوزگىرىشلەر كىرگۈزۈش كېرەك» دېگەن تەكلىۋىمگە «خاسىكە، ئۇنداق زامان كەتتى، ئەندى سىياسىي مەھبۇس بولمايدۇ» دېگەن جاۋابنى ئاڭلىغان ئېدىم. شۇنىڭدىن تورت ئاي ئوتۈپلا مېنى ۋە باشقىلارنى دزىرژىنسكىي ھەيكىلىنى غۇلاتقىنىمىز ئۈچۈن ۋە ئا ق ش ئەلچىخانىسىنىڭ ئالدىدا يادرو قورالىمىزنىڭ روسسىيەگە بېرىلىشىگە باغلىق ئوتكۈزگەن مىتىنگىمىز ئۈچۈن جامائەت چىلىكتىن يوشۇرۇن تۈتقۇنغا ئالدى. بۇگۈنكى كۈندە «دېكابىر ۋاقىەسىنىڭ» ۋەئۈنىگا قاتنىشىپ، قازا بولغانلارنىڭ شەرىپىگە قازاقستاننىڭ بىر قاتار جايلىرىدا كوچا نامىلىرى بېرىلگەن، ژىل بويى 17 ـ دېكابىر مىتىنگلار، ۋاقىە قاتناشقۇچىلىرى بىلەن ئۈچرىشىشلار ئوتكۈزىلىدۇ. ۋاپات بولغانلارنىڭ روھىغا ئاتاپ نەزىر بېرىلىپ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى توغرا. بىراق خەلقنىڭ شەنى، ئازاتلىغىمىز يولىدا قۇربان بولغان ئەزىمەتلەرگە ئەڭ چوڭ ھورمەت ۋە كەلگۈسىمىز ئۈچۈنمۇ ئەڭ كېرەك نەرسە ـ شۇ ئادەملەرنىڭ ئىشىنى، ئىدىيەسىنى بۇندىن كېيىنمۇ داۋاملاشتۇرۇش ئەمەسمۇ؟! شۇنىڭ ئۈچۈن مىتىنگلەردە، ئۈچرىشىشلاردا پەقەت مەيداندا قانداق تاياق يېگىنىمىزنى ئېيتىۋەرمەي، 17 ـ دېكابىر ئازاتلىق يولىدا قۇربان بولغان كىشىلەرنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشتا نېمىلەرنى قىلىۋاتقىنىمىز توغرىلىق ھېساپ بېرىدىغان كۈن. ھازىرقى قىلىپ ژۇركەن ئىشلىرىمىزغا شېھىت بولغانلار نىڭ روھى رازىمۇ ياكى نارازىمۇ؟ ـ دەپ ئويلايدىغان كۈن.

مەملىكىتىمىزنىڭ مۇستەقىللىگىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن پۈتكۈل خەلق بىر بولۇپ، مۇستەقىللىكنىڭ تەمىنى، قىممىتىنى سېزىشى، شۇ ئارقىلىق ئۇنى باھالىشى لازىم. مۇستەقىللىك ئالغىنىمىزنىڭ دەللىلى سۈپۈتىدە مۇستەملىكە ۋاقىتىمىزدا خەلقىمىزگە قىلىنغان خىيانەتلەرنى، كەلتۈرۈلگەن زىيانىنى تۈزۈتۈش يولىغا بىردىن كىرىشىش كېرەك ئىدى. بۇ يولدا بىز قانداق ئۈتۈقلارغا ئېرىشتۇق؟ يوقاپ كېتىش خوۋۇپى ئالدىدا تۇرغان قازاق تىلىنىڭ بەدىلىنى كوتۇرىمىز دەپ قانۇنقوبۇل قىلغىنىمىزغا 7ژىل بولغىنى بىلەن قازاق تىلىنىڭ ئەھۋالى ئانچىلا ياخشىلانمىدى. كوچىلاردا يۈزلىگەن رۇسچە گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ ئىچىدە 3 ـ 4 قازاقچە گېزىت ـ ژۇرنالنى ئۈچرىتىمىز. تېلېۋىزوردا ئىككى كانالدا قازاقچە كورسىتىش بېرىلسە، رۇسچە كورسىتىشلەرنى ساناشقا بەش بارماق يېتىشمەيدۇ. قازاقچە مەكتەپلەر ئېچىلغىنى بىلەن ھازىر كوپلىگەن ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى قازاق مەكتىۋىدىن ئېلىپ، رۇس، ئىنگلىز تىلى مەكتەپلىرىگە بېرىۋاتىدۇ. ئاخىرقى مەلۇماتلارغا قارىغاندا 76 قازاق مەكتىۋى يېپىلىپ قالغان.

مىللىي سەئىتىمىزنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ ئەھۋالىمۇ چاغلىق. شائىر ۋە ناخشىچىلىرىمىز سەنئەت ساھاسىنى تاشلاپ، كۈن كورۈشنىڭ غېمىدا بازاردا ژۇرىشىدۇ. ئەندى پۈل تاپقان يېگى بايلىرىمىز مىللىونلىغان تەككىلىرىنى چەت ئەللىك ناخشىچىلارنىڭ بېشىدىن ئورۇپ چاشماقتا. تېلېۋىزوردىن كوردىغىنىمىز قاتىللىقنى، پاشۇلزلىقنى تەرغىپ قىلىدىغان چەت ئەل فىلملىرى. كوچىلىرىمىزغا چەت ئەللىنىڭ ھارىغى بىلەن تاماكىسى تولۇپ كەتتى. ئوتكەن ـ كەچكەنگە «ئاكا، ھاراق، تاماكا ئالسىكىزچۇ؟!» دەپ يېلىنىپ ئولتارغان قىز ـ جۈكانلار... موشۇ كۈندە يېزا ـ قىشلاقتىكى خەلقنىڭ ئەھۋالى ھەممىمىزگە مەلۇم. نامراتچىلىقتا دۇچار بولغانلىقتىن تۈنۈگۈنكى زاماننى ئارمان قىلىۋاتقانلار يوق ئەمەس. بۇ مەسىلە ۋەتەنپەرۋەرلەرنى قاتتىق ئويلاندۇرماقتا...

ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بۇرۇن ئوتكەن باتۇرلىرىمىزغا، خانلىرىمىزغا نەزىر ئوتكۈزۈپ، كوچىلارغا ئۇلارنىڭ ئىسمىنى قويۇۋاتىمىز. ئويلاپ قارىساق، ئۇ باتۇرلىرىمىزنىڭ كوپچىلىكى جۈكغار قالماقلىرى بىلەن سوقۇشقانلار ئېكەن. بىز بولساق جۈكغارىيەدىن ئەمەس، 300 ژىللىق روسسىيە مۇستەملىكىچىلىرىدىن ئازات بولۇپ، مۇستەقىللىق ئېلىۋاتىمىز ئەمەسمۇ؟ شۇنداق ئېكەن، خەلقىمىزنىڭ تارىخىدىكى ئەڭ قاراڭغۇ ۋاقىت روسسىيە ئىمپېرىيەسىگە قارشى ئۇرۇشقان باتۇرلىرىمىز كېنىسارى، سىزدىق، ئەبدىغاپار، كېيىكلەرگە نېمىشكە كوچا ئاتلىرىنى بېرىپ، خاتىرە ئەسكەرتكۈچلەر ئورناتمايمىز؟!

1992 ـ ژىلى ئالىملار ئويىدە ئوتكەن كېنىسارى قاسىم ئوغلى باشلىغان مىللىي ئازاتلىق كوتۇرۇلۇشىنىڭ 150 ژىللىغىغا بېغىشلانغان كونفېرېنسىيەدە دەل ئەشۇ مىنبەردىن: «1917 ـ ژىلى بولغان سوتسىيالىستىك «ئىنقىلابتىن» كېيىن ئەندى مۇستەملىكە ئەمەسمىز، روسسىيە بىلەن دېرىزىمىز تەڭ جۇمھۇرىيەت بولدۇق دەپ، ۋاقىراپ

مۇستەقللىقنىڭ دەسلەپكى قالىغىچى

ـ جاقىراپ ژۇرۇپ، 75 ژىل مۇستەملىكچىلىكنىڭ پادىشا زامانىسىدىكىدىن ھۆ بەتەرىراغىغا دۇچار بولغان ئېدۇق. ئەندى ھازىر: «مۇستەقىل مەملىكەت بولدۇق» دەپ خۇش بولۇپ ئولتۇرۇپ،يەنە 75 ژىل مۇستەملىكە بولۇپ قالمايلۇق!»دېگەن ئېدىم. خۇدا ئۇ كۈنلەرنى يېنىپ كورسەتمىسۇن! ئاممىۋى سىيەنىڭ مۇستەملىكچىلىكىدىن قۇتۇلدۇق دەپ ئولتۇرۇپ، بىز 1919ـ ژىلدىكى چەت ئەللەرنىڭ قارمىغىغا چۈشكەن تۇركىيەنىڭ ھالىتىدە تۇرغىنىمىز يوقمۇ؟!

«1930 ـ ژىللاردا قازاقستاندا«سوتسىالىزم ئورنىتىمىز» دەپ، قازاق خەلقىنىڭ 52 پروتسېنتىدىن ئايرىلغان ئېدۇق.ئەندى «كاپىتالىزم ئورنىتىمىز» دەپ ژۇرۇپ، ئەشۇنداق زىيانغا ئۇچراپ قالمايمىزمۇ؟» دېگەن گۇمان قازاقنىڭ ۋەتەنپەرۋەر ئەزىمەتلىرىنى قاتتىق ئويلاندۇرىدۇ. ئوپپوزىتسىيەدىكى مىللىي دېموكراتلارنى بەزىلەر «ئايقاشىل ـ ھۇرراچى» دەپ گۇنالايدۇ. راستىنى ئېيتقاندا بىز ھوكۇمەتتىن خەلققە ئېكسپېرىمېنت (تەجرىبە) ياسىماسلىقنى، بازار ئىختىسادىغا كوچۇشتە ئانچىلا ئالدىرىماسلىقنى، خەلقىمىزنىڭ ئومۇر سۈرۈش ئادىتىنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىپ، شۇنى ئېتىبارغا ئالغان ھالدا قارارلار قوبۇل قىلىشنى تەلەپ قىلىپ كېلىۋاتىمىز.

ھەقىقىي مۇستەقىل مەملىكەت بولۇش ئۈچۈن قىلىنىدىغان ئىشلار چاچىتىنمۇ تولا. ئۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى پەقەتلا ھوكۇمەت قىلىشقا تېگىشلىك دەپلا قاراپ ئولتۇرۇشقا بولمايدۇ. مۇستەقىللىكىمىزنى مۇستەھكەملەيمەن، ئۇنىڭغا بىر كىشىلىك ئۇلۇشۇمنى قوشۇمەن دېگەن قەيسەرلەرگە يول ئېچىش، شۇنداقلا پۈتكۈل خەلقنى مەملىكىتىمىزنىڭ مۇستەقىللىگىنى مۇستەھكەملەشتەك غايەت مۇھىم ئىشقا تولۇق سەپەرۋەر قىلىشنى بىلىش ـ ھوكۇمەتنىڭ ۋەزىپىسى. مابادا مۇستەقىل ئېلىمىزگە يەنە خوۋۇپ تۇغۇلۇپ قالسا، مىللىي شەنىمىزگە نوخسان كەلتۈرىدىغاندەك بىرەر ئەھۋال بولۇپ قالسا، خەلقىمىز دەل 1986ـ ژىلنىڭ دېكابر دىكىدەك كوتۇرۇلۇشىگە ھەر قاچان تەييار ئېكەنلىگىگە ئىمانىم كامىل!

* * *

ئەڭ ئاخىرىدا ئېيتارىمىز: ھازىر بىزنىڭ «دېكابر ۋاقەسى» تۈگەل تەتقىق قىلىنىدىغان، ئۇنىڭغا تارىخىي ۋەسىياسىي باھا بېرىلىدىغان، شۇنداقلا ئۇ توغرىلىق ماتېريالار توپلاپ، مەسىلىھەت بېرىلىدىغان مەركەز ئېچىش ئويۇمىز بار. ئۇنداق بولغىنى ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىمىزدەك، مەزكۇر كوتۇرۇلۇشنىڭ ئەھۋالى تېخىچە تولۇق تەتقىق قىلىنغىنى يوق. شۇنىڭ بىلەن بىللە ۋاقىە ھەققىدە تولۇق بىلگىسى كېلىدىغان ئادەملەر كوپ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھۆ «دېكابر كوتۇرۇلۇشىنى» تولۇق تەتقىقات قىلىدىغان مەركەز ئېچىشنى ھاياتنىڭ ئوزى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. ئەشۇ مەركەزنىڭ ئىشنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن سىياسەتچىلەرنىڭ، قانۇنشۇناسلارنىڭ، ئالىملارنىڭ ۋەباشقاكىشىلەرنىڭ ياردىمى كېرەك.

خاسىن قوجا ـ ئاخىرەت.
ئالمۇتا شەھىرى.

مىللىي غۇرۇرنىڭ دەپسەندە قىلىنىشىغا قارشى نارازىلىق

دانا رەھبەرلەرنىڭ بىرى توققۇزىنچى ئەسىردىلا «ئىنتېرناتسىونالىست بولۇشتىن ئاۋال مىللىي ـ ھىس ـ تۇيۇقۇغانىگە بولۇش لازىم» دېگەن ئېكەن. ئوز ۋاقتىدا ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم بىزنىڭ ھەممىزنى ئىنتېرناتسىونالىستىك روھتا تەربىيەلەشكە ئىنتىلىپ، ھەر بىرىمىزدىكى مىللىي سېزىملەرنى ئىلاجىنىڭ بارىچە بېسىشقا،ئىمكانىيەتىيار بەرسە تامامەن يوق قىلىشقا ئۇرۇناتتى. ئوز خەلقىگە ھىسسىياتىڭ، مۇھەببىتىڭ بولمىسا، ساڭا باشقا خەلقنىڭ نېمە كېرىگى بار! شۇنىڭ ئۈچۈن سەكسىنىنچى ژىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ بىزدە سىياسىي مۇھىت خېلىلا يېڭىلىنىپ، دېموكراتىيەنىڭ دەسلەپكى كورۇنۇشلىرى پەيدا بولغاندا، بىزنىڭ ئىنتېرناتسىونالىغىمىز ساختا بولۇپ چىقتى. ئەركىنلىكنىڭ «تەمىنى تېتۈاتقان» جۇمھۇرىيەتلەر ئوزلىرىنىڭ بۇرمىلانغان تارىخىنى قايتا تىكلەشكە، دەسلەپكى قېتىم ئوز ھوقۇقىنى قولىغا ئېلىپ، مۇستەقىل سىياسەت ژۇركۈزۈشكە باشلىغاندا مەركەزبۇنىڭغايول قويۇشتىن قەتئىي باش تارتتى. ئۇ مىللىي مەسىلىنى زامان تەلىۋىگە لايىق ھەل قىلىشنى، جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن ھېساپلىشىشنى خالىماتتى. مەركەزگە بىلدۈرگەن نارازىلىق، قارشىلىق كۈچ بىلەن باستۇرىلاتتى. خۇددى ئالمۇتىدىكىگە ئوخشاش ۋاقىەلەرنىڭكېيىن باكۇ، تبىلىسى، ۋىلنيۇستا يۈز بېرىشى بۇنىڭغا روشەن ئىسپاتتۇر.

1986 ـ ژىلى دېكابردا ئالمۇتىدا يۈز بەرگەن ۋاقىە ھەممىزنىڭ خاتىرىسىدە. قازاق ياشلىرى موسكۋا بىزنىڭ مىللىي غۇرۇرىمىزنى ئاياق ئاستى قىلىۋاتىدۇ دەپ، ئوز خەلقى نامىدىن نارازىلىق بىلدۈرگەندە،قازاقستان ك پ مەركىزىي كومىتېتى بېناسى ئالدىدىكى مەيدانغا توپلانغاندا، ئۇلارغا قارشى كۈچ قوللىنىلدى، ئوق ئېتىلمىسمۇ، سولداتلار ستۇدېنتلارنى ئۇر ـ توقماق قىلدى. دېموكراتىك ئاڭ ـ سېزىمنىڭ بۇ دەسلەپكى بىخى پارتىيە ۋە ھوكۇمەت تەرىپىدىن ئەشەددىي مىللەتچىلىك دەپ باھالىنىدۇ. ئەسلىدە بولسا خەلقنىڭ كوتىرىلىشى ـ بۇ مەۋجۇت سىستېمىغا، گەزەرمە تۈزۈمگە، مۇستەقىللىككە يول قويمايدىغان ئىدىئولوگىيەگە بىرىنچى قېتىم ئوچۇق ۋە كەڭ تۈردىكى نارازىلىغى ئىدى.

قازاقستاننىڭ بىرىنچى رەھبەرلىگىگە جۇمھۇرىيەت شارائىتىنى، يەرلىك پۇخرانى تامامەن بىلمەيدىغان كولبىننى ئەۋەتىشى ـ بۇ چىن مەنادا قازاق خەلقى بىلەن ھېساپلىشىشنى خالىماستىن، ئۇنى ئوچۇقتىن ـ ئوچۇق كوزگە ئىلماسلىق ئىدى.

كېيىنكىلەر ئەۋەردار بولۇشى كېرەك، 1985 ـ ژىلى، يەنى ئالمۇتىدىكى دېكابر ۋاقىەلىرىدىن توپ ـ توغرا بىر ژىل ئىلگىرى ئۇرۇمچىدە ھېچ بىربانىسىز ئىسمائىل ئەمەت ش ئۇ ئار خەلق ھوكۇمىتىنىڭ رەئىسى لاۋازىمىدىن بوشىتىلغاندا خەلقتىكى نارازىلىقنى ئىپادىلەپ، يەنە شۇ ياشلار، ئۇيغۇر ستۇدېنتلارىكوچىلارغا نامايىشقا چىققان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن قېرىنداش قازاق خەلقى بىزگە ئوخشاش ھاكىمىيەتكە نارازىلىغىنى بىلدۈرگەندە، بىز ئۇنىڭ خائىنىنى چۈشەنگەن ھالدا ئۇنى قوللىدۇق، ئۇنىڭغا ھىمداشلىق بىلدۈردۇق، ئۇنىڭ بىلەن بىر سەپتە ماڭدۇق ـ قازاق ستۇدېنتلىرى يېنىدا ئۇيغۇر ستۇدېنتلىرى بىلەن ياشىلىرىمۇ بولدى.

سولداتلار بىلەن بولغان توقۇنۇشتا قۇرۇقانلارمۇ بولدى، بەزىلەرگە ھەرخىل ئەيىپلەر قويۇلۇپ جازالاندى. ئۇلار باشلىغان ئىش ئاخىرى جۇمھۇرىيەتنىڭ مۇستەقىللىغى بىلەن ئاياقلاشتى. جۇمھۇرىيەت، خەلق ئوز قەھرىمانلىرىنى ئۇنتىغىنى يوق. ئەينە شۇ مۇناسىۋەت بىلەن دېكابر ۋاقىەلىرىنىڭ ئون ژىللىغى كەڭ دائىرىدە تەنتەنىلىك نىشانلانماقتا. بۇ سەنە قازاقستاندىكى بارلىق خەلقلەر ئۈچۈن ئۇلۇق كۈندۈر. ئۇبولۇپمۇبىز ئۇيغۇرلار، كوردلار ۋە باشقىلار ئۈچۈن شۇنداق سەنە. چۈنكى بىزمۇ مۇستەقىللىقنى ئارمان قىلىمىز، بىزمۇ ھەر قاچان شۇ مۇستەقىللىق يولىدا قۇرۇان بولغان قەھرىمانلىرىمىزنى خاتىرلەيمىز.

دېكابر ۋاقىەلىرىنىڭ ئون ژىللىغىنى ھەر بىر قازاقستانلىق چوڭ ۋە مۇقەددەس بايرام سۈپىتىدە نىشانلايدۇ.

رابىك ئىسمائىلوۋ،
جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت جەمىيىتىنىڭ رەئىسى.قازاقستان خەلقلىرى ئاسامبلېيەسى كېڭىشىنىڭ ئەزاسى.

شۇ كۈنلەرنى ئەسلىگەندە

1986 ـ ژىل 16 ـ دېكابر. بۇ سەنە قازاق قېرىنداشلار ۋە بارلىق قازاقستانلىقلار تارىخىدا يۈز بەرگەن ئالاھىدە ھادىسە تۈپەيلى دىققەتكە سازاۋەر. مەلۇمكى، ئۇزاق ژىللار قازاقستان كومپارتىيەسىنى باشقۇرۇپ كەلگەن، ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلىگى بىلەن قازاقستانلىقلارنىڭ چىن قەلبىدىن ئورۇن ئالغان د. ئا. قونايېۋ كرېملىنىڭ خائىنى بىلەن ئىستېپاغا چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا جۇمھۇرىيەتنى، ئۇنىڭ خەلقىنى تامامەن بىلمەيدىغان گ. كولبىن ئەۋەتىلدى. بۇ ھادىسە قازاق قېرىنداشلارنىڭ مىللىي غۇرۇرىنى ئاياق ئاستى قىلغان ئېدى. ئىلگىرىدىن لېنىن پارتىيەسىگە ئىشىنىپ كەلگەن خەلق ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈمنىڭ بۇ خىل سىياسىتىگە سۈكۈت بېرەلمىدى. كوپ ئوتەمەي جوشقۇن قانلىق ياشلار، ستۇدېنتلار ئىنسان ھوقۇقى، ئوز تەغدىرىنى ئوزى ھەل قىلىش، دېموكراتىيە پرىنسىپلىرىنى دىللىرىغا جا قىلغان ھالدا نامايىشقا چىقتى. بۇ سابىق س س س ر تەۋەسىدىكى شۇ چاغدىكى، تۇنجا قېتىم يۈز بەرگەن ھادىسە ئېدى. ۋاقىەنىڭ مۇنداق تەرەققىي ئېتىشىنى كۈتمىگەن كرېمل مەسىلىنى سالقىن قانلىق بىلەن ھەل قىلىشنىڭ ئورنىغا قاتمال، قاتتىق قوللۇق سىياسەتقوللۇنۇشقا ئۇرۇندى.

نەتىجىدە ھوقۇق قوغداش ئورگانلىرى، دولەت بېخەتەرلىگى كومىتېتى خادىملىرى ھەققانى ۋە قانۇنۇنى تەلەپ بىلەن مەيدانغا چىققان مىڭلىغان ياشلارنى ئۇرۇپ ـ سوقۇپ، ئاياق ئاستى دەپسەندە قىلدى. قاتتىق سوغىدا ئۇلارنىڭ كىيىملىرىنى يەشتۈرۈپ توڭلىتىپ، ئاۋتوبۇسلاردا شەھەردىن تاشقىرى ـ خەلق كوزىدىن نېرى ئېلىپ چىقىپ تاشلىدى. ئۇمۇمەن، نامايىشچىلار ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدىن بۇ خىل ياۋۇزلۇقنى كۈتمىگەن ئېدى.

ئەندىكىئەڭ دەھشەتلىگىك پ س س مەركىزىي كومىتېتى ئاڭلىق سىياسىي تەلەپ بىلەن مەيدانغا چىققان ياشلارنى:«شوۋىنىستلار، ئېكستىرىمىست ـ مىللەتچىلەر، ھاراقكەش ـ نەشخورلار!» دەپ قارىلاپ، ئوزلىرىنىڭ قىلمىشىنى نىقابلاشقا ئۇرۇنغان ئېدى. بۇ ھال، مەسىلەن، موشۇ كۈنلەردە قىزىل خىتاي ،،،اۋانلىرىنىڭ شەرقىي، تۈركىستانىنىڭ تۈپلۈك خەلقى، يەر ئېگىلىرى ئۇيغۇر خەلقىنى: «سىپاراتچى، بولگۇنچى»دەپ جولۇپ دوق قىلىشنىڭ ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك سىياسىتىنىڭ ئەينى ئوزى ئەمەسمۇ؟!

مىللىي مۇستەقىللىقنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنىمىدىن ئىبارەت ئېكەنلىگىنى توپ مەنىسىدىن چۈشەنگەن قازاق قېرىنداشلار 1991 ـ ژىلى ئوزلىرى ئارمان قىلغان ھەقىقىي مۇستەقىللىككەئېرىشىپ، خەلق ئارا مەيداندا كەڭ دائىرىدە ئېتىراپ قىلىندى.

بۇگۈن ئەينە شۇ دېكابر ۋاقىەلىرى كوز ئالدىمدا ئىختىيارسىز ھالدا گەۋدىلىنىپ، باغرىمنى تەكرار ئېزىدىكەن، قېرىنداش قازاق خەلقىنى قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىغىنىڭ 5 ژىللىغى بىلەن سەممىي تەبرىكلەپ: «باركاللا! مۇستەقىللىق، ئىستىقلالىيەت قۇتلۇق بولسۇن!» ـ دېمەكچىمەن.

مەسۇمجان زۇلفىقار،
يازغۇچى.

قازاقستان

قازاقستان بۇ ـ مۇقەددەس ئولكە،
پايانسىز يېرى ـ بۇلىغى ھايات.
بايلىقلىرى كوپ، مالىرى سانسىز،
تولپارلىرى، ئېھ، قاقىدۇ قانات.

ئەشۇ بايلىققا قىزىقىپ بىر چاغ،
موڭغۇل، جۇڭغارلار... توكۈشكەن كوپ قان.
لېكىن بۇ دىيار خەلقى تىز پۈكمەي،
ئەركىنلىك ئۈچۈن بەرگەندى قۇربان...

ئوتتى كوپ ژىللار، ئوتتى ئەسىرلەر،
دوستلۇققا قوچاق ئاچتى بۇ ماكان.
ياشايدۇ ئىناق بۇ گۈل دىياردا
ئوتلىغان مىللەت ئۈچۈپ شەرەپ ـ شان.

دوستلۇق مېۋىسى ـ ئېچىلغان تىكىلار،
كېمىلەر قىلغان سامادا پەرۋاز.
يايرايدۇ دىللار ئاشلىق دېگىزى،
ئالتۇن چەشمىلەر قىلىشقاندا ناز...

بۇگۈن بۇ دىيار ئەركىن، ھۇر دولەت،
كوكتە بۇركۈتتەك قانىتىن قاقار.
ياشنا، گۈللىگىن، ئەي قازاقستان،
دەپ ئالەم ساڭا مېھرىدە باقار.

ئولېگ دىموۋ،
جۇمھۇرىيەتلىك بولغار مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى.
رۇسچىدىن م. سادىروۋ تەرجىمىسى.

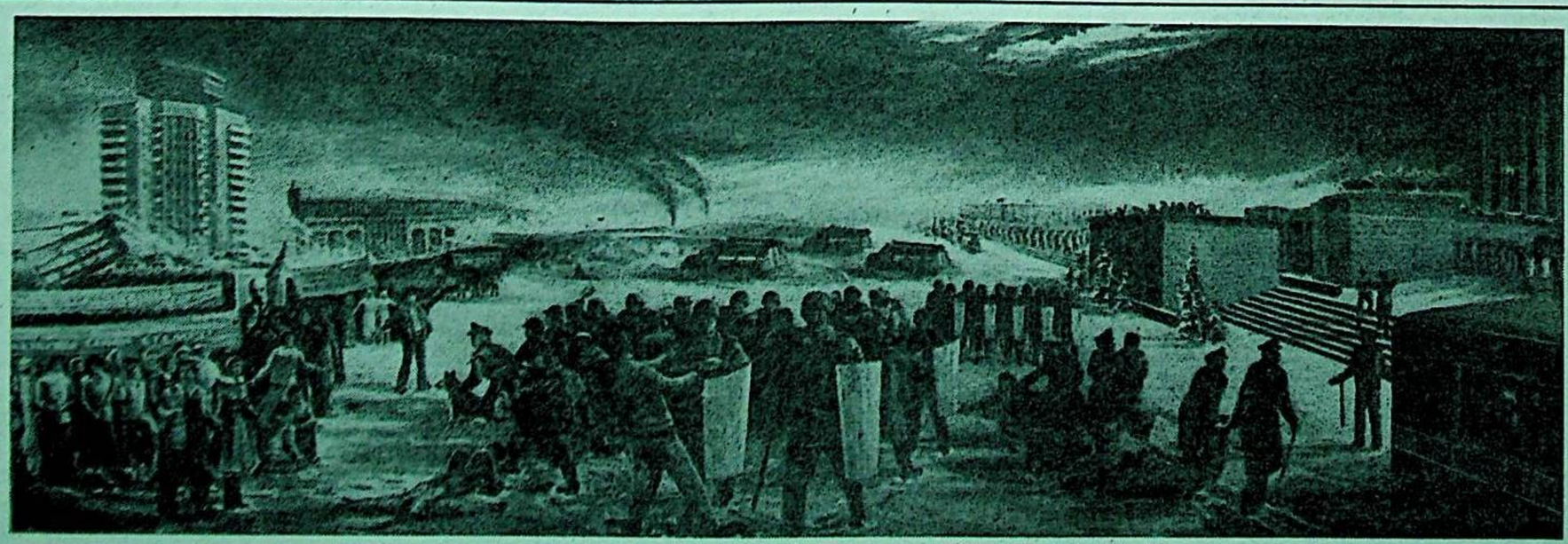

ئالمۇتا. 1986 ـ ژىل 16 ـ 17 ـ دېكابر كۈنلىرى. سىزغان سۈرەت.

گېزىت ۋە گېزىتخان ـ ئۇتتۇر ئالاقىلار

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئانكېتىسى

1. «يېڭى ھاياتنا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىاللارنىڭ، مەخسۇس سەھىپىلەرنىڭ، تۈركۈملەرنىڭ قايسى سىزگە ياقىدۇ؟
2. قايسى ماتېرىاللار سىزنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ؟
3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە قايسى يونىلىشتىكى ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىڭىز؟
4. «يېڭى ھاياتنى» قاچاندىن تارتىپ تۈراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىسىز؟ ئۇنىڭغا 1997 ـ ژىل ئۈچۈن مۇشتېرى بولدىڭىزمۇ؟

مەسۇمجان زۇلفىقار، يازغۇچى:

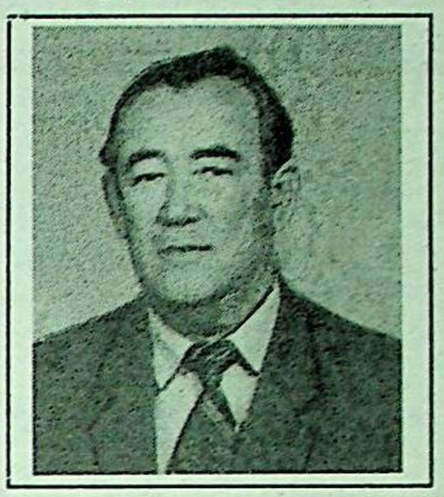

1. گېزىت ئانكېتىسى ئاساسداسوئالىلار بويىچە گېزىتخانىلاردىن پىكىر ئېلىش ئىجابىي ھادىسە، ئەلۋەتتە. «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ سەھىپىلىرىدە كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئېلان قىلىنىۋاتقان سىياسىي، ئىجتىمائىي، شۇنداقلا خەلقىمىزنىڭ پاجىئەلىك ھەم قەھرمانلىقلارغا تولغان تارىخىغا، قەدىمىي ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە ئائىت مەزمۇنلۇق ۋە تەربىيەۋىي ئەھمىيەتكە ئېگە ماتېرىاللار كوپلىگەن تەلەپچان گېزىتخانىلارنىڭ كۆڭلىدىن چىقىپ كەلمەكتە، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ماۋزۇلىرىنى ئاتاپ ئولتۇرماي مەۋلىدۇ، چۈنكى ئانكېتا سوئالىلىرىغا جاۋاب بەرگەن كوپلىگەن گېزىتخانىلار ئۇلارنى ئاتاپ بولدى دېيەم خاتالاشمايمەن. «يېڭى ھايات» بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ئوز گېزىتخانىلىرىنى ئەينە شۇنداق ماتېرىاللار بىلەن خۇرسەنت قىلىدۇ دەپ ئويلايمەن.

2. قۇرۇق لەۋھەلىك ماقالىلارغا، ستىلى توۋەن، تىلى كەمتۈك ئەسەرلەرگە، سادده، بېمەنا نەسىر، نەزىملەرگە، ئايرىم شەخسلەرنى ئارتۇقچە تەرىپلەپ ـ مەدھىيىلەشلەرگە دىققەت قىلىش لازىم دېگۈم كېلىدۇ.

3. بىر قىسىم ياشلىرىمىزنىڭ كىتاپ ـ گېزىت ئوقۇماسلىغى، ئوزلىرىنىڭ كىملىكىنى بىلىشتە ئۇيغۇرلار تارىخىغا كوكۈل بولۇمەسلىگى تاشقىرىسىدا مەنۋىي بۇلغۇنۇش كوچىسىغا كىرىپ قالغانلىغى بىزنى ئېغىر ئەپسۇسلەندۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن گېزىت سەھىپىلىرىدە ئۇيغۇر ياشلىرىنى ئەدەپ ـ ئەخلاققا، دىيانەتكە، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز گە دەۋەت قىلىدىغان ماقالە، ئەسەرلەرنىڭ كوپىرەك بېرىلىشى مەخسەتكە مۇۋاپىق بولۇغان بولار ئىدى. بۇنىڭغا يازغۇچى ـ شائىرلەرمىز، تەجرىبىلىك پېداگوگلىرىمىز، تەرەققىپەرۋەر، بىلىملىك دىنىي زاتلىرىمىز كۈچ سېلىشى كېرەك دەپ ئويلايمەن.

4. مەن پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىمنىڭ كىتاپ ـ ژۇرنالىسز، گېزىتسىز ھەم يېزىش ـ سىزىشسىز ئوتكەنلىگىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن. «ئۇيغۇر ئاۋازى»، «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ ئاخىرقى ژىللىرى ھەپتىدە بىر قېتىم چىقىدىغان بولۇپ قالغانلىغى تېخىمۇ تەقەززا ئېتىدىغان بولۇپ قالدى. مەن «يېڭى ھاياتنى» نەشىر قىلىنغان ژىلدىن باشلاپ ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتېرى بولدۇم.

ئابدۇخالىق سەپىرىي، شائىر:

1. ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ئىنسانلارنىڭ ئەخبارات ئېلىشىغا تولغان ئېھتىياجىنى قانائەتلەندۈرگەن ھالدا، ئۇنى مەنۋىي جەھەتتىن بېيىتىپ، دۇنيا قارىشىنى شەكىللەندۈرىدۇ، ھەر تەرەپلىمە مەلۇماتلىق قىلىشقا تىرىشىدۇ. «يېڭى ھاياتمۇ» بۇنىڭدىن ئىستىسنا ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئاخىرقى ۋاقىتلاردا «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېرىاللارنىڭ ئىچىدە ماڭا ئالاھىدە ياقىدىغانلىرى ئامېرىكىلىق تارىخچى ئالىم جون ۋ. گارۋېرنىڭ «رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» ناملىق كىتاۋىدىن بېرىلگەن ئۈزۈندىسى ۋە شۇنداقلا ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق ماقالىلارنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن بولار ئىدىم.

2. گېزىتتىكى ماتېرىاللار ماڭا ئاساسىي جەھەتتىن ياقىدۇ.

3. بىزھازىر ئىختىسادىي قالايمىقانچىلىق، ئېغىرچىلىق يۈز بېرىۋاتقان ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە دۇنيادا بولغان ئالەمشۇمۇل زور ئوزگىرىشلەر تۈپەيلىدىن خەلىق ئاراكومۇنىستىك لاگېر بەربات بولغان دەۋىردە ياشاۋاتىمىز. بىزنىڭ ئالىملىرىمىز، يازغۇچىلىرىمىزنىڭ مۇشۇ جوشقۇن ۋاقىلەرىۋىز بېرىۋاتقان دەۋرىمىزگە ھەمنەپەس پۈلىستىكلىق ماقالىلىرىنىڭ، ھازىرقى ھاياتقا بولغان ئوزكوز قاراشلىرىنى بايان قىلىدىغان ماتېرىاللارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئىدىم.

4. «يېڭى ھايات» مېنىڭ ھاياتىمدا كام بولسا بولمايدىغان، ھاياتىمنىڭ ئاجرالماس تەركىبى قىسمىغا ئايلاندى دېيەم مۇبالىغە بولماس. مەن «يېڭى ھايات» بىلەن ھەمكارلىشىپ كېلىۋاتقانلىغىمدىن، ئۇنىڭ ھەر بىر ئوتۇغىغا شاتلىنىمەن، يېتىشمەسلىك تەرەپلىرىگە ئەپسۇسلىنىمەن. مەن «يېڭى ھاياتنى» نەشىر قىلىشقا باشلىغان ۋاقتىدىن تارتىپ داۋاملىق ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىلغا مۇشتېرى بولدۇم، شۇنداقلا ھەر ژىلى يېقىن ئاغىنە بۇرادەرلىرىمنى سۈيۈملۈك گېزىتىمىزغا مۇشتېرى بولۇشقا دەۋەت قىلىمەن.

ئىمىنجان ھەمرايېۋ تىجارەتچى،

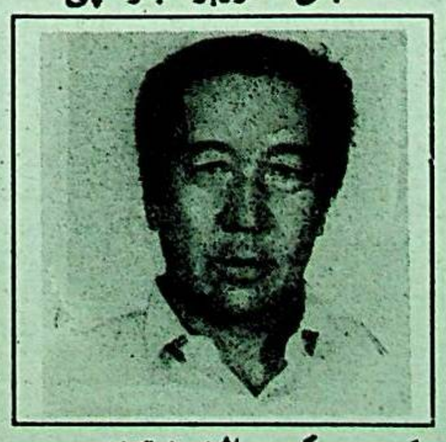

1. ھەر بىر گېزىتنىڭ ئوز ئوقۇغۇچىسى

ئىسلامجان قاسموۋ، رەسسام:

1 «يېڭى ھاياتتا» بېسىلىۋاتقان ماتېرىاللارنىڭ بېسىم كوپچىلىكى مېنى ئاساسىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرىدۇ. ھەر قانداق

1. سەنئەت باراتوۋ، خەلىق قىزىقچىسى،

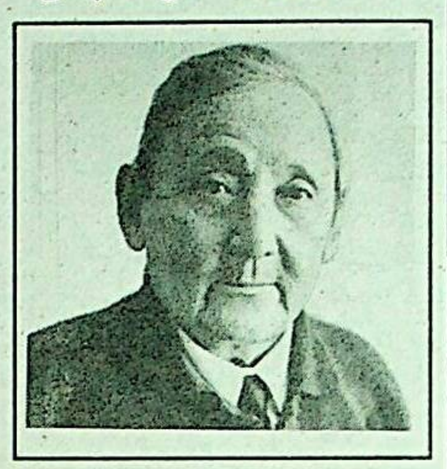

1. «يېڭى ھايات» گېزىتى ئوزىنىڭ يونىلىشى ۋە تېماتىكىسىنىڭ مەزمۇنى بويىچە ھازىرقى زامان ھاياتىنىڭ رېئاللىقلىرىغا، خەلقىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم مەنۋىي ئېھتىياجلىرىغا تولۇق دەرىجىدە جاۋاب بېرىپ كېلىۋاتىدۇ، دەپ تەكىتلىسەم مۇبالىغە بولماس. ئەلۋەتتە، جامائەتچىلىك پىكىرىنىڭ مىنبىرىگە ئايلىنىش، ھەر دايىم ئوز سەھىپىلىرىدە خەلقىمىزنى تەشۋىشلەندۈرىدىغان، ئويلاندۈرىدىغان مۇئاممالارنى ئەكىس ئەتتۈرۈش، ـ بۇ ئوڭاي ئىش ئەمەس. «يېڭى ھايات» كېيىنكى ژىللاردا جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىدىكى نامەلۇم سەھىپىلەرنى يورۇتىدىغان كوپلىگەن ماتېرىاللارنى بەردى. گېزىتنىڭ ئاخىرقى سانىدا بېرىلگەن سەيدۇللا سەيپۇللايېۋنىڭ «ئۇچ ژىلايەت ئىنقىلابۇغا دائىر ئىككى مەسىلە» دېگەن ماقالىسى ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

2. «يېڭى ھايات» ماڭا ياقمايدىغان ماتېرىاللارىۋق دېيەمۇ بولىدۇ. گېزىتنى تولۇق ئوقۇپ چىقىپ، ئالاھىدە تەسىر قىلغان، ھاياجانلاندۇرغان ماقالىلارنى قايتا ئوقۇپ، كېسىپ ئېلىپ ساقلاپ قويىمەن.

3. مەن موشۇ ھازىرقى ئىختىساسىتا توختىماي داۋام قىلىۋاتقان بوھرانچىلىق ئاقىۋىتىدە كوپلىگەن كارخانىلار دائىش توختاپ، ئىشسىزلىق داۋام قىلىۋاتقان قەھەتچىلىك زامانىدا ئازغىنا مائاشىنىمۇ ئوز ۋاقىتىدا ئالالمايمىز، لېكىن خەلقىم ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئارتۇق بەختىيوق دەپ بىلىدىغان ئالىملىرىمىز، ماتارىپ خادىملىرىمىز، ژۇرنالىستلىرىمىزغا ئاپىرىن ئېيتىقۇم كېلىدۇ، ئەينە شۇنداق ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلەر توغرىلىق ماتېرىاللار كوپىرەك بېرىلسە.

3. ژىلدىن ـ ژىلغا «يېڭى ھايات» گېزىتى مۇشتېرلىرىنىڭ ئازىيىپ كېتىپ بارغانلىغى ئادەمنى بەك تەشۋىشلەندۈرىدۇ. ئەرەپ ـ ئۇيغۇر يېزىقىنى ياشلىرىمىزنىڭ بىلمەسلىگى ياكى ئۇنى ئۈگىنىشكە ئىنتىلماسلىغى ئېچىنىشلىقتۇر. چۈنكى خەلقىمىزنىڭ ئەڭ نادىر ئەسەرلىرى، تارىخىي ئەسەرلەرنەق موشۇ يېزىقتا پۈتۈلگەنغۇ. دېمەك، ھەر بىر ئاتا ـ ئانا بۇ مەسىلىگە جىددىي كوكۈل بولۇشى كېرەك دەپ ئويلايمەن.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» ئۇنەشىر قىلىنىشقا باشلىغان دەسلەپكى سانىدىن باشلاپ ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتېرى بولدۇم، شۇنداقلا خولۇم ـ خوشنا، يېقىن ئادەملىرىمنى مۇشتېرى بولۇشقا دەۋەت قىلدىم.

ماخمۇتجان زەيناۋدىنوۋ، پېنسىونېر

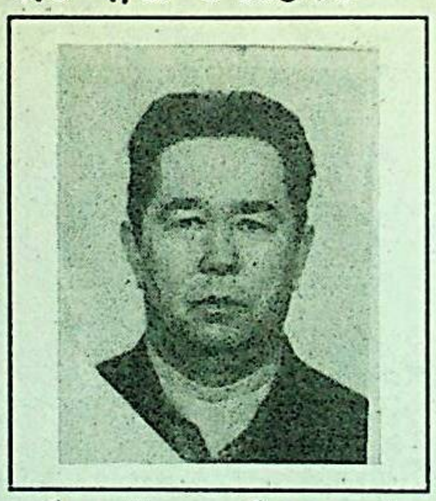

1. ھەر شەنبە كۈنى مەھەللىمىزدىكى پوچتا بولۇمىنىڭ ئالدىدا ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزنىڭ كېلىشىنى تاقەتسىزلىك بىلەن كوتۇپ تۇرىدىغان بەش ـ ئالتىمىز. ئۇز ئۇز ئارا سوھبىتىمىز مۇكوپىرەك گېزىتلىرىمىزدە بېسىلىۋاتقان ماتېرىاللار ئۈستىدە بولىدۇ. بولۇپمۇ بىز ئۈچۈن «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئالاھىدە.

كېيىنكى ژىللاردا ئۇمۇمىي يۈزلۈك جەمىيىتىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان مىللىي ئويغىنىش، ئەلۋەتتە، بىزنىڭمۇ ھەس ـ ئۇيغۇلىرىمىزنى يەنمۇ جانلاندۇرۇپ، خەلقىمىزنىڭ ئۈزۈندە، خىتايدىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابۇ»نىڭ ماھىيىتىنى پاش قىلىدىغانلىغى. ئەگەر مىنىڭ كولەملىك «يورۇق دۇنيادىكى جەھەننەم ئازاۋى» ماۋزۇلۇق ماقالىسى ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

2. كېيىنكى ۋاقىتلاردا گېزىتتە دىنىي ماتېرىاللار سەل بېسىمراق بولىۋاتقاندەك ئەلۋەتتە، 70 ژىل ھاكىم مۇتلەق كومۇنىستىك تۈزۈم ھوكۈمرانلىق قىلغان دەۋىر ئىچىدە دىنغا بولغان چەكلەش، تەقىپلەش ئەندىي يوقىتىلىپ، ھەر كىم خالىغان دىنغا ئىتائەت قىلىش يولغا قويۇلغان ھازىرقى ۋاقىتتا بۇ مەسىلىگە ئاڭلىق ماسلاشقىنىمىزنى ئەقلگە مۇۋاپىق بولغان بولار ئىدى.

3. گېزىتنىڭ تەربىيەۋىي ئەھمىيىتىنى ئۈچۈن مەنىۋىيەتداۋلىق ۋە پايدىلىق سوھبەتدىشىغا، مەسىلە كەڭشىغا ئايلىنىشىغا بولغان تەبىئىي ئىنتىلىشى، بۇ، ئەلۋەتتە، گېزىتنىڭ گېزىتخان بىلەن دائىمىي ئالاقىسى، ئوز ئارا ئېكىرلىشىشى بىلەن ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى كېرەك. ئانكېتا سوئالىلىرى ئارقىلىق پىكىرلىشىش ئەينە شۇ ئۇقۇرقى پىكىرىمىزنىڭ ئىسپاتىدۇر. «يېڭى ھايات» كېيىنكى ژىللىرى بېسىلغان ۋە تەنىپەرۋەرلىك ماتېرىاللار ئادەمنىڭ مەنىۋىي تەشنالىغىنى قاندۇرۇش بىلەن بىر قاتار داۋانىڭ كوز قارىشىنى بەلگۈلەيدۇ، قىسقىسى ئۇنى تېخىمۇ بېيىتىدۇ. ئامېرىكا تارىخچىسى جون ۋ. گارۋېرنىڭ «رەقىبلەر ۋە ئىتتىپاقداشلار» دېگەن ئەسەردىن بەلگەن ئۈزۈندە، خىتايدىكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابۇ»نىڭ ماھىيىتىنى پاش قىلىدىغانلىغى. ئەگەر مىنىڭ كولەملىك «يورۇق دۇنيادىكى جەھەننەم ئازاۋى» ماۋزۇلۇق ماقالىسى ئەينە شۇلار جۈملىسىدىندۇر.

2. كېيىنكى ۋاقىتلاردا گېزىتتە دىنىي ماتېرىاللار سەل بېسىمراق بولىۋاتقاندەك ئەلۋەتتە، 70 ژىل ھاكىم مۇتلەق كومۇنىستىك تۈزۈم ھوكۈمرانلىق قىلغان دەۋىر ئىچىدە دىنغا بولغان چەكلەش، تەقىپلەش ئەندىي يوقىتىلىپ، ھەر كىم خالىغان دىنغا ئىتائەت قىلىش يولغا قويۇلغان ھازىرقى ۋاقىتتا بۇ مەسىلىگە ئاڭلىق ماسلاشقىنىمىزنى ئەقلگە مۇۋاپىق بولغان بولار ئىدى.

3. گېزىتنىڭ تەربىيەۋىي ئەھمىيىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىش مەخسىتىدە «يېڭى ھايات» ئوقۇچىلىرىنى ياش ئەۋلات بەدىلىگە كوپەيتىش مۇھىم مەسىلە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ دەپ ئويلايمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن «ئۇيغۇر ئاۋازى» سەھىپىلىرىدە يەنە ئۇيغۇر ـ ئەرەپ ئەلىپبەسىنى ئۈگىنىش ئۈچۈن ھەر بىر ئەتىلىش مەخسەتكە مۇۋاپىق بولغان بولار ئىدى. خەلقىمىزنىڭ تارىخىي پۈتكۈل باي ئەدەبىيات، سەنئىتى موشۇ ئۇيغۇر ـ ئەرەپ يېزىغىدا پۈتۈلگەنلىدىن كېيىن ئۇنى «مەن ئۇيغۇر» دەيدىغان ھەر بىر ئادەم بىلىشى كېرەك.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» ئۇنچە سانىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتېرى بولدۇم.

ژىللار ۋە ئادەملەر

نازۇگۇمنىڭ بوۋىسى

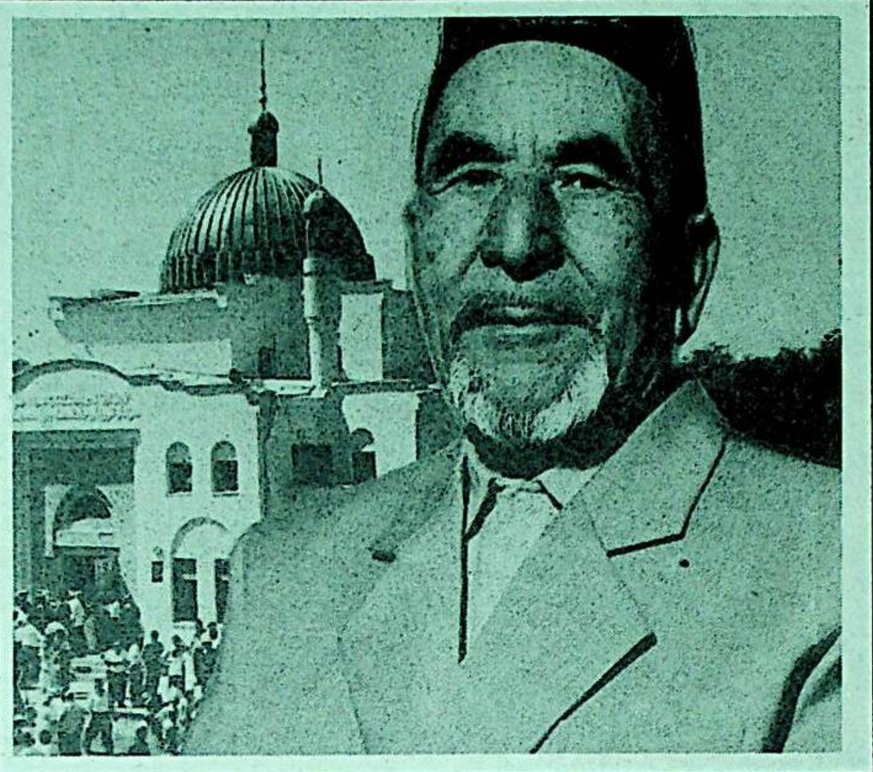

بىز سۇلتانقورغان مەھەللىسىدىكى بەللەنىسكىي كوچىسى بىلەن تىسلىنكو كوچىسى كېسىشكەن دوخمۇشتىكى قوراغاكىر كىنىمىزدە، ئوماققىنە بىر قوزچاق ئۇيناۋاتقان ئېكەن. بىزنى كورۇپ «ئەسسالام» دەپ سالام قىلدىدە؛ «بوۋام ئويدە نامىاز ئوقۇۋاتىدۇ» دېدى. تېخى ئەندىلا تورت ياشقاتولغان قىزنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا چاقماق تەك سوزلەپ، سالام بېرىشى مېنىڭ كوڭلۇمدە خوشاللىق ھىسسىياتلىرىنى ئويغاتتى. ئۇمۇ بىز بىلەن بىللە پەلەمپەيدىن كوتىرىلىپ ئويگە كىردى. بىر ئاز ۋاقىت بوۋىسى كىرگىچە پاراڭلىشىپ، ئوينى تولىتار غاندەك بولدى.

تەربىيە سالاملىشىشتىن، چوڭلار غاھورمەت بىلدۈرۈشتىن كىچىكلەرنىڭ ئوزلىرىنى ئەدەپلىك تۇتۇشتىن باشلىنىدىغۇ. بىز تازا ئۇيغۇرغا خاس چىرايىدىن ھەم تارتىنىش ھەم بەھۇزۇرلىق بەلگۈلىرى چىقىپ تۇرىدىغان قىزدىن «ئىسمىڭىز نېمە؟» دەپ سورىغىنىمىزدا، ئۇ «نازۇگۇم» دەپ جاۋاپ بەردى. كەپ ئەينە شۇ بىر كورۇپلا بىزنىڭ دىققىتىمىزنى ئوزىگە جەلىپ قىلىۋاتقان قىزنىڭ بوۋىسى توغرىلىق بولماقچى.

ھايات ئۇيغۇرلارنى ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىت سىناقتىن ئوتكۈزمەكچى بولغاندەك ئۇلارنى بىر قېتىم كۈلدۈرۈپ ئون ۋە يۈز قېتىم ژىغلىتىپ دېگىدەك داۋام ئەتمەكتە. ھەر بىر سىنىقنىڭ ئوز كەچمىشىمىز، ئوز تاردىخىمىز بار. بىراق يەنە شۇنداقلا ھەممىمىز ئۈچۈن ئۇمۇمىي ۋە ئورتاق بولغان ئايرىلىش ۋە جۇدالىق بىلەن خورلىتىش ۋە ئۇمۇتۇارلىق بىلەن تولغان تارىخىمىز بار. بۇنى ھەممىمىز سەرگۈزەشتىلىرىمىز بىلەن تولتۇرۇپ كېلىۋاتىمىز.

پىر مۇھەممەت ئاكىنىڭ ئائىلىسىمۇ ئوز بېشىدىن كەچۈرگەن قىسمەتلەر ئالاھىدىلىككىمۇ باشقىلارنىكىگە بىلەن ئوخشاشلىقىمۇ ئېگە. ئۇنىڭ دادىسى ئەسلىدە ئالموتا ۋىلايىتى تەۋەسىدىكى يېڭىشەرلىك پىدا دېگەن دېخان ئېدى. ئالتاغ ئېتەكلىرىگەباش قويۇپ ياتقان توۋەن تەرەپتە ئىلى دەرياسىنىڭ مۇڭلۇق شاقىراشلىرىنى ئاڭلاپ كەتمەن بىلەن ئوز ئائىلىسىگە كىچىككىنە بولسىمۇ خوشاللىق بەخش ئېتىپ كەلگەن پىدا ئاكىمۇ مىڭ ژىللىق ھايات تەرىزىنى بۇزۇپ تاشلىغان ئەشۇ 29 - ژىللاردىكى مەجبۇرىي كولخوزلىشىش ئېلىپ كەلگەن نامراتچىلىق ۋە سىياسىي تەقىپلەر تۈپەيلى تۇغۇلغان يۇرتنى تاشلاپ ئىلى دەرياسىنى بويلاپ غۇلجاتەرەپكە كوچۇشكە مەجبۇر بولغان. ئومۇر بويى ئوز ئەمگىگى بىلەن ياشاپ كەلگەن موشۇ ئائىلىنىمۇ كۇلاكلار سىپىگە كىرگۈزۈۋەتكەن ئېدى. ئۇ ژىللاردا شەرقىي تۈركىستان بىلەن سابىق س س س ر ئوتتۇرىسىدا ئىككى تۈزۈم، ئىككى دولەت بەرپا قىلغان چېگارا بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئومۇر بىر قانداش - قېرىندىاش ئۇيغۇر خەلقى بۇ تەرەپتە بېشىغا كۈن چۈشسە، چېگارىنىڭ ئۇ تەرىپىگە ئوتۇپ كېتىش ئىمكانىيىتىگە ئېگە ئېدى. ئەينە شۇ ئوتتۇزىنچى ژىللاردا ئەجداتلار دىيارىدىن پانا ئىزدىگەن ئون مىڭلىغان قېرىندىاشلارنى شەرقىي تۈركىستاندىكى تۇققان دوستۇ - بۇرادەرلىرى باغرىنى ئېچىپ كۈتىۋېلىپ مۇساپىرلىقنى سەزدۈرمىگەن ئېدى. بىراق، ئۇ تەرەپتىمۇ ھايات ئۇنچىۋالا خوشال بولۇپ كەتكىدەك ئەمەس ئېدى. ئەسلىدە ئەمگەكنىڭ چوڭ - كىچىگى، ياخشى - يامنى بولمىسا كېرەك. ئۇنىڭ ئەينەشۇنداق مەنادا چۈشەنگەندىلا ھايات تېخىمۇ قەدىرلىك ۋە گوزەل بولۇشى تەبىئىي. پىر مۇھەممەت ئاكا ئەڭ ئېغىر ئىشلارنى قىلغان چاغلىرىدىمۇ تەغدىردىن ۋايىسىمىدى. ئۇ مۇئتۇارلىغىنى يوقاتمىدى. پەرزەنتلىرىنى ئىنسانلار ئوچۈن پايدا كەلتۈرەلەيدىغان كىشىلەردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقىش ئەڭ مۇھىم ئاتلىق بورچى بولۇپ ھېسابلاندى. شۇڭلاشقا بۇگۈنكى كۈندە ئوغۇل - قىزلارنىڭ ھايات ئوزلىرىنىڭ مۇناسىپ ئورنىنى تېپىپ، بەلياشەياتچىلىك ۋە خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرمەكتە. ئۇلارنىڭ ئىچىدىن دىپلومۇرات ئوخشاشلار چىقىپ قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئوچۈن ماددىي بايلىقلار يارىتىماقتا. مەن مەنەۋىيات ئوچۈن، ئىنسانلىنىڭ گوزەللىگى ۋە تەكەممۇللىغى ئوچۈن خىزمەت قىلمايدىغان ماددىي بايلىقلار، مېنىڭچە شورلۇق سوغا ئوخشايدۇ. پەقەت مال - دۇنيانى ئادەملەرنىڭ مەدەنىيىتى، ماتارىپى، ئەقىل - پاراسىتى ئىمانىغا خىزمەت قىلدۇرۇشقا بەل باغلىغان كىشىلەرلا خەلق ئارىسىدا ئىززەت - ئابرويغا ئېگە بولۇشى مۇمكىن. مەنەۋىيات بىلەن ماددىي بايلىقنى بىرلەشتۈرۈش شۇنىڭ ئوچۈنمۇ ئىنتايىن مۇھىمدۇر. بۇ جەھەتتىن بىز پىر مۇھەممەت ئاكىنىڭ دىپلومۇرات، زاكىرجان ئوخشاش ئوغۇللىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئۇلۇغلەپ تەرىقىسىدە تىلغا ئېلىشىمىز مۇمكىن.

ھەر ئىشتا دادىسىنىڭ مەسلىھەتىگە مۇھتاجلىق ھىس قىلىپ، ئۇنىڭ ئاتلىق لەۋزىنى ئىككى قىلمايدىغان بۇ پەرزەنتلەرنىڭ سۇلتانقورغان مەھەللىسىدە بەرپا قىلغان چوڭ مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇشىدا ئاتىسى بىلەن بىللە قانچىلىك مۇھىم رول ئوينىغانلىغىنى گېزىتخانىلىرىمىز ياخشى بىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بولۇپمۇ دىپلومۇرات قوزىيېۋنىڭ خەلقىمىزنىڭ مەدەنىي مانارىپىغا، ھەر روھى ئېھتىياجىغا مەلھەم بولغىدەك خاجىسانە يارىدەملىرىنى كورسىتىۋاتقانلىغىمۇ ھېچ كىمگە سىر ئەمەس.

ئىنسان - سېخىرلىق موجۇدات. ئۇنىڭغا ئەقىل - پاراسەتمۇ، گوزەللىك ۋە ساخاۋەت ئاتا قىلىنىپ ئۇ دىيانەتمۇ مۇجەسسەملەشكەن. بىراق ئەينە شۇ ئېسىل پەزىلەتلەر بىلەن كورەكلىك ۋە تەكەببۇرلۇق، خەسىسلىق ۋە ھەسەتخورلۇق ئوخشاش ئىللەتلەرمۇ قاتار ياشايدۇ. ئاتا - ئانىلار پەرزەنتلىرىنى ياخشى پەزىلەتلەر ئېگىسى قىلىپ، يامان ئىللەتلەردىن ساقلاپ قېلىشنى ئوز ۋەزىپىسى دەپ بىلگەندىلا ئوغۇل - قىزلار مۇناسىپ ئىنسان بولۇپ يېتىشىپ چىقىشى مۇمكىن. بۇ جەھەتتىن پىر مۇھەممەت ئاكا بالىلار غا ياخشى تەسىراتلارنى قالدۇرغان ئاتا - دېھەك خاتالاشمايمىز. كېيىنكى تورت - بەش ژىل ئىچىدە ئۇنىڭ پەرزەنتلىرى خېلىلا پۇلدار بولۇپ قالدى. بۇ، ئەلۋەتتە، خوشال بولارلىق ئەھۋال. لېكىن پۇل دېگەن بەزىدە يۇگاشنى شوخ كېكەشنى سوزلەپ، كەمتەرنى ھاكاۋۇرۇر قىلىۋېتىشى مۇمكىن. دېمەك، ھەر قانداق شارائىتتا ئادەمنىڭ ئوزىنى بىر خىل تۇتۇشى ئۈچۈن ئاتا - ئانا تەربىيەسى كېرەك. شۇڭلاشقا بولسا كېرەك ئەتىمالىم، قوزىيېۋلار ئائىلىسىدە پات - پاتلا چوڭ - كىچىك چۇغى جەم بولغان چاغلاردا ئائىلە ئاتىسى پەرزەنتلىرىگە نەسىھەت قىلىشنى ئۇنتۇمايدۇ. ئەينە شۇنداق ئائىلە مەجلىسلىرىنىڭ بىرى يېقىندا يەنە بولۇپ ئوتتى.

- بالىلىرىم دېدى ئاتا، - ھازىر ھەممىڭلارنىڭ ھال - ئوقىتى يامان ئەمەس. خەخەلەرنىڭ زوقى كەلگىدەك، بىراق موشۇنداق چاغلاردا ئەجداتلىرىمىزنىڭ بىزگە قالدۇرۇپ كەتكەن نەسىھەتلىرى تولغان ھېكمەتنى ئېيتىپ بەرگۈم كېلىدۇ. بىر ھېكمەتتە ئادەم ئومىرىدە ئىككى خىل ئەھۋال ئاستىدا زەرەتكالىققا بېرىپ، ئەجداتلار روھىغا تاۋاپ قىلىشى كېرەك. بىرىنچى ئەھۋال ناھايىتى گاداي بولۇپ كەتكەن تەغدىردە توپراق بېشىغا بېرىش كېرەك ۋە «مېنىڭ بېشىمغا شۇنچە ئېغىر كۈنلەر چۈشكەن بولسىمۇ ئەھۋالىم موشۇ گوردە ياتقانلار غا قارىغاندا ياخشىغۇ، مەن تېخى تىرىكمەنغۇ كۈننىڭ سېرىغىنى كورۈۋاتىمەنغۇ» دەپ ئوزىگە تەسەللى بېرىپ، شۈكرانە ئەيلىشى كېرەك. ئىككىنچى ئەھۋال: ناھايىتى باي بولۇپ كېتىپ، ئوزىنى قويىدىغان جاي تاپالمىغان پەيتلەردە توپراق بېشىغا بېرىپ «مېنىڭ مۇنچە چوڭچى بولۇپ كېتىشىمنىڭ ھاجىتى بارمۇ؟ بەربىر كېلىدىغان يېرىم مەشەغۇ! بايلىقلىرىمزنى ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتمەيمىزغۇ» دەپ يەنە ئوز ئوزىنى تەكشەپ كورۈشى كېرەك، دېيىلگەن. مانا ھازىر سىلەر ئىككىنچى ئەھۋالغا دوچ كېلىۋاتىسىلەر. شۇنىڭ ئۈچۈن تەكەببۇر بولماي، بارىنى كوپ بىلەن بىللە كورۈشكە تىرىشىڭلار.

ژۇقۇرىداكەلتۈرۈلگەن ھىكمەت مېنىڭچە بۇگۈنكى كۈندىكى كوپلىگەن كىشىلەر ئۈچۈنمۇ بىلىشقاتېگىشلىك زورۇرىيەت بولسا كېرەك. ھازىر مەركىزىي ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى جۇملىدىن، ئۇيغۇرلار ئوز ئىمكانىيەتلىرى يار بەرگۈنچە مۇقەددەس مەككە - مەدىنىگە بېرىپ ھەج قىلىپ كېلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. پىر مۇھەممەت ئاكا 1993 - ژىلى ئارزۇسىغا يەتتى. ئۇ قازاقتانلىق بىر توپ كىشىلەر بىلەن مەككىگە بېرىپ، مۇقەددەس كەبىنى تاۋاپ قىلىپ، مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامنىڭ مومۇن بەندىلىرى ئۈچۈن نەقەدەر بۇيۇك ئىشلارنى قىلغانلىغىنى، ئاللا تائالا يولىدا ئىمەلگە ئاشۇرغان ئەجايىپ سوۋاپلىق كەچمىشلەرنى ئېلىشكە مۇيەسسەر بولدى. ئەزەلدىن تارتىپ مۇقەددەس مەككىگە ھەج قىلىپ قايتقان كىشىلەر ئوزلىرىنىڭ ئىلگىرى سادىر قىلغان گۇناھلىرىنى تەكرارلىماي، خەلق ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىشلا كېرەك ئېدى. ھاجى بولۇش ئىمتىياز ئەمەس، بەلكى ياخشىلىققا دەۋەت قىلغۇچى چاقىرىق سۈپىتىدە تەن ئېلىنىپ كەلگەن ئېدى. دېمەك، ھەج قىلىپ كەلگەن ئادەم ھەممە جەھەتتىن باشقىلار غا نامۇن بولۇشى، ياخشىلىق ۋە ساخاۋەتلىك رەمزى بولۇشى كېرەك. پىر مۇھەممەت ئاكا ھاجى بولۇپ كەلگەندىن كېيىن ئوزىنىڭ ئاللاتائالا ئالدىدىكى مەسئۇلىيەتىنىڭ تېخىمۇ ئوسكەنلىكىنى چوڭقۇر براق ھىس قىلدى. ئۇ ئوز مەھەللىسىدە ئادەملەرنى ئىسلام دىنىنىڭ بۇيۇك ئەقىدىلىرىگە دەۋەت قىلغۇچى ۋە ئوگەتكۈچى دەرگاھىنىڭ بەرپا قىلىنىشىغا ئالاھىدە كۈچ چىقىرىش زورۇرلۇكىنى ھىس قىلدى. بالىلارنى ئەتراپىغا ژىنىپ مەسچىت سېلىش ھەقىدىكى ئوينى ئېيتقاندا، ئەزەلدىن ئاتىنىڭ سوزىگە قولاق سېلىپ كەلگەن بالىلىرى يارىدەم بېرىشكە تەييار ئېكەنلىكىنى بىلدۈردى. ئەندى سۇلتانقورغان ئەھلى بۇ كىشىنى مەسچىتنىڭ جان كويەر كىشىلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە تونۇپ، ئۇنىڭ ئىشكىرىنى باشقۇرۇشتىنمۇ پىر مۇھەممەت ھاجى ئالكىغا تاپشۇردى.

پىر مۇھەممەت ھاجى ئاكا ئادەتتىكى ئۇيغۇر موتىۋىرلىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭدا باكىقلارنى ھەيران قالدۇرىدىغان خۇسۇسىيەتلەر يوق. ئەسلىدە ئەينە شۇ ئادىللىق ئادەملەرنى گوزەل قىلىپ تۇرىدىغۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا «قەلبى ساخاۋەت بىلەن تولغان مېھرىۋان ئاتا» دېگەن تەبىر قوشۇلسا، بىر ئىنسان ئۈچۈن بۇ باھادىن ئۇلۇغراق مۇكاپات بولمايدۇ. ئوزىنىڭ ئومۇرلۇك يولدىشىغا ئېغىر چاغلاردىمۇ ھەمدەم، خاياش، پىكىرداش بولۇپ كەلگەن شەرىپەتخان ھەدە ئوز تەغدىرىنى موشۇنداق بىر كىشى تەغدىرى بىلەن باغلىغىنىدىن خۇرسەنت. شۇڭلاشقا يولدىشى 80 ياشقا تولغان موشۇ كۈنلەردە ھېلىغىچە قېرىلىق ئالامەتلىرى بىلىنمەيدىغان تىنىك شاراپەتخان ھەدە تېخىمۇ خۇرسەن. ئۇلارنىڭ 32 نەۋرىسى، 2 چەۋرىسى بار. بۇ چوڭ ئائىلە ئوزىگە خاس كىچىك دولەت.

مەن پىر مۇھەممەت ھاجى ئاكا بىلەن سوزلەشكىنىمدە ئۇنىڭ قانداق مۇكاپاتلارنى ئالغانلىغىنى، قانداق ماختالغانلىغىنى سوردىم. چۈنكى، ئالدىدا ئۇ كەرەپ ژۇرگەن پەرزەنتىرى، نەۋرىلىرى ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇكاپات. يۇرتىنىڭ ئىناۋەتىدە ھورمىتى چوڭ سوغىدۇر. مەن قوزىيېۋلار ئائىلىسى بىلەن خوشلىشىپ ھويلىغا چىققىنىمدا يەنە يېنىمدا نازۇگۇم پەيدا بولۇپ قالدى. خۇددى چوڭ كىشىلەردەك بىز بىلەن خوشلىشىپ، بوۋىسىنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە تورۇپ قالدى. مەن ئۇلار غا ئاخىرقى قېتىم قارىدىمدە، يولۇمغا راۋان بولدىم. كوز ئالدىمدا ئوز بېشىدىن - تالاي - تالاي ئىشلارنى ئوتكۈزۈپ ھاياتنىڭ قانچىلىغان داۋالىرىدىن ئوتۇپ قېرىلىق كەشتىنى سۈرۈۋاتقان بوۋاي بىلەن ھاياتقا ئەندىلا قەدەم تاشلاپ، نارمان كەبى كوزەل ئىسمان كەبى پاك، گودەكلىك زوقى بىلەن ياشاۋاتقان قىزنىڭ سىماسى ئوچمەس بولۇپ كەۋدىلىنىپ قالدى.

دولقۇن ياسىن.

خارجى ئەللەر نەشىرلىرىدىن

«بىرلىك» پەسللىك سياسىي ـ ئىلمىي ژۇرنالىنىڭ تۇنجا سانى

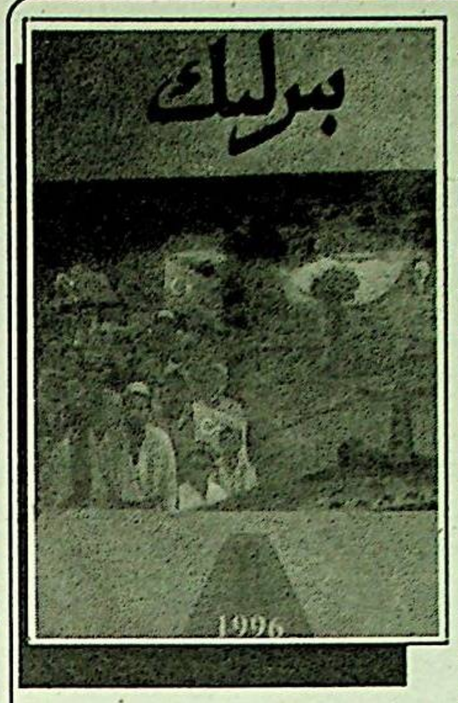

گېرمانىيەدىكى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىگى» تەشكىلاتىنىڭ «بىرلىك» پەسللىك سياسىي ـ ئىلمىي ژۇرنالىنىڭ تۇنجا سانى يورۇق كوردى. مەزكۇر ژۇرنال ئانا ۋەتەندە ھەم خارجى ئەللەردە كۆندىن ـ كۈنگە كۈچىيۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق كۈرەشنىڭ ئىلھامى ۋە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنىڭ پايدىلىق تەرىپىگە قاراپ يۈزلىنىۋاتقان خەلىق ئارا ئۇزگىرىشلەرنىڭ تۈرتكىسى بىلەن نەشىر قىلىندى. ژۇرنالدا خەلىق ئارا ۋەزىيەت ۋە شەرقىي تۈركىستاننىڭ نوۋەتتىكى سياسىي ـ ئىجتىمائىي ۋەزىيىتى، چەت ئەل سياسىيلىرى ۋە ئالىملىرىنىڭ خىتاي ۋە شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى يېڭى كوز قاراشلىرى، دېموكراتىك ۋە كوممۇنىست خىتايلارنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى قاراشلىرى، ئوتتۇرا ئاسيا ۋە ئىسلام دۇنياسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان ھەققىدىكى يېڭى چۈشەنچىلىرى، ۋەتەن سرتىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مىللىي مۇستەقىللىق ھەرىكەتلەرنىڭ تەرەققىيات يۈزلىنىشى شۇنداقلا، ۋەتەننىڭ دىن، مائارىپ، پەن، مەدەنىيەت، ئەدەبىيات، سەنئەت، سەھنە، ئىختىسات، سودا، تاۋار، پلانلىق تۇغۇت، نېفت، كۆچمەن يوتكەش، ئاتوم سىناقلىرى، بىكىتۇەن... قاتارلىق تۈرلۈك ساھالارغا مۇناسىۋەتلىك سياسىي ـ ئىلمىي ماقالىلار، مۇلاھىزە، ئوبزور، ئەخبارات، خەۋەر ـ ئۇچۇرلار ۋە چوڭ تىپتىكى تەتقىقات ماتېرىاللىرى بېرىلىدىغان بولىدۇ.

«بىرلىك» ژۇرنالىنىڭ نەشىر قىلىنىشىدىكى ئاساسىي مەخسەت، ژۇرنال ۋاستىسى ئارقىلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ژۇرۇك ساداسىنى ۋە كوممۇنىستىك خىتاينىڭ زۇلۇمىنى تاشقى دۇنياغا ئاڭلىتىش، تاشقى دۇنيادا شەرقىي تۈركىستان ھەققىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان يېڭى خەۋەر ـ ئۇچۇرلار ۋە يۈز لىنىشلەردىن خەلقىمىزنى ۋاقىتدا خەۋەردار قىلىپ ئۇلارغا ئۈمۈت، ئىشەنچ ۋەئىلھام بېرىش، شۇنداقلا، خىتاي مۇستەملىكچىلىرىنىڭ شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە سالغان تۈرلۈك ـ تۈمەن زۇلۇملىرىنىڭ ماھىيىتىنى ئىلمىي ئۇسۇلدا تەتقىق قىلىپ پاش قىلىشتىن ئىبارەت.ژۇرنال تەھىرىاتى ئەينە شۇنداق ماتېرىاللارنى تۈرلۈك تىللارغا تەرجىمە قىلىپ،خەلق ئارا مۇھىم تەشكىلاتلارغا ۋاقىتدا يەتكۈزۈشكە كاپالەتلىك قىلىدۇ.

تۇۋەندە بىز«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان بىرلىگى» نەشىر قىلغان «بىرلىك» ژۇرنالىنىڭ تۇنجا سانىنى مۇبارەكلەپ، ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭدا ھەقىقىي ئاۋتونومىيە يوق» ۋە «شىنجاڭ كوپ دولەت كۇچلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماقتا» سەرلەۋھەلىك ماقالىلارنى مەلۇم قىسقارتىشلار بىلەن موھىتەرەم گېزىتخانلىرىمىز دىققىتىگە ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

شىنجاڭدا ھەقىقىي ئاۋتونومىيە يوق

خېي پىڭ

(ئاۋتورنىڭ «شىنجاڭدا توپىلاڭلار نېمە ئۈچۈن تىنچىمايدۇ» دېگەن ماۋزۇدىكى چوڭ ھەجملىك ماقالىسىنىڭ «شىنجاڭدا ھەقىقىي ئاۋتونومىيە يوق» دېگەن قىسمىنىڭ ئەينەن تەرجىمىسى)

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى 1922ـ ژىل 7ـ ئايدا 2 ـ نۇۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنى ئېچىپ، «خىتاينامە»سىدا بىرىنچى بولۇپ ئۇزىنىڭ مىللىي پروگراممىسىنى ئېلان قىلىپ، ئۇنىڭ تورتىنچى ۋە بەشىنچى پروگراممىلىرىدا: «موڭغۇلىيە، تىبەت، شىنجاڭدىن ئىبارەت ئۇچ جايدا ئاۋتونومىيە يولغا قويۇلۇپ، دېموكراتىك ئاۋتونوم كۇرۇھىغا ئايلىنىدۇ؟ئەركىن فېدىرال تۈزۈمى ئار قىلىق جۇڭگۇنىڭ ئۇز تەۋەلىگىدىكى موڭغۇلىيە،تىبەت،شىنجاڭ بىرلىككەكەلتۈرۈلۈپ جوڭخۇا فېدىراتسىيەسى قۇرۇلىدۇ» دەپ بەلگۈلەنگەن ئېدى.

1936 ـ ژىلى 8ـ ئايدا كومپارتىيە مەركىزى كومىتېتى يەنە قايتا بايانات ئېلان قىلىپ، قىزىل ئارمىيە بىلەن كومپارتىيەدىن «مىللەتلەرنىڭ ئۇز تەقدىرىنى ئۇزى بەلگۈلەشتە كىچىك، ئاجىز مىللەتلەر ھەتتا مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇپ، ھوكۇمەت تەشكىللەسمۇيولىدۇ» دېگەننى تەشەببۇس قىلغان ئېدى. (بېجىن «مىللەتلەر تەتقىقاتى»85ـ ژىلى 1ـ سانى) ئاماما كومپارتىيە ھاكىمىيەتنى قولغا ئېلىۋالغاندىن كېيىن،بولۇپمۇ1949ـ ژىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى سياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ژىغىندا فېدىراتسىيە تۈزۈمى پۈتۈنلەي رەت قىلىندى. مىللەتلەرنىڭ ئۇز تەغدىرىنى ئۇزى بەلگۈلەش ھوقۇقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئاخىرىدا پەقەتلا مىللىي ئاۋتونومىيە ئاساسىدىكى مىللىي پروگراممىمۇ ئۇنىيىنەلەشتۈرۈلدى.

شۇنداق تۈرۈقلۇقمۇ كومپارتىيە مىللىي ئاۋتونومىيە پرىنسىپلىرىنى ھەقىقىي تۈردە ئەمەللەشتۈرمەي كەلدى.بۇلۇپمۇ بۇ رايونلارغا مىللىي ئاۋتونومىيەلىك تاللاش ھوقۇقى بېرىلمىدى. قانۇن چىقىرىش، باشقۇرۇش ھوقۇقى بارغانسىرى ئاجىزلاشتۇرۇلدى.بۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىسى باشقۇرۇش ھوقۇقى جەھەتتە بولدى، ئاتالمىش باشقۇرۇش ھوقۇقى ـ كادىر ھوقۇقى بىلەن مالىيە ھوقۇقىنى كورستىدۇ. كادىر ھوقۇقى جەھەتتە قارىماققا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ نوۋەتتىكى رەئىسى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، سياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى بولغاندەك قىلغان بىلەن بۇ ئورۇنلارنىڭ پارتىيەنىڭ تىزگىنى بويىچە قاياققا تارتسا، شۇ ياققا ماڭىدىغانلىغى ھەممىگە مەلۇم. بۇ ئورۇنلاردىكى بىرىنچى قول باشلىقنىڭ ھوقۇقى ھەرگىزمۇ پارتىيە سىستېمىسىدىكى بىرىنچى قول باشلىقنىڭ ھوقۇقىغا يەتمەيدۇ. ئوتكەن قىرىق ژىل ئىچىدە ئاۋتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارلىغى ھەرگىز ئاز سانلىق مىللەتلەرگە بېرىلگىنى يوق.ھەربىي قىسىم سىستېمىسىدىن سوز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەس.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى ئەمەلدە تۇرغان ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ھەردەرىجىلىك ئاۋتونومىيەلىك سياسىي ھاكىمىيەتكە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ئۇلار ھوكۇمەت تەرىپىدىن بېكىتىلگەن ۋاكالەتچىلەردۇر. كومپارتىيەنىڭ ھوجىجىتىدە مۇنداق دەپ ئېنىق بېكىتىلگەن:«ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىنى تاللاشتا ئۇلارنىڭ ھەقىقىي تۇردە سىياسىي بىردەكلىگىنى ساقلىغان ـ ساقلىمىغانلىغىغا، پارتىيەنىڭ كورسەتمە سىياسەتلىرى بويىچە ئىش قىلىشتا چىڭ تۇرغان ياكى تۇرمىغانلىغىغا قاراش كېرەك».

كومپارتىيە تەرىپىدىن سېتىۋېلىنغان بۇ «ۋاكالەتچىلەر سياسەت جەھەتتە قىلدىن قىيىق كەتكەن ھامان «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاقنى كىيىدۇ. ئاتالمىش «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرلەر» دېگەن سوز «ئەكسىل ئىنقىلابچى ئۇنسۇر» دېگەن بىلەن باراۋەر.كومپارتىيەنىڭ قارىشىچە، «يەرلىك مىللەتچى ئۇنسۇرلەرنىڭ» ئىپادىلىرى تۇۋەندىكىچە:

1. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى پۈتۈن مىللەتلەرنىڭ ئورتاق ۋەتىنى دەپ ئېتىراپ قىلماسلىق، ۋەتەننىڭ بىرلىگىگە قارشى تۇرۇش ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىش؛

2. سوتسىالىزم يولىغا قارشى تۇرۇش، ئەسلى ـ ۋەسلىي بىلەن مىللىي ئالاھىدىلىككە ئېسىلۋېلىش، ئۇز مىللىتىنىڭ تۇرلۇك ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمى ۋە ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ قالدۇرۇقلىرىنى بىرئامالالاربىلەن قانات ئاستىغا ئېلىش، سوتسىالىزم يولىدىن چەتنەپ كېتىش؛

3. كومپارتىيەنىڭ بىردەك رەھبەرلىك قىلىشىغاقارشى تۇرۇپ، مىللىي كۇرۇھلارنى پارتىيەنىڭ بىرلىگىگە ۋاكالەتلىك قىلدۇرۇشقا ئۇرۇنۇش؛

مىللىي باراۋەرلىكنى بۇزۇپ، باشقا كىچىك مىللەتلەرگە قارىتا چوڭ مىللەتچىلىك قىلىش؛

قىرىق نەچچە ژىلدىن بېرى نۇرغۇنلىغان ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى «يەرلىك مىللەتچى» دېگەن قالپاقنى كىيىپ، كورمىگەننى كوردى...

1990 ـ ژىلى 4ـ ئايدىكى قەشقەر ۋاقىەسى بېسىقتۇرۇلغاندىن كېيىن، ۋاقىەيۋز بەرگەن يەردىكى كوپلىگەن مىللىي كادىرلار ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىرىدىن 11كىشى، پارتىيە تەشكىلى، ئىتتىپاق، ئايالار بىرلەشمىسى، خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىدىن 11نەپەر كادىر بار.بۇنىڭدىن باشقا يەنە 40نەپەر كادىر پارتىيەدىن چىقىرىلدى. («شىنجاڭ كېزىتى» 90 ـ ژىل 10 ـ ئايىنىڭ 12ـ كۈنى).

بۇ ھالغا دۇچ كەلگەنلەر ئىچىدىكى ئەمىلى ئەڭ ژۇقۇرسى سەيپىدىن ئەزىزى بولۇپ، ئۇ 60 ـ ژىللاردىكى قارشىلىق ھەرىكەتلىرى ۋە چەتئەلگە قېچىش ۋاقىەلىرى سەۋەبىدىن تەنقىتكە ئۇچرىغان ئېدى. 70ـ ژىلغا كەلگەندە «چەت ئەل بىلەن تىل بىرىكتۇردى» دېگەن باھانە بىلەن بېجىنغا ئاپىرىپ، خەلق ۋەكىللىرى قۇرۇلتىيىنىڭ مۇئاۋىن كومىسسارى دېگەن قۇرۇق ئەمەلنى بەردى.

جۇڭگو ئەخبارات ئاگېنتلىغىنىڭ 91ـ ژىلى 9 ـ ئايىنىڭ 9ـ كۈنى بېجىندىن بەرگەن خەۋىرىدە: جۇڭگودىكى ئازساندىلىق مىللەتكادىرلىرى ھازىر 789مىڭ كىشىدىن بىر مىللىون 400مىڭ كىشىگە يەتتى. ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئۇمۇمى سانىنىڭ ٪ 4,7 دىن ٪ 6,06قا يەتتى، دېيىلگەن. مەزكۇر ماقالىدا تىبەت، نىڭشا، سىچۇەن قاتارلىق ئازسانلىق مىللەتلەر بىر قەدەركوپ رايونلارنىڭ ئەھۋالى بىر قەدەر تەپسىلىي تونۇشتۇرۇلغان بولسىمۇ، ئاماما ئىچكى موڭغۇلىيە ھەققىدە ھېچ نەرسە دېيىلمىگەن.شىنجاڭتىخىمۇ تىلغا ئېلىنمىغان. مەن ژۇقۇرقى سانلىق مەلۇماتلاردىن كۇمان قىلماقچى ئەمەسمەن، ئاماما مەسىلە شۇ يەردىكى بۇ كادىرلارنىڭ مۇتلەق كوپ قىسمى كومپارتىيە ئەزالىرى بۇ رايونلاردىكى ئەڭ مۇھىم ئورۇنلارنىڭ ھەممىسنى خەنزۇ كادىرلىرى ئېگىلىگەن. شۇڭا بۇ رايونلاردا مىللىي ئاۋتونومىيە تۈپ ماھىيىتىدىن ھەل بولمىدى.

ئاۋتونوم رايونىنىڭ مالىيە جەھىتىگە كەلسەك، ھوكۇمەت «قانۇندا» ئەسلى «مىللىي ئاۋتونومىيەلىك رايونلاردىكى ئاۋتونوم ئورگانلارنىڭ يەرلىك مالىيەسىنى ئۇزى باشقۇرۇش ئاۋتونوم ھوقۇقى بولىدۇ» دەپ بېكىتىلگەن. ئامانو ۋەتتە كومپارتىيە «بىر تۇتاش كىرىم ـ چىقىم قىلىش» مالىيە سياستىنى ژۇر گۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭۋەباشقاناۋتونوم رايونلار ئۇزىنىڭ بايلىغىغا ئاساسلىنىپ، قۇرۇلۇش تۈرلىرىنىئورۇنلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئۇزىنىڭ ئىياجلىرىنى قاندۇرۇشتىن مەھرۇم بولىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن باشقا ئاۋتونوم ھوقۇقلارنىڭ ئەمەلىيلىشىگە تەسىر يېتىۋاتىدۇ. مەسىلەن:

زور مىقداردىكى كان مەھسۇلاتلىرى، ياغاچ، ئېلېكتر ئېنېرگىيە بايلىغى، چارۋا مال،قاتارلىقلارنى مەركەز يەرلىككە ھېچ قانداق ھەق تولىمەي، ئىچكى ئولكىلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەت تېخىمۇ جىددىي تۈس ئېلىۋاتىدۇ. ئاماما مەركەز ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشنى ياخشىلاش ئارقىلىق ئاغزىنى يېپىشقا تىرىشىۋاتىدۇ.يەرلىك خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشىدىمۇ خېلە ئۇزگىرىشلەربارلىققاكەلدى.مەركەز نەچچە مىلليارد يۈەن ياردەم قىلغانمۇ بولدى.1990 ـ ژىلى مەركەز شىنجاڭنى توققۇز تۈرلۈك ئېتىبار بېرىش تەدبىرى بىلەن تەمىن قىلىدىغانلىغىنى ئېلان قىلدى.بۇنىڭئىچىدە شىمالى شىنجاڭ تومۇر يولىنى قازاقستان بىلەن تۇتاشتۇرۇش، ئۇرۇمچى خەلق ئارا ئايرودرومىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش، يەرلىكنىڭ ئېكسپورت رەسمىيەتلىرىنى ئاسانلاشتۇرۇش قاتارلىقلار. لېكىن ژۇقۇرقىلار شىنجاڭنىڭ خەلقىنى ھېچ قانداق تەسىرلەندۈرگىنى يوق، چۈنكى شىنجاڭلىقلارنىڭ نەرسىلەر يەنى، بۇ ھوقۇقلار شىنجاڭنىڭ ئۇزىدە بولۇشىغا تېگىشلىك نەرسىلەر، مەركەزنىڭ «كوكۇل» بولىشىنىڭ ھاجىتى يوق دەپ قارايدۇ.

«شىنجاڭ كوپ دولەت كۇچلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماقتا»

بېجىن ئۇنىۋېرسىتېتى خەلق ئارا سياسىي فاكۇلتېتىدىن: جاڭ جىروڭ

90 ـ ژىللاردا كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن جانلىنىشقا باشلىغان پان ئىسلامىزمچىلىق ھەرىكىتى شەرق ۋە غەربىكە، شۇنداقلا، جۇڭگونىڭ شىنجاڭ رايونىغىمۇ تەسىر كورسىتىشكەباشلىدى. سەل ـ پەل بېسىققان شەرقىي تۈركىستان تەشكىلاتلىرى قايتىدىن باش كوتىرىپ، شىنجاڭنىڭ مۇستەقىللىغىنى تەلەپ قىلىشقا باشلىدى. ئامېرىكىمۇ جۇڭگونىڭ چېگرا رايونلىرىدا يېڭى ھەرىكەت باشلىدى. شىنجاڭ داۋالغۇچ ئىچىدە تۇرماقتا.

1994 ـ ژىلى 1 ـ ئايىنىڭ 25 ـ كۈنى جۇڭگو «خەلق جامائەت خەۋپسىزلىگى گېزىتى»دە خەۋەر قىلىنىشىچە، شىنجاڭنىڭ مەركىزىي ئۇرۇمچىدە ساقچىۋە ژاندارمىلار چەت ئەللەردىن شىنجاڭغا كىرگەن كوپلىگەن ئەكسىلىنقىلابچى تەشۋىقات ۋاراقلىرىنى بايقىغان، بۇ تەشۋىقات ۋاراقلىرىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنى «بىز كوممۇنىستلار پارتىيەنى ۋە خىتايلارنى خالىمايمىز،پەقەتلامۇسۇلمانلارنى ۋە مۇستەقىللىقنى خالايمىز!» دېگەنلەردىن ئىبارەت. يەنە قىنقى ژىللاردىن بۇيان موشۇنىڭغا ئوخشىغان خىتايلارغا قارشى ۋە كوممۇنىستلارغاقارشى تەشۋىقات ۋاراقلىرى شىنجاڭداپات ـ پات كورۈنۈشكە باشلىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقى پارچىلانغاندىن كېيىن خەلق ئارادىكى بەزى چوڭ دولەتلەرنىڭ جۇڭگۇچېگارىسىدىكى ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىنى قايمۇقتۇرۇش ھەرىكەتلىرىنىڭ ئىنكاسىدىن ئىبارەت.

كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ تەھدىتى يوقالغاندىن كېيىن، ئىران، تۈركىيە قاتارلىق ئوتتۇرا ئاسيادىكى چوڭ دولەتلەرنىڭ ئىشتىھاسى تېخىمۇ كۇچەيدى ھەمدە دىن ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەسىرىدىن پايدىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسيا رايونىنى كونترول قىلماقچى بولدى. ئامېرىكىمۇ دۇنيادىكى زومىگەرلىك كۇچلەردىن پايدىلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسيادىكى سياسىي بوشلۇقنى تولتۇرىشقاتۇرۇندى.

ئانا یۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
ژىل
21 ـ دېكابر
(كونەك)
شەنبە
№51
(4060)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

تەشەككۇرنامە

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھىريراتى مادىدىي جەھەتتىن ئاز تەمىنلەنگەن ئالىملىرىنىڭ ۋە پېنسىونېرلارنىڭ كېلەر ژىلى ئۈچۈن «يېڭى ھايات» گېزىتىگە مۇشتىرى بولۇشىغا ياردەملىشىش مەقسىتىدە زارە ئۈستۈكا مەھەللىسىدىن 10 مىڭ تەڭگە ئانە قىلغان تىجارەتچى مۇھەممەتئىمىن تەمۇرۇۋۇقا، 9 مىڭ تەڭگە ئانە قىلغان ريزايەتبۇۋىگە، 7500 تەڭگە ئانە قىلغان «غۇلجا» مىللىي ئاشخانىسى ساھىبى قىيۇم تۇردىغا ۋە بىر قانچە تىجارەتچى ژىگىتلەر نامىدىن 18 مىڭ تەڭگە ئانە قىلغان ئۇرۇمچىناغاج مەھەللىسىنىڭ تورغۇنى تىجارەتچى سابىت ھاجىم تاراتۇۋلارغا سەمىمىي تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

رەسمىي خەۋەرلەر

مۇستەقىللىق تەنتەنىسى

16 ـ ۋە 71 ـ دېكابر كۈنلىرى پۈتكۈل قازاقستان خەلقى جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ شانلىق 5 ژىللىغىنى تەنتەنىلىك ھالدا نىشانلىدى. بۇ قۇتلۇق بايرام ھارپىسىدا بارلىق ۋىلايەتلەردە كوپلىگەن قازاقستانلىقلارغا قولغا كەلتۈرگەن ئەمگەك مۇۋاپىقىيەتلىرى ئۈچۈن مۇكاپاتلار تاپشۇرۇلدى. جاي ـ جايلاردا كىتاپ ۋە باشقا ھوججەتلىك نەمۇنە كورگەزمىلىرى، ئىلمىي ـ ئەمەلىي كونفېرېنسىيەلەر، ئۇچرىشىشلار، سپورت مۇسابىقىلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى.

ئالمۇتىدا مۇستەقىللىق كۈنىگە بېغىشلانغان چوڭ ئىلمىي ژىغىنلاردا يېقىن ۋە ژىراق چەت ئەللەردىن كەلگەن كورنەكلىك ئالىملار دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. پالۋان شولاق نامىدىكى سپورت ۋە مەدەنىيەت سارىيىدا قازاقستان خەلقلىرى دوستلىغىنىڭ فېستىۋالى ئوتكۈزۈلدى. جۇمھۇرىيەت مەيدانىدا مۇستەقىللىق مونۇمېنتى ئېچىلدى.

16 ـ دېكابر كۈنى جۇمھۇرىيەت سارىيىدا جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ بەش ژىللىغىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك ژىغىن بولۇپ ئوتتى. ئۇنىڭدا پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييېۋ چوڭ دوكلاد بىلەن سوزگە چىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن سوز بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن ئالمۇتىغا كەلگەن تۈركىيە پرېزىدېنتى سۈلەيمان دېمىرىلغا بېرىلدى. ئۇ بارلىق قازاقستان خەلقىنى مۇستەقىللىق كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن 60 مىللىون تۈركىيە خەلقى نامىدىن سەمىمىي تەبرىكلىدى.

17 ـ دېكابر كۈنى جۇمھۇرىيەت مەيدانىدا ئالمۇتا گارنىزونى ئەسكەرلىرىنىڭ قازاقستاننىڭ تولۇق مۇستەقىللىككە ئېگە بولغانلىغىنىڭ بەش ژىللىغىغا بېغىشلانغان تەنتەنىلىك پارادى بولۇپ ئوتتى.

تېچلىق ۋە ئىزگۈلۈك لائۇرىياتلىرى

ن. نازارباييېۋنىڭ «پرېزىدېنتنىڭ 1996 ـ ژىلقى تېچلىق ۋە مەنئۇي رازىمەنلىك مۇكاپىتىنى بېرىش توغرىلىق» پەرمانىغا بىنائەن جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغى كۈنى قازاقستاننىڭ تەرەققىياتى، خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى تېچلىق ۋە رازىمەنلىكنى كۈچەيتىشكە مۇناسىپ توھپە قوشقان يارقىن سىمالار ـ ئانا بىلەن بالا سالامەتلىكنى قوغداش بويىچە جۇمھۇرىيەتلىك ئىلمىي تەتقىقات مەركىزىنىڭ دىرېكتورى كايۇپوۋا نينا ئەمىر قىزىغا نۇز نارا چۇشىنىش ۋە روھىيەت تەرەققىياتىغا، مېھرىۋانلىق بىلەن كۈمانىزم ئىدىيەلىرىنى تەرغىب قىلىشقا قوشقان چوڭ ھەسسىسى ئۈچۈن، تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ دولەت مىنىستىرى، جەمىيەت ئەربابى نامىق كېمال زىيىبكە قازاقستان ـ تۈركىيە مەدەنىي ھەمكارلىغىنى كۈچەيتىشكە قوشقان چوڭ توھپىسى ئۈچۈن، روسسىيە فېدېراتسىيەسى ئومبا ۋىلايىتىنىڭ كۈبېرناتورى پولېژايېۋ لېونىد كونستانتىنوۋىچقا قازاقستان ـ روسسىيە دولەتلەر ئارا ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىشكە قوشقان سالماقلىق توھپىسى ۋە تۈراقلىق بىلەن خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى رازىمەنلىكنى ساقلاشقا ياردەم قىلغانلىغى ئۈچۈن پرېزىدېنتنىڭ 1996 ـ ژىلقى تېچلىق ۋە مەنئۇي رازىمەنلىك مۇكاپاتلىرى تاپشۇرۇلدى.

بيۇدژېت لايىھەسى پالاتىلارنىڭ بىرلەشكەن مەجلىسىگە سۇنۇلدى

مەجلىس رەئىس مارات ئوسپانوۋ قازاقستان پارلامېنتى پالاتىلىرىنىڭ نوۋەتتىكى بىرلەشكەن مەجلىسنى ئېچىش توغرىلىق بۇيرۇق چىقاردى. ئۇنىڭدا «1997 ـ ژىلغا بەلگۈلەنگەن جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتى توغرىلىق» قانۇن لايىھەسىنى مۇھاكىمە قىلىش كوزلەنمەكتە.

بىرلەشكەن مەجلىس 23 ـ دېكابر كۈنى ساۋات 10 دا پارلامېنت ئويىدە باشلىنىدۇ.

ئىسلاھاتلار ئاھالى تۇرمۇشىنى ياخشىلىشى كېرەك

18 ـ دېكابر كۈنى پرېزىدېنت ن. نازارباييېۋ ۋىلايەتلەر ۋە ئالمۇتا شەھىرى ھاكىملىرى بىلەن كېڭەشمە ئوتكۈزدى. ئۇنىڭدا جايلاردىكى ئىشنىڭ ئەھۋالى توغرىلىق ئوچۇق ۋە تەلەپچانلىق سوز بولدى. بىرىنچى دەرىجىلىك دىققەت ئاھالىنى ئېلېكتر قۇۋۋىتى، گاز، ئىسسىقلىق بىلەن تەمىنلەشنى، ئەمگەك ھەققىنى، پېنسىيە ۋە ياردەم پۇللىرىنى ئوز قەرەلىدە بېرىشنى ياخشىلاش مەسىلىلىرىگە قارىتىلدى.

دولەت رەھبىرى كېڭەشمىدە بارلىق بۇ يونىلىشلەردىكى ئىشنىڭ نەتىجىلىرى ئۈچۈن شەخسىي جاۋابكەرلىك ھاكىملارغا ژۇكلىنىدىغانلىغىنى، ئىسلاھاتلار ئاھالى تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن ئوز مېۋىلىرىنى بېرىشى زورۇرلىگىنى قەيت قىلدى.

دىللارنى تەۋرەتكەن دىلرابا ناخشا ساھىبى

(قازاقستان خەلق ئارتىسى نۇربۇۋۇى مەمەتوۋا ـ 60 ياشتا)

بەزىدە ئولتۇرىپ ئويلاپ كېتىمەن: ھەي توۋۋا، بۇ دۇنياداً بىزنىڭ مىللىتىمىزدەك بەختسىز خەلق بولمىسا كېرەك؟ بەئەينى سالغىنىڭ تېشىدەك بىردە ئۇ ياققا، بىردە بۇ ياققا تاشلىنىپ كېلىۋاتقان خەلق! 19 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مانجۇر ـ خىتايلارنىڭ زورلۇق ـ زومبۇلۇقلىرىغا چىدىمەي ۋەتەننى تەرك ئېتىپ، بۇ ياقلارغا چىققىنى. ئاتۇ ۋاقىسى، ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئاچارچىلىق، تەقىپلەشلەردىن جېنىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ئۇ ياققا قاچتى. چىن كومۇنىستلىرىنىڭ رەزىل سىياسەتلىرىنىڭ دەستىدىن ۋەتەننى يەنە تەرك ئېتىپ، «بىر ئېرىغدا ئالتۇن، بىر ئېرىغدا كۈمۈچ» ئېقىۋاتقاندەك، ئارمان قىلغان كېڭەش ئىتتىپاقىغا يەنە كوچۇپ چىقتى. ئىككى ئەۋدىنھار ـ ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ قۇربانىغا ئايلانغان، مىڭلىغان ژىللاردىن بۇيان ئەجداتلىرىدىن مىراس بولۇپ قېلىۋاتقان ئوزىنىڭ شۇنچە كەڭ، باي زېمىنىغا ئېگە بولالماي، ئۇنى چىڭ دەسسەپ ياشالماي، ھەر ئوتتۇز ژىلدا، ھەر ئەللىك ژىلدا بىر خانۇ

(ئۈچىرك)

ـ ۋەيرانچىلىقتا ئۇچراپ، ئازاپ ـ ئوقۇبەتتە ياشاپ كېلىۋاتقان بۇ شور پېشانە خەلقىنىڭ ماڭلىيىغا موشۇ قىسمەت ـ كەچمىشلەر يېزىلغانمۇ يە؟! دولىتى توۋرۇپ دولەتسىز ياشاۋاتقان، بايرىغى توۋرۇپ بايراقسىز ياشاۋاتقان بىزنىڭ ئاق كوكۇل، مەزلۇم خەلقىمىزنىڭ بۇگۈنكى كۈندە جاھالەت ۋە ئاسارەتتە قېلىشى، ئىككى چوڭ ئىمپېرىيەنىڭ بىزگە كورسەتىپ كەلگەن «غەمخورلۇغى»! بۇنى مانا بۇگۈن تېخىمۇ ياخشىراق بىلىپ، ئوقۇپ، چۇشىنىپ كېلىۋاتىمىز.

بۇگۈنكى كۈندە تەۋەللۇدىنىڭ 60 ژىلىلىغى نىشانلىنىۋاتقان، قىرىق ژىلدىن ئوشۇق ھاياتى سەھنىدە ئوتتۇۋاتقان، ئىجرا قىلغان ھەر بىر ناخشىسى تاماشىبىنىنىڭ قەلب تارلىرىنى چىرتىپ ئوتۇپ، ژۇرەكلەرنى تەۋرىتىپ، كوكۇللەرگە شاتلىق ـ خوشاللىق بەخش ئېتىپ كېلىۋاتقان سەھنىمىز بۇلبۇلى نۇربۇۋۇى دولەت قىزى مەمەتوۋانىڭ ئانا ـ بوۋىلىرىنىڭ ھاياتىمۇ ئون مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان ئۇيغۇرلارغا ئوخشاش چېگارىنىڭ بىردە ئۇ تەرىپىدە، بىردە بۇ تەرىپىدە ئوتكەن. دولەت ئاتا بىلەن ئىمىنخان ئانا بىر ئوغۇل، ئىككى قىزنىڭ ئېلىپ 1933 ـ ژىلى چېلەكتىن غۇلجىغا ئوتۇپ كەتتى. دولەت ئاتا غۇلجا شەھىرىدىكى ھۈسەنباي زاۋودىدا كون ـ خروم چىقىرىشتا ئىشلىدى. (شۇكا ئۇنى ھەممە دولەت كونچى دەپ ئاتاتتى). نۇربۇۋۇى توغۇلۇپ قىرىق كۈن توشقاندا ئۇلار چېلەكزە شەھىرىگە كوچۇپ كەلدى.

بولىدىغان بالا كېچىگىدىن دېمەكچى، نۇربۇۋۇى كېچىگىدىلا زېرەك، ھەر بىر سوزىچاقماقتەك، قىلىمەن دېگىننى قىلىدىغان شوخ ـ ئەركە قىز بولۇپ ئوستى. سەنئەتكە بولغان ئىشتىياق، ناخشىغا بولغان مۇھەببەت ئۇنىڭ بويىغا جىسمىغا ئانا سۈتى بىلەن تارالغاندەك ئىدى. نۇربۇۋۇى باشلانغۇچ سىنىپلاردا ئوقۇۋاتقانلىرىدا مەكتەپ سەنئەت ھەۋەسكارلار كروژوكىغا قاتنىشاتتى. ياز كۈنلىرى، ئوما ۋاقىتلىرىدا ئون ياشلاردىن ئېشىپ قالغان نۇربۇۋۇى ئوز جاگىزىسىدا ئوما ئوروۋاتقان دادىسى بىـ

(ئاخىرى 3 ـ بەتتە)

گېزىت ۋە گېزىتخان ـ ئۇتتۇر ئالاقىلار

«يېڭى ھاياتنىڭ» ئانكېتىسى

1. «يېڭى ھاياتتا» ئېلان قىلىنىۋاتقان ماتېريالارنىڭ، مەخسۇس سەھىپىلەرنىڭ، تۈركۈملەرنىڭ قايسىسى سىزگە ياقىدۇ؟

2. قايسى ماتېريالار سىزنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ؟

3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە قايسى يونىلىشتىكى ماتېريالارنىڭ بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئېدىڭىز؟

4. «يېڭى ھاياتنى» قاچاندىن تارتىپ تۇراقلىق ئوقۇپ كېلىۋاتىسىز؟ ئۇنىڭغا 1997 ـ ژىل ئۈچۈن مۇشتىرى بولدىڭىزمۇ؟

ئابدۇرائۇف مەخسۇم ئېراھىمى، سابىق شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ باش كاتىبى، پېنسىونېر:

1. ھازىرقى كۈندىلىك ھاياتىمىزنى گېزىتسىز پەرەز قىلىش زادىلا مۇمكىن ئەمەس، ئۇ ھەر بىر ئائىلە، ئاق ـ قارىنى پەرىق قىلمىغان ئىنسانلىنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلەكدىشى ۋە سوھبەتدىشى سۈپىتىدە ئادەمگە مەنىۋى ئوزۇق بېرىپ، ئۇنىڭ ئەخبارات ئالىغىنى ئەشىلىغىنى قانائەتلەندۈرىدۇ. «يېڭى ھايات» گېزىتى بىزنى ئاناۋەتىمىزنىڭ تارىخى، ۋەتەن ئازاتلىغى ۋە ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بولغان شانلىق كۈرەشلەر، بۇ مۇبارەك ۋە ھەق ئىشتا قەھرىمانلىق كورسەتكەن خەلقىمىزنىڭ پەرزەنتلىرى توغرىلىق بىر قاتار مۇپەسسەل ماتېريالارنى ئېلان قىلىپ، ئارىلىقتىكى بوشلۇقنى تولتۇرۇپ، سوۋاپلىق ئىش قىلىۋاتقانلىغى ھېچ كىمگە سىر ئەمەس. ئەينە شۇنداق ماتېريالار ئارىسىدا مەن سەيدۇلا سەيپۇللايېۋنىڭ «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا دائىر ئىككى مەسىلە» دېگەن ماقالىسىنى ئالاھىدە تەكىتلىگۈم كېلىدۇ. مەزكۇر ماقالىدىكى «2» ئېيتىشلارغا قارىغاندا، 1945 ـ ژىلنىڭ بېشىدا ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھوكۇمىتى (ئىچكى جەھەتتە) موسكۋاغا خەت يېزىپ، سابىق كېڭەش سىلغان ماتېريالارنى قارىقىلىق بىلىم دائىرەم خېلە كېڭەيدى. مەسىلەن، يېقىندا ئېيرىلگەن «دىنىڭ شىياۋىنىڭ ئائىلىسىنىڭ غەزىنىسىگە چىش بىلەۋاتقان كىم؟» دېگەن ماتېريال كوپچىلىك گېزىتخانىلارغا ياقىدىغان ماقالىلارنىڭ بىرى دەپ ھېسابلايمەن.

2. «يېڭى ھايات» گېزىتىنىڭ تىراژى بارغانسىرى ئازىيىپ، ئۇنىڭ بەت سانلىرىمۇ ئىلگەركىدىن كامىيىپ كېتىۋاتقانلىغى ئادەمنى تەشۋىشلەندۈرىدۇ. بارلىق گېزىتخانىلار بىرلىشىپ بۇ ئىشنىڭ بىر چارىسىنى قىلىشىمىز كېرەكمىكىن، دەپ ئويلايمەن. ئەندى گېزىتتىكى ماتېريالارنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن مېنى قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. كەلگۈسىدە «يېڭى ھايات» ئۇز سەھىپىلىرىدە ئۇيغۇرلار دىيارى ھەققىدە، ۋەتەن داۋاسىنىڭ كېتىپ بېرىشى توغرىلىق ئىلمىي ئادەملەرنىڭ ماتېريالىرىنى ۋە شۇنداقلا خەلق ئارادىكى ئېقىم مەسىلىلىرىگە دائىر ماتېريالارنى كوپرەك بېرىپ تۇرسا ئەينى مۇددىا بولغان بولار ئېدى.

4. مەن «يېڭى ھاياتنى» تۇنجى سانىدىن تارتىپ ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭغا مۇشتىرى بولدۇم، شۇنداقلا خولۇم ـ خوشنا يېقىن ئادەملەرنى بۇ مەسىلە كداش گېزىتىمىزگە مۇشتىرى بولۇشقا دەۋەت قىلدىم.

ئەخمەتجان روزىيېۋ، دوختۇر:

1. ھەر بىر گېزىت ئۇزىنىڭ يونىلىشى ۋە ماتېريالارنىڭ مەزمۇنى بىلەن ئۇز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ھازىرقى ھايات رېئاللىقلىرىغا، مەنپىيەتلىرىگە جاۋاب بېرەلىگەن تەغدىردىلا ئۇ ئۇز گېزىتخانلىرىنىڭ ئەڭ يېقىن مەسلەكدىشىغا، سوھبەتدىشىغا ئايلىنىدىغانلىغى سوزسىز. ئاخىرقى ژىللىرى «يېڭى ھايات» گېزىتى مەن ئۈچۈن ئەينە شۇنداق مەسلەكداش ۋە سوھبەتداشقا ئايلاندى. «يېڭى ھاياتتىكى» ۋەتەن داۋاسى، ئۇنىڭ تارىخى توغرىلىق ماتېريالار ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرالمايدۇ. مەن ھازىر ھەر بىر ماتېريالنىڭ ماۋزۇسىنى ئاتاپ ئولتارمايمەن، چۈنكى ئۇلار كوپ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يونىلىشتىكى ماتېريالارنى بىز گېزىتخانىلار تەقەززالىق بىلەن كۈتىمىز دېمەكچىمەن.

2. ھەر ئىككىلا گېزىتىمىزدە ئايرىم شەخسلەرنى مۇبالىغە قىلىپ ئارتۇقچە مەدھىلەيدىغان داۋراڭۋازلىق ماتېريالارمۇ ئۇچراپ قالىدۇ. مۇنداق ماتېريالار ئىلگەركى ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈم دەۋرىدە بېسىم ئېدى، ھازىر قەتئىي ئازلاپ كەتتى، بۇ ياخشى، لېكىن ھەر قانداق ئادەم توغرىلىق يېزىلغاندا ئولچەم بىرلا ـ ھەقىقەت بولۇشى كېرەك.

3. ھازىرقى دەۋىردە ئۇيغۇر خەلقىگە دوستلۇق بىلەن ئىنتىپاقلىق سۇ بىلەن ھاۋادەك كېرەك. شۇنداق ئېكەن، گېزىتىمىزدە ھەرخىل زىددىيەتلەرگە يول قويمايدىغان، خەلقىمىزنىڭ بىرلىگى، ئىنتىپاقلىغى ۋەئۇز ئارا ھەمكارلىغىنى تەرغىپ قىلىدىغان ماتېريالارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن تېخىمۇ كوپرەك بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئېدىم.

4. «يېڭى ھايات» گېزىتىسىز ھاياتىمنى پەرەز قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس. گېزىت بىزگە مەنىۋى ئوزۇق بېرىپ، دۇنيا قارىشىمىزنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئۇزىمىزنىڭ كىملىگىمىزنى بىلىشىمىز ئۈچۈن ئىلگىرى نامەلۇم بولۇپ كەلگەن كوپلىگەن نەرسىلەردىن خەۋەردار قىلىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەن «يېڭى ھاياتنى» ئۇنەشىرقىلىنىشقا باشلىغان 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

ئەخمەتجان مەمەتوۋ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت تەرگەۋ كومىتېتى مەتبۇئات مەركىزى باشلىغىنىڭ ئورۇنباسارى، يۇستىتسىيە مايورى:

1. بىزنىڭ ھاياتىمىز قانچىلىك خىلمۇخىل كورۇنۇشلەردە ئەكس ئېتىۋاتقانلىغىنى، ئۇنىڭ ھەر تۈرلۈك خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئالامەتلىرىنى بىز ئاممۇيۈزلۈك ئەخبارات ۋاستىلىرى ـ رادىئو، تېلېۋىزىيە ۋە گېزىتلەردىن بىلىپ خەۋەردار بولۇپ ئۇرۇممىز. ئەندى بىز ئۇيغۇرلارنىڭ ئاڭ سېزىمىنى كوتىرىشتە، ئۇزىنىڭ كىملىگىنى، ئۇتۇق مۇشنىڭ قانداق بولغانلىغىنى، ۋەتەندىكى ھازىرقى ئەھۋالنى بىلىشتە «يېڭى ھايات» گېزىتىنى مۇھىم رول ئوينىۋاتقانلىغىنى ئېتىراپ قىلىش كېرەك.

گېزىتتە ئوتمۇشتىكى ئۇيغۇر دولەتلىرى، تارىخىي شەخسلەر، بۇيۇك ئۇيغۇر ئالىملىرى يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مەھمۇت قەشقەرى ۋە باشقا ئەللامە شائىر ـ يازغۇچىلار ھەققىدە بېرىلگەن ماتېريالار مېنى ھايانجانلاندۇرىدۇ، ئەينە شۇنداق بۇيۇك نامايەندىلەرنىڭ ئەۋلادى ئېكەنلىگىم بىلەن پەخىرلىنىمەن.

2. گېزىتتىكى ئايرىم تىجارەت ـ رېكلاما خاراكتېرىدىكى ماتېريالارماۋاياقىمايدۇ.

3. ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر دەۋىردە باشقا ھەممە خەلقلەرگە ئوخشاش بىز ئۇيغۇر خەلقىنىڭ، ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ مۇئەمماليرى ئاز ئەمەس. ھەممە نەرسىنى بازار ئىختىسادىغا، ھاياتتىكى ئېغىرچىلىقلارغا ئارتىپ قويۇپ، بولۇپمۇ ياشلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بازارغا چىقىپ كېتىشى ئادەمنى ئەينە شۇلارنىڭ، يەنى خەلقىمىزنىڭ كېلىچىگىدىن تەشۋىشلەندۈرىدۇ. بازار داتىجارەت قىلىش بىلەن ھايات كەچۈرۈش ھەممىلا ئادەمگە باقى ئەمەس. بەربىر كېلەچەكتە بىلىملىك، ژۇقۇرى مەلەكىلىك مۇتەخەسسىسلەر تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ بۇيۇك بوۋىلىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپ، مەھمۇت قەشقەرىلەر ئۇزلىرىنىڭ شاھ ئەسەرلىرىدە ئوقۇشقا، ھۇنەر ئۈگىنىشكە دەۋەت قىلغان. گېزىتىمىزدە كېلەچەكتە ئەينە شۇ مەسىلىلەر كە كوكۈل بولۇنسە تېخىمۇ ياخشى بولغان بولار ئېدى.

4. «يېڭى ھايات» گېزىتىنى 10 ژىلغا يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان داۋاملىق ئېلىپ ئوقۇۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

سېلىماخۇن زەينالوۋ، پېداگوگ ـ بەستاكار:

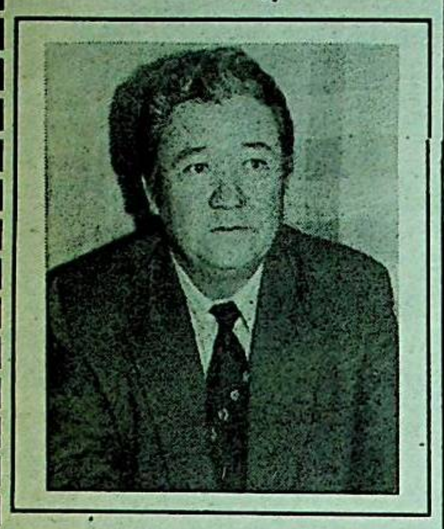

1. بىزنىڭ ئاناۋەتىمىز، ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستان توغرىلىق، ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ۋە شۇنىڭ بىلەن قەھرىمانلىقلارغا تولۇپ تاشقان تارىخى ھەققىدىكى ماتېريالار ئۇزىنى ئۇيغۇر دەپ سانايدىغان ھەر بىر ئادەمنى پەرۋاسىز قالدۇرمىسا كېرەك. مۇنداق ماقالىلار بىزنىڭ غەپلىتە ياتقان خەلقىمىزگە خۇددى مەلھەم سىياقى تەسىر قىلىدۇ دەپ ئويلايمەن. ئامېرىكا دولەت مەجلىسىدە شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنىڭ تۈنجا قېتىم قارالغانلىغى ھەققىدىكى ماقالە يالغۇز ماڭىلا ئەمەس، بەلكى ناھايىتى كوپلىگەن گېزىتخانىلىرىمىزنى ھايانجانلاندۇرغان، ئويلاندۇرغان، كېلەچەككە ئۈمۈتلەندۈرگەن ماقالىلارنىڭ بىرىدۇر.

2. «يېڭى ھاياتتىكى» ماتېريالار مېنى ئاساسىي جەھەتتىن قانائەتلەندۈرىدۇ.

3. كەلگۈسىدە گېزىت سەھىپىلىرىدە بالىلارغا ئائىت، ئەدەپ ـ ئەخلاق، مەكتەپ ھاياتى، بولۇپمۇ ھازىرقى قالايمىقان ۋەقەلىرىن زاماندا بالىلارنى توغرا يولغا باشلايدىغان تەربىيەۋىي ئەھمىيەتكە ئېگە ماتېريالارنىڭ كوپرەك بېرىلىشىنى خالىغان بولار ئېدىم. بالىلىرىمىزنى ۋەتەنپەرۋەرلىك روھتا تەربىيەلەش، ئۇلارغا ئۇزىمىزنىڭ كىملىگىمىزنى كېچىگىدىن چۈشەندۈرۈپ سىڭدۈرۈشىمىز كېرەك. بۇ ھەر بىر ئاتا ـ ئانىنىڭ قەرزى ۋە پەرزىدۇر. بۇنىڭدا «يېڭى ھايات» گېزىتىمىز ئۇزىنىڭ باشلامچىلىق رول ئوينايدىغانلىغىنى ئىشەنچىم كامىل.

4. «يېڭى ھاياتنى» تۇنجى سانىدىن باشلاپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن. مەن شۇنداقلا ئۇيغۇر گېزىتلىرىنىڭ پېشقەدەم مۇخلىسى سۈپىتىدە ھەر ۋىلى دېگىدەك «ئۇيغۇرنامە»، ۋە «يېڭى ھايات» ئۇزىيۇرتىدا ئىلىرىمىزنىڭ جامائەتچىلىك ئاساسىدا مۇشتىرى بولۇشىغا يېقىندىن ئىشتىراك قىلىپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ ھەر ئىككى گېزىتقا مۇشتىرى بولدۇم.

كەرىمجان ھاجىم سىدىق، پېنسىونېر:

1. «يېڭى ھايات» گېزىتى ھازىر قازاقستان ۋە باشقا جۇمھۇرىيەتلەردە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان، يېشى يېتىپ قالغان، يەنى بۇرۇندىن ئۇيغۇر ـ ئەدەپ ئېلىپىسىدە ساۋادى چىققان ۋەتەنداشلار ئۈچۈن بىردىن بىر مۇھىم مەنبەگە ئايلىنىپ قالدى. ئەندى «يېڭى ھاياتتا» يورۇتىلىۋاتقان خەلق ئارا ئەھۋال، مەملىكەت خەۋەرلىرى، شۇنداقلا ئۇيغۇرلار دىيارى شەرقىي تۈركىستان تارىخى توغرىلىق مۇپەسسەل ماتېريالار باشقا گېزىتخانىلارغا ئوخشاش ماڭمۇ بەك ياقىدۇ. شەخسەن مەن «يېڭى ھاياتتىكى» ئاخىرقى ۋاقىتلاردا بېرىلگەن مۇئاممالارنى مۇھاكىمە قىلىش، گېزىتخانىلارغا ھەر تەرەپلىمە ئەخبارات بېرىش ئوخشاش ۋەزىپىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ دەپ ئويلايمەن. چۈنكى گېزىت سەھىپىلىرىدە بېرىلىۋاتقان كوپلىگەن ماتېريالار ئۇز ئوقۇغۇچىلىرى مەنپەئەتدار بولغان، ئۇلار قىزىقىدىغان ماۋزۇلارنى يورۇتماقتا. ھازىرقى 21 ـ ئەسىر بوسۇغىسىدا ئۇرغان دەۋىرىمىزدە ئىلگىرى باشقىلارنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ كەلگەن كوپلىگەن خەلىقلەر ئۇز ئىستىقلالىيىتىگە ئېگە بولۇپ، مۇستەقىل، ھۇر ياشىماقتا. ئەندى ئۇيغۇرلار دىيارى خىتاي ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈمىنىڭ قول ئاستىدا تېخىچىلا مۇستەملىكە ھالدا تۇرماقتا. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق ماتېريالار ماڭا بەك ياقىدۇ.

2. «يېڭى ھايات» مونۇ ماتېريال مېنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ دەپ ئېيتالمايمەن.

3. «يېڭى ھايات» كېلەچەكتىمۇ ئۇز سەھىپىلىرىدە جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بولغان كۈرەش تارىخى ھەققىدىكى قىزىقارلىق ماتېريالارنى بېرىپ تۇرۇشى بىلەن بىللە، شۇنداقلا ھوقۇق ـ تەرتىپ بېرىشكە كوكۈل بولسا تېخىمۇ ياخشى بولغان بولار ئېدى.

4. «يېڭى ھاياتنى» كوپلىگەن ژىللاردىن تۇراقلىق ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

ئىمام ھاشموۋ، مىلىتسىيە خادىمى:

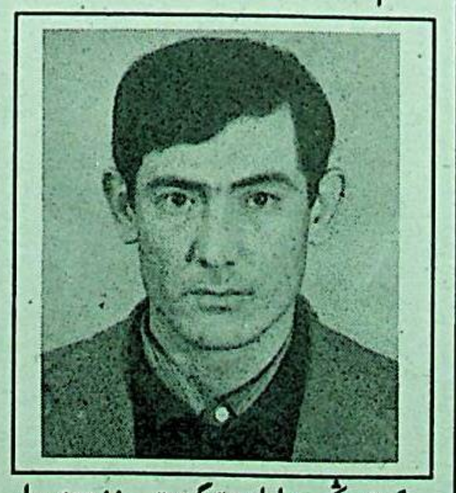

1. «يېڭى ھايات» گېزىتى خۇددى بارلىق باشقا گېزىتلەر ئوخشاش ئۇز ئوقۇغۇچىلىرىنى قىزىقتۇرۇپ كېلىۋاتقان، ئويلاندۇرىدىغان مۇئاممالارنى مۇھاكىمە قىلىپ، گېزىتخانىلارغا ھەر تەرەپلىمە ئەخبارات بېرىش ئوخشاش ۋەزىپىنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ دەپ ئويلايمەن. چۈنكى گېزىت سەھىپىلىرىدە بېرىلىۋاتقان كوپلىگەن ماتېريالار ئۇز ئوقۇغۇچىلىرى مەنپەئەتدار بولغان، ئۇلار قىزىقىدىغان ماۋزۇلارنى يورۇتماقتا. ھازىرقى 21 ـ ئەسىر بوسۇغىسىدا ئۇرغان دەۋىرىمىزدە ئىلگىرى باشقىلارنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ كەلگەن كوپلىگەن خەلىقلەر ئۇز ئىستىقلالىيىتىگە ئېگە بولۇپ، مۇستەقىل، ھۇر ياشىماقتا. ئەندى ئۇيغۇرلار دىيارى خىتاي ھاكىم مۇتلەق كوممۇنىستىك تۈزۈمىنىڭ قول ئاستىدا تېخىچىلا مۇستەملىكە ھالدا تۇرماقتا. ئەينە شۇنىڭ ئۈچۈن ۋەتەن داۋاسى توغرىلىق ماتېريالار ماڭا بەك ياقىدۇ.

2. «يېڭى ھايات» مونۇ ماتېريال مېنى قانائەتلەندۈرمەيدۇ دەپ ئېيتالمايمەن.

3. «يېڭى ھايات» كېلەچەكتىمۇ ئۇز سەھىپىلىرىدە جاپاكەش ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇز ئىستىقلالىيىتى ئۈچۈن بولغان كۈرەش تارىخى ھەققىدىكى قىزىقارلىق ماتېريالارنى بېرىپ تۇرۇشى بىلەن بىللە، شۇنداقلا ھوقۇق ـ تەرتىپ بېرىشكە كوكۈل بولسا تېخىمۇ ياخشى بولغان بولار ئېدى.

4. «يېڭى ھاياتنى» كوپلىگەن ژىللاردىن تۇراقلىق ئېلىپ ئوقۇپ كېلىۋاتىمەن، 1997 ـ ژىل ئۈچۈنمۇ مۇشتىرى بولدۇم.

دىللارنى تەۋرەتكەن دىلرابا ناخشا ساھىبى

لەن ئاكسى ئارۇپجانغا قاپاقتا چاي توشاتتى. ناخشىنى ياخشى كورىدىغان ئاتا ئوغلى بىلەن ئوما ناخشىنى ئېيتىپ، ئوما ئوراتتى. بۇنداق چاغلاردا كىچىكىنە نۇربۇۋىمۇ ئۇلارغا قوشۇلاتتى. نۇربۇۋى ئوزىنىڭ دەسلەپكى «لەيلىخان» ۋە «ئوما ناخشىنى» ئېتىزدا ۋۇرۇپ دادىسىدىن ئۈگەنگەن.

نۇربۇۋىنىڭ ئون ئۈچ - ئون تورت ياش ۋاقىتلىرى ئىدى. بۇ چاغدا ئۇ ناھىيەدە تەشكىل قىلىنغان سانائىي نەپىسە سەنئەت ئومىگىگە قاتنىشىپ كېلىۋاتاتتى. پات - پات سەھنىلەردە ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ، كېلىچىكىدىن خەلىقنى ئۈمۈتلەندۈرۈپ ۋۇرۇنۋاتاتتى. ئوزىنىڭ ساۋىسىدىن نەرىنى كورەلمەيدىغان ئاكسىز، ساۋاتسىز چالا موللا بەزى «موتىۋەرلەر» مەسچىتتە نامازدىن كېيىن دولەت ئاتىغا: «قىزىكىز نۇربۇۋىنىڭ سەھنىگە چىقىۋېلىپ ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناشلىرى بىز مومۇن مۇسۇلمانلارغا يات ئىشلاردىن. شۇڭا سىز بۇنىڭغا يول قويماسلىغىز كېرەك؟!...» دېگەنگە ئوخشاش سوزلەرنى قىلاتتى. دولەت ئاتائۇلارنىڭ سوزلىرىگە جاۋاپمۇ قايتۇرماي جىم- جىت ئولتىرىۋېرەتتى ۋە ئاتا ئورنىدىن تۇرۇپ چىقىپ كېتەتتى.

شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرسىدە غۇلجىدىن بىر توپ ئارتىستلار چىلىپەكزىگە ئويۇن كورسىتىشكە كەلدى. ئۇلار «غەرىپ - سەنەم» دىرامىسىنى قويدى. شۇندا غۇلجىدىن كەلگەن ئارتىستلار نۇربۇۋىدىكى سەنئەتكە بولغان ئىشتىياقنى، تالانت ۋە قابىلىيەتنى كورۇپ: «بۇ قىزنى يەنە ئىككى ۋىلدىن كېيىن بىزگەنەۋەتىگىلار. بۇ قىزدىن كېلەچەكتە ئەجايىپ چوڭ ناخشىچى، ھەقىقىي سەنئەتكار چىقىشى چوقۇم» دەپ كېتىشتى.

ئارىدىن بىر - ئىككى ۋىلمۇ ئوتتى. نۇربۇۋى سەھنىدە ناخشا ئېيتىش، ئۇسسۇل ئويناش، دراما ئەسەرلىرىدە ھەر خىل ئوبرازلارنى ئەجايىپ ماھارەت بىلەن يارىتىشتا ناھىيە ئاھالىسىنىڭ دىققىتىنى ئېتىبارىنى تېخىمۇ قوزغاشقا باشلىدى. ھەممە ئۇنىڭ كېلەچەكتە ھەقىقىي سەنئەتكار بولۇپ چىقىشىغا ئىشەنچ ھاسىل قىلغان ئىدى. بىراق مەھەللە مەسچىتىدىكى ئايرىم كىشىلەر دولەت ئاتىنىڭ بۇ «سوز ئاكلىماس، ھايا- سىز» قىزىنى «ھويلىدىن چىقارغۇزماس» ئۈچۈن، دولەت ئاتىغا ھەر جەھەتتىن قىسىم كورسىتىپ، كۇن بېرىشمەي قويدى. ئاخىرسىدا ئاتا قىزىنى مەكتەپتىن چىقىرىۋېلىپ، سەنئەت ئوقۇشىغا بېرىۋەتتى. بۇ ھال نۇربۇۋىگە تولىمۇ ئېغىر كەلدى. ئامال قانچە! ئاتىنىڭ سوزى سوز، ئۇنى ئىككى قىلىش مۇمكىن ئەمەس. «چوڭ بولغىنىمدا ئارتىست بولىمەن» دەپ، دايىم ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ ئۇرىدىغان بۇ شوخ، ئەركە قىز مانا ئەندى «ھويلىدىن چىقماي» ئاغرىپ قالدى. ئارىغا سەنئەتنى سويىدىغان ئاكسى ئارۇپجان بىلەن ئومەك رەھبەرلىرى بىلەن ئەزالىرى چۈشتى. قىزىنىڭ كېلەچىكىگە ئىشەنگەن، ئوزىمۇ ناخشا ئېيتىشنى ياخشى كورىدىغان، ئاممە مەسچىت جامائىتىنىڭ ئەزىرىدىن قېلىشتىن چوچىگەن ئاتانىرى ئويلاپ، بىرى ئويلاپ ئاخىر سىدا قىزىنىڭ غۇلجىدىكى سەنئەت ئانسامبلىغا بېرىپ ئوقۇشى ۋە ئىشلىشىگە رازىلىق بەردى.

نۇربۇۋى دەسلەپ غۇلجىدىكى كېكەش پۇخرالار سەنئەت ئومىگىگە كىردى. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇنىڭ سەنئەتتىكى كوزلىگەن مەخسەتلىرىگە يېتىشىگەداغدام يول ئېچىلدى. 1953- 54 - ۋىللىرى شىنجاڭ ھەربىي ئوكرۇگى ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىغا يوتكەلدى. ۋىللار ئوتۈش، ئۇ كىشىلەر بىلەن ئوتتۇرىدى. ياش سەنئەتكار كوپلىگەن سەنئەت كورۇكلىرىگە قاتنىشىپ، ۋۇقۇرى مۇكاپاتلارغا سازاۋەر بولۇۋەردى. نۇربۇۋى مەمەتۇۋا شاگىخەي، بىجىن، لەنجۇ قاتارلىق خىتاينىڭ چوڭ - چوڭ سەككىز شەھىردە ۋە سەككىز ئولكىسىدەسەككىز ئاي ۋۇرۇپ، ھەقىقىي سەنئەتكارغا ئايلاندى. ئۇ ئۇرۇمچى ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبلىدا ئىشلەۋاتقان ۋىلىرى، يەنى 1957 - ۋىلى زەينۇللام سېتەكوۋ بىلەن تۇرمۇش قۇردى. نۇربۇۋى خىتاينىڭ ئىچكىرى ئولكىلىرىدە ۋۇرۇكەن 1955- ۋىلى ئاتا - ئانىسى كېكەش ئىتتىپاقىغا كوچۇپ چىقىپ كەتكەن ئىدى. ئۇچ ۋىلدىن كېيىن ئۇ ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىندىشلىرى بىلەن بۇ دىياردا قايتىدىن دىدارلاشتى.

نۇربۇۋى مەمەتۇۋا ئۇيغۇر تىياترىغا ناخشىچى بولۇپ ئىشقا كىرىپ، كوپ ئوتمەي ئوزىنىڭ دىللارغا ھوزۇر- ھالاۋەت بېغىشلايدىغان سېھىرلىك نەپىس، يېقىملىق ئەينى ۋاقىتدا مۇكلۇق ئاۋازى بىلەن تاماشىبىنلارنى ئوزىگە بىردىن مەپتۇن قىلىپ ئالدى. ئادەملەر ئۇنىڭ ھەر بىر كونسېرتىنى سېغىنىپ - ئارزۇلاپ كۇتىدىغان، ھەر بىر ناخشىسىنى ھەۋەس بىلەن تويماي، قانماي تىڭشايدىغان بولۇپ قالدى. تىياتر قەيەرگىلا گاستىرولغا بارمىسۇن، خەلىق ئۇنى زور ھورمەت - ئېھتىرام ۋە مۇھەببەت بىلەن كۇتۇۋالىدىغان بولدى. نۇربۇۋى مەمەتۇۋا ئۇيغۇر ناخشىلىرىنى ئىجرا قىلىشتا ئوز ئۇسلۇبىغا، ئوز مەكتىۋىگە ئېگە سەنئەتكار. ئۇ ھەر قانداق ناخشىنى ئوز بابىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىشنى بىلىدىغان ناخشىچى. ئۇنىڭ ئىجراسىدىكى «ئانامغا»، «ئىشقىدا»، «مۇناجەت»، «كەتمەس بولۇپ كەلدىم بۇگۈن»، «ئوسەك ۋالسى»، «ئاتامغا»، «دىلىم سويگەن»، «قايىسەن»، «سويگۇم كېلىدۇ»، «باھار ۋالسى»، «ئوغلۇم» ۋە نۇرغۇنلىغان ناخشا، «ئەجەم»، «جەرگاھ»، «ئوشاق»، «چەپ بايات» مۇقاملىرىنىڭ مۇقەددەمىسى، مۇقام بېشى، شۇنداقلا س س س رخەلىق ناخشىلىرىنى تاماشىبىنلار زور ھاياجان، تەۋرىنىش ۋە ئالقىشلار بىلەن قارشى ئالىدۇ.

نۇربۇۋى مەمەتۇۋا ئىجادىي پائالىيىتىنى دەسلەپ ناخشا ئېيتىشتىن باشلىغان بولسا، كېيىن كوپلىگەن سېپكىتاكىللارغا قاتنىشىپ، بىر- بىرسىدىن مۇرەككەپ ئوبرازلارنى ياراتتى. «مالىنوۋسكىدا توي» كومېدىيەسىدە - سوفىيە مىخايلوۋنا، «مايسارىنىڭ ئىشىدا»- مايسارە، «ئانارخاندا»- قۇشناچ، «غەرىپ - سەنەمدە» - ئايىم مەلىكە، «قەشقەر قىزىدا»- مەستانە، «ئارشىن مالالاندا» - تىللى، «تاشپالتا ناشقىتا» - رىسالەت قاتارلىق بىر - بىرىگە ئوخشىماس قەھرىمانلار ئوبرازلىرىنى يارىتىپ، تاماشىبىن قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالدى. ئۇ ئەشۇ ئوبرازلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ، خەلقىمىزنى ئەجايىپ خاراكتېرلار بىلەن تونۇشتۇردى. شۇنداقلا ئۇ «ئوزبەك فىلم» ستۇدىيەسى چۈشەرگەن «سېھىرلىق ئالما» تېلېفىلمىدا خالىسخاننىڭ رولىنى زور ماھارەت بىلەن ئوينىپ چىقتى.

نۇربۇۋى مەمەتۇۋا خەلىق ئىچىدە داڭلىق ناخشىچى سۈيىتىدە ياخشى تونۇش. ئۇنىڭ تەكرارلانماس مۇكلۇق، ئەجايىپ نەپىس ئاۋازى ئوتتۇرا ئاسىيادىلا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئانا ۋەتىنى شەرقىي تۇركىستاندا، پاكىستان، پورتۇگالىيەۋە ھەمدوستلۇق ئەللىرىدە مۇياكرىغان. بۇ يەرلەردىكى پۇزلىگەن، مىڭلىغان تاماشىبىنلار ئۇنىڭ ناخشىلىرىنى ھەۋەس بىلەن سويۇپ تىڭشىغان، ئالقىشلىغان.

- بىز ئانا ۋەتەندىن بۇ ئەلگەكوچۇپ چىققىنىمىزدا، ئۇيغۇر تىياترى چېلەكتە ئېكەن. مەن تىياترغا ناخشىچى بولۇپ ئىشقا كىردىم. ئاندىن تىياتر ئالمۇتىغا كوچۇپ كەلدى. مانا، يولدۇشۇم زەينۇللام ئىككىمىزنىڭ قىرىق ۋىلغا يېقىن ھاياتىمىز تىياتردا ئوتۇۋاتىدۇ، - دەيدۇ نۇربۇۋى مەمەتۇۋا، - مەن سەنئىتىمىز بويىچە ئانا ۋەتەندىن ئالغان بىلىمىمنى، تەجرىبەمنى، تالانت - قابىلىيىتىمنى موشۇ يەردە سەرپ قىلدىم. سەنئىتىمىزنىڭ رىۋاجلىنىپ، كامالەت تېپىشىغا بىر كىشىلىك ھەسسەمنى قوشتۇم. مەن تىياترىمىزدا ئوتكەن ھاياتىم داۋامىدا ئەزىز ئۇيغۇر خەلقىمنى ناخشام بىلەن ئوزگە مىللەتلەرگە تونۇشتۇرغانلىغىم بىلەن پەخىرلىنىمەن!...

قىرىق ۋىل! ھە، بۇ ئېيتىشقا ئاسان بولغىنى بىلەن ئاز ۋاقىت ئەمەس، بىر ئەرئومىرى! موشۇ ۋىللار ئىچىدە نۇربۇۋى مەمەتوۋا قىزىغى بىلەن قىينىچىلىقنى كوپ ئارتىستلىق ھاياتىدا مەڭگۇ ئۇنتۇلماس چوڭ خوشاللىقلار بىلەن قەلبىگە بىر ئومۇر داغ بولۇپ چۈشكەن قىسمەت ۋە ئېغىرچىلىقلارنى بېشىدىن ئوتكۈزدى.

1984 - ۋىلى ئاتاقلىق كومپوزىتور مەرھۇم قۇددۇس غوجامياروۋنىڭ رەھبەرلىگىدە «ناۋا» ئانسامبلىنىڭ پاكىستاندىكى گاستىرولى نۇربۇۋى مەمەتوۋانىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ خوشاللىق كۇنلەرنىڭ بىرسى بولدى. پاكىستاندا ئۇلار بىر نەچچە كۇن كونسېرت كورسەتتى. «ناۋا» ئانسامبلى ۋە ئۇنىڭ ناخشچىسى نۇربۇۋى مەمەتوۋا ھەققىدە يەرلىك مەتبۇئاتلاردا كوپلىگەن ماتېريالار ئېلان قىلىندى. خۇش ئاۋاز داڭلىق ناخشچى نۇربۇۋى مەمەتوۋا توغرىسىدا مەتبۇئاتلاردىن ئوقۇپ، خەۋەر تاپقان پاكىستان پادىشاسى زىيائۇل ھەقنىڭ ئوزى كېلىپ: «مەن سىزنىڭ ئەجايىپ ئاۋازلىق ناخشچى ئېكەنلىگىڭىزنى كېزىت - ژورناللاردىن ئوقۇپ، بىلدىم. ئەندى سىزنى ئوزكوزۇم بىلەن كورۇپ، ناخشىلىرىڭىزنى ئوز قۇلۇغۇم بىلەن ئاڭلاشنى خالايمەن. بۇگۈنكى كونسېرتىڭلارغا ئەلۋەتتە كېلىمەن» دېگەن سوزلەرنى قىلدى ۋە كونسېرتقا كەلدى. بۇ كونسېرت يەنە ئەجايىپ شادىيانلىق ئىلكىدە ئوتتى. نۇربۇۋى مەمەتوۋانىڭ ھەر بىر ناخشىسى گۇلدۇراس ئالقىشلار بىلەن ئۇزۇلۇپ تۇردى ۋە تاماشىبىنلار ئۇنى قايتا - قايتا سەھنىگە تەكلىپ قىلىپ، ئۇنىڭ ناخشىلىرىغا مەھلىيا بولۇپ تويماي قېلىشتى. شۇندا پادىشا زىيائۇل ھەقنىڭ ئوزى سەھنىگە چىقىپ، قۇچاق يەتمەس گۇلدەستە بىلەن نۇربۇۋى مەمەتوۋانى سەممىي تەبرىكلىدى، ئىللىق ۋۇرەك سوز لىرىنى ئىزھار قىلغان ئىدى.

نۇربۇۋى مەمەتوۋا قايسۇ ئەلگە بارمىسۇن، ئۇنىڭ ئىجراسىدىكى ناخشىلارنى ئەشۇ ئەللەرنىڭ تاماشىبىنلىرى زور ھاياجان ئىلكىدە مەھلىيا بولۇپ تىڭشاتتى، ئۇنىڭ بىردە شوخ - جوشقۇن، بىردە ھەسرەت - پوغانغا تولغان مۇڭلۇق ئاۋازىدىن ئۇيغۇرلارنىڭ قانداق مىللەت ئېكەنلىگىنى بىلگەندەك بولاتتى، تەسىرلىنەتتى، ھاياجانغا چومەتتى. ھەتتا تۈركمەنستاندىكى گاستىرولىرىدا بىر ناھىيە رەھبىرى ئۇنىڭغا: «سىز بىزنىڭ مىللەتنىڭ ناخشىلىرىنى بىزنىڭ ئاتاقلىق ناخشچىلىرىمىزدىنمۇ ئاشۇرۇۋەتتىڭىز، تازىمۇ بابىغا يەتكۈزۈپ ئىجرا قىلىدىكەنسىز، رەخمەت سىزگە! ئۇيغۇرلاردىمۇ ئوزگە مىللەتنىڭ ناخشىلىرىنى ئەجايىپ ماھارەت بىلەن ئىجرا قىلىدىغان سىزگە ئوخشاش تالانتلىق ناخشچىلار بار ئېكەن. بارىكاللا، تالانتىڭىزغا قايىلمىز» دەپ نۇربۇۋى مەمەتوۋانىڭ تالانتىغا ئايرىم ئېيتىشقان.

نۇربۇۋى مەمەتوۋانىڭ خوشاللىقلىرىدىن يەنە بىر نەچچىسىنى ئاتاپ ئوتۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئۇلار، ئۇنىڭ تىياتر سەنئىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشتىكى زور ئەمگىگى ژۇقۇرى باھالىنىپ، ئۇنىڭ 1971 - ۋىلى «قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ خىزمەت كورسەتكەن ئارتىسى» نامىغا سازاۋەر بولۇشى، 1984- ۋىلى «قازاقستان خەلىق ئارتىسى» دېگەن ژۇقۇرى ئاتاققا ئېگە بولۇشى، 1986- ۋىلى قازاقستان ئالىي كېڭىشىنىڭ يەخرىي گراموتىسى ۋە كوپلىگەن مېدالار بىلەن مۇكاپاتلانغانلىغىدۇر. ئوزىنىڭ ئېيتىشچە ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن ئۇلۇق مۇكاپات - ئۇ خەلقىنىڭ سويۇملۇك ناخشچىسىغا ئايلانغانلىغى، ئۇنىڭ ئىجراسىدىكى ھەر بىر ناخشا خەلقىنىڭ ژۇرىگىدىن ئورۇن ئېلىۋاتقانلىغى، تاماشىبىنلار ئۇنىڭغا ھەر دايىم ھورمەت - ئېھتىرام بىلدۈرۈشى، «بۇ ناخشىنى يەقەت نۇربۇۋىنىڭ ئوزىلا ئېيتىسۇندە!....» دەپ، ئۇنىڭ تالانتىنى ژۇقۇرى باھالىشى، قىسقىسى ئۇنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئەجايىپ ئاۋازلىق ناخشچى ئېكەنلىگىنى تەن ئېلىپ كېلىۋاتقانلىغىدۇر.

- مەن ئوزەمنى سەنئەتسىز، سەھنىسىز تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن. پۈتۈن ھاياتىم سەھنىدە ئوتتۇۋاتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەن ئوزەمنى بەختىيار ھىس قىلىمەن. بىراق، سەنئىتىمىز ئۈچۈن مەن بىر پەرزەنتىمنى قۇربان قىلغان ئانىمەن. بۇ مېنىڭ قەلبىمدە مەڭگۇ ئوچمەس بىر داغ بولۇپ قالدى...، - نۇربۇۋى ھەدەم سوھبەت ئارا شۇنداق دەپ ئېغىر خۇرسىنىدىدە، كوزلىرىگە لوممىدە كەلگەن ياشلىرىنى مەندىن يوشۇرغاندەك يەرگە قاراۋالدى...

1974 - ۋىلنىڭ ئاپرىل ئايلىرى ئىدى. «ناۋا» ئانسامبلى تۈركمەنستانغا گاستىرولغا بارىدىغان بولۇپ قالدى. شۇندا ھاملدار ئانا نۇربۇۋى مەمەتوۋا ئوزىنىڭ بۇ قېتىمقى گاستىرولغا بارالماسلىغىنى ئېيتقىنىدا، تىياتر رەھبەرلىگى «سىز بارمىسىڭىز بولمايدۇ. پلان كېرەك، پلان. ژۇقۇرىدىن پلان تەلەپ قىلىۋاتىدۇ» دەپ تۇرىۋالدى. ئوزىنى ئەمەس، دۇنياغا گېلىش ئالدىدا تۇرغان پەرزەنتىنى ئەمەس، تىياترنى ئويلىغان ناخشچى رازىلىق بەردى. گاستىرول ئۇ تۇقلۇق ئوتتى. ئاممۇ ھاملدار ئانا ئۇ يەردىن ژۇقۇرىنىڭ «پلانىغا» قوشۇمچە ئىچىگە، قارىندىكى پەرزەنتىگە بىر پارچەكىسەلنى «سوغا قىلىپ» سېلىپ ئېلىپ كەلدى... ئارىدىن بىر - ئىككى ئاي ئوتۇپ پەرزەنت تۇغۇلدى. ئاممۇ ئۇ كېسەل بولۇپ تۇغۇلدى. بىر ھەپتىگىمۇ يەتمەي سەبى ۋاپات بولدى. بۇ نۇربۇۋى ھەدەم ئۈچۈن، زەينۇللام ئاكام ئۈچۈن چوڭ يوقىتىش بولدى، ئورنى تولماس دەرت - ئەلەم بولدى.

- نۇربۇۋى ھەدە، سىز كوپىنچە ۋاقىتلارا كوزلىرىڭىزنى ژۇمۇۋېلىپ، باشلىرىڭىزنى چايقاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىڭىزنى تىترىتىپ ئۇرۇپ ناخشا ئېيتىسىز. مېنىڭ تەسەۋۋۇرىمدا سىز ھەر بىر ناخشىنى ژۇرىگىڭىزنىڭ ئاستىنقى قاتلاملىرىدىن چىقىرىپ ئېيتىسىز. شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنىڭ ناخشىلىرىڭىز ھەر قانداق ژۇرەكنى تەۋرىتىش قۇدرەت - كامالەتكەئېگە. بۇ شۇنداقمۇ؟ - دەپ سوردىم ناخشچىدىن.

- توغرا ئېيتىسىز، ئۇكام، ژۇرەكتىن ئېيتىلغان ناخشا ژۇرەكلەرنى تەۋرىتىپ، تەسىرلەندۈرىدۇ، ھاياجانغا سالىدۇ. سىز ئېيتقاندەك، كوپچىلىك مەندىن ئەشۇنى سورىشىدۇ، - دېدى نۇربۇۋى ھەدەم. مەن ئەسلى توۋەن قاتلام سىنىپتىن چىققىنىم ئۈچۈن بۇ ھاياتنىڭ، تۇرمۇشنىڭ ئېغىرچىلىقلىرىنى ياخشى تەسەۋۋۇر قىلالايمەن. ئاتام رەھمەتلىك ئون يېشىدا تەنھا ژىتىم قېلىپ، ئاتا - ئانىنىڭ مېھرى - مۇھەببىتىگە تويماي، ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەي ژىتىمچىلىقتا ئوسكەن ئادەم ئىدى. ئاتام رەھمەتلىك ئىككى سىگلىسىدىن باشقا يەتتە بىرەر قاياشى بولمىغان. ئاتام ئوزىنى دايىم مۇساپىر، ژىتىم ھىس قىلاتتى. مەرھۇم ئاتام ھەر قاچان: «مېنىڭ بۇ يەتتە بالام، يەتتە پادىشارىم! ئاتامۇ سىلەر، ئانامۇ سىلەر، جىگەرىمۇ سىلەر!... سىلەرنىڭ تاپىنىڭلارغا كىرگەن تىكەن مېنىڭ كوزلىرىمگە كىرگەي. مەن تارتقان ژىتىمچىلىقنى، مۇساپىرچىلىقنى سىلەر ۋە سىلەرنىڭ بالىلىرىڭلار كورمىسۇن!... مەن ئولگەندە تاۋۇتۇمغا مۇساپىر يوپۇغنى يېپىڭلار!» دەيدىغان، - نۇربۇۋى ھەدەمنىڭ كوكلى بۇزۇلۇپ، كوزلىرىگە ياش كەلدى. بىر نەچچە دەقىقە سوز قىلالماي تۇرۇپ قالدى. بىر ئازدىن كېيىن «ئۇھ» دەپ ئۇلۇق - كىچىك تىندىدە، كوز چاناقلىرىدىكى ياشلىرىنى كوينىگىنىڭ يەكلىرىگەسۈرتتى ۋە سوزىنى داۋام قىلدى. - مەن ناخشا ئېيتقاندا، ئاتام رەھمەتلىك «مەن مۇساپىرمەن. مەن ئولگەندە تاۋۇتۇمغامۇساپىر يوپۇغنى يېپىڭلار؟!» دېگەن سوزلىرى قۇلۇغۇم تۈۋىدە قوڭغۇراقتەك جىرىڭلايدۇ، كوز ئالدىمغا بولسا، كىندىك قېنىم تامغان، جاھالەتتىكى ئانا ۋەتىنىم بىلەن ئۇ يەردە ئاساسەتتەياشاۋاتقان شور پېشانە، جاپاكەش، بەختسىز ئەزىز خەلقىم كېلىدۇدە، كوزلىرىمنى ژۇمۇۋېلىپ، سىز ئېيتقاندەك باشلىرىمنى چايقاپ، پۈتۈن ۋۇجۇدىمنى تىترىتىپ ناخشا ئېيتىشىم شۇنىڭدىن...

توغرا، بۇ كورۇنگەنلا ناخشچىدا بولۇۋېرىدىغان خىسلەت ئەمەس. شۇڭا نۇربۇۋى مەمەتوۋا ۋەتەن ھەققىدە ناخشا ئېيتقاندا، تاماشىبىنلىنىڭ كوز ئالدىغا ئەزىز ۋەتەن كېلىدۇ، ئانا ھەققىدە ئېيتقاندا، مېھرىبان ئانىلار، ئاتا ھەققىدە ئېيتقاندا، كوپۈمچان ئاتىلار، سويگەن يار ھەققىدە ئېيتقاندا، سويۇملۇك يار كېلىدۇ... دېمەك، بۇ ناخشىنىڭ قۇدرەت - كامالىتى، ئۇنى ئىجرا قىلغۇچىنىڭ ئەجايىپ ئاۋازى، تالانت - قابىلىيىتى، نازۇك قەلب ئېكسى ئېكەنلىگىدە، ئەلۋەتتە.

- نۇربۇۋى ھەدە، سىز ئوتكەن ھاياتىڭىزغا ئېچىنامسىز؟ ئوزىڭىزنى بەختلىك ھىس قىلامسىز؟ - دېگەن ئاخىرقى سوئالىمغا ئۇ توۋەندىكىچە قىسقىلا جاۋاپ بەردى:

- بايا ئېيتقىنىمدەك، ئېچىنىدىغان يېرىم، سەنئىتىمىز ئۈچۈن بىر پەرزەنتىمنى قۇربان قىلغانلىغىم بولدى. ئەندى رازى بولۇپ ئوتۇدىغان يېرىم، مېنىڭ موشۇ كۇنلەرگە يېتىشىمدا، خەلقىمنىڭ سويۇملۇك ناخشچىسىغا ئايلىنىشىمدا، «قازاقستان خەلىق ئارتىسى» نامىغا سازاۋەر بولۇشىمدا يولدۇشۇم زەينۇللامنىڭ ئەجرى كوپ بولدى. ئۇ مېنىڭ قول - قانىتىم، مەسلىھەتكارىم، غەمخورچۇم، سەنئەتتىكى سوغۇلماس بولۇغۇم بولۇپ كەلدى. شۇڭا مەن يولدۇشۇمدىن ئىككى دۇنيا رازى. ئەندى «ئوزىڭىزنى بەختلىك ھىس قىلامسىز؟» دېگەن سوئالىڭىزغا كەلسەك، زەينۇللام ئىككىمىزنىڭ ئىككى كوزۇمىزنىڭ قارىچۇغىدەك خۇدايىم بەرگەن ئەقىل - پاراسەتلىك، ئىنساپلىق، كوپۈمچان ئىككى ئوغلۇمىز - ھەببۇللام بىلەن ئەبەيدۇللامنىڭ بىزنىڭ ئىزىمىز بىلەن مېڭىپ، سەنئەتكار بولۇپ يېتىشىپ چىققانلىغى، بىزنىڭ بەختىمىز، خوشاللىغىمىز، تۇغۇمەس بايلىغىمىزدۇر...

مەزكۇر ئوچىركنى يېزىش ئۈچۈن نۇربۇۋى ھەدەم بىلەن سوھبەتلىشىش جەريانىدا بىر نەرسە مېنىڭ كوكلۇمنى بىر ئازغەش قىلغاندەك بولدى. نۇربۇۋى ھەدەم كەمتەرلىك بىلەن ئوچۇق بىر نەرسە ئېيتمىسمۇ، بەزى سوزلىرىدىن ئۇنى سەزگەندەك بولدۇم. دېمەك، خەلقى سويگەن شۇنداق بىر ئاتاقلىق ناخشچىمىزنى قەدىرلەش، ئۇنىڭ ئەمگىگىنى باھالاش، تەۋەللۇدىنىڭ 60ۋىلىلىغىنى كەڭ دائىرىدە داغ - دۇغلۇق ئوتكۈزۈش، مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ بۇگۈنكى مۇستەقىللىق بايرىمى كۇنلىرى ھارپىسىدا بىرەر مۇكاپاتلارغا تەۋسىيە قىلىش، ئۇ ئالدى بىلەن تىياتر رەھبەرلىرىنىڭ بىردىن - بىر ئىشى، قەرىزى ھەم پەرىزى بولۇشقا تېگىشلىك مەسىلىلەردىن ئىدى. ئەپسۇسكى، ئۇنى ئويلىغان، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭغان رەھبەرلەرنىڭ بولماي قالغانلىغى ئېچىنارلىق نەرسە. ئاخىر بىز ئوزىمىز بىر - بىرىمىزنى كوتىرىشىمىز كېرەكتە!

ئالىمجان باۋدىنوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئۇيغۇر يۇرتلىرىنىڭ جانكويەرلىرى

مىننەتسىز قىلىنغان ئەجىرە

بىزنىڭ ئالمۇتا شەھرىگە جىكارىداش دزىھرژىنسكىي يېزىسى ئەللىگىنچى ژىل لاردىن تارتىپ ئۇيغۇرلار بىرلەپ، ئىككىلەپ ماكانلاشقا باشلىغان، ھازىرغا كېلىپ تورت يۈز ئائىلىگە يېتىپ قالغان چوڭ يۇرتلارنىڭ بىرى.

يۇرت! چۈشەنگەن ئادەم ئۈچۈن يۇرتتىن ئۈلۈق نىمە بار دەيسىز؟ ئۇنىڭ تاشقىرىسىدا قېلىش ياۋايىلىق بىلەن باراۋەردۇر. ئەپسۇسكى، ئۇنداق ياۋايىلار ھەممە يۇرتتا ساناقلىق بولسىمۇ بار. بۇ تايىپتىكىلەرنىڭ بىر قىسمى نېمىسى بىلەندۇ ئوزلىرىنى ئوزگىلەردىن ئۈستۈن تۇتۇپ، قانچىلىك ئەرشى ـ ئالاغا چىقىپ كەتمىسۇن ئاخىر ـ ئاقىۋەت بېشىغا بىرەر مۇسىبەت چۈشكەندە يۇرت ئالدىدا ئېگىلىپ، قىلمىشلىرىغا توۋا قىلماسلىغى مۇمكىن ئەمەس ئېكەن. بۇنى كورۇپ كېلىۋاتىمىز. يەنىلا يۇرتنىڭ ئۇلۇقلىغىن قاراككى، شۇلار كەبى بىلمىسىز، نادانلارنى ئىچىگە سىگىرىپ، ياخشىلىققا دەۋەت قىلىۋاتقان. جاماەتچىلىكنىڭ يۇرتداشلارغا بولغان ھورمەت، مۇھەببىتى دېگەن مۇشۇ ئەمەسمۇ؟ بۇنىمۇ يەنىلا بىلگەن بىلىدۇ، بىلمىگەن بىلمەيدۇ. لېكىن شۇ قەدىرنى بىلىدىغانلار كوپ.

بىزنىڭ يۇرتتىمۇ ئەينە شۇنداق ئوزگىلەرنىڭ ئالدىدا ئېغىز تولتۇرۇپ ماختىساق ئەرزىيدىغان ئادەملىرىمىز باركى، ئۇلار بىلەن ھەقلىق تۇردە پەخىرلىنىمىز. يۇرتىمىزدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەر خىل مۇھىملارغا مۇناسىۋەتلىك تەشۋىقى، تەشكىلىي ئىشلار يۇرت بېگى ھۇسەين ئىلىياسنىڭ رەھبەرلىگىدە ئۇنىڭ يارىدەمچىلىرى ئارقىلىق ژۇرگۇزۇلىدۇ. مۇنداق ئىشلار قېلىپلاشقان ئوز يولىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بىراق ئۇمۇمىي مەدەنىي ـ ماۋارىپ ئىشلىرى، ئاممىۋى ئاخبارات ۋاستىلىرىمىزغا ئالاقىدار بەزى مەسىلىلەرگە كەلگەندە ئالاھىدە تەشكىلاتچىلىق تەلەپ قىلىنىدىغانلىغى ئوز ـ ئوزىدىن مەلۇم، ئەگەر مۇنداق ئىشلارنى كوچىلىكنىڭ ئاكىدىن ئوتكۈزۈپ ئۇلارنىڭ قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشىنى ھاسىل قىلمىسا، ئايرىم شەخسلەر ئارقىلىقلا ئىش ئېلىپ بېرىش بەسى مۇشكۈلدۇر. مىسال ئۈچۈن كېزىتلارنىڭ مۇشتىرى توپلاش مەۋسۇمىنى ئېلىپ كورۈڭ! ھايات مۇھىم، قەرەللىك، مەسئۇلىيەتلىك، ئەينى ۋاقىتتا مەشھەتلىك ئىش، ئاممىۋى يۇرت ئەھلى بىر ـ بىرىنى تەكشايدىغان ئادەملىرى بار يەرلەر ئۈچۈن بۇمۇ ئۈنچىلىك قىيىنغا چۈشمەيدىكەن. مەسىلەن، بىزدە مۇنداق چاغلاردا ژىگىت بېشىغا قول ـ قانات بولۇپ جامائەتچىلىك ئالدىدا تەشۋىقاتچىلىق، دەۋەتچىلىك قىلىدىغان يۇرت ئىمامى ئابدۇكېرىم قاسموۋ، غەيىنىدىن قۇربانقۇلوۋ، تۇرسۇن تۇرغانوۋ، رازاق روزىيېۋ، پەيزۇللام خوۋدايبېردىيېۋ، دولەت غوجەمبەردىيېۋ كەبى ئاقساقاللىرىمىز، ياشلاردىن: ياشلارنىڭ ژىگىت بېشى ئەخمەتجان ئاقموللايېۋ، توختاسۇن قادىروۋ، ئەركىن سابىتوۋلار بارىكى، ھېچ قاچان قولغا ئالغان ئىشىمىز چالا قالغان ئەمەس. بۇنىڭغا بىز ئانا تىلىمىزدىكى كېزىتلىرىمىزغا 1997 ـ ژىلى ئۈچۈن مۇشتىرى توپلاش جەريانىدا يەنە بىر قېتىم كوز يەتكۈزدۇق.

لېكىن بەيگىگە چۈشكەن ئاتلارنىڭ بىرى بىرىنچىلىكنى ئالغىنىدەك، مەھەللە دائىرىسىدە مۇشتىرى توپلاشتا بەيگىنىڭ ئالدىنى بەرمىگەن دولەت غوجەمبەردىيېۋ دېسەم، باشقىلارنىڭ مېھنىتىنى كامىستمىغان بولىمەن دەپ ئويلايمەن. ئونداق بولغىنى دولەت ئاكا مۇشتىرى توپلاش باشلانغانلىغى خۇسۇسدا خەۋەرئىلان قىلىنغاندىن تارتىپ ھېچ كىمنىڭ دەۋىتىسىز مۇتلەق پايدىلىق، ھاياتىمىز ئەينىگى بولمىش كېزىتلىرىمىزغا بولغان جانكويەرلىگى تۇيەيلى ۋىجدانەن مۇشتىرى توپلاشقا بېشچە كىرىشىپ كەتتى.

ـ بۇنىڭغا نىمە يوقۇى، پېنسىيەسىنى يەپ ياتمامدۇ... دېگۈچىلەرمۇ بولدى. لېكىن دولەت ئاكا ئۇ سوزلەرگە پەرۋا قىلماي پائالىيىتىنى داۋاملاشتۇرىۋەردى. ئۇ ئوزى 8 ـ كىلومېتردا تۇرسىمۇ، يېڭى مەھەللىنى ئىختىيارى رەۋىشتە زىممىسىگە ئېلىپ، ئاخىرىغا چىقاردى. ھەر بىر ئائىلىنىڭ ئىشىگىن ئېچىپ، ئۇنىڭغا قايتا ـ قايتا يېرىپ كېلىشلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلىسىڭىز، ئۇنىڭ خالىسانە ئىشقا بولغان ساداقىتىنى تەخمىنۇ چوڭقۇر ھىس قىلىسىز. ھە، بۇنى مۇشتىرى توپلاشقا قاتناشقانلار ياخشى بىلىدۇ. شۇنىڭ ئوچۈنمۇ ئۇنىڭ قەدىرىنى بىلىدىغانلار: «يېشى چوڭ بولسىمۇ ھەربىكەتلىرى ياشلاردىن قېلىشمايدۇ، ياشا دولەت» دەپ قويىشىدۇ. ئۇ شۇنداق ئويمۇ ـ ئوي تىنمىسىز مىكىپ ژۇرۇپ، 200 كىشىنى كېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى قىلغانلىغىنى ئالقىشلاشقا ئەرزىيدۇ.

ئابدۇخالىق ماخمودوۋ.
تالغىر ناھىيەسى.

سۈرەتتە: دولەت غوجەمبەردىيېۋ.

ئاھالى سويگەن ژىگىت بېشى

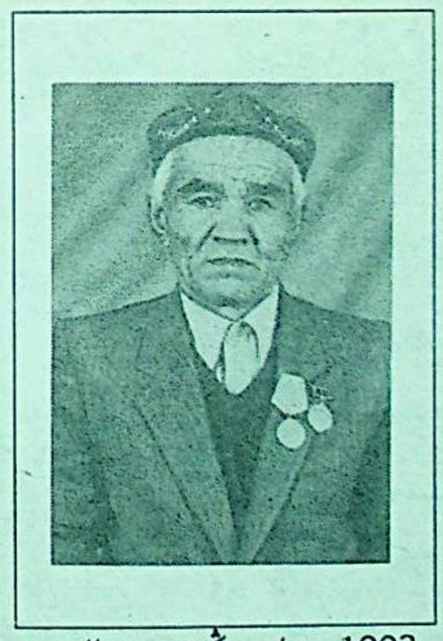

خەلقىمىزنىڭ ئەنئەنىۋىي دەستۇرى بويىچە ژىگىت باشلىرى ئوز يۇرتلىرىنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ھەر ژىلى كېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاش، ھەر خىل مىللىي بايرامىلارنى ئوتكۈزۈش قاتارلىق ئاممىۋىي ئىشلار ئەينە شۇلارنىڭ ھەسسىسى بىلەن ياخشى ئوتكۈزۈلىدۇ. دېمەك، ئۇلار مۇشۇنداق شەرەپلىك ئىشلارنىڭ ھوددىسىدىن چىقىپ كېلىۋاتىدۇ.

يېقىندا مەن يېگىشەرگە بېرىپ ژىگىت بېشى كامال زەينىدىن ئوغلى مۇزرەپوۋ بىلەن ئوچراشقان ئېدىم. ئىككىمىز سوھبەتلىشىۋاتقاندا بىر كىشى كېلىپ، جىنازا نامىزىغا كىشىلەرنى ئېتىقانلىغىنى خەۋەر قىلىپ، يەرلىكنىڭ قانداق بولغانلىغىنى ژىگىت بېشىدىن سوريدى. شۇندا ژىگىت بېشى: «يەرلىك تەييار بولۇپ قالدى. مەن ھازىر بېرىپ ئۇ يەردە بولىمەن، نامازىنى ئىككىدە ئوقۇلىدۇ» ـ دېدى.

مەن ئۇنىڭدىن كېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاش ئەھۋالىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىغىنى سورىغىنىمدا، ئۇ: «ھازىر خەلقنىڭ قولىدا پۇل يوق، ئىشلەيدىغانلارنىش ھەقسىز، دەم ئىلىشتىكىلەر پېنسىيەلىرىنى ئالالمايۋاتىدۇ، شۇنىڭغا قارىماي كېزىتلارغا يېزىلىۋاتقانلار بار، «يېڭى ھايات» كېزىتىدىكى ماقالىلار بىزنى بەكمۇ قىزىقتۇرىدۇ. «ئۇيغۇر ئاۋازى» 16 بەت بولۇپ چىقىشقا باشلىغاندىن كېيىن ھەر خىل مەزمۇنلۇق ماتېريالىلارنى ئوقۇيدىغان بولدۇق. مەنىۋى بايلىغىمىز بولغان ئىككى كېزىتكە يېزىلماي تۇرالمايمىز. بىراق پوچتا لوتىلار كېزىتنى ئوز ۋاقتىدا قولىمىزغا يەتكۈزمەيدۇ» دېدى.

1993ـ ژىلى يېگىشەر مەھەللىسىدە ئاۋات ۋە يېگىشەر خەلقىنىڭ قاتناشى بىلەن 1918 ـ ژىلدىكى ئاتۇدا قۇربان بولغانلارغا بېغىشلانغان خاتىرە ژىغىنى بولغاندا «ئۇيغۇر ئاۋازى» كېزىتىنىڭ فوتومۇخبىرى رۇستەم يۇسۇپوۋ بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ كامال ئارقىلىق ئاتۇنى كورگەن كىشىلەر بىلەن سوھبەت ئوتكۈزگەن ھەم ئۇلارنى سۇرەتلەرگە چۈشۈرگەن ئىدۇق. مانا شۇندىن بېرى ئۇنىڭ بىلەن قويۇق تونۇشۇپ مۇناسىۋەت قىلىمىز.

كامال ۋە ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ئەسلىدە موشۇ يېگىشەرلىك كىشىلەرنىڭ ئەۋلادى. 1918 ـ ژىلى ئاتۇ دا يېگىشەر كەلگەن جاللات مۇراۋيېۋنىڭ ئوتىرىتىدىكى بىر تاتار تەرجىمان ئۇيغۇرلارغا «بۇ يەردىن قېچىڭلار، سىلەرنى ئېتىشقا كەلدى.» دېگىننى ئاڭلاپ قالغان كامالنىڭ دادىسى بىلەن ئاكىسى مۇكۇپ ژۇرۇپ ئامان قالدىكەن. كامال يېگىشەردىكى ياشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتىرىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن شوۋىورلۇق كەسپىنى تاللاۋېلىپ كولخوزدا 44 ژىل ئىشلەيدۇ. ئۇ يۇرتنىڭ كويۇمچان پەرزەندى بولغاچقا جامائەتچىلىك ئۇنى ژىگىت بېشى قىلىپ سايلاۋالغان.

ـ ئۇيغۇرلاربىلەن قازاقلارنىڭ بۇ يۇرتتىكى جامائەتچىلىگى بۇرۇنمۇ، ھازىرمۇ بىر بولۇپ ئىناق ـ ئىجىل ياشاپ كېلىۋاتىدۇ، ـ دەيدۇ كامال سوھبەتىمىز ئارا، ـ بۇرۇن ئۇيغۇر مەكتىۋى بار ئېدى. بىر ـ ئىككى ژىل بولدى، بەزى ئەھۋاللارغا باغلىق مەكتەپ يېپىلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئورنىغا قازاق، رۇس ئارىلاش مەكتەپ بولۇپ قۇرۇلدى. بۇنىڭغا ئاتا ـ ئانىلار نارازى بولىۋاتىدۇ.

ژىگىت بېشىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، نۇرمەھەممەت، ھېنىپەم، مەخسۇت ئىمام، ئەخمەت مەزىن، مەرۇپ، مىرزالىم، ئىزەتخان، رەخىم، مەخسۇت روزىيېۋ ۋە باشقىلار جامائەت ئىشلىرىغا جان دىلى بىلەن قاتنىشىپ تۇرىدىكەن. بۇ يۇرتتا مەسچىت بولمىغانلىقتىن كونا مەكتەپنى مەسچىت قىلىپ پايدىلىنىۋېتىپتۇ. مەسچىتكە چۈشكەن يارىدەم، سەدىقە پۇللاردىن ژىتىم ـ يېسىرلەرگە بېرىپ، ئۇلاردىن ھال سورايدىكەن.

ئون ژىلدىن ئارتۇق يۇرت ـ جاماەت ئىشىنى ھاردىم ـ تالدىم دېمەي قىلىپ كېلىۋاتقان كامال مۇزرەپوۋ بىمىل ئاتمىش ياشقا تولۇپتۇ. بەش بالىنى قاتارغا قوشقان ھورمەتلىك ئاتا ۋە ئۇنىڭ ئايالى رىزۋانگۈل ھازىر بالىلىرىنىڭ راھىتىنى، نەۋرىلىرىنىڭ قىزىغىنى كورۇپ بەختىيار ياشاۋاتىدۇ.

ئىبراھىم بارات.
ئالمۇتا ۋىلايىتى.

يۇرت ئىشىغا كوينىدىغان ئادەم

ئۇيغۇرخەلقىنىڭ ئىچىدىن چىققان تېۋىپلار ئوزلىرىنىڭ مول تەجرىبە بىلىمىگە ئاساسلىنىپ، ھەر خىل ئاغرىقلارنى داۋالاپ ساقايتىشتا قېدىمىدىنلا مەشھۇردۇر. روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى ئەينە شۇنداق تېۋىپلارنىڭ بىرى. شۇنداقلا ئۇ ئالمۇتا شەھرىنىڭ يېنىدىكى كوكتوبە مەسچىتىنىڭ ئىمامىدۇر.

ـ بىز روزاخۇننى كوپتىن بېرى ياخشى بىلىمىز، ـ دەيدۇ روزاخۇن ئاكىنىڭ زاماندىشى ۋە موشۇ يۇرتنىڭ ھورمەتلىك كىشىلىرىنىڭ بىرى بولغان ئاسىپ ئاكا ئىبدىمنوۋ، ـ ئۇ بالىلىق، ياشلىق دەۋرلىرىدە ئاتا ـ ئانىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغاچقا تۇرمۇش قىيىنچىلىغىغا دۇچ كېلىپ ئانچە كوپ ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېگە بولالمىغان. لېكىن، ئۇ ئوزىنىڭ تىرىشچانلىغى تۇيەيلى خېلىلا ئىلىم ـ بىلىم ئېگىللىگەن. قۇرئاندىن كوپ سۇرىلەرنى يادقا ئالغان، بىلىمگەنلەرگە دىنى تەلىمات بەرگەن، ئۇنىڭ تېۋىپلىكىنى ئېتىراپ قىلماي مۇمكىن ئەمەس. ئۇ كوپلىگەن بېمارلارنى داۋالاپ ساقايتىپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ شاھىدى بولۇپ كېلىۋاتىمەن. ئوزەم توغرىلىق ئېيتسام، مېنىڭ پۇت ـ قوللىرىمدا بىردىنلا قىچىشقاق پەيدا بولغان ئېدى. بۇنى روزاخۇن بىر ـ ئىككى قېتىم داۋالاپ سەللىمازا ساقايتىۋەتتى، ئۇنىڭدىن كوپ مىننەتدار بولدىم.

روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى 1929 ـ ژىلى چېلەك ناھىيەسىگە قاراشلىق قارىيۇتا يېزىسىدا دېخان ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ ئوستى. پەننى ھەم دىنىي مەكتەپلەردە تەلىم ئېلىپ ساۋادىنى چىقاردى. 1933 ـ ژىلى ئائىلىسى بىلەن غۇلجا شەھرىگە كوچۇپ كەتتى. ئۇ تېخى ياش ۋاقتىدىلا ئاتا ـ ئانىسى كەينى ـ كەينىدىن ۋاپات بولۇپ كەتكەنلىكتىن تۇرمۇشنىڭ ئېغىر قىسمەتلىرىنى باشتىن كەچۈردى.

1955 ـ ژىلى قازاقستان دىيارىغا قايتىپ كېلىپ ئوز يۇرتى قارىيۇتىغا ئورۇنلاشقان روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى ئېگىلىكىنىڭ ھەر خىل ئىش ساھالىرىدا ئەمگەك قىلدى. ھەر قانداق ئىشنىڭ قىيىنچىلىق تەرىپىمۇ، راھىتىمۇ بولىدۇ. ئۇ 15 ژىل بىرىگادىر بولۇش جەريانىدا چوڭ ـ كىچىك ھەممە كىشى بىلەن بىردەك تىل تېپىشىپ رازىمەنچىلىك بىلەن ئىش باشقۇرۇپ، ئېگىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشتى، كېيىن ئۇ يەنە شۇ يەردە 8 ژىل باش ئاشپەز بولۇپ ئىشلەپ، كوپچىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئىش پائالىيىتى رەھبەرلىك تەرىپىدىن توغرا باھاغا ئېگە بولغان روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى ماددىي ۋە مەنىۋىي مۇكاپاتلارنى ئېلىپ تۇردى. ئۇ 1975ـ ژىلى ئالمۇتا شەھرىگە كوچۇپ كېلىپ كوكتوبە مەھەللىسىگە ئورۇنلىشىپ، گاز توشىغۇچى بولۇپ ئىشلىدى، پەرزەنتلىرىنى ئىمان ـ ئېتىقاتلىق ئىنسانلاردىن قىلىپ تەربىيەلەپ قاتارغا قوشۇپ، ئوي ـ ئوچاقلىق قىلغان ئۇ 1990ـ ژىلى ھورمەتلىك دەم ئېلىشقا چىقتى.

زامان ئوزگىرىشىدىن كېيىن، يوقۇلۇپ كېتىشكە قاراپ ماڭغان ئىسلام دىنىمىز قايتا تىكلىنىپ، ھەر قايسى جايلاردا مەسچىت، مەدرىسىلەر سېلىنىشقا باشلىدى. بۇ چاغدا ئوز خەلقىنىڭ غېمىنى يەيدىغان روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى يۇرت مۇتىۋەرلىرىدىن ژىگىت بېشى تۇرسۇن بادىلوۋ، ئابدۇللا شاكىروۋ قاتارلىقلار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، بۇ يەردىمۇ بىر مەسچىت ئېچىشنىڭ لازىملىغىنى لايىق كوردى، بۇ ھەقتە ئەرزە يېزىپ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا سۇندى. ئەھلى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەق ئارزۇ تەلەپلىرى ئىناۋەتكە ئېلىنىپ، «كورنىي كىگانت» سوۋخوزىنىڭ موشۇ يۇرتتىكى بۇرۇنقى ئاشخانىسى مەسچىت ئۈچۈن جامائەتچىلىككە بېرىلدى. تاشلانغان بۇ ئاشخاننىنى جوندەپ ياساپ، مەسچىت قىلىش ئۈچۈن خېلىلا كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كېلەتتى. ئۇنىڭ ياغاشچىلىق ئىشلىرىنى قىلىشتا كوزگە كورۈنگەن ئۈستا تۇرسۇن باستوۋ ئوز ھۈنىرىنى كورسىتىپ جامائەتنىڭ دوئاسىنى ئالدى. ژۇقۇرىدا ئىسمى شەرىپلىرى زىكىر قىلىنغانلار ۋە جامائەتنىڭ مەسچىت ئۈچۈن قىلغان يارىدەم، قوشقان ھەسسىلىرى، سوۋاپلىق ئىشلىرى ھېچ قاچان ئۇنتۇلمايدۇ. مانا شۇنداق بىرلىك ـ ئىناقلىقنىڭ بولغانلىغىدىن ئۇنۇگۈنكى ئاشخانا بۇگۈن ئاللاغا ئىبادەت قىلىپ سېغىنىدىغان قۇتلۇق مەسچىت نامى بىلەن قەد كوتەردى. كوپچىلىك ئوزىنىڭ قەدىرلىك يورتدىشى، كەمتەرىن ئىنسان روزاخۇن ئاكىنى مەسچىتكە ئىمام قىلىپ بەلگۈلىدى.

ئۇ پەقەت دىنىي ئىشلار بىلەنلا شۇغۇللىنىپ قالماستىن، تىبابەتچىلىك ساھاسىدىكى تەجرىبىلىرىنى يەنىمۇ بېيىتىپ، بېمارلارنى داۋالاشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇ كىچىك چىغىدىلا زىرەك بولۇپ كوپ ئىشلارغا دىققەت نەزىرى بىلەن قاراپ ئوني بىلىشكە تىرىشاتتى. خەلق ئىچىدە تېۋىپ ئاتالغان چوڭ دادىسىنىڭ ئايالى سالىخاندىن تومۇر تۇتۇش، بۇ ئارقىلىق كېسەلنى ئېنىقلاپ داۋالاشنىڭ سىرلىرىنى بىلگەن. شۇنداقلا تىبابەت ئىلىمگە ئائىت كىتابلارنى ئوزلىگىدىن تىرىشىپ ئۇگىنىپ، ئەمەلىي تەجرىبە ئوتكۈزگەن. بولۇپمۇ، ئۇ يېقىنقى چاغلاردىن باشلاپ بۇ كەسىپ بىلەن كوپىرەك شۇغۇللانماقتا.

روزاخۇن ئىلاخۇن ئوغلى قوتۇر، تېرە قىچىتمىسى، بوغما (ئاستما)، پۇت ـ تىز، قۇلاق، ئاشقازان، كوك ـ يوتەل، باش ئاغرىغى، سۈيدۈك ماڭماسلىق كەبى كىسەللەرگە گىرىپتار بولغانلارنى داۋالاپ ساقايتىدۇ.

ئەگەر دەردىڭىزگە داۋا ئىزدىسىڭىز روزاخۇن ئاكىنى تېپىڭ!

ئابدۇرىشىت قاسىمى.

ئەسلىمە

ئەخمەتجان قاسىمىي شىخۇدا

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ ئاتاقلىق رەھبىرى مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمىي ئۇلۇغ كىدە 11 يىتىم تۇزۇلگەندىن كېيىنمۇ، خىزمىتىنىڭ ئالدىراشلىغىغا قارىماي، دائىم تۇرۇنگە چۈشۈپ، خىزمەتلەرنى تەكشۈرۈپ، يول - يورۇق بېرىپ تۇرغان ئېدى. ئۇ- نىڭ 1948 - ژىلى ئىككى قېتىم شىخۇغا كېلىپ، ھوكۇمەت خىزمىتىنى تەكشۈرگەن چاغدىكى تەسىرلىك سوز - ھەرىكەتلىرى- نى ھازىرغىچە خەلق ئەسلەپ كەلمەكتە.

* * *

7 - ئاي مەزگىلى ئېدى. ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ شىخۇ ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابىغا چۈشكەنلىكىدىن خەۋەر تاپقان شىخۇدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھا خەلق ئۇزلىرىنىڭ بۇھورمەتلىك رەھبىرىنى كۆتۈۋېلىش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق كورۇشكە باشلىدى. كۆتۈۋېلىش ئورنى قىلىپ بەلگۈلەنگەن جاي - ئەينى ۋىللاردا شىخۇنىڭ بىردىن - بىر سەيلىگاھى بولغان «ئەخمەتھاجىنىڭ تۇگمىسى» دېگەن مەنزىرىلىك جاي ئېدى.

بۇگۈنكى ھاۋا تولىمۇ ئوچۇق، ئۇزلىرىنىڭ سوبۇملۇك رەھبىرىنى كورۈش ئىستەگىدە بولۇۋاتقان كوپچىلىكنىڭ كوكىلى ھاۋادىنمۇ ئوچۇق ئېدى. كوپ-كۈك چىمەنلىك ئۈستىدە سورۇن تۈزۈشكەن سازھەۋەسكارلىرى چالغۇ ئەسۋابلىرىنى تەكشىمەكتە. ئاپپاق پەرتۇقلارنى تارتقان ئاشپەزلەر قازان بېشىدا پاي - پېتەك بولۇشۇپ، ئوزھۇنەرلىرىنى كورسەتمەكتە ئېدى. ساماۋارلار پورۇقلاپ قاينىتتى. كۆپلەردە لىپمۇلىپ تۇرغان قىمىزلار، كاۋاپدانلار داپىزىلداپ پىشۇاتقان كاۋاپلارنىڭ پۇرىغى كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى قوزغاتتى.

شەھەردىن ئۈچ كىلومېتر ئىراقلىقتىكى بۇسەيلىگاھقا ناھىيە باشلىقلىرى، ژۇقورى دەرىجىلىك كادىرلار، ئالدىنقى سەپ قوماندانلىق شتابىدىكى ئوفىتسېرلار، يۇرت موتىۋەرلىرى، دىنى زاتلار ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ توپلانماقتا ئېدى.

مېھمانلار جەم بولۇپ، يېرىم سائات، بىر سائات ئوتتى. بىراق ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قارىسى تېخىچە كورۈنمەتتى. يەنە بىر ھەر سائاتچە ئوتتى. كىشىلەر بىر - بىرىگە نېمىلەرنىدۇ پىچىرلىشىپ، تەقەززا بولۇپ تۇرغاندا، «كەلدى، كەلدى! ئەخمەتجان ئەپەندىم كېلىۋاتىدۇ!» - دېگەن خۇش خەۋەر تارقالدى. كىشىلەر مەسلىھەت سېلىۋالغاندەك، ئورىكەشلەپ سۇ ئېقىۋاتقان ئوستەتكە سېلىنغان كورۈك تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى. قۇلاقلار قوشۇلغان ئاددىي خادۇك ھارۋۇدۇكىدىن ھالقىپ چۈشۈپ، يېقىنلاشماقتا ئېدى. ھارۋۇ ئوستەك بويىغا يېتىپ كەلمەي تۇرۇپلا، ئەخمەتجان ئەپەندىم ھارۋۇدىن سەكرەپ چۈشتىدە، كوپچىلىككە قاراپ مېڭىپ كەلدى.

- جامائەتنى ساقلىتىپ قويغان ئوخشايسەن، ئەپۇ قىلىسلا!

- يوقسۇ، بىر ئاز ئەسىرىدۇق، - دېدى ناھىيە ھاكىمى نىزامدىن.

- ئەسىرەيدىغان نېمە گەپ بار، بۇيەر شىخۇ - ئوزىمىزنىڭ قەھرىمان شەھىرى ئەمەسمۇ! - دېدى ئەپەندىم.

بېشىغا قىزىل مەنچىستر دوپا، ئوستىگە سېرىق گابارديىندىن ھەربىچە گېتىل كىيىپ، كوكرىكىگە ئالتۇن ئوردېن ئاسقان ئەخمەتجان قاسىمىي قارشى ئالغۇچىلار بىلەن بىرمۇ - بىر قول ئېلىشىپ كورۈشتى. ئەخمەتئەپەندىم دەستخان ئۈستىدىكى نازۇ - نېمەتلەرنى كورۈپ:

- بەك ئارتۇقچە ئىش بولۇپتۇ، بۇ قەدەر ھەشەم - دەرەم قىلغۇلۇق ئەمەستى، خەيىر، بوپتۇ. قېنى، دەستخانغا كېلەيلى، - دېدى.

زىيارەت ئەھلى ياش قۇرامى، دەرىجىلىك كېلىپ توپلانماقتا ئېدى.

مېھمانلار جەم بولۇپ، يېرىم سائات، بىر سائات ئوتتى. بىراق ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ قارىسى تېخىچە كورۈنمەتتى. يەنە بىر ھەر سائاتچە ئوتتى. كىشىلەر بىر - بىرىگە نېمىلەرنىدۇ پىچىرلىشىپ، تەقەززا بولۇپ تۇرغاندا، «كەلدى، كەلدى! ئەخمەتجان ئەپەندىم كېلىۋاتىدۇ!» - دېگەن خۇش خەۋەر تارقالدى. كىشىلەر مەسلىھەت سېلىۋالغاندەك، ئورىكەشلەپ سۇ ئېقىۋاتقان ئوستەتكە سېلىنغان كورۈك تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى. قۇلاقلار قوشۇلغان ئاددىي خادۇك ھارۋۇدۇكىدىن ھالقىپ چۈشۈپ، يېقىنلاشماقتا ئېدى. ھارۋۇ ئوستەك بويىغا يېتىپ كەلمەي تۇرۇپلا، ئەخمەتجان ئەپەندىم ھارۋۇدىن سەكرەپ چۈشتىدە، كوپچىلىككە قاراپ مېڭىپ كەلدى.

- جامائەتنى ساقلىتىپ قويغان ئوخشايسەن، ئەپۇ قىلىسلا!

- يوقسۇ، بىر ئاز ئەسىرىدۇق، - دېدى ناھىيە ھاكىمى نىزامدىن.

- ئەسىرەيدىغان نېمە گەپ بار، بۇيەر شىخۇ - ئوزىمىزنىڭ قەھرىمان شەھىرى ئەمەسمۇ! - دېدى ئەپەندىم.

بېشىغا قىزىل مەنچىستر دوپا، ئوستىگە سېرىق گابارديىندىن ھەربىچە گېتىل كىيىپ، كوكرىكىگە ئالتۇن ئوردېن ئاسقان ئەخمەتجان قاسىمىي قارشى ئالغۇچىلار بىلەن بىرمۇ - بىر قول ئېلىشىپ كورۈشتى. ئەخمەتئەپەندىم دەستخان ئۈستىدىكى نازۇ - نېمەتلەرنى كورۈپ:

- بەك ئارتۇقچە ئىش بولۇپتۇ، بۇ قەدەر ھەشەم - دەرەم قىلغۇلۇق ئەمەستى، خەيىر، بوپتۇ. قېنى، دەستخانغا كېلەيلى، - دېدى.

زىيارەت ئەھلى ياش قۇرامى، دەرىجىلىك قىلىپ يەنە قەبرىستانلىققا قارايدىغان گورىكارشاھ مەھەممەتنىڭ كەپسىگە كىرىپ، ئۇنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ، بىر نەچچە پىيالە چېينى ئىچىپ قايتقان ئىكەن...

* * *

شۇ ئەلى كەچكۈزدە ئەخمەتجان قاسىمىي خىزمەت تەكشۈرۈش ئۈچۈن شىخۇغا يەنە بىر قېتىم كەلدى. بۇ چاغدا يامغۇر ئارىلاش قارىيغىپ، شىخۇنىڭ ھاۋاسى ئۈيدىلا سوغ بولۇپ قالغان ئېدى. ئەخمەت ئەپەندىم ناھىيە ھاكىمى، مائارىپ باشلىغى ۋەباشقا مۇناسىۋەتلىك كادىرلارنى باشلاپ، ئالدى بىلەن مەكتەپلەرنى كوزدىن كەچۈرگەنلىك جەريانىنى تەپسىلى تونۇشتۇردى. ئۇ سوزىنىڭ ئاخىرىدا: «ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ماڭا بەرگەن تەنقىدى ئوۋنلۇق بولدى. بىز دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش - ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلىشىمىز لازىم. ئامما، ھازىر ھوكۇمەت مالىيەسىدە قىينچىلىق كوپ. شۇڭا ھوكۇمەتكىلا يولىنىۋالماي، ئوزىمىزنىڭ تەپلاپ بىر ئىش قىلىشىغا، ئەخمەت ئەپەندىم بىر نەچچە كۈندىن كېيىن يەنە كېلىپ خىزمەت تەكشۈرمەكچى. ئەپەندىم كېلىمەن دېدىمۇ، چوقۇم كېلىدۇ، مانامەن يۈز توقلا يارىدىم قىلىمەن» - دېدى.

ئۇنىڭ ئەھلى كەينى - كەينىدىن ئەق پۇل، ياغاچ - تاش، ئەينەك، سىر قاتارلىقلارنى يارىدىم قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ئۇنىڭدا «مەكتەپلەرنى ريمونت قىلىش ھەيئىتى» قۇرۇلدى. ئىككىنچى كۈندىن باشلاپ، ريمونت ئىشى باشلىنىپ كەتتى. ئىنانە توپلاش ئۈسۈلى بىلەن شۇ قېتىمدا يالغۇز شەھەر مەكتەپلىرىلا ئەمەس، يېزا مەكتەپلىرىمۇ بىر نۇۋەت چوڭ ريمونت قىلىنىپ، يېپ - يېڭى تۈسكە كىرگۈزۈلگەن ئېدى.

ئابدۇراخمان غوجامانوۋ.
«ئىلى دەرياسى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

يېقىنقى ئوتتۇرا تارىخىمىزدىن

ھوقۇق قوغداش تۈزۈمىمىز ئەينە شۇنداق ئېدى

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى دۇنياغا كەلگەندە سىياسىي قانۇن خىزمەت ساھاسى بىرپارچە ئاق قەغەزدىن ئىبارەت ئېدى. خەلقىمىزنى ئاسارەتتە تۇتۇۋېتىۋېرىپ كەلگەن مۇستەملىكىچى خىتاي ھوكۇمرانلىغى دىكتاتۇرا قۇراللىرىنى پەقەت خەن مىللەت ئەمەلدارلىرى ئارقىلىق باشقۇرۇپ كەلگەنلىكتىن مەزلۇم ئۇيغۇر خەلقى مەھكۇملۇق ئېزىلىش ئاستىدا ياشىغان ئېدى.

شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىدا غەلىبە قىلغان دەسلەپكى كۈنلەردىلا ئىچكى ئىشلار نازارىتى قۇرۇلۇپ، نازىرلىغىغا رەھىمجان سابىرھاجىيېۋ تايىنلاندى. غۇلجاشەھىرى بويىچە تورت ناھىيەلىك تېچلىقنى ساقلاش ئىدارىسى تەشكىل قىلىندى. 1945 - ژىلنىڭ بېشىدا مەركىزىي ھوكۇمەت قارارىغا بىنائەن ئالىي سوت مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ، مەھەممەتجان مەخسۇم ئاسسىمىي رەئىسلىككە تايىنلاندى. پروكۇراتورلۇققا سالجانباي باباجانوۋ، تەپتىش نازارىتىگە جانى يولداشۇۋ بەلگۈلەندى. بۇ تورت سىياسىي قانۇن ئورۇنلىرىنىڭ باشلىقلىرى «ئازاتلىق تەشكىلاتى»نىڭ ئەزالىرى ئېدى. شۇ تەرىقە ئازات قىلىنغان ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ھەممە جايلىرىدا ئەيدىن - پەي ۋىلايەتلىك، ناھىيەلىك (شەھەرلىك) تېچلىقنى ساقلاش ئورگانلىرى بىلەن بىر قاتاردا ۋىلايەت، ناھىيە (شەھەرلىك) سوت مەھكىمىلىرى قۇرۇلۇپ چىقىلدى. دەسلەپكى ۋاقىتلاردا ھوكۇمەتنىڭ ئالدىغا قويغان ۋەزىپە سىياسىي پروگراممىلار ئەمەس - پەرمانلىرىنى، قارار - يول يورۇقلىرىنى تۈزۈپ قىلىغان ھالدا ئەمەلىي خىزمەتلەردىن تەجىربە ھاسىل قىلىش ئارقىلىق ئىش ئېلىپ بېرىلدى.

ھەربىي قىسىملار، تېچلىقنى ساقلاش، مالىيە، مائارىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھالىرى بويىچە كېڭەش مەسلىھەتچى خادىملىرى بولغان بولسىمۇ، ھوقۇقشۇناسلىق ساھاسىدە بىرمۇ مۇتەخەسىس مەسلىھەتچىنىڭ بولمىغانلىغى ئەجەپلىنەرلىك ئېدى. كېيىن سۈرۈشتە قىلىنىپ، كېڭەشتە سوت ئورۇنلىرىدا ئىشلىگەن رۇسچە مەلۇماتلىق بۇ كەسىپنىڭ ئەھلى بولغان فايزىراخمان سالىخوۋ دېگەن كىشى تېپىلىپ، شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەدلىيە قانۇنى ۋە ھوقۇق سىستېمىسىنىڭ قۇرۇلۇش خىزمىتىگە يارىدەم بېرىشكە يېتەكچى قىلىندى. سوت رەئىسىنىڭ باشچىلىغىدا مەسئۇل كاتىپ سەئىد ئوسمان يۇنۇس، پۇخرالىق ئىشلار كوللېگىيە باشلىغى ئىدرىس ۋە مەن (مەزكۇر كوللېگىيە كاتىۋى ئېدىم) دىن ئىبارەت ئىش گرۇپىسى ئۈيۈشتۈرۈلۈپ، ئالدى بىلەن كېڭەش قانۇن كودېكسىيەسىنىڭ مۇھىم باپلىرى بويىچە مادىلار رۇسچىدىن تەرجىمە قىلىندى. يېڭى قانۇننى تۈزۈپ چىقىشتا چەت ئەل قانۇنلىرىنى ئوز ئەينى بويىچە كوچۈرۈپ ئالماستىن ئىنقىلاب دەۋرىدىكى سىياسىي، ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋىي ھاياتىمىزنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى ھېسابقا ئېلىش پرىنسىپى بويىچە جىنايەت خاراكتېرى، جىنايەت تۈرى، جازا مولچېرى قاتارلىق نۇختىلارىيەكىدىن ئىشلەپ چىقىلدى. شۇنىڭ بىلەن جىنائىي ئىشلار قانۇنى، جىنائىي ئىشلارنى ئۈركۈزۈش قانۇنى، پۇخرالىق ئىشلار بويىچە قانۇن، سوت ئىجرا قانۇنى، سوت، پروكۇراتۇرا، ئامانلىقنى ساقلاش ئورگانلىرىنىڭ ۋەزىپە، ھوقۇق، ئىش - رەسمىيەت چېگارىلىرى، جىنائىي ئىش قوزغاش، قولغا ئېلىش، سوراق قىلىش، ئەيىپ قويۇش، سوت قىلىش، ھوكۇم چىقىرىش قائىدە - تەرتىپلەرنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ئىش نۇسخىلىرىغىچە ئىشلەپ چىقىلدى. شۇنىڭدەك دەلىل ھوججەت، ماددىي ئىسپات، گۇۋالىق ئاساسلىرى، ۋاقىتلىق قاماق خانا، تۈرمە، مەجبۇرى ئەمگەك مەيدانلىرىنىڭ ئايرىمچىلىقلىرى ۋە باشقۇرۇش قائىدە تەرتىپلىرى تۈزۈپ چىقىلدى. قانۇننامە سوت ھەيئەتلەرگە ئىغىنىدا ئۇزاكىرە قىلىنىپ، مەركىزىي ھوكۇمەت ھەيئەتلەر ئىغىنىنىڭ ماقۇللىشىدىن ئوتكەندىن كېيىن كوچىكە كىرگۈزۈلدى.

ئوز قانۇنىمىزغا ئىگە بولۇش، - ئىنقىلاب قىلىش ئارقىلىق ھاكىمىيەتكە ئىگە بولغاندىن كېيىنكى سىياسىي ھاياتىمىزدا قولغا كەلتۈرگەن زور مۇۋاپىقىيەتتىمىز ئىدى.

جۇمھۇرىيەت قانۇندا ئالىي جازا (ئولۇم) ھوكۇمىنى قوللىنىش قوبۇل قىلىنغان ئېدى. ئىنقىلابقا قارشى ئىش ھەرىكەت ئېلىپ بارغان گومىنداڭ ۋە چەت ئەل جاسۇسلىرى، شۇنىڭدەك ئېغىر ھالدا جىنايەت ئوتكۈزگەنلەر، ۋەتەنگە خائىنلىق قىلغۇچىلارغا ئېغىر ھالدىكى تەشكىللەشكەن ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، باسقۇنچىلىق، قاتىللىق جىنايەتلىرىنى سادىر قىلغۇچىلارغا ئالىي جازا بەلگۈلەنگەن ئېدى. ھوكۇمەت رەئىسىنىڭ تەستىقىدىن كېيىن ئىجرا قىلىناتتى.

شۇ چاغدىكى ۋەزىيەت تەلەپ قىلىشىچە كورە بېكىتىلگەن تۈزۈملەر بويىچە سوت، پروكۇراتۇرا، ئامانلىق ساقلاش ئورگانلىرىنىڭ خىزمەتلىرى بىر قانچە ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ئېدى.

1. سوت جىنائىي ئىشلارنى قايتا تەكشۈرۈپ، ھوكۇم ئېلان قىلىشنى يېپىق ئۈركۈزەتتى. خەلق ئاممىسى قاتناشتۇرۇلغان سوت ئېغىنلىرىمۇ ھەقىقىي شەكىلدىكى ئوچۇق سوت خاراكتېرىدە بولماستىن، ئىچكى جەھەتتىن سوت قىلىش ئارقىلىق چىقىرىلغان ھوكۇمنى ئېلان قىلىشتىن ئىبارەت ئېدى.

2. سىياسىي خاراكتېرلىق جىنايەت (شپىيون - جاسۇس، ۋەتەن خائىنلىرى) ئىشلىرى سوتتا قارالماستىن، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ژۇقورى دەرىجىلىك رەھبەرلەردىن تەركىپ تاپقان ئوچلىك پەۋقۇلاددە سوت كوللېگىيەسى تەرىپىدىن يېپىق سوت قىلىنىپ، پروكۇراتۇرا ئامانلىقنى ساقلاش ئورۇنلىرىدىن تاپشۇرۇپ ئالغان جىنائىي ئىشلارنى تەكرار تاپشۇرۇپ ئاندىن سوتقا سۇناتتى.

شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ئوزىنىڭ قانۇن نامىسىغا ئىگە بولغاندىن كېيىن 1946 - ژىلى ئالىي سوت تەرىپىدىن بىر ئايلىق قانۇن كۇرسى ئېچىلدى. بۇنىڭغا ناھىيەلىك (شەھەرلىك) سوت باشلىقلىرى، ھاكىم ئىدارە مەسئۇل كاتىپلىرى، تېچلىقنى ساقلاش پروكۇراتۇرا مەسئۇل خادىملىرى قاتناشتۇرۇلدى. ئالىي سوت رەئىسى ۋە باشقا مەسئۇل كادىرلار تەرىپىدىن جىنائىي ئىشلار ۋە پۇخرالىق ئىشلار قانۇنى ئۈستىدىن دەرىس ئوتۇلدى. بۇ كۇرسنىڭ مۇھىم تارىخىي ئەھمىيىتى رەھبىرىمىز ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ يۇقۇرى دەرىجىدە ئېتىبار بەرگەنلىگىدە ئېدى. كۇرس داۋامىدا ئۇ ئىككى قېتىم كېلىپ لېكسىيە ئوقىدى. كۇرسانتلار ئۈنۈملۈك ئىخلاس بىلەن تىڭشاتتى. ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئەجايىپ تالانت ئېگىسى ئېكەنلىگى ئۇلارنى قايىل قىلاتتى. سوئاللار غايىنىق، مەزمۇنلۇق جاۋاب بېرىپ ھەممىنى قانائەتلەندۈرەتتى.

تەشكىل قىلىنغان دىنىي نازارەت توغرىسىدىن - توغرا ھوكۇمەت رەئىسى ئىلىخان تورە رەھبەرلىگىگە بوي سۇناتتى. دىنىي نازارەت قۇرۇلشى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە مەھكىمە شەرئىي قازىخانىسى (شەرىئەت سوتى) تەشكىل قىلىندى. ئىسلام ئولىمالىرىدىن تەركىپ تاپقان بىر توپ قازىلار شەرىئەت قانۇنلىرى بويىچە مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھ، مىراس، ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى سوراپ، دىنىي قانۇن - قائىدىلەرگە ئاساسەن ئوز ئالدىغا ھوكۇم چىقىراتتى.

ئىسلام دىنىنى بۇزغۇچى بەزى مولالار، قازىلارغا ھوكۇمەت تەرىپىدىن خاتىمە بېرىلىپ تۇراتتى.

ئۇمۇمەن ئېيتقاندا ھوقۇق تۈزۈمىمىز تەرەققىي ئەتكەن ئەللەرنىڭ سەۋىيەسىگە يېتەلمىسىمۇ، قەتئىي ھالدا ئېيتالايمىزكى، ئىنقىلاب دەۋرىدىكى ئوبيېكتىۋ ئەھۋال مۇۋاپىق ئازات رايونلارنىڭ جەمىيەت خاتىرجەملىگىنى تۇراقلاشتۇرۇش، ئىشلەپ چىقىرىش، خۇسۇسىي ۋە ھوكۇمەت مال - مۇلكىنى قوغداشتا ئارمىيەمىز خۇددى ئالدىنقى سەپتە دۈشمەنلەر بىلەن جەڭ قىلغاندەك، ئارقا سەپتىمۇ يوشۇرۇن دۈشمەنلەر كەزەربە بەرگەن ئېدى. مەسىلەن، غۇلجا ۋەباشقا ئايرىم جايلاردا بىر مەزگىل ئۈيۈشقان باندىتلارنىڭ خەلقنىڭ مال - مۇلكىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ، قاتىللىق قىلىشى ئاممانى ئىچىدە تەشۋىش تۇغدۇرغان ئېدى. ئابباس، ھاسان ۋە ئابدۇشۇكۇرلەرنىڭ بىرلىشىپ ئالتايدىن كەلگەن بىر سودىگەرنىڭ ئوتتۇز سەر (بىر سەر 40 گرام) ئالتۇننى سېتىۋېلىش باھاسى بىلەن تارتىۋېلىپ، ئوزىنى ئولتۇرگەن پاچىلىك ئىشى ئالىي سوت تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈپ ئېنىقلىنىپ، باش جىنايەتچىگە ئولۇم جازاسى ھوكۇم قىلىنىپ ئىجرا قىلىنغان ئېدى. بۇنداق ئەمەلىي مىساللار كوپتۇر.

سىياسىي قانۇن ساھاسىدا ئىش ئېلىپ بارغان كادىرلار ھەر قانداق شەخسىي ھەۋەس، ماددىي مەنپەئەتنى ئىنقىلابىي مەنپەئەتكە بوي سۇندۇراتتى. پاكلىق، سادىلىقەتلىك بىلەن ئىشلەتتى. مۇستەملىكچىلەرنىڭ ۋەتەن ئېگىلىرىنى - ئوزلىرىنى باشقۇرۇش تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىقتىدارىغا ئېگە ئەمەس دەپ ئەيدىغان سەپسەتالىرى ھېچ قانداق ئاساسقا ئېگە ئەمەستۇر.

ھەببىبۇللا مۇتەللىپ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سىدە جۇگا تىكىپ كىيىدۇ؟

- ئىسىق بولسۇن دەپ.

ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سوزىدىكى «ئوزدەك قاشقىر جۇگىغا يوگىنىۋالسىمۇ، نېمە ئۈچۈن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمايسەن!» دېگەن كىنايىنى چۈشەنگەن نىزامدىن ھاكىم قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كېتىپتۇ.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن يۈرت موتەۋەرلىرى، ھال - ئوقىتى ياخشى كىشىلەردىن بولۇپ 40 - 50 كىشى چاقىرتىلىپ ئۈنغىن ئېچىلىپ، نىزامدىن ھاكىم ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ مەكتەپلەرنى كوزدىن كەچۈرگەنلىك جەريانىنى تەپسىلى تونۇشتۇردى. ئۇ سوزىنىڭ ئاخىرىدا: «ئەخمەت ئەپەندىمنىڭ ماڭا بەرگەن تەنقىدى ئوۋنلۇق بولدى. بىز دەرھال ھەرىكەتكە كېلىپ، مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش - ئوقۇتۇش شارائىتىنى ياخشىلىشىمىز لازىم. ئامما، ھازىر ھوكۇمەت مالىيەسىدە قىينچىلىق كوپ. شۇڭا ھوكۇمەتكىلا يولىنىۋالماي، ئوزىمىزنىڭ تەپلاپ بىر ئىش قىلىشىغا، ئەخمەت ئەپەندىم بىر نەچچە كۈندىن كېيىن يەنە كېلىپ خىزمەت تەكشۈرمەكچى. ئەپەندىم كېلىمەن دېدىمۇ، چوقۇم كېلىدۇ، مانامەن يۈز توقلا يارىدىم قىلىمەن» - دېدى.

ئۇنىڭ ئەھلى كەينى - كەينىدىن ئەق پۇل، ياغاچ - تاش، ئەينەك، سىر قاتارلىقلارنى يارىدىم قىلىدىغانلىقلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ئۇنىڭدا «مەكتەپلەرنى ريمونت قىلىش ھەيئىتى» قۇرۇلدى. ئىككىنچى كۈندىن باشلاپ، ريمونت ئىشى باشلىنىپ كەتتى. ئىنانە توپلاش ئۈسۈلى بىلەن شۇ قېتىمدا يالغۇز شەھەر مەكتەپلىرىلا ئەمەس، يېزا مەكتەپلىرىمۇ بىر نۇۋەت چوڭ ريمونت قىلىنىپ، يېپ - يېڭى تۈسكە كىرگۈزۈلگەن ئېدى.

ئابدۇراخمان غوجامانوۋ.
«ئىلى دەرياسى» ژۇرنالىدىن ئېلىندى.

ئەسلىمە

ئەستىن كەتمەس غېنىمەت دەملەر

1940 ـ ژىللىرى غۇلجا گىمنازىيەسىدە ئوقۇپ ژۇرگەن چاغلىرىمدا ماڭا كېڭەش ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ شېھىر ـ ھېكايىلىرى، م. گوركىي، ژ. ماياكوۋسكىلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن توئۇشۇش نەسىپ بولدى. ئۇزەم ئەدەبىياتقا قىزىقىپ، ئازتولا بىر نەرسىلەرنى يېزىپ ژۇرگىنىم ئۈچۈنمۇ مەنئىۋى ھاياتىم ئۈچۈن ئۇلار ئەڭ قىممەتلىك مۇئۆكلىرىم سانىلاتتى. ئومەر مۇھەممەدىنىڭ «تاڭ نۇرلىرى»، «باتۇر ژىللار» شېھىر ـ ھېكايىلىرى توپلىمى، ھېزىم ئىسكەندەروۋنىڭ «باھار»، «سازىم» توپلىمى، نۇر ئىسرايىلوۋنىڭ «كاڭ ناخشىلىرى»، «كۈندىخانىدىن» پوۋېستى، تۇردى ھەسەننىڭ «ئىنقىلاپ سۈرى» پوۋېستىمىسى بىلەن «ژۇلۇم ئوچىغى» پوۋېست توپلاملىرى ۋەباشقىلار ژۇرسەم قولۇمدىن، ياتسام ياستۇغۇم ئاستىدىن نېرى بولماتتى. ئاتالمىش ئەدەبىلەرنىڭ ئايرىم ئەسەرلىرىنى يادقا ئېلىپمۇ ئۇلگەرگەن ئېدىم.

خوش ساپان، خوش
سېنىڭ قەلەي چىشلىرىڭ بىلەن
ئەندى
بوز ئىدىرلارنى قىينىماسەن.
چۇ...، چۇ... چۇ... دەپ
بوز چولاق ئېتىمنى يولەشتۇرۇپ،
ئالتۇن توپراق يەرلىرىمنى تىلغىماسەن.

شائىر ھېزىم ئىسكەندەروۋنىڭ «خوش ساپان» ناملىق شېھىرىدىكى بۇ مىسرالارنى بەزى دېخانلارغا زوقەنلىك بىلەن ئوقۇپ بېرەتتىم.

دەر ۋەقە بىر ياخشى ئەسەر سېنىڭ زەۋق ـ شەۋقىڭنى قوزغاپ، قەلبىڭنى جاقلىدىكەن. ئۇ ئەسەرنىڭ مۇئەللىپىنى كورۇش خاتىشى ئوزلۇگىدىن تۇغۇلىدىغانلىغى تەبىئى. خەيىر، تەغدىرنىڭ تەقەزاسى بىلەن 1955 ـ ژىلى ماڭا ئائىلەم بىلەن قازاقستانغا كوچۇپ چىقىشقا توغرا كەلدى. ئارىدىن ئىككى ـ ئۈچ ئاي ئوتمەي بىر مۇنچە شېھىرلىرىمنى «يېڭى ھايات» ژۇرنالى رىداكسىيەسىگە ئېلىپ باردىم. ئۇنداق بولغىنى 1943 ـ 44 ـ ژىللىرى تاشكەنت، ئالمۇتىلاردا چىقىپ تۇرىدىغان «شەرق ھەقىقىتى»، «يېڭى ھايات» ژۇرنالىرى بىز تەرەپكە ئاستىرتىن يوللار بىلەن كېلىپ تۇراتتى. بىز ئۈچۈن ئىسمى تونۇش قادىر ھاسانوۋ ئىجادىي ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش تۈپەيلى «يېڭى ھايات» ژۇرنالىنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ مەشۇر روزىيېۋ ئىشلەۋاتقان ئېكەن. ژۇرنالنىڭ ئەدەبىيات بولۇمىدە ھېزىمەت ئابدۇللىن، ھېزىز ھېزىموۋلار خىزمەت قىلىدىكەن. ئۇلار بىلەن سالام ئىلىك ئېلىشىپ تونۇشتۇم. خوش مۇئامىلە بۇ قۇرىلار بىلەن ئاز كۈندىلا ئىچەكىشىپ كەتتۇق. لېكىن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا بىر كۈرۈشنى ئارزۇ قىلىپ ژۇرگەن ھېزىم ئاكائىسكەندەروۋ بىلەن دىدارلىشىش پەيتى بولمىدى. ئىلگىرى ئەسەرلىرىنى سويۇپ ئوقۇيدىغان ئۇستاز ئاكىلارنىڭ بوران چاپقۇنلۇق 1937 ـ ژىللىرىنىڭ تۇتقۇنى بولۇپ كەتكىنىدىن خەۋىرىمىز بار ئېدى. ھېزىم ئىسكەندەروۋ ئاكىمىزنىڭ ئارىدىن ژىگىرمە ژىلدەك ۋاقىت ئوتكەندە ئامان ـ ئېسەن يۇرتىغا قايتقىنىنى ئاڭلاپ خوشال بولدۇم.

قەلەمداش ئاغىنىمىز ھېزمەت ئابدۇللىنىڭ ئالمۇتا شەھىرىنىڭ «جېتىسۇ» مەھەللىسىدە پەتىرگە ئېلىپ ئولتارغان بىر ئېغىز ھوجىرىسى ئەدەبىلەرنىڭ پات ـ پات باش قوشۇپ، ئەدەبىياتىمىزدىكى بارلىققا كېلىۋاتقان ئەسەرلەرنى مۇنازىرە قىلىپ، مۇشائىرە ئوتكۈزىدىغان ئورۇنغا ئايلىنىپ قالغان ئېدى. ئەشۇ ژىلى كەچ كۈز مەھەللىناسىر ھەسەن ئىككىمىز ئۇ ئويگە كېلىپ تۇرۇشىمىزغا تونۇلغان پېشقەدەم سازەندە بوكجان ئاكا يولداشىۋ بىلەن قامىتى تىك كىنە، چېھرىدە ئېغىر ژىللارنىڭ ئىز تامغىسى بار بىر كىشى كىرىپ كەلدى. بۇ كىشى مەن كورۇشنى ئارزۇلاپ ژۇرگەن ھېزىم ئاكائىسكەندەروۋ ئېكەن. تەۋەزو ـ ئىكرام بىلەن سەممىي كورۇشتۇق. ئۇ كۈنكى ئولتىرىشىمىز ئوزگىچە تۇس ئالدى. ئاقساقال شائىرىمىز كەچكەن ـ كەچۈرگەن سەرگۈزەشتىلىرى ھەققىدە تەۋرىنىش بىلەن ھېكايە قىلىپ بەردى. «توۋۋا، كۈتۈلمىگەن بىر پەيتتە يۈز بەرگەن بۇ تەسادىپىي ئۇچرىشىشنى، ھە» دەيمەن ئىچىمدە. ئاڭغىچە ھېزىم ئاكام ناسىر ھەسەن ئىككىمىزگە بىر كوز ژۇگەرتكەندىن كېيىن:

ـ ئارىدا ئوتكەن ئېغىر ژىللار ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋەتەن ئورۇشى كېڭەش ئىنتىپاقى خەلقى قاتارىدا ئۇيغۇرلار غىمۇ ئاز دەرت ـ ئەلەم يەتكۈزمىدى. ئۇيغۇر كېڭەش ئەدەبىياتىمىزنىڭ ھارۋۇسى سازلىققا بېتىپ قېلىۋېدى، سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلار خوپ بوپتۇ. مانا ئەندى ھەممىمىز قۇۋالىشىپ، ئەشۇ بېتىپ قالغان ھارۋۇنى داغدام يولغا سېلىپ تاراقلىتىپ ئېلىپ بارايلى». ئاقساقال شائىرىمىزنىڭ بۇ ئېيتقانلىرى مىللىي ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىغا بولغان كوپۈنۈشنى ئىپادىلەپ، ۋەتەن جۇدالىغى بىلەن مۇساپىرلىق دەقىقىلەرنى باشتىن كەچۈرۈشكە ئوتكەن بىز ـ ياش ئەدىبلەرگە روھى مەددەت بېغىشلىغاندەك تۇيۇلدى. دېمەك، گەپ شۇ بولدىدە، ئەندى پېشقەدەم شائىرىمىزنى ئالدىمىزغا سېلىپ دادىل ماڭىدىكەنمىز. ئۇ ئەدەبىياتىمىز پېشۋاسى بىلەن ئارىدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەيلا ھەمىراھلىشىپ، بېنەم ئۇنىدەك ئوزلىشىپ كەتتۇق. بۇ كۈنلەردە پېشقەدەم شائىرنىڭ 20 ژىل ئۇزۇلۇشتىن كېيىن يازغان شېھىرلىرى يېڭى كۈچ، يېڭى ئىلھام بىلەن چاقناشقا باشلىغان ئېدى.

يوللىرىمدا قاتار تۇرغان ئاق قېيىن،
كىمنى كۈتتۈڭ ئۇزۇن ژىللار سېغىنىپ.
كىملەر ئېدى ئۇ كۈتكىنىڭ ئۇزاقتىن،
قانچە تۇردىڭ قار ـ بوراندا ئېگىلىپ.
بەلكى مېنى كۈتكەنسەندۇ ياد ئېتىپ،
«تالاي قېتىم بۇ يوللاردىن ئوتكەن دەپ.
مويلاۋلىرىڭ قىرۇ باغلاپ، مۇز قېتىپ،
ئويلىغانسەن شائىر قايان كەتكەن» دەپ.

دەپ باشلىنىدىغان ئاق قېيىن شېھىرى كىتابخانلاردا ئوزگىچە زوق قوزغاپ، ئۇلارنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالغان.

1957 ـ ژىلى ھېزىم ئاكام باشلىغان بىر توپ ئەدىبلەر بىلەن ئۇيغۇر ناھىيەسىدە بولۇپ، ئىككىنچى قېتىم 1968 ـ ژىلى دېكابىر ئېيىدا يەنە ھېزىم ئاكام يېتەكچىلىگىدە ھېزىز ھېزىموۋ، ھېزىم بەخنىياز ۋە تورتىيلەن چېلەك ۋە ئۇيغۇر ناھىيەلىرىگە ئەدەبىي ئۇچرىشىش سەپىرىگە ئاتلاندۇق. بىزنى ئېلىپ ماڭغان «گاز ـ 69» ئالمۇتىدىن ژىراقلاپ غۇلجا يولىغا چۈشتىدە، بىر خىل سۈرئەتتە ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. ئەتراپىغا ئاق چاششاپ ياپقان قار تىنىق ئاسماندا بالقىپ تۇرغان قۇياش نۇرىدا كوزلەرنى قامىشتۇراتتى. ئالدىنقى ئورۇندا ئولتارغان ئاقساقال شائىر بىر دىن سادىر پالۋان بوۋىمىزنىڭ ناخشىنى باشلاۋەتتى.

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى
ئېگىز قارىغاي چەكۈزە.
يامۇلنى تېشىپ چىققان
سادىر ئوزى خوخەكۈزە.

ناخشا ئاياقلىشىشى بىلەن ھەممىمىز سۈكۈناتقاپاتتۇق. شائىرنىڭ ئاۋازىدىكى بوم، لېكىن بىر تۇرلۇك مۇڭلۇق دىلرابالىق خەلقىمىزنىڭ مۇدىھىش قىسمىتىدىكى ئەرىكسىزلىگىنى سادىر پالۋان ناخشىسى ئارقىلىق قەلبىمىزدە يەنە بىر قېتىم ئەكس ئەتتۈردى. يول ئۈستى شائىر لېنىتىدەك تارىلغان تەكشى يولدىن كوز ئالمىغان ھالدا: «ئېيتىڭلار، ئۇكىلار! قەھرىمان ئەجدادلىرىمىز ناخشىلىرىنى ژۇرەك قانغىچە ۋاقىراپ، پۇخانىمىزنى تارقىتايلى» دېدى. مەرھۇم ھېزىز ھېزىموۋ، ھېزىم بەخنىيازوۋلار مۇ بىر سېرىم ناخشىلارنى ئورۇن ئورنىغا كەلتۈرۈپ ئېيتىدىغان شائىرلار ئېدى. شۇنداق ھېزىز خەلقىمىزنىڭ ئېغىر دەرت ـ مۇڭىنى ئىپادە قىلىدىغان ئوستەڭ ناخشىسىنى باشلىۋېدى، بەخنىيازوۋ ئىككىمىز ئىختىيارسىز ئۇنىڭغا جور بولدۇق. ئېيتۋاتقان ناخشىمىز ئاھاڭ ئىزچىللىغىنى بويىچە ئوز ئوزىدىن «كوچ ـ كوچ» ناخشىسىغا ئوتۈپ ئايالاشتى. شۇنغىچە غەمكىن باش سېلىپ، مۇڭغا چومۇپ ئولتارغان ھېزىم ئاكام شوفيورغا: «ماشىناڭنى توختاتقىنا! ـ دېدىدە، يەرگە چۈشۈپ ئۇيان ـ بۇيان ماڭدى. بىزمۇ تاشقىرىغا چىقتۇق. ھېزىم ئاكام تاماكىسىنى تۇتاشتۇرۇپ، قېنىپقىنا شورىۋېدى، چىقىۋاتقان تاماكا ئىسى ئۇنىڭ ئىچكى پۇغانى بىلەن بىللە چىقىپ كېتىپ بارغاندەك بىلىندى.

بىز دەسلەپ قورامدا ئاندىن بايىسىيت يېزىسىدا جامائەتچىلىك ۋەكىلىپ ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش ئوتكۈزدۇق. شۇ قېتىم چېلەكتە، يەنى مەن تۇغۇلغان ئوينىڭ دېرىزە قاپقىسى يېنىدا تورتىمىزنىڭ سۈرەتكە چۈشۈۋالغىنىمىز مۇ غېنىمەت بولغان ئېكەن. ئۇ ماڭا قىممەتلىك يالدامابولۇپ قالدى. نوۋەتتە چوڭ ئاقسۇ، ئاۋات يېزىلىرىدا بولدۇق. قەيەردىكى ئۇچرىشىشتا بولمىسۇن ناخشىنى ۋايىغا يەتكۈزۈپ ئېيتىدىغان شائىرنىڭ شېھىرلىرىنىمۇ بابىغا كەلتۈرۈپ تەسىرچانلىق ئوقۇشى سورۇندىكىلەرنىڭ قەلب تارىنى چېكىپ، ئىختىيارسىز تەۋرىتەتتى. ئۇچرىشىش پىلانىمىز بويىچە بىزنى چارىنلىق تۇققانلار كۈتۈشى كېرەك. ئەندى شۇ بويىچە چارىنتەرەپكە يول ئالدۇق. ماشىنا ئىگىش يول بىلەن شامالدەك يەلپۈنۈپ كېتىپ باراتتى. شۇنداۋىنىنى تاغ تەرەپكە بۇراپ كېتىپ بارغان شائىر يەنە ماشىنىنى توختاتتىدە، «چۈشۈڭلار ئىنىلار، بىر پەس خاتىرىنى تاماشە قىلايلى» دېدى. بىز قېدىمىي تارىخىمىزغا شاھىد، ئاتەش، زەخمەتگەچ خەلقىمىزنىڭ بەختى ـ سائادىتى ۋە دەردى ـ پىراقى، قىسمىتىگە تەغدىرداش ئالىپ ئاقباش خانتەڭرىگە چوققۇر ھىسسىياتلار ئىچرە كوز تىكتۇق. دۇنيا بويىچە ئېگىزلىكتە جۇمالاكمادىن كېيىن ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان خانتەڭرى كۈن نۇرىدا چاقنىغان بېشىنى كوككە تىرىگەن قىيىپەتتە بېقىياس مەغرۇر تۇرۇپتۇ.

ئاھ، تەڭرىتاغ، ئاقباش خانتەڭرى!
سېنى ئىستەر مىسكىن دىل ھەر چاغ.
سېنى كورمەي ئوتسەم نائۇمۇت،
ئىككى دۇنيا دىلىدىن كەتمەس داغ.

شائىرنىڭ جوشقۇن ئىلھامىدىن بۇلاقتەك ئورغۇپ چىققان بۇ نەزىم جازىبەسى بىزنى رام قىلدى. ـ جۇرۇڭلار ئۇكىلار، كەتتۇق! ـ دېدى شائىر ۋە تەمكىن بېسىپ ماشىنا ئىشىگىگە قول ئۇزاتقىنىدا كوزلىرىگە لىققىدە ياش ئالغانلىغى بايقالدى.

ئاتاقلىق شائىرىمىز بىلەن ژىگىرمە ژىلغا يېقىن قاتار ژۇرگىنىم بىلەن پەخىرلىنىدىكەنمەن، ئۇنىڭ مەردانىلىغى، مىللىيەر ۋەرلىگىنى، توغرا سوزلۈگىنى تىلغا ئالماي ئوتەلمەيمەن. ئەدىپلەرنىڭ قول يازمىلىرىنىڭ مۇھاكىمىلىرى تولاراق ھېزىم ئاكام ئىشتىراكسىز ئوتمەيدىغان. ئۇ ھەر قانداق ئەسەرگە سەممىي، ھەققانە پىكىر بېرىشنى تەلەپ قىلىدىغان. ياخشى ئەسەرنى ياخشى، ناچار ئەسەرنى ياخشى دەيدىغان ئىچى تار، ھەسەتخورلارغا تاقەت قىلالماي، قەتئىي رەدىيە بېرەتتى. قول يازمىسى كوپ ژىللار ئېتىبارسىز قالدۇرۇلغان بىر ئەدىبنىڭ تەغدىرىگە ئېچىنغان ھېزىم ئاكام:

ـ ھەي، سادىغاڭ كېتەيلەر! زامانىسىدا بىز «سادائىي تارانچى» دەپمۇ رونىاق تاپماي «سودائىي تارانچى» بولۇپ قېلىۋېدۇق. بىر يازغۇچىنىڭ ئەسىرىنى 10 ژىل سورەپ قىيناش ئىنسانىيلىقمۇ! بىز قاچاندىغىچە ھەسەتخورلۇقنى، مېھرىزلىكنى قويمايمىز. ئۇنىڭ دەردىنى تارتىپ كەلگەنلىگىمىز يەتمەمدۇ! ـ دەپ ئاتىدارلىق پىكىر ئېيتقانلىغى ھېلى يادىمدا.

1966 ـ ژىلى ئاغا شائىرنىڭ 60 ياشلىغى مۇناسىپ توپلىنىپ ئوتتى. قېرىندىشىمىز قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى، يازغۇچىسى، كورنەكلىك ئەرباب سەبىت مۇقانوۋ ئايالى بىلەن ئۇنىڭغا قاتنىشىش ئۈچۈن يولغا چىققىنىدا، ناھىيەنىڭ نۇرغۇنلىغان پارتىيە ۋە مەمۇرى باشلىقلىرى سارىتوقايدا مول ـ كول دەستىخان يېيىپ قارشى ئالدى. مەرتىۋىلىك چوڭ يازغۇچىنىڭ بۇ يۇبىلىيىغا قاتنىشىش ئاقساقال يازغۇچىمىزغا كورستىلگەن چوڭ ھورمەت ـ ئېھتىرام بولدى. شۇنداھېزىم ئاكامنىڭ يايراپ، تېنىغا سىغماي شاتلانغانلىغىنىڭ شاھىدى بولغان ئېدۇق. چونجا مەدەنىيەت سارىيىدا بولغان تەنتەنىلىك مەراسىمدا سەبىت مۇقانوۋ مۇنبەرگە چىقىپ: ئەدەبىياتتاھەر مىللەت ئەدىبلىرىنىڭ ژۇقۇرى چوققىسى بولىدۇ. ھېزىم ئىسكەندەروۋ ئۇيغۇر سوۋېت ئەدەبىياتىنىڭ ئالىپ ۋە يارقىن چوققىسىدۇر دېگەن ئېدى.

شۇنى ئېيتىش كېرەككى، پۈتكۈل ئومۇرى جاپا ـ مەشەقەت بىلەن خەلقىنىڭ غېمىدا ئوتكەن زەخمەتكەش شائىر تۇتقۇنلۇق ژىللىرىدىن كېيىنلا خاتىرجەملىككە ئېگە بولۇپ، يېڭى كۈچ، جوشقۇنلۇق ئىلھام بىلەن كوپلىگەن ئەسەرلەرنى يېزىشقا كىرىشتى. 1958 ـ ژىلى «تېچلىق ناخشىلىرى»، 1961 ـ ژىلى «ئىلھام تۇيغۇلىرى»، 1970 ـ ژىلى «نازۇگۈم» پوئېمىسى يورۇق كوردى. بىز بۇ كۈنلەردە كېڭەش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسىنى سالغۇچىلارنىڭ بىرى، ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئەللامىسى ئىستىداتلىق شائىر ھېزىم ئاكىمىزدەك ئۇستازلىرىمىزنىڭ ئىزباسارلىرى بولۇپ قالغىنىمىز بىلەن پەخىرلىنىمىز.

مەسۇمجان زۇلفىقار،
يازغۇچى.

مەدەنىيەت خەۋەرلىرى

ئۇنىۋېرسىتېتتىكى ئۇچرىشىشلار

يېقىندا ئاباي نامىدىكى ئالمۇتا دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇيغۇر بولۇمىدە ئۇچ ئەپەندى ـ مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا، مەسۇد سابىرىي ۋە ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن لەر خاتىرىسىگە بېغىشلانغان كەچ بولۇپ ئوتتى. مەزكۇر كەچنى كىرىش سوزى بىلەن ئاچقان فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، ئاكادېمىك ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋ ئۇيغۇر ئېلىنىڭ مۇستەقىللىگى، خەلقىنىڭ ئازاتلىغى يولىدا كۈرەش قىلغان ئىنقىلابچى قۇربانلار روھىنى ياد ئېتىش، ئۇلارنىڭ پۈكۈلمەس ئىرادىسىنى ئۈگىنىش ۋە ئۇلارنىڭ باستۇنچىلارغا قارشى قىلغان كۈرىشىگە ۋارىسلىق قىلىش ياش ئەۋلادلارنىڭ مۇقەددەس بورچى ئېكەنلىگىنى ئىزھار قىلدى.

خاتىرە كەچتە فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى ر. ئارزىيېۋ: «ئۇچ ئەپەندىنىڭ ھاياتى، ئىنقىلابچى پائالىيىتى» مەقىدە دوكلاد قىلىپ، «ئۇلارنىڭ ۋەتەن دەۋاسىنى قىلىپ كۈرەش ئىچىدە ئوتكەن ھاياتى ۋە ئىنقىلابچى پائالىيىتى بىزياشلار ئۈگىنىشىگە ئەرزىيدىغان ئىبرەت ـ ئۈلگە مەكتىۋىدۇر. بولۇپمۇ ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىگى يولىدا پۈتۈن ئومۇرى بويى كۈرەشكەن قايتماس ۋەتەنپەرۋەر موتىۋېر زات مۇھەممەت ئىمىن بۇغرانىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ «شەرقىي تۈركىستان» ناملىق كىتاب ۋەتەننىڭ تارىخىنى مۇكەممەل بىلىشنى خالىغان تالىپلار ئۈچۈن ئىشەشلىك تارىخىي قوللانما» دەپ تەكىتلىدى. تا ئاخىرقى تىنىقلىرىغىچە ۋەتەن دەۋاسىنى خەلق ئارىدا قىلىپ ئوتكەن بۇ مۇجاھىتلاردىن بىز كەمسىز بولۇپ قالغان ئىزگۈ مۇددىا يولىدا باش قاتۇرماق ئوزىنى ئۇيغۇر دېگەن ھەر بىر ئادەمنىڭ بوينىدىكى قەرىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ...

خاتىرە كەچتە شۇنداقلا يېقىندا گېرمانىيەنىڭ مىۋنخىن شەھىرىدە ئوتكەن خەلق ئارا ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى قۇرۇلتىيىنىڭ قاتناشچىسى زىخرۇللا قۇربانباقىيېۋ سوزگە چىقىپ، خىتاينىڭ چاڭگىلىدا ئوتۇرغان ئۇيغۇر ئېلىنىڭ مۇستەقىللىق مۇئەممالىسىنى خەلق ئارا سەھنىگە چىقىرىش ئۈچۈن دۇنيادىكى ئۇيغۇر يازغۇچىلىرىنىڭ بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشىنىڭ زورۇرلىگىنى تەكىتلەپ، مىۋنخىندا ئېچىلغان يازغۇچىلار قۇرۇلتىيى شۇنداق دۇنياۋىي ئۇيغۇر يازغۇچىلىرى تەشكىلاتىنى قۇرغانلىغىنى، ئۇنىڭ ئەترىپىغا ئۇيۇشۇش ھەر بىر يازغۇچىنىڭ ۋەتەن ئالدىدىكى پەرزەنتلىك بورچى ئېكەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتتى.

مەزكۇر كەچتە سوزگە چىققان رېگىونلۇق جەمىيەتنىڭ بىرلەشمە «ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقىنىڭ» پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ ئوكتەبىر ئېيىدا ئېستونىيەدە ئوتكۈزۈلگەن ب م ت دا ۋاكالىيىتى يوق دولەتلەر ۋە مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ كونفىرىنسىيەسى ۋە تۈركىيەنىڭ ئىستامبۇل شەھىرىدە بولۇپ ئوتكەن «شەرقىي تۈركىستاننىڭ مەدەنىيىتى ۋە تارىخى» بويىچە سىمپوزىۇمغا ئىشتىراك قىلغانلىغى توغرىلىق قىسقىچە ئەخبارات بەردى.

***

ئوتكەن جۈمە كۈنى مەزكۇر ئالىي بىلىم دەرگاھىدا قازاقستاننىڭ مۇستەقىللىق كۈنى مۇناسىۋىتى بىلەن شائىرلار بىلەن ئۇچرىشىش ـ مۇشائىرە كەچىسى ئوتكۈزۈلدى. مەزكۇر ئۇچرىشىشنى شائىر ماھمۇت ئابدۇراخمانوۋ ئېچىپ، تالىپلارنى مۇستەقىللىق بايرىمى بىلەن سەممىي تەبرىكلىدى. شۇنداق كېيىن مۇستەقىللىق قالىغىچە ئاتالغان «دېكابىر ۋاقىەسى» توغرىلىق مەزكۇر دارىلغىنۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، پەن نامزادى رۇسلان ئارزىيېۋ قىسقىچە دوكلاد قىلدى. ئۇ مۇستەقىللىق پەقەت كۈرەش ئارقىلىق قولغا كېلىدىغانلىغىنى، «دېكابىر ۋاقىەسى» بولۇپ، 5 ژىل ئوتكەندىن كېيىنلا قازاقستان مۇستەقىل بولغانلىغىنى، مۇستەقىللىك ئۈچۈن كوتۈرۈلۈشلەر 1985 ـ ژىلى دېكابىر دا ئۇرۇمچىدىمۇ بولىغانلىغىنى، ئۇنىڭغا ئۇيغۇر ياشلىرى قاتناشقانلىغىنى، ئۇلارنى ختاي مۇستەبىتلىرى قانلىق بېسقتۇرغانلىغىنى تەكىتلەپ ئوتتى.

مۇستەقىللىكتىن ئارتۇق بەخت بولمايدىغانلىغىنى، كۈتكەنگىلا ئۇ بەخىت قۇشىنىڭ كەلمەيدىغانلىغىنى ئوز كوزى بىلەن كورۈپ، بېشىدىن ئوتكۈزگەن شائىرلارنى مۇشائىرىگە تەكلىپ قىلىشتى. شائىرلاردىن م. ئابدۇراخمانوۋ، ئا. قۇتلۇق، ئى. جەللىلوۋ، ئى. ھوشۇروۋلار تەلمۇرۇپ ئولتارغان قاراكوز تالىپلارغا ژۇرەك قېتىدا ساقلانغان سىرلىرىنى شېھىر بىلەن ئىپادىلەپ، ياشلار قەلبىگە يول تېپىشقا تىرىشتى. ھاياجان ئىلكىدە ئوقۇلغان ھەر بىر ئوتلۇق مىسرالار تالىپلارنىڭ ژۇرەك تارلىرىنى تىترىتىپ، ئۇلارنىڭ كوكلىگە ئوي سالدى.

ئا. قۇتلۇقوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

ۋاقىە ھارپىسىدا

ئاسمجان زلاۋدىنوۋ: «بىز كۈتكەن «مەرۋايىتلار» ئىپەك يولى بىلەن كېلىدۇ

ئىززەت ئىلياس، تۇرغان ئومەر، تۇر سۇناي ئىۋرايىم، كۈرەش رەجەپ... بۇ ئىسىملار قايسى بىر ئۇيغۇرغا تونۇش ئەمەس دەيسىز. ئۇلارنىڭ ھەر بىرسىنىڭ ژۇرنىمىزدىكى ئورنى ئالاھىدە. بىرلىرى دىللارنى تەۋرەتكەن دىلرابا ناخشىسى بىلەن بىزنى مەپتۇن قىلغان بولسا، يەنە بىرلىرى ئەۋرىشىم ئۇسسۇللىرى بىلەن مەھلىيا قىلغان ئىدى. سو يۇملۇق سەنئەتچىلىرىمىزنىڭ بەزىلىرى بىلەن بۇنىڭدىن ئىككى ژىل ئىلگىرىلا كورۇشكەن ئىدۇق. ھازىر ئارىمىزدا ئۇلار بىلەن يەنە ئۇچرىشىشنى ئارزۇ قىلىمايدىغانلار يوقتۇ دەيمەن. يېڭى ژىلدا بۇ ئارمىنىمىزغا يېتىدىغان ئوخشايمىز. ھەر ھالدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ناخشا ـ ئۇسسۇل ئومىگىنىڭ ئارتىستلىرىنىڭ «ئىپەك يولى مەرۋايىتلىرى» ناملىق كونسىرت پروگراممىسى بىلەن جۇمھۇرىيىتىمىزگە گاستىرولغا كېلىش سەپىرى بىزنى ئەينە شۇنىڭغا ئۇمۇتلەندۇرمەكتە.

قېدىمىي ۋە باي سەنئىتىمىزنىڭ ھەقىقىي مىراسخورلىرىنىڭ گاستىرولىنى «بوبېك» بالىلار فوندى «يەتتىسۇ» شوبىسى بىلەن ھەمكارلىقتا «زائائىر» جاۋاپكەرلىگى چەكلەنگەن يولداشلىغى ئۇ يۇشتۇرىۋاتىدۇ. ۋاقىە ھارپىسىدا مۇخبىرىمىز ئازات قۇرۋاننىڭ مەزكۇر يولداشلىقنىڭ دىرىكتورى ئا. ئا. زلاۋدىنوۋقا يولۇقۇپ، ئۇنىڭغا بىر نەچچە سوئاللار بىلەن مۇراجىەت قىلدى:

ـ ئاسمجان، سىلەرنىڭ يولداشلىق مۇستەقىل قازاقستان بىلەن خوشنا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ئارىسىدىكى سودا، دوستلۇق ۋە مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ تېخىمۇ رىۋاجلىنىشىغا سالماقلىق ھەسسە قوشۇپ كېلىۋاتقان يېڭى ئىختىسادىي ستروكتۇرىلارنىڭ بىرى. ئەگەر ئىلگىرى پائالىيىتىڭلار ئاساسەن سودا ـ تۇرىستلارغا خىزمەت قىلىش، خەلقلىرىمىزنىڭ ئىمتىيازىنى روھىي بايلىققا بەرگەن ۋەكىللىرىنىڭ مەملىكەتلىرىمىز تېررىتورىيەلىرىگە جايلاشقان تارىخىي ۋە مەدەنىي يا دىكارلىقلارنى، مۇقەددەس جايلارنى زىيارەت قىلىش بىلەن چەكلەنسە، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا كەسپىي سەنئەتچىلەرنىڭ گاستىرولىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ كېلىۋاتىسىلەر. بۇ شۇ چاغدا نېمە، ئايرىم يۇرتلىرىنىڭ شەخسلەرنىڭ ھوكۇمەت ۋەزىپىلىرىنى ئۇزىمىسىگە ئالغىنىمۇ ياكى ۋاقىتنىڭ تەلىۋى شۇنداق بولىۋاتامدۇ؟!

ـ سوئالىڭىزغا جاۋاپ بېرىپ، شۇنى بىردىنلا ئېيتماقچىمەنكى، بۇرۇن سەنئەت شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدىمۇ، قازاقستاندىمۇ دولەتنىڭ غەمخورلۇغىدا ئالساق، بۇ قېتىمقى گاستىرولنىڭمۇ ئىختىسادىي جەھەتتىن پايدا كەلتۈرۈشى ئائېنىق. شۇندىمۇ بىز ۋەتەنداشلىرىمىز سەپىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق، تەسىرلىك بولۇشى ئۈچۈن مۇمكىن بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى قىلىۋاتىمىز. يە كۈنلەپ شۇنى ئېيتماقچىمەنكى، بىز بۇ ئىشقا يەڭ تۇرۇپ، پەقەت مىللىي سەنئىتىمىز بىلەن سەنئەتخۇمار خەلقىمىزنىڭ مەنپىيەتلىرىنى كوزلىدۇق. بىز گە يەنە كوپ ۋاقىت «سەنئەت ـ خەلق ئۈچۈن» دېگەن شىئارغا ئەمەل قىلىشقا توغرا كېلىدىغان ئوخشايدۇ...

ـ نوۋەتتىكى سوئالىم بېۋاستە گاستىرول توغرىلىق: ئۇنى سىلەر قەيەردىن باشلاپ، قەيەردە ئاياقلاشتۇرۇشنى پلانلاۋاتىسىلەر؟

ـ گاستىرول يېڭى ژىلدا، تەخمىنەن يانۋارنىڭ 6 ـ 7 ـ كۈنى ھەممىز ئۈچۈن قەدىرلىك بولغان يارىكەنت تەۋەسىدىن، ئىنىنغراغى قېدىمىي ئۇيغۇر يۇرتى پەنجىمىدىن باشلانماقچى. شۇنىڭدىن كېيىن سەنئەتچىلەر ئالتوي يا كى چوڭ چىغاندا بولىدۇ. يارىكەنتتە بولسا ئىككى قېتىم كونسىرت كورسىتىشنى ئويلاشتۇرۇۋاتىمىز. ئۇلارنىڭ بىرىنى بالىلار پەقەت ھەقسىز تاماشە قىلىدىغان بولىدۇ. شۇندىن كېيىن سەپىرىمىز ئۇيغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىدە داۋاملاشتۇرۇشنى پلانلاۋاتىمىز. ئالمۇتىدىكى «ئىپەك يولى مەرۋايىتلىرى» كونسىرت پروگراممىسىنى 13 ـ 17 ـ يانۋار كۈنلىرى كورۇش بەختىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. گاستىرول خوشنا قىرغىزستان پايتەختىدە ئاياقلىشىدۇ.

ـ ئانسامبلنىڭ تەركىۋى، كونسىرت پروگراممىسى توغرىلىق نېمىلەرنى ئېيتقان بولاتتىڭىز؟

ـ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ ئىلتماسلىرىمىزنى ئىناۋەتكەئالغان ھالدا گاستىرول توپىغاسەنئەت ماھارىتى بىزگە ياخشى تونۇش تالانتلىق ناخشىچىلار بىلەن، ماھىر ئۇسسۇلچىلارنى، داڭلىق سازەندىلەرنى كىرگۈزگەنلىگىنى ئالاھىدە تەكىتلەپ ئوتكۇم كېلىدۇ. بۇ نوۋەت تاماشىبىنلار ئىززەت ئىلياس، غالىپ غوپۇر، مۇقەددەس رەھىم، تۇرغان ئومەر، دىلنار ئابدۇللا، تۇرسۇناي ئىبراىيىم، مۇقەددەس ئابدۇكېرىم، كۈرەش رەجەپ قاتارلىق ناخشىچى ـ ئۇسسۇلچىلارنى كوردىغان بولىدۇ.

ئەندى «ئىپەك يولى مەرۋايىتلىرى» نامى بىلەن ئاتالغان كونسىرت پروگراممىسىغا كېلىدىغان بولساق، ئۇ ئاساسەن خەلق ۋە زامانۋىي ناخشىلار بىلەن لەپەرلەردىن، تېخى ش ئۇ ئا ر دىكى تاماشىبىنلار كورۇشكە ئۇلگەرمىگەن ئۇسسۇللاردىن تەركىپ تاپىدۇ.

ـ ئاسمجان، مەن سىزنى مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ چوڭ جانكويەرى سۈپىتىدە ئەمەس، شۇنداقلا تەلەپچان تاماشىبىن رېتىدىمۇ ياخشى بىلىمەن. بوش ۋاقتىڭىزنى ئىمكانىيەت يار بەرسە، سەنئەتچىلەر ئارىسىدا ئوتكۈزۈشكە تىرىشىسىز. چوڭ ـ كىچىك كونسىرتلارغا بارماي قالمايسىز. ئۇزىڭىزنىڭ ئىززەت ئىلياس، تۇرغان ئومەر ئوخشاش ناخشىچىلار تالانتىنىڭ مۇخلىسى ئېكەنلىگىنى ھېچ كىمدىن يوشۇرمايسىز. ئېيتىڭلا، ئەشۇ سەنئەتچىلەر، ئۇ مۇمەن بىز تاقەتسىز كۈتۈۋاتقان ئەشۇ ئارتىستلارنىڭ ئىجادىيىتىدە قانداق ئالاھىدىلىكلەر بار؟

ـ ھەقىقەتەنمۇ مەن سىز ژۇقۇرىدا ئىسمىنى ئاتىغان سەنئەتچىلەرنىڭ ئىجادىيىتى بىلەن خېلىلا تونۇش. مۇمكىن بولسا ئۇلارنىڭ كونسىرتلىرىنى كورۈشكە قىزىقىمەن. تەلىيىمگە يارىشا ماڭا خىزمەت بابىدىكى سەپەر بىلەن غۇلجا، ئۇرۇمچى ۋە باشقا جايلاردىمۇ بولۇشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. دۇنىيادا مىللىي سەنئىتىمىزگە ياش تالانتلارنى تېپىپ تەربىيەلەشكە ئالاھىدە غەمخورلۇق كېرەك. ھازىر مىللىي سەنئىتىمىز ئوزىگە خاس يول تېپىپ كۈللىنىشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. ئەندى سىز ئىسمىنى ژۇقۇرىدا تىلغاۋالغان سەنئەتچىلەرگە كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتى ئوسۇۋاتقانلىغىنى ئىززەت ئىلياسنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ رېپېرتۇئارلىرى ھەر ژىلى دېگىدەك يېڭىلىنىۋاتقانلىغىدىن ئوچۇق كورۈشكە بولىدۇ. ئىززەت ئىلياس ئوز تالانتى ئارقىسىدا يېتەكچى ناخشىچىلار دەرىجىسىگە كوتۈرۈلدىغۇ دەيمەن...

ـ ئاخىرقى سوئالىم: بىلېتلارنىڭ باھاسى توغرىسىدا، سىلەر باھا بەلگۈلىگەندە، تاماشىبىنلارنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسىنى ئىناۋەتكە ئالغان بولساڭلار كېرەك؟

ـ بىز مەسىلىنىڭ بۇ تەرىپىگىمۇ جىددىي ئەھمىيەت بەردۇق. ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى ئىناۋەتكە ئالغان ھالدا بىلېتلارنىڭ باھاسى 150 ـ 450 تەڭگە ئەتراپىدا بەلگۈلەندى. ئويلايمەنكى، بۇ ئانچە قىممەت ئەمەس. شۇنى ئۇنتۇمايلىكى، بىزدىن بۇرۇن ئامېرىكا، ياپونىيە، ئاۋستىرىيە ئوخشاش مەملىكەتلەردە بولۇپ قايتقان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق ئارتىستلارنىڭ سەنئىتى ئەسلىدە بېباھادۇر.

ئالمۇتىدا كونسىرتلار 13 ـ يانۋار كۈنى جۇمھۇرىيەت ساراىيدا، 14 ـ يانۋار كۈنى پاختا رەختلىرى كومبىناتىنىڭ (ئا خ ب ك) مەدەنىيەت ساراىيدا ساۋات 19 دا باشلىنىدۇ.

بىلېتلارنى سېتىۋېلىش مەسىلىسى بويىچە تۇۋەندىكى تېلېفونلارغا مۇراجىەت قىلىشىڭلارغا بولىدۇ:

39 ـ 09 ـ 39،
05 ـ 85 ـ 34.

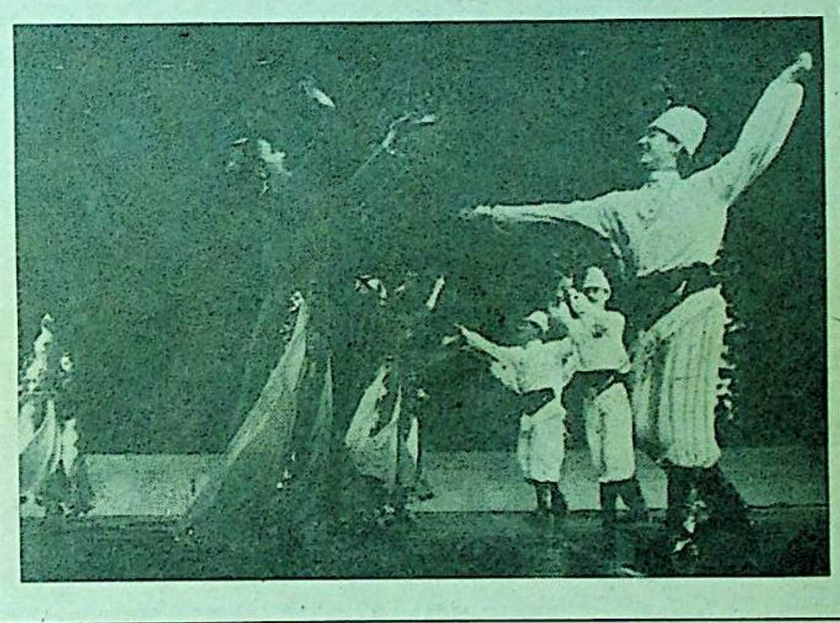

سەھنىدە ئىپادىلەنگەن ھايات كورۇنۇشلىرى

(ئارتىست ئالىمجان ئەيسايېۋ ـ 50 ياشتا)

ھەر بىر شەخسنىڭ قەدىر ـ قىممىتى ئۇز لاياقىتى بىلەن كىشىلىك جەمىيەتتە تۇتقان ئورنىنى، ئېنىقراق ئېيتقاندا، خەلقى ئۆچۈن قىلغان خىزمەتلىرى بىلەن ئولچىنىپ باھالىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ قابىلىيەت ئىختىدارى بىر خىل بولمىغىنىدەك، ئۇلارنىڭ يەتكەن دەرىجىسىنىڭمۇ ھەر خىل بولىدىغانلىغى تەبىئى. لېكىن ئىجادىيەت، سەنئەت ساھاسىدا مۇۋاپىقىيەت پەللىسىگە كوتۇرۇلۇش ئۆچۈن پەقەت ئىستەك، ئىنتىلىشىنىلا بولۇشى كۇپايە ئەمەس. ئۇ خىل شەخسلەردە تۇغما تالانت قابىسىيتى بولۇشى شەرت. بىز نامىنى تىلغا ئېلىۋاتقان ئالىمجان ئەيسايېۋقا ئانا تەبىئەت، ياراتقۇچى ئېگىمىز ئەينە شۇ ئەۋزەللىكنى ئاتا قىلغان ئېكەن.

ھاياتىمىزدىكى باشقا ساھالارغا نىسبەتەن سېلىشتۇرغىنىمىزدا، بولۇپمۇ سەنئەتكارلار خەلق ئالدىدا ئۇزلىرىنىڭ قابىلىيىتىنى بېۋاستە نامايىش قىلىش پۇرسىتىگە ئېگە بولغانلىغى ئۆچۈن ئۇلارنىڭ ماھارەت دەرىجىسىنى بەلگۈلەيدىغان تەلىپىنىڭ ئۆكىدىن كېلىشى بىلەنلا يېتىدىغان ئاتاق ـ نامى ئەمەس، ئۇنىڭ دەل ۋە مۇناسىپ باھاسىنى بېرىدىغان ئادىل قازى پەقەت خەلق. شۇ تۇرغىدىن پىكىر قىلغىنىمىزدا، ئالىمجان ئەيسايېۋ بىردىن بىر كەسپىي تېاتىرىمىز سەھنىسىدىكى 30 ۋىللىق پائالىيىتىدە ھەقىقىي تالانت ساھىبى ئېكەنلىگى بىلەن خەلقىگە تونۇلغان سۈپەتلىرى ئاكتىيورلىرىمىزنىڭ بىرى.

ئا. ئەيسايېۋ ئىلى تەۋەسىدىكى جاغستاي يېزىسىدا 1946 ـ ۋىلى زىيالى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئاتىسى ئىلىم ئاكا ئۇز ئوغلىنىڭ خەلقىنىڭ خىزمىتىگە ياراملىق، يەنى ئەيسارۋۇلار ئەۋلادىغا لايىق كىشىلەردىن بولۇپ يېتىلىشىنى ئارمان قىلىپ، ئۇنى تەلەپچانلىق بىلەن تەربىيىلەپ ئوستۇردى. ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئىلىم ئاكا ئۇرۇمچى شەھىرىگە يوتكىلىپ، ئالىي سوتتا خىزمەت قىلىپ ژۇرگەن مەزگىللىرىدە ئالىمجان ئاتا ئۇمۇتىگە يارىشا ئۇ يەردىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۇ لگىلىك ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا ئوقۇپ ژۇردى.

ۋاھالەنكى، خىتاي باسقۇنچىلىرى ئۇيغۇرلار دىيارىغا تۇمشۇغىنى مەككەم تىقىۋېلىپ، يىلتىز تارتىشقا ئوتكەن مەزگىلدە ئۇ يەردىكى ئەمەلىي شارائىت بارغانسىرى ئېغىرلىشىپ، مىللىي كادىرلارغا بولغان ئۇجۇقتۇرۇۋېتىش سىياسىتىنى جىددىي ئېلىپ باردى. شۇ قاتارىدا ئۇز خەلقى غېمىنىڭ قۇربانى بولغان ئابدىرېھىم ئەيسانىڭ ئىنىسى بولغان بۇ ئائىلىنىڭ بېشىغا چۈشۈۋاتقان تەھدىت بارغانسىرى ئۇلغايدى. شۇ ۋەجىدىن زوراۋانلاردەستىدىن تەغدىرى ھالاكەتلىككە ئۇچراشقا يۇز تۇتقان نەچچە مىڭلىغان ۋەتەنداشلىرى قاتارىدا ئىلىم ئاكىمۇ قازاقستانغا كوچۇپ كېتىشكە مەجبۇر بولدى. قەيەردە بولمىسۇن ھالال ئەمگەك قىلغان كىشىنىڭ ئۇزى يورۇق، شەخسى تۇرمۇشى يامان بولمايدىغىنىدەك، بۇ ئائىلە ئالمۇتا شەھىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن تا ئائىلە غېمى بىلەن ئىشىنىڭ تۇرىگە، ئەكىس ئەتتۇرۇپ بېرەلىشى بىلەن ئا. ئەيسايېۋ ئوزىنىڭ ھەقىقىي مەنادىكى ئىستىداتلىق ئاكتىيور ئېكەنلىگىنى ناماياں قىلالىدى. ئەلۋەتتە، تېاتىر مۇخلىسلىرىنىڭ دىققەت نەزەرىنى ئوزىگە تارتىش، شۇ ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىچكى تەۋرىنىشلىرىنى ھاسىل قىلىش ئۆچۈن ئاكتىيوردىن دراما ئەسەردە گەۋدىلەنگەن ئوبروزلارنىڭ پەقەت سىرتقى كورۇنۇشىنلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئەينە شۇنىڭ ھوددىسىدىن چىقالىغان ئاكتىيورلارلا چىن ماھىيەتتە تالانتلار سىپىدىن ئورۇن ئالالايدۇ. شۇ تۇرغىدىن قارىغىنىمىزدا، ئا. ئەيسايېۋ ئوينىغان روللىرىدا بىردە خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتى، ئەركىنلىگى ئۆچۈن كۇرەشكۇچى مەردانا قىياپەتتە كوز ئالدىمىزغا گەۋدىلەنسە (لۇتپۇللا)، بىردە پۇتكۇل ئەزايىدىن مەككارلىق، لوللىق، مۇغەمبىرلىك يېقىن تۇرغان لەنىتى ۋە ژىركىنىشلىك شەخىس سۈپىتىدە («غېرىپ ـ سەنەمدىكى» ئەقىلدار) ناماياں بولىدۇ.

ـ قۇل يەتكۈزگەن ئازدۇر ـ كوپتۇر مۇۋاپىقىيەتلىرىنىڭ مۇناسىپ باھالىنىشى روھىي مەدەت بولۇپ سېزىلىپ، سېنى يەنمۇ ئىزدىنىش، ئىنتىلىشقا دەۋەت قىلىدىكەن ـ دەيدۇ سوھبىتىمىزنارا ئىجادىيەت يوللىرىنى خىيالەن كوز ئالدىدىن ئوتكۈزگەن ئا. ئەيسايېۋ ـ «لۇتپۇللا» دراما تاماشىبىنلارغا كورسىتىلگەندىن كېيىن ئەسەر قەھرىمانىنىڭ سەھنىدە بەرپا قىلىنغان ھاياتىغا قانائەت ھاسىل قىلغان ئاتاقلىق يازغۇچى، دراماتۇرگ ھىزمەت ئاكا ئابدۇللىن: «ئۇكام. مۇتەلىپ رولىنى پەقەت ساڭلا ئاتاپ يازغان ئېكەنمەن» دەپ، ئوز مىننەتدارلىغىنى ئىزھار قىلغان ئېدى.

ئەينە شۇنداق سەممىي ئېتىراپ قىلىنىش ۋە ئوزىگە بولغان تەلەپچانلىغى ئۇنىڭ ئاكتىيورلۇق ماھارەت ھەم تەجرىبىسىنىڭ ئوسۇشىگە تۇرتكە بولىدى. بۇ مەشقلىنىش، ئىزدىنىش يولىدا ئۇ ئوزى تالانتىغا سىغىندىغان ئالدىنقى قاتارلىق ئۇستازلىرىنى ئۇلگە تۇتتى. بولۇپمۇ داڭلىق ئاكتىيورلار: مىر خېلىل زەيناۋدىنوۋ، توختاخۇن بەختىبايېۋلار ئۇنىڭ قەدىرلىك ئۇستازلىرىدىن بولۇپ قالدى. ھەجۋىي روللارنى ۋاينىغا يەتكۈزۈپ ئورۇنلايدىغان، ھەتتا تۇرغان تۇرقىدىن ئاكتىيورلۇق ماھارىتى تۇردىن سېزىلىپ تۇرىدىغان ت. بەختىبايېۋ ئۇستازلىق ئېقىدىسى بىلەن ئۇنى ئوزىگە يېقىن تۇتۇپ ئوينىغان روللىرىغا ھېمىشەم سەپداش قىلىۋالىدىغىنى ئۇنىڭ ئوز شاگىرتىنىڭ كەلگۈسىگە كوز يەتكۈزگەنلىگى ئېدى.

شۇ ئۇستازلىرى يولىدىن مېڭىپ، يۇكسۇلۇش پەللىسىگە ئورلىگەن ئا. ئەيسا تۇپەيلى 1964 ـ ۋىلى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تېاتىرى يېنىدا ئېچىلغان ياش سەنئەتكارلارنى يېتىشتۇرۇش ستۇدىيەسىگە ئوقۇشقا كىرىشى ئۇنىڭ پۇتكۈل ھايات مەزمۇنىنىڭ دەسلەپكى قەدىمى بولۇپ قالغان ئېدى. مەزكۇر بىلىم، تەربىيە جايىنى ئۇلگىلىك تاماملاپ چىققان ئا. ئەيسايېۋ شۇندىن بېرىقى ئوتكەن 30 ۋىل مابەينىدا كەسپىي ماھارىتىنى يېتىلدۇرۇپ، بۇ كۇنلەردە تېاترنىڭ ئالدىنقى قاتاردىكى ئاكتىيورلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. شۇندىن بېرىقى تېاترىمىزدا قويۇلغان سەھنە ئەسەرلىرىدە چوڭ ـ كىچىك بولۇپ 60 قا يېقىن روللارنى ياراتقان ئاكتۇرنىڭ ئوبروزلار گاللېرىيەسى ئوزلىرىنىڭ خىلمۇ ـ خىل خاراكتېرلىرى بىلەن دىققەتكە سازاۋەر. ئۇنىڭ تەرىپىدىن ئوينالغان گاجىيېۋنىڭ «قېينانا» دراماسىدىكى ئاشپەز ئەلى، ھ. ئابدۇللىنىنىڭ «لۇتپۇللا»، «ياركەنت ناۋاسى» دراملىرىدىكى لۇتپۇللا ۋە ئالېكسىي روماۋنوۋ، قىرغىز دراماتۇرگى ماربايژىيېۋنىڭ «يەكمۇ ـ يەك»، «شەنبە كۇنى توي»، «ۋىژدان ئازاۋى» دراملىرىدىكى ئەزىز، قۇدىرەت، تومۇر، ساتتاروۋنىڭ «غېرىپ ـ سەنەم» دراماسىدا ئەقىلدار ۋە يەنمۇ باشقا كوپلىگەن روللار شۇنىڭ مىسالىدۇر.

ژۇقۇرىدا قەيت قىلغىنىمىزدەك، خىلمۇ ـ خىل خاراكتېر ئالاھىدىلىرىگە ئېگە بولغان بۇ روللارنى ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ماس يانداشقان ھالدا ئەينەن يېۋ ئوتكەن ژىلى تېاتىر كوللېكتىۋى سەھنىلەشتۇرگەن قۇرۇانجان مەكسۇروۋنىڭ «ئومەر مۇھەممەدبي» دراماسىدا ئىمامنىڭ رولىنى ئورۇنلاپ دىپلومات ئاتالغان بولسا، ئۇنىڭدىن كوپ ۋاقىت ئوتمەي ئوزبەك دراماتۇرگى باشىبېكوۋنىڭ ئاساسى ۋاقىنە يونۇلۇشى ئىككىلا كىشىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان «ئەر ـ ئايال» سېپكتاكلىنى سەھنىلەشتۇرۇپ، جامبۇل جابايېۋنىڭ تۇغۇلغىنىغا 150 ۋىل تولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك جىزقازغان شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن تېاترلار فېستىۋالىدا سېپكتاكلىدىكى ئەر رولىنى ماھارەت بىلەن ئورۇنلىغىنى ئۈچۈن قازاقستان مەدەنىيەت مىنىستىرلىگىنىڭ پەخرىي يارلىغى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

ئاكتىيورلۇق ماھارىتى ۋە تەجرىبىسىنىڭ يېتىلىشى نەتىجىسىدە ئۇ كېينكى ۋىللاردا ئەندى ئۇ ئوزى ئۇستاز دەرىجىسىگە كوتۇرۇلۇپ، سەنئەتىمىز كۇلشىنىگە يېڭىدىن قانات قېقىپ كىرگەن ياشلارنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

سەھنە سىرلىرىنى مۇكەممەل ئوزلەشتۈرگەن ئاكتىيور ئاخىرقى ۋىللاردا رېژىسسيور ۋەزىپىسىدە بىر نەچچە دراملارنى سەھنىلەشتۈردى. ئوزبەك دراماتۇرگى ئولمەس ئومەربېكوۋنىڭ «ئوز ئىختىيارى بىلەن» ناملىق دراماسىنى تېاترىمىز سەھنىسىگە چىقىرىپ، ئۇنىڭدىكى باش رول ـ قۇدىرەتنى ئوزى ئىجرا قىلغانلىغى شۇنىڭ بىر مىسالىدۇر.

خەلقىمىزنىڭ تېاتىر سەنئىتىنى يۇكسەلدۇرۇش يولىدا ئۇنۇملۇك ئەمگەك قىلىپ، ھاياتىنىڭ 50 ـ باسقۇچىنى ئاتلاپ ئوتۇۋاتقان ئالىمجان ئەيسايېۋ شەخسىي مۇناسىۋەتتىكى كىچىك پېيىلىغى، سەممىيلىگى بىلەنمۇ ھورمەتكە ئېرىشكەن سەنئەتكار. ئوزىگە بولغان تەلەپچانلىغى تۇپەيلى ئۇنىڭ كەلگۈسىدە يەنمۇ يۇكسەك ئۇتۇقلار پەللىسىگە يېتىدىغانلىغى مۇقەررەر.

س. ئىسكەندەرىي.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئۇيغۇر بولۇمىدىكى خوشاللىق دەقىقىلەر

يېقىندا قىرغىزستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتىدا بۇ يەردە ئېچىلغان ئۇيغۇر بولۇمىگە ھەمكارلىشىش كېڭىشىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن يېڭى ئوقۇش ژىلىغا ستۇدېنتلارنى قوبۇل قىلىش رەسمىيىتى ئوتكۈزۈلدى. مەرا ـ سىمنى ئۇيغۇر بولۇمىنىڭ دېكانى ئىسرايىل ئىبراھىموۋ ئېچىپ، ئۇ بۇ ژىلقى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغان ستۇدېنتلارنى تەبرىكلىگەندىن كېيىن سوز نوۋىتى كېگەش رەئىسى دىلشات ھۇسەينوۋقا بېرىلدى.

ـ قىرغىزستان ھوكۇمىتىنىڭ غەمخورلىغى تۇپەيلى قىرغىزستان دولەت مىللىي ئۇنىۋېرسىتېتى يېنىدا ئېچىلغان ئۇيغۇر بولۇمى ھەر ژىلى قوبۇل قىلىنىۋاتقان ستۇدېنتلار بىلەن كەگەيتىلىۋاتقانلىغى ھەممىزنى خوشال قىلىۋاتىدۇ. پەيدىن ـ پەي ھەر خىل ساھالار بويىچە مەخسۇس ئالىي بىلىم بېرىلگەن ئوقۇتقۇچىلار تەركىبى تولۇقلىنىپ، ستۇدېنتلارنىڭ بىلىم ئېلىش سۈپىتىمۇ ياخشىلىنىۋاتىدۇ. بۇ ژىل ستۇدېنتلىققا قوبۇل قىلىنغان سىلەرگە مۇۋاپىقىيەتلەر يار بولسۇن، ـ دەپ ئۇ بۇ بىلىم دەرگاھىنىڭ بوسۇغىسىنى ئاتلىغان ياشلارغا بىلىم ئېلىش يولىدا ئاق يول تىلىدى.

قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ئەزاسى، پروفېسسور ئەزىز ئارىنبايېۋ، تارىخچى قادىر كېرىم ۋە تەجارەتچى نىغمەت بوساقوۋلارمۇ بىرىنچى كۇرسقا رەسمىي قوبۇل قىلىنغان ستۇدېنتلارنى قىزغىن تەبرىكلىدى. ئۇ نىگىغا ئۇلىشىپ شۇ بولۇم يېنىدا تەشكىل قىلىنغان سەنئەت ئومىگى ئەزالىرى كونسېرت كورسەتتى. كېگەشمە ئەزالىرى، ئوقۇتقۇچىلار، 70 كە يېقىن ئۇيغۇر ستۇدېنتلىرى قاتناشقان بۇ مەراسىم كوكۇللۇك ۋە مەزمۇنلۇق ئوتتى.

قاسىمجان ئەيسا.
بىشكېك شەھىرى.

ئاۋسىيە لىگىلىرى بارغانسىرى ئازلىماقتا

بۇ ژىلنىڭ بېشىدىن باشلاپ روسىيە نىڭ ئاھالىسى 300 مىڭ نادەمگە يېقىن كامايغان، بۇ بولسا ئوتكەن ژىلنىڭ شۇ مەزگىلىدىكىدىن ئىككى ھەسسە دېگىدەك كوپ ۋە 147,7 مىللىون نادەمنى تەشكىل قىلغان. بۇ تورغىلىق ئەمگەك ۋەزىتىمائىي تەمىنات مىنىستىرلىگىنىڭ ئەمگەك بازىرىدىكى سىياسەت ۋە خەلىق ئاھالىسى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى ئالېكساندىر تكاچېنكو خەۋەر قىلغان.

ئۇنىڭ پىكرىچە، خەلق ئاھالىسىنىڭ تەبىئى كامىيىشى روسىيەنىڭ 60 رېگىئونىدا، بولۇپمۇ تامبوۋ، لېنىنگراد، نوۋوگورود، رەزان، ياروسلاۋ، ئىۋانوۋ، تۇېر، تۇلا ۋە پىسكوۋ ۋىلايەتلىرىدە ئالاھىدە بايقالماقتا.

خىتاي تاممىدا روسىيە ساموليوتلىرى

روسىيە ئاۋىا كونسترۇكتورلىرىنىڭ كەشپىياتى خىتاينىڭ جەنۇبىدىكى جۇخەي شەھىرىدە ئوتكۈزۈلگەن ئاۋىا سالونىداچوك مۇۋاپىقىيەتكەئېگە بولدى. بۇ يەردە دۇنيانىڭ 25 مەملىكىتىدىن 400 دىن كوپىرەك فىرما ئوز مەھسۇلاتلىرىنى نامايىش قىلغان ئېدى. روسىيە تېخنىكىسىنىڭ ژۇقۇرىلىغى دەرھال ئوزىنىڭ كوممېرتسىيەلىك نەتىجىسىنى بەردى.

روسىيە ئىلگىرى تۇزۇلگەن توختام بويىچە خىتايغا 48 «س ئو ـ 27» قىرغۇچى ساموليوتىنى 1,7 مىللارد دولارغا سېتىپ بەرگەن ئېدى. خىتاي تەرەپ مۇنداق ساموليوتنى يەنە ئوتتۇز بەشىنى سېتىۋېلىش توغرىلىق مەسىلىنى قاراشتۇرماقتا.

«خانچەن داباۋ» ژورنالى خ خ ج دا روسىيەنىڭ يارىدىمى بىلەن «س ئو ـ 27» قىرغۇچى ساموليوتلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان زاۋود قۇرۇلۇشى بويىچە پلانلار توغرىلىق خەۋەر قىلدى. كارخانىنىڭ 2000 ـ ژىلغىچە ئىشقا قوشۇلۇشى كۇتۇلمەكتە. خىتايغا تەخمىنەن ۋەگىرمىگە يېقىن «ئو ـ 204» يولۇۋچى ۋە ژۇك توشۇش ساموليوتلىرىنى سېتىپ بېرىش توغرىلىق كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلدى.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى ۋە گېزىت خەۋەرلىرىدىن.

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

بېكى ھايات

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.
تىراژى 5407
زاكاز: 10208

تېلىفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33،
مەسئۇل كاتىپ ـ 01 ـ 92 ـ 33
كاتىبات بۇلۇمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي بولۇمى ـ 06 ـ 86 ـ 33،
ئەدەبىيات ـ مەدەنىيەت بولۇمى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى 17 ـ 86 ـ 33.
ھەجمى 2 باسما تاۋاق

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дөуір», Алматы, 480044, пр. Достык, 7/4

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىراتتىن ماتېرىيال قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى ـ رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа Өмір

1996
يىل
28 ـ دېكابىر
(كۈنەك)
شەنبە
№52
(4061)

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي ـ سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى 1970 ـ ژىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

ئەخبارات ئاگېنتلىقلىرى خەۋەرلىرىدىن

ن. نازاربايېۋ ب. يېلتسىن بىلەن تېلېفون ئارقىلىق سۆزلەشتى

24 ـ دېكابىر كۈنى پرېزىدېنتلار نۇرسۇلتان نازاربايېۋ بىلەن بورىس يېلتسىن تېلېفون ئارقىلىق سۆزلەشتى. جۇمھۇرىيەت رەھبىرى روسسىيە پرېزىدېنتىنى سالامەتلىگىنى ياخشىلاپ، كېيىنكى جاۋاپكەرلىك خىزمىتىگە كىرىشىشى بىلەن تەبرىكلىدى. سوھبەت ۋاقتىدا ھەمدوستلۇق مەملىكەتلىرى باشچىلىرىنىڭ موسكۋادىكى م د ھ نىڭ بەش ژىللىق ئىغىنائۇچرىشىشىنىڭ مەسىلىلىرى مۇھاكىمە قىلىندى. روسسىيە پرېزىدېنتى ن. نازاربايېۋنى كېلەر ژىلى يانۋار ئېيىنىڭ ئاخىرىدا موسكۋايىنىڭ ئادەم ئېلىپ كېتىشكە چاقىردى.

ئالمۇتىدىن ـ يېڭى پايتەختكە

پايتەختنى ئاقمولىغا كوچىرىش بويىچە ھوكۇمەت كومىسسىيەسى قۇرۇلۇپ، تەشكىلىي چارىلەرنى ژۇرگۈزۈۋاتقىنىغا خېلە ۋاقىت بولدى. ئوز ۋاقتىدا بۇ مەسىلىگە باغلىق خەلىق ئارىسىدا ھەر خىل پىكىر ۋە كوز قاراشلار پەيدا بولغان ئىدى. كېيىن ئۇنىڭغا جۇمھۇرىيەت رەھبىرى ئارىلىشىپ پايتەختنى كوچىرىشنىڭ مەملىكەت كېلەچىگىگە، خەلىق ئېگىلىگىنىڭ خىلمۇ ـ خىل ساھالىرىدا ئىختىسادىي جەھەتتىن پايدىلىق ئېكەنلىگىنى دەللىلەپ بەرگەندىن كېيىن جامائەتچىلىك ئارىسىدا پايتەختكە بولغان كوز قاراش قېلىپلاشتى.

23 ـ ۋە 24 ـ دېكابىر كۈنلىرى ئالمۇتىدىن يېڭى پايتەخت ـ ئاقمولىغا دەسلەپكى كوچۇش باشلاندى. يېڭى پايتەختكە بىرىنچىلەردىن بولۇپ ترانسپورت ۋە كوممۇنىكاتسىيەلەر مىنىسترلىگى بىلەن يېزا ئېگىلىگى مىنىسترلىگىنىڭ بىر توپ خىزمەتچىلىرى كوچۇپ باردى. ئۇلارنى ئالمۇتا تومۇرىيول ۋوكزالىدا ئوزىتىپ قويۇش ۋە ئاقمولىدا كۈتۈۋېلىش مەراسىملىرى بولۇپ ئوتتى.

ختاي ئالدىنقى ئورۇندا

ختاي ئىختىسادىنىڭ ئوسۇشى 1996 ـ ژىلى تەخمىنەن 9 پروتسېنتنى تەشكىل قىلغان. بۇكورسەتكۈچ ئۇنى بىردىنلا دۇنيادىكى يېتەكچى مەملىكەتلەر قاتارىغا چىقاردى. بىيىل مەملىكەتتە بوھران تىزگىنلەنگەن، توۋارلار باھاسىنىڭ ئوسۇشى توختىغان، خەلىق ئېگىلىگىدە ئىلگىرىلەش يۈز بەرگەن. ئاخىرقى ئۈچ مەۋسۇمدە يېزا ئېگىلىگى، سانائەت، خىزمەت كورسىتىش ساھالىرىدا تەرەققىيات، ئىشلەپ چىقىرىشتا ئۇرالقىق بايقالغان.

سېۋاستوپول «جاڭجىلى»

روسسىيەدە ئاخىرقى ۋاقىتلاردا پەيدا بولغان ئۇكرائىنا شەھىرى سېۋاستوپولنى روسسىيەگە تەئەللۇق شەھەر دەپ داۋاقلىش ئۇكرائىنا بىلەن روسسىيە ئوتتۇرىسىدا سوغ سىياسىي «جاڭجال» پەيدا قىلدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇكرائىنىنىڭ بىرىنچى ۋىتسې ـ پرېمىيىرى ۋاسىلي دۇردىنىتس ژۇرنالىستلار بىلەن بولغان مەتبۇئات كونفىرانسىدا «ئۇكرائىنا سېۋاستوپولنىڭ ستاتۇسىغا مۇناسىۋەتلىك روسسىيە تەرەپ بىلەن مۇزاكىرە ژۇرگۈزمەيدۇ ۋە روسسىيە ھوكۇمەت ئورۇنلىرىغا بېرىدىغان جاۋابىمۇ شۇ» دەپ بىلدۈردى.

ئۇ ئۇكرائىنانىڭ رەسمىي كوز قارىشىنى ئەينە شۇنداق ئىزھار قىلدى. «سېۋاستوپول ئۇكرائىنانىڭ شەھىرى بولغانلىقتىن ۋە بۇنىڭغا روسسىيەنىڭ بىر ئوچۇم سىياسىي ئەرباپلىرىدىن باشقا ھېچ كىم گۇمان كەلتۈرمەيدىغانلىقتىن، بۇ مۇئەممە مۇزاكىرە ئارقىلىق ھەل قىلىشقا ياتمايدۇ» دەپ تەكىتلىدى ۋىتسې ـ پرېمىيىر.

يېڭى ئاتاگىدىكى قاتىللىق

چېچەنىستاننىڭ يېڭى ئاتاگى يېزىسىدىكى خەلىق ئارا قىزىل كرېست كومىتېتىنىڭ كوسىتىلىدا ئىشلەۋاتقان بىر توپ ئىنسانپەرۋەر دوختۇرلار قۇراللىق قاتىللار تەرىپىدىن ۋەھشىلىك بىلەن ئولتۇرىلدى. قەتىل قىلىنغان ئالتە ئادەم نورۋېگىيە، گوللاندىيە، يېڭى زېلاندىيە، كانادا ۋە ئىسپانىيەدىن پىدائىي بولۇپ كېلىپ، چېچەنىستاندا ئۇرۇش زەردابىغا ئۇچىرىغانلارنى داۋالىماقتا ئىدى.

يېڭى ئاتاگىدىكى قاتىللىق خەلىق ئارا داڭ چىقارغان غولغولا پەيدا قىلدى. خەلىق ئارا قىزىل كرېست كومىتېتىنىڭ كوپلىگەن دوختۇرلىرى بۇ يەردە ئىشلەشتىن ۋاز كېچىپ، ئوز مەملىكەتلىرىگە قايتىپ كەتتى.

قاتىللارنى ئىزدەشتۈرۈش داۋام قىلماقتا. چېچەنىستان ھوكۇمىتى قاتىللارنى تېپىشقا يار دەم بەرگەنلەرگە 100 مىڭ ئا ق ش دوللىرى بېرىشنى ۋەدە قىلدى.

قىسقىچە

* يېڭىدىن سايلىنىدىغان چېچەنىستان پرېزىدېنتىنىڭ ئورنىغا ئۇمۇتكارش. باسايېۋ گروزنىيدا ژۇرنالىستلار بىلەن ئۇچرىشىپ ئوزىنىڭ روسسىيە ھوكۇمىتىنىڭ خەيرىخاھلىق كورسىتىشىگە ياكى كەچۈرۈم قىلىشىغا مۇختاج ئەمەسلىگىنى بىلدۈردى.

* شۋېتسىيە ھوكۇمىتى م د ھ مەملىكەتلىرىدە دېموكراتىك جەريانلارنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەش نىيىتى بىلەن 1 مىللىون ئا ق ش دوللىرى بولۇش توغرىلىق قارار قوبۇل قىلدى. بۇ مەبلەغ ئەرمەنىستان، گرۇزىيە، قازاقستان، قىرغىزستان، مولداۋا، تاجىكستان ۋە بېلورۇسسىيەگە بەلگۈلەنگەن.

تەشەككۈرنامە

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ تەھريراتى ماددىي جەھەتتىن ئاز تەمىنلەنگەن ئائىلىلەرنىڭ ۋە پېنسىونېرلارنىڭ 1997 ـ ژىلى ئۈچۈن «يېڭى ھايات» گېزىتىگە مۇشتىرى بولۇشقا ياردەملىشىش مەخسىتىدە بىر توپ تىجارەتچى ژېگىتلەر نامىدىن 18 مىڭ تەڭگە ئىئانە قىلغان ئۇزۇن ياغاچ يېزىسىنىڭ تۇرغۇنى ھاكىم ھاشىموۋ بىلەن قارسۇ مەھەللىسىنىڭ تۇرغۇنى سابىت ھاجىم تارانوۋلارغا سەمىمىي تەشەككۈر ئىزھار قىلىمىز.

مۇكاپات مۇبارەك!

يازغۇچى، شائىرە ۋە ئالىمەنىڭ خوشاللىغى

پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ دولەت ئالدىدا كورسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ۋە جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ بەش ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن بىر توپ قازاقستانلىقلارنى دولەت مۇكاپاتلىرى بىلەن مۇكاپاتلاش توغرىلىق پەرمان چىقارغانلىغى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قازاقستان مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق مەركىزىنىڭ چوڭ ئىلمىي خادىمى، شائىرە پاتىگۈل ساۋىتوۋانىڭ «دوستلۇق» ئوردېنى بىلەن تەغدىرلەنگەنلىگى گېزىتخانىلىرىمىزغا ياخشى مەلۇم. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەخسۇس مۇخبىرىمىز مۇكاپات سا ھىبىغا يولۇقۇپ، بىر نەچچە سوئاللار بىلەن مۇراجىەت قىلغان ئىدى. توۋەندە شۇ سوھبەتنى دىققەتكىلارغا ھاۋالە قىلىمىز.

ـ پاتىگۈل ھەدە، سىزنى مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىي مۇكاپاتلىرىدىن ـ «دوستلۇق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىنىشىڭىز بىلەن «يېڭى ھايات» گېزىتى تەھريراتى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى نامىدىن سەمىمىي تەبرىكلەيمىز.

ـ رەخمەت. تەبرىكلەر، ئىزگۈنىيەت، ياخشى تىلەكلەر ئۈچۈن سىلەرگىمۇ تەشەككۈر.

ـ سىزنى «دوستلۇق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلاش ھەققىدە پرېزىدېنتنىڭ چىقارغان پەرمانىنى شۇ كۈنى ئاڭلىغان بولسىڭىز كېرەك؟

ـ دولەت رەھبىرىمىزنىڭ پەرمانى چىققان كۈنىلا ماڭا تەرەپ ـ تەرەپتىن دوست ـ بۇرادەرلەر، كەسىپداشلار، ئۇرۇق ـ تۇققانلار تېلېفون قىلىشىپ سەمىمىي تەبرىكلەشتى. مەن بۇ خوشاللىققا بىر تىشىنمەن، بىر ئىشەنمەيمەن. مېنىڭ ئازدۇ ـ تولا قىلغان ئەمگىگىمنىڭ دولەت تەرىپىدىن بۇ قەدەر ژۇقۇرى باھالانغانلىغىغا كوپ تەسىرلەندىم، ھايا جانلاندىم.

ـ پاتىگۈل ھەدە، سىزگە ئوردېننى پرېزىدېنتنىڭ ئوزى تاپشۇرغانلىغىدىن خەۋىرىمىزبار. شۇ ھەقتە قىسقىچە ئېيتىپ ئوتسىڭىز؟

ـ ماڭا تېلېفون قىلىپ، 15 ـ دېكابىر كۈنى ساۋات 3 تە پرېزىدېنت ھوزۇرىغا كېلىشىمنى، مۇكاپاتلارنى تاپشۇرۇش مەراسىمىغا ئىشتىراك قىلىشىمنى تەكلىپ قىلىشتى. باردىم. جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىقىنىڭ بەش ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن مۇكاپاتلانغان بىر نەچچە يۈز قازاقستانلىقلار دىن دولەت رەھبىرىمىز ئوز مۇمكىنچىلىكىگە بولا قىرىق ئادەمنى ھوزۇرىغا چاقىرتىپتۇدە، قالغانلارغا مۇكاپاتلارنى تاپشۇرۇشنى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىغا قالدۇرۇپتۇ.

ماڭا ئوردېننى پرېزىدېنتىمىز نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ ئوزى تاپشۇرۇپ، مېنى سەمىمىي تەبرىكلىدى. شۇنداق ـ مەن دولەت رەھبىرىمىزگە ئوز تەشەككۈرىمنى ئىزھار قىلىپ، قىسقىچە شۇنداق دېدىم: «مېنىڭ ئازدۇ ـ كوپ قىلغان ئەمگىگىمنى ژۇقۇرى باھالاپ، مېنىڭ «دوستلۇق» ئوردېنى بىلەن مۇكاپاتلىنىشىم مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ، ئۇنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ يالغۇز ماڭىلا ئەمەس، قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بارلىق ئۇيغۇر خەلقىگە كورسىتىلگەن ھورمەت ـ ئېھتىرام، ئىشەنچىسى دەپ ئويلايمەن. خەلقىم نامىدىن سىزگە، مۇھتەرەم نۇرسۇلتان ئەبىش ئوغلى، چەكسىز مىننەتدارلىغىمنى ئىزھار قىلىمەن». شۇنداق دولەت رەھبىرىمىز قىسقىچە شۇنداق دېدى: «مەن جۇمھۇرىيەت مۇستەقىللىغىنىڭ بەش ژىللىغى مۇناسىۋىتى بىلەن قازاقستاندا ياشاۋاتقان بارلىق ئۇيغۇر خەلقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمەن. ئۇلارغا مېنىڭ ئىللىق ژۇرەك سالىمىمنى يەتكۈزۈپ قويۇڭ!».

ـ ئوتتۇرا ژىلى مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي دەرىجىلىك مۇكاپاتى ـ «خەلىق قەھرىمانى» پەخرى نامىغا دەسلەپكىلەردىن بولۇپ بىر نەچچە ئادەم ملا ساۋاۋەر بولغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە مورىدۇن تېيىپوۋ بولغان. دېمەك، ئۇ كىشى قازاقستاندىكى «خەلىق قەھرىمانى» نامىغا ساۋاۋەر بولغان بىرىنچى ئۇيغۇر! مانا بۇ ژىل بولسا قازاقستاننىڭ «دوستلۇق» ئوردېنىغا ئۇيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا بىرىنچىلەردىن بولۇپ سىز ساۋاۋەر بولۇۋاتىسىز. بۇ ھەقتە ئېيتىپ بېرىڭ ئېيتقان بولار ئىدىڭىز؟

ـ موشۇلارنىڭ ھەممىسى يىلتىز ـ تومۇرىمىز بىر، قانداش ـ قېرىنداش قازاق خەلقىنىڭ ژۇقۇرىدا ئېيتقىنىدەك، دولەت رەھبىرىمىز نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە بولغان ھورمىتى، مۇستەقىل قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش يولىدا ئۇيغۇر خەلقىنىمۇ قىلىۋاتقان ئەمگىنى ژۇقۇرى باھالاپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. كوپ ملەتلىك قازاقستاندا تەچىلىق، رازىمەنلىكنىڭ قېلىپلىشىپ، مىللەتلەرنىڭ بىرىسى بىلەن ئىناق ـ ئىجىل ياشاۋاتقانلىغى پرېزىدېنتىمىزنىڭ مىللىي سىياسەتنى توغرا يولغا قويۇپ، دولەتنى ئەقىل ـ پاراسەت، دانا ـ دانىشمەنلىك بىلەن باشقۇرۇپ كېلىۋاتقانلىغىنىڭ نەتىجىسىدۇر.

ـ دولەت مۇكاپاتلىرىغا ساۋاۋەر بولۇش، ئۇنىڭ مۇكاپاتلىرىغا ساھىبغا يەنىمۇ كۈچ ـ غەيرەت، شىجائەت بەخش ئېتىشى، ئۇنى يەنىمۇ چوڭ ئۇتۇقلارغا يېتىشىگە ئىلھاملاندۇرۇشى تەبىئىي ھال.

ـ توغرا ئېيتىسىز. ماڭا بېرىلگەن بۇ ئوردېن مەن ئارقىلىق مېنىڭ خەلقىمگە كورسىتىلگەن ھورمەت، ئىشەنچ، مېنىڭ خوشاللىغىم ـ خەلقىمنىڭ خوشاللىغى دەپ ئويلايمەن. دېمەك، بۇ ھورمەت ـ ئىشەنچ ماڭا يەنىمۇ چوڭ مەسئۇلىيەتلىكلەرنى ژۇكلىمەكتە. ئۇنى ئاقلاش ئۈچۈن قولۇمدىن كەلگەن ھەممە خىزمەتلەرنى قىلىشقا تەييارمەن.

ـ پاتىگۈل ھەدە، سىز قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنى ھوزۇرىدىكى دولەت مەسىلىلىرى بويىچە مىللىي كېڭەشنىڭ ئوتتۇزدىن ئارتۇق ئەزاسى بار. كېڭەش ئاساسەن دولەتنىڭ كېلەچەكتىكى ئاتقۇرىدىغان ئىشلىرى بويىچە 3 ـ 5 ژىللىق پلانلىرىنىڭ لايىھىلىرىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ. مۇھاكىمىدىن كېيىن ئۇ مەسىلىلەر پارلامېنتىغا سۇنۇلىدۇ. يېقىندا قازاق تىلى مۇئەممالىرى بويىچە لايىھىنى قاراپ چىقتۇق. ئۇنىڭدا كېلەچەكتە قازاق تىلىنىڭ جەمىيەتتىكى ئورنى، رولى، مىللەتلەر ئارا مۇناسىۋەتلەردىكى تۇتقان دەرىجىسى قانداق بولۇشى كېرەك، بۇ ھەقتە دولەت سىياسىتى قانداق بولۇشى لازىم، دېگەن مەسىلىلەرنى قاراپ چىقىپ ئوز پىكىرلىرىمىزنى ئىزھار قىلدۇق، پارلامېنتقا سۇندۇق.

ـ سىزنى گېزىتخانىلىرىمىز شائىرە، يازغۇچى ۋە ئالىمە سۈپىتىدە ياخشى بىلىدۇ. شۇنداق بولسا ئوز نۇقتىڭىزنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇپ ئوتسىڭىز ئارتۇق بولماس؟

ـ مەن 1936 ـ ژىلى غۇلجا شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئۇرۇمچى دارىلمۇئەللىمىنى چەتتىن ئوقۇپ، بىر چەتتىن ئوزەمگە ئوخشاش ستۇدېنتلارغا دەرىس بېرىپ ئۈچ ژىل ئىشلىدىم. ئوقۇش مەخسىتىدە 1955 ـ ژىلى كېڭەش ئىتتىپاقىغا كوچۈپ چىقتۇق. شۇ ژىللا قازاقستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكولتېتىنىڭ ئۇيغۇر بولۇمىگە (شۇ ژىلى ئېچىلغان ئېكەن) ئوقۇشقا چۈشتۈم. ئىنستىتۇتنى ئەلا باھادا تاماملاپ، قازاقستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى تىل ـ ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىنىڭ ئۇيغۇرشۇناسلىق بولۇمىنىڭ ئاسپىرانتۇرىسىدا ئۈچ ژىل ئوقۇپ، كاندىداتلىق دىسسېرتاتسىيەسىنى ياقلاپ، پەن نامزىتى بولدۇم. مانا شۇنىڭدىن بېرى ئەشۇ جايدا ئىشلەپ كېلىۋاتىمەن.

مەن ئىلمىي ئىشلىرىم جەريانىدا ئىككى مونوگرافىيە، ئۈچ دەرىسلىك، يۈزگە يېقىن ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىپ ئېلان قىلدىم. ئۈچ تومىلۇق «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى» بارلىققا كەلتۈرگەن ئالىملار قاتارىدا ئۇ ئىشتىمۇ ئارىلاشتىم. بىر توپ ئەدەبىياتشۇناسلار بىلەن «ھازىرقى زامان شىنجاڭ ـ ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» نامىدا كولەملىك تەتقىقاتنى يېزىپ چىقتۇق.

ئەندى ئەدەبىيات ساھاسىغا كەلسەك، ئەللىگىنچى ژىللارنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا بۇ ساھاغا كەلدىم. دەسلەپكى شېئىرلىرىم بىلەن ھېكايىلىرىم شۇ ۋاقىتلاردا كېزىت ـ ژۇرنالدا، ئۇمۇمىي توپلاملاردا ئېلان قىلىنىپ تۇردى. مەن كوپىرەك بالىلار ئەدەبىياتى بويىچە ئىجات قىلدىم. «مېنىڭ كىچىك دوستلىرىم»، «كويۇمچان ھەمرا»، «بىزنىڭ ئوترەت بالىلىرى»، «قادىرنىڭ چۈشلىرى»، «كىم ئەيىپلىك؟»، ئوخشاش ھېكايىلار توپلاملىرىم بىلەن «شاھادەت» پوۋېستىم ۋە ئۇرغۇنلىغان ھېكايىلىرىم بىلەن شېئىرلىرىم يورۇق كوردى.

ـ مەزمۇنلۇق سوھبىتىڭىز ئۈچۈن رەخمەت. سىزگە سالامەتلىك، ئىزگۈ ئىشلىرىڭىزدا يەنىمۇ چوڭ مۇۋاپىقىيەتلەر يار بولسۇن!

ـ رەخمەت، ئۇكام. ئېيتقىنىڭىزكەلسۇن.

سوھبەتنى ژۇرگۈزگەن ئا. باۋدىنوۋ.

تىيۇپلىپ، ساقلاپ قويۇش

يېڭى پېنسىيە قانۇندىكى يېڭىلىقلار ھەققىدە

1996 ـ ژىلنىڭ 16 ـ ئىيۇلىدا «قازاقستان س س ر دا پۇخرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» قازاقستان س س ر قانۇنىغا ئوزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلارنى كىرگۈزۈش توغرىلىق جۇمھۇرىيەت قانۇنى قوبۇل قىلىندى.

يېڭى قانۇن بەش باپتىن ئىبارەت. تۆنۈك بىرىنچى بابدا 1991 ـ ژىلقى قانۇننىڭ قىرىققا يېقىن بابىنىڭ تارماقلىرى بىلەن ماددىلىرىغا ئوزگىرىشلەر بىلەن قوشۇمچىلار كىرگۈزۈلگەن.

يېڭى قانۇننىڭ ئىككىنچى بابدا «قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە پۇخرالارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەش توغرىلىق» ئىلگىرىكى قانۇننىڭ 13 ـ بابىنىڭ (ئېكولوگىيەلىك زەردابقا ئۇچرىغانلىقىغا ھەر دە ئىشلەيدىغان ئادەملەرگە يېنىكلىك بىلەن پېنسىيە بېرىش)، 17 ـ بابىنىڭ (بىلىم بېرىش ۋە سالامەتلىكنى ساقلاش ساھالىرىدا ئىشلەيدىغانلارغا ئەمگەك ستاژى 25 ۋە 30 ژىلغا تولغاندا پېنسىيە بەلگۈلەش تۇغرىلىق) كۆچىنى 2001 ـ ژىلنىڭ 1 ـ دېكابىرىغىچە توختىتىپ تۇرۇش بەلگۈلەنگەن.

ئۇچىنچى باپتا 1996 ـ 1998 ـ ژىللىرى پېنسىيەگە چىقىدىغان ئادەملەرگە پېنسىيە پۇلىنى ھېساپلاش ئۇچۇن، پېنسىيەگە چىقىشنى سوراپ يېزىلغان ئىلتماس ئالدىدىكى 15 ژىل ئىچىدىكى خالىغان 12 ئاينىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئايلىق كىرىمى ھېساپقا ئېلىنىدۇ دېيىلگەن.

قانۇننىڭ 68 ـ ماددىسىنىڭ شەرتلىرىگە بېنائەن پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئىككى ژىل ئۇدا ئەمگەك قىلىپ، كوپىروك ئەمگەك ھەققى ئالغان شارائىتتا، پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ يېڭى مولچەرى پېنسىيەنىڭ ئەڭ ژۇقۇرى ئەمگەك ھەققىنىڭ ئاخىرقى 12 ئاي ئىچىدىكى كىرىمى بىلەن بەلگۈلىنىدىغانلىغى كورستىلگەن.

يېڭى قانۇندىكى ئاساسىي ئوزگىرىشلەرنىڭ بىرى پېنسىيەگە چىقىش يېشىنىڭ ئۇزارتىلغانلىغى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئىلگىرى ئەرلەرنىڭ ئەمگەك ستاژى 25 ژىلغا تولسا 60 ياشتا، ئاياللارنىڭ ئەمگەك ستاژى 20 ژىلغا تولسا 55 ياشتا پېنسىيەگە چىقاتتى. 1996ـ ژىلنىڭ 1 ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ پېنسىيەگە چىققۇچىلارنىڭ يېشىغا ھەر ژىلى ئالتە ئاي، 2001 ـ ژىلغىچە ئۇچ ژىل قوشۇلىدىغان بولدى. يېڭى قانۇندا ئەمگەك ستاژى كونا قانۇندىكى ئولچەم بويىچە قالدى. شۇنداق قىلىپ، 2001 ـ ژىلدىن باشلاپ ئەرلەر ئەمگەك ستاژى 25 ژىل بولسا 63 ياشتا، ئاياللار ئەمگەك ستاژى 20 ژىل بولسا 58 ياشقا تولغاندا پېنسىيەگە چىقىدىغان بولدى.

يېڭى قانۇندا 2001 ـ ژىلغىچە پېنسىيەگە چىقىش ياشلىرى تۇۋەندىكىچە بەلگۈلەنگەن:

1996 ـ ژىلنىڭ 1 ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ ئەرلەر 60 ياش 6 ئايغا تولغاندا، ئاياللار 55 ياش 6 ئايغا تولغاندا پېنسىيەگە چىقىش ھوقۇقىغا ئېگە.

1997 ـ ژىلنىڭ 1ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ ئەرلەر 61 ياش، ئاياللار 56 ياشقا تولغاندا؛

1998 ـ ژىلنىڭ 1 ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ بۇ ئولچەم ئەرلەر ئۇچۇن 61 ياش 6 ئاي، ئاياللار ئۇچۇن 56 ياش 6 ئاي؛

1999ـ ژىلنىڭ 1ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ ئەرلەر 62 ياشقا، ئاياللار 57 ياشقا تولغاندا؛

2000 ـ ژىلنىڭ 1 ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ بۇ ئولچەم ئەرلەر ئۇچۇن 62 ياش 6 ئاي، ئاياللار ئۇچۇن 57 ياش 6 ئاي؛

2001ـ ژىلنىڭ 1ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ ئەرلەرنىڭ 63 ياشتا، ئاياللارنىڭ 58 ياشتا پېنسىيەگە چىقىشى بەلگۈلەنگەن.

بۇ يەردە شۇنىمۇ تەكىتلەش كېرەككى، 1991ـ ژىلقى قانۇندا ئەرلەر 60 ياشتا (ستاژى 25 ژىلغا تولسا)، ئاياللار 55 ياشتا (ستاژى 20 ژىلغا تولسا) پېنسىيەگە چىقىش ھوقۇقى بارلىغى كورستىلگەن ئىدى. 1992ـ ژىلنىڭ 3ـ ئىيۇلىدىكى قانۇن بويىچە ئۇنىڭغا ئوزگىرىشلەر كىرگۈزۈلۈپ، شتات قىسقىرىشىغا ياكى ئىشچىلار سانىنىڭ ئوزگىرىشىگە باغلىق ئىشتىن بوشىغان ئەرلەرنى 58 ياشتا، ئاياللارنى 53 ياشتا (ستاژلىرى 25 ۋە 20 ژىلغا تولسا) پېنسىيەگە مۇددىتىدىن ئىلگىرى چىقىرىش بەلگۈلەنگەن. ئەندى ئىش ئورنىنىڭ قىسقىرىشى سەۋەبىدىن پېنسىيەگە بۇرۇنراق چىقىدىغانلارنىڭ يېشىغا ئۇ ژىلىغا 6 ئاي قوشۇلىدىغان بولدى.

يېڭى قانۇن بويىچە ئىشتىن بوشىغان ئادەملەرگە: ئەرلەرگە 60 ياش ئالتە ئاي، ئاياللارغا 55 ياش ئالتە ئايدا (ستاژلىرى 25 ۋە 20 ژىلغا تولسا) پېنسىيەگە چىقىشقا بولىدۇ. بىراق ئۇلار يېشى 63 ۋە 58 ياشقا تولغىچە تېگىشلىك تولۇق پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ 60 پروتسېنتىنى ئېلىپ تۇرىدۇ. 63 ۋە 58 ياشقا تولغاندىن كېيىن تولۇق پېنسىيەسى بەلگۈلىنىدۇ. بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇلاردىن باققۇچىلىرى ئۇچۇن قوشۇمچىلار تۇتۇلمايدۇ.

دولەت خىزمىتىدىكى ئەرلەر دولەت خىزمىتىدە بولۇش ۋاقتىنىڭ چەكلىنىشى يېشىغا (60 ياشقا، ئايرىم ۋاقىتلاردا 65 ياشقا) يەتكەن چاغدا، ئۇ ئۇزارتىلمىغان شارائىتتا، دولەت خىزمىتىنى توختاتقان ۋاقىتتىن باشلاپ پېنسىيەگە چىقىش ھوقۇقىغا ئېگە.

يېڭى قانۇندا ئايرىم يېنىكچىلىكلەر كوزدە تۇتۇلغان. ئۇ چارۋىچىلىقتا ئىشلەيدىغان ئادەملەرنىڭ پېنسىيەگە چىقىش يېشى بىلەن ئەمگەك ستاژىنى بە لگۈلەيدۇ:

ئەرلەر 55 ياشقا تولغاندا ۋە ئۇمۇمىي ستاژى كام دېگەندە 20 ژىل بولۇپ، ئۇنىڭ ئاز دېگەندە 15 ژىلىنى ئاتالغان ئىشقا بېغىشلىغاندا مۇددىتىدىن ئىلگىرى پېنسىيەگە چىقىش ھوقۇقىغا ئېگە.

«بالىلىق ئاياللارنى پېنسىيە بىلەن تەمىنلەشنىڭ ئوزگۈچىلىكلىرى» دېگەن باپتا تۇۋەندىكىلەر يېزىلغان:

«بەش ۋە ئۇنىڭدىنمۇ كوپ بالا تۇغۇپ، ئۇلارنى سەككىز ياشقا قەدەر تەربىيەلىگەن ئاياللارنىڭ، ئۇلارنى شۇ ياشقىچە تەربىيەلىگەن بالا ۋاقتىدىن ئاكا بالىلار ئانىلىرىنىڭ، بالا ۋاقتىدىن ئوزلىرى ئاكا ئانىلارنىڭ 50 ياشقا تولغاندا ۋە ئەمگەك ستاژى (بالىلارنى كۈتۈشكەكەتكەن ۋاقتىنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا) كام دېگەندە 20 ژىل بولغاندا، يېشىغا باغلىق پېنسىيەگە چىقىشقا ھوقۇقى بار».

موشۇ بابنىڭ شەرتلىرى بويىچە يېشىغا باغلىق پېنسىيە بەلگۈلەنگەن ۋاقىتتا ئەسكەرتىلگەن بالىلارنىڭ قاتارىغا، ئەگەر يېكى ئائىلىدە ئۇلارنىڭ ئەمەلىيەتتىكى تەربىيەسى سەككىز ياشقىچە داۋاملاشقان بولسا، ۋاپات بولغان ئانىنىڭ ئاسراپ قالالمىغان بالىلىرىمۇ كىرىشى مۇمكىن.

سەككىز ياشقىچە ئاسراپ قېلىنمىغان بالىلارنىڭ ئىش يۇزىدىكى تەربىيەسى سوت تەرتىۋى بىلەن بەلگۈلىنىدۇ.

1996 ـ ژىلنىڭ 1 ـ ئىيۇلىدىن باشلاپ 2001 ـ ژىلنىڭ 1ـ ئىيۇلىغىچە موشۇ بابتا كورستىلگەن ئادەملەرنىڭ پېنسىيەگە چىقىش يېشى ھەر ژىلى ئالتە ئايغا كوپىيىدۇ.

قانۇندا قوشۇمچە ئەمگەك ستاژىنى بېرىش توغرىلىق يېڭى تېكىستتا مۇنداق دېيىلگەن:

«ئاساسسىز جىنايىي جاۋابكەرلىككە تارتىلغان ۋە سۇرگۈنگە ئۇچراپ، كېيىن ئاقلانغان پۇخرالارنىڭ تۇرمىدە بولغان، ئەركىنلىكتىن ئايرىلىدىغان يەرلەردە، سۇرگۈندە بولغان، ئەركىنلىگى چەكلىنىپ مەجبۇرىي ئەمگەككە جەلىپ قىلىنغان ۋاقتى، مەجبۇرىي يەر ئالماشتۇرغان ۋە ئايرىم ئاغرىق سەۋەبىدىن داۋالاش مەھكىمىلىرىدە مەجبۇرى داۋالاشقا ئەۋەتىلگەن ۋاقتى ئۇچ ھەسسە مۇلچەردە ئېلىنىپ، ئۇمۇمىي ئەمگەك ستاژىغا قوشۇلىدۇ».

يېڭى قانۇندا ياشقا باغلىق بېرىلىدىغان پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ مولچەرى توۋەندىكىچە بەلگۈلەنگەن:

1. پېنسىونېرنىڭ يېشىغا باغلىق پېنسىيە ئاخچىسى ئۇنىڭ ئوتتۇرا ھېساپتىكى ئايلىق كىرىمىنىڭ 60 پروتسېنتى مۇلچەردە تايىنلىنىدۇ.

2. پېنسىيەگە چىقىش ئالدىدا تولۇق ئەمگەك ستاژى بولغانلار ئۇچۇن (ئەرلەر ـ 25 ژىل، ئاياللار ـ 20 ژىل) تۇۋەندىكى ئوسۇملەر بېرىلىدۇ:

ئەرلەرنىڭ 20 ژىل ستاژىدىن ئارتۇق ھەر تولۇق ژىلىغا پېنسىيە ئاخچىسى ئەمگەك ھەققىنىڭ بىر پروتسېنتىغا كوپەيتىلىدۇ؛

ئاياللارنىڭ 15 ژىل ستاژىدىن ئارتۇق ھەر تولۇق ژىلىغا پېنسىيە ئاخچىسى ئەمگەك ھەققىنىڭ بىر پروتسېنتىغا ئوستۇرىلىدۇ. يەر ئاستى ئىشلىرىدا بولغانلارغا 1,2 پروتسېنت قوشۇلىدۇ.

بىراق قوشۇلىدىغان ئۇمۇمىي ئاخچا ھېساپقا ئېلىنمىغان ئەمگەك ھەققىنىڭ 40پروتسېنتىدىن ئاشماسلىغى كېرەك.

قەھرمان ئانىلارغا ۋە «ئالتۇن كولا» ھالقىسى بىلەن مۇكاپاتلانغان كوپ بالىلىق ئانىلارغا تايىنلىنىدىغان پېنسىيە ھەققىنىڭ، شۇنىڭ ئىچىدە ئەمگەك ستاژى تولۇق بولمىغان شارائىتتا يېشىغا باغلىق، ناكالىغى بىلەن باققۇچىسىدىن ئايرىلىشىغا باغلىق، پېنسىيە ھەققىنىڭ مولچەرى يېشىغا باغلىق پېنسىيە ھەققىنىڭ ئەڭ تۇۋەنكى مولچەرىنىڭ 100 پروتسېنتى بىلەن بەلگۈلىنىدۇ.

يېڭى قانۇندا پېنسىيە ئاخچىسىنى ھەر ئادەمگە ھېساپلاش ئۇچۇن جۇمھۇرىيەتلىك بىيۇدژېتتا ھەر ژىلى بەلگۈلىنىدىغان ئىجتىمائىي ۋە باشقا تولەملەر گە بېغىشلانغان ھېساپلىق كورسەتكۈچىنىڭ ئون بەش ھەسسە مولچەرىدىن ئاشمايدىغان خەلىقنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن قوغداش ئورگىنى خىزمەت قىلىدىغان تېررىتورىيەلىك بىرلىك مىقدارىدا تولىنىدۇ.

پېنسىيە ئاخچىلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىش ۋە ئەۋەتىش قازاقستان جۇمھۇرىيىتى پېنسىيە فوندىنىڭ مەبلىغى ھېساپىغا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

ئىشلەيدىغان پېنسونېرلارغا ـ ئەگەر ئۇلارنىڭ ئېلىۋاتقان ئەمگەك ھەققى جۇمھۇرىيەتلىك بىيۇدژېتتا ھەر ژىلى بەلگۈلىنىدىغان ئىجتىمائىي ۋە باشقىمۇ تولەملەرگە قارىتىلغان ھېساپلىق كورسەتكۈچتىن ئون بەش ھەسسە ئاشسىدىغان بولسا، بەلگۈلەنگەن پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ 50 پروتسېنتى مولچەردە تولىنىدۇ (ئائىلىسىنىڭ ئەمگەككە يارىمايدىغان ئەزالىرىغا قوشۇلىدىغان ئۇستەكلەرسىز). ئۇرۇشقا قاتناشقانلارغا، ناكالارنىڭ بارلىق تۇپلىرىغا ـ ئىجتىمائىي سالامەتلىك فوندلىرى ھېساۋىدىن ئىش ئورنى بويىچە ئالىدىغان تاپاۋەتنىڭ (كىرىمىگە) قارىماستىن، تولۇق مولچەردە تولىنىدۇ.

پېنسونېر باشقا مەملىكەتتىن كوچۇپ كەلگەن شارائىتتا كەلگەن يېرىدىكى پېنسىيە ھەققى ئىلگىرى تۇرغان يېرىنىڭ بەرگەن پېنسىيە ئاخچىسىنىڭ توختالغان كۈنىدىن باشلاپ تولىنىدۇ، بىراق يېڭىدىن كوچۇپ كېلىپ تىركەلگەن يېرىدە خەلىقنى ئىجتىمائىي قوغداش بولۇمىگە 6 ئاي ئىچىدە پازىمچە ئوتۇنۇش بېرىشى كېرەك. ئۇنىڭدىن كېچىكسە تولەنمەيدۇ.

پېنسونېر ۋاپات بولغان تەغدىردە ئۇنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇنى دەپىن قىلىش ئۈچۈن ئىككى ئايلىق پېنسىيە پۇلى مولچەردە، بىراق ھېساپلىق كورسەتكۈچىنىڭ ئون ھەسسە مولچەردىن ئاشمايدىغان كولەمدە، ئەندى ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشچىلىرى ياكى ناكالىرى ۋاپات بولغان تەغدىردە جۇمھۇرىيەتلىك بىيۇدژېتتا ھەر ژىلى بەلگۈلىنىدىغان ئىجتىمائىي ۋە باشقىمۇ تولەملەر گە قارىتىلغان ھېساپلىق كورسەتكۈچىنىڭ ئوتتۇز بەش ھەسسە مولچەردىن كام بولمىغان كولەمدە ئاخچا يارىدىمى بېرىلىدۇ.

يېڭى پېنسىيە قانۇنى ئاساسىدا تەييارلاندى.

قىرغىزستاننىڭ شىپالىق ھەسىلى

شۇ نەرسىنى ئەپسۇسلىنىش بىلەن ئىقرار قىلىش كېرەككى، پات ـ يېقىندا قىرغىزستان بازارلىرىدا جۇمھۇرىيەتنىڭ تاغلىق جايلىرىدىن ژىغىلىدىغان شىپالىق ھەسىلى تۇتىياغا ئايلىنىدۇ. بال ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ كامىيىشى توغرىلىق ئېنىق رەقەملەرنى كەلتۈرۈش قىيىن ـ چۈنكى بال ھەرىلىرى ساندۇقلىرىنىڭ ھەممىسىنى ساناپ چىقىش تەس.

1990 ـ ژىلى جۇمھۇرىيەتتە 360 مىڭ ھەرە ساندۇغى بولغان بولسا، ھازىر ئۇنىڭدىن ئاران 50 مىڭدىن سەل كوپىرەكى قالغان. ھەسەل ئىشلەپ چىقىرىش 10 مىڭ تونناغا 370 تونناغا چۈشۈپ قالغان. جۇمھۇرىيەتتە كولخوزلار بىلەن سوۋخوزلارنىڭ بەربات بولۇشىغا باغلىق ئۇلاردىكى مىكلىغان بال ھەرىسى ساندۇقلىرى تالان ـ تاراڭغا ئۇچرىغان، ۋەيران بولغان، سېتىلغان... ھەرە باققۇچىلارنى تېخنىكا، دورا ـ دەرمەكلەر بىلەن تەمىنلەش سىستېمىسى بۇزۇلغان.

بۇلارنىڭ ھەممىسى ئېچىنىشلىق. لېكىن، شۇنىڭغا قارىماي، مۇتەخەسسىسلەرنىڭ پىكرىچە، قىرغىزستان بال ھەرىچىلىكىنى ھازىرچە دەپىن قىلىش ئەتىگەن. ئالما تاغ ئېتەكلىرىدە ياۋايىي بال ھەرىلىرى ساقلىنىپ قالغان. ئۇلار ئىسسىق كول تاغ ئېتەكلىرىدە، ئارسلان ـ بابا ياكاق ئورمانلىقلىرىدا بولۇش ئىمكانىيىتى بولغان چەت ئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ زوقىنى قوزغايدۇ ۋە ئۇلار بۇ يەرلەردە بالچىلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە يارىدەم بېرىشكە تەييارلىغىنى ئىزھار قىلىشماقتا.

ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلگەركى بال ئىشلەپ چىقارغۇچىلار بىر ـ بىرىنى ئىزدەپ تېپىشماقتا، بىرلەشمە شىركەتلەرنى قۇرماقتا. قاراكولدە «بال چېلەك»، جالال ـ ئابادتا ـ «ئورنوك»، توقتاغۇلدا ـ «مىۋۇز تور» ئاكسىونېرلىق جەمىيەتلىرى تولۇق كۇچى بىلەن ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلار خېرىدارلارغا پەقەت ھەسەللا ئەمەس، ئەڭ شىپالىق بال ھەرىسى ئانىسىنىڭ سۈتى، بال چېكى، پروپولىس ۋە باشقىلارنى تەكلىپ قىلماقتا. كېلەچەكتە قىرغىزستاننىڭ تاغلىق ۋادىلىرى ئادەملەرنى شىپالىق تاتلىق بال مەھسۇلاتلىرى بىلەن خوشال قىلىدىغانلىغى شۈبھىسىز.

ئاسىيا ـ پرېسس. بىشكېك شەھىرى.

ئەسىرلەردىن بۇيان ھاكىمىيەت، مەدەنىيەت ۋە بىلىم مەركەزلىرىنىڭ بىرى ئاتالمىش كەلگەن غۇلجا شەھىرىنىڭ قاچان بىنا قىلىنغانلىغى ۋە ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن «غۇلجا» دەپ ئاتالغانلىغى توغرىسىدا تارىخچىلار ئۇزاقتىن بۇيان ئىزدىنىپ كەلمەكتە. بۇ تارىخنى ئۇزاقتىن باشلاشقا توغرا كېلىدۇ. غۇلجا مىلادىدىن بۇرۇنقى خەن سولالىسىنىڭ دەۋرىدىنلا ۋىلنامىلار دائاتالمىشقا باشلىغان ئېدى. مىلادىدىن كېيىنكى 1274 - ۋىلدىن 1368 - ۋىلغىچە بولغان يۈەن سولالىسى دەۋرىدە چاغاتايىنىڭ مەركىزى - قورغىنى ۋە مەدەنىيەت شىمالىغا سالدۇرغان توققۇز قەلئە شەھىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە 1772 - ۋىلى كورە، قورغاس، بايانداي، چىڭسخوز ئاتارلىق قەلئە شەھەرلەرنى بۇزۇپ، بۇ شەھەرلەردىن چىققان ياغاچ، خىش، كاھىشلار بىلەن غۇلجىنى كېڭەيتىپ قۇرغان.

ئەينى ۋاقىتتا غۇلجىغا ئۇيغۇر، تۇڭگان ئاھالىسى ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ئۇنى ھاكىمبەگ ئىشىك ئاغابەگ قاتارلىق ئەمەلدارلار باشقۇرغان. ئەينى ۋاقىتتىكى غۇلجا - غۇلجا شەھىرى، غۇلجا ناھىيەسى، توققۇز تاز ناھىيەسى، قاتارلىق جايلارنى ئۇز ئىچىگە ئالغان. 1800 - ۋىلدىن

ئوتتۇرا شەرقنى تەتقىق قىلىش ئىلمى

غۇلجا تارىخى ھەققىدە ئىككى ئېغىز سۆز

مائارىپ مەركىزى بولغان. 1864 - ۋىلدىن 1911 - ۋىلغىچە چىڭ خاندانلىغىنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىنىڭ شىمالىدىكى مەركىزىي قەلئەسى بولغان ۋىللار ئىچىدە غۇلجىنىڭ جامائەتچىلىك نەزىرىگە كۆپرەك چۈشكەن ۋاقىت جۇڭغارلار دەۋرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

غۇلجا - سوزىنىڭ ئاتىلىشى توغرىلىق ھەر خىل تەرىپلەر بار. بەزىلەر غۇلجىنىڭ جۇڭغارلار دەۋرىدە گۈللەنگەنلىگى ۋە جۇڭغارلارنىڭ غۇلجىدا «ئالتۇن سۇمە» (ئالتۇن قۇيىلىق ئىبادەتخانە) سالدۇرغانلىغى ئۈچۈن «غۇلزا» دەپ ئاتىغانلىغىغا قاراپ «غۇلجا» دېگەن نام جۇڭغارلار دەۋرىدە قويۇلغان دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر بۇ جايدا بۇرۇن غۇلجا (ياۋا توشقار) پادا - پادا بولۇپ ژۇرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن يەرلىك خەلق ئۇيغۇرلار «غۇلجا» دەپ نام بەرگەن، دەپ قارىماقتا. غۇلجا تارىختا ئىز چىل تۇردە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ مەشھۇر سودا قول سانائەت مەركەزلىرىدىن بىرى بولۇپ كەلگەن. ئەينى ۋاقىتتا «غۇلجا يولى» دەپ ئاتالغان كارۋان يولى بولغان. كىشىلەر ھازىرقى تاشكەنتتىن چىقىپ جامبۇل، مەركەز، بىشكېك، توقماق، ئۇزۇناغاچ، ئالمۇتا، يەركەنت ئارقىلىق غۇلجىغا باراتتى. ئوتتۇرا ئەسىردە غۇلجا يولى توقماققا كەلگەندە ئىككىگە ئايرىلغان. بىرى - توقماق، سويات، بالاساغۇن، بارشىن، قاراقول شەھىرىنى بېسىپ ئوتۇپ، ئىسىق كولنىڭ شەرقىي جەنۇپ تەرىپى ئارقىلىق تېكەس، سۈمبىدىن ئوتۇپ غۇلجىغا كىرىش، يەنە بىرى - توقماق، بىشكېك، قارغالى، تالغىر، يەركەنت، ئالملىق، قورغاس ئارقىلىق غۇلجىغا بېرىش.

غۇلجا ئىپەك يولىنىڭ شىمالى يولى بىلەن باغلىنىپ، شەرق بىلەن غەربنىڭ ئىختىسات ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشىدا ئۇزىگە خاس رول ئوينىغان.

غۇلجىنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىدىكى تەرەققىياتى 18 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ. يەنى غۇلجا شەھەر قۇرۇلۇشى چىڭ سولالىسى ئىلى دەريالىسىنىڭ 1864 - ۋىلغىچە شەھەر ئىچىدە 4700 مېتر ئۇزۇنلىقتا، 3 - 5 مېتر ئېگىزلىكتە سېپىل سوقۇلغان. ھاكىمىيەت، دىنىي مەكىملەر، زىندان، يامۇللار، ھاكىمبەگ، قازى - كالانلارنىڭ ئوردىلىرى سېپىل ئىچىگە ئورۇنلاشقان. شەھەر سېپىلىنىڭ تورت ئەتراپىدا ئارىقلىق ھەم پەشتاقلىق تورت ھاشامەتلىك دەرۋاز بولغان. شەرق دەرۋازا «دەڭ دەرۋازا»، غەربىي دەرۋازا «سۇ دەرۋازا»، شىمالىي دەرۋازا «دولان دەرۋازا» دەپ ئاتالغان.

1882 - ۋىلى ئىلى چار روسسىيەدىن قايتۇرۇلغاندىن كېيىن ھازىرقى «ستالىن كوچىسى» داتۇنجى يامۇل تەسىس قىلىنغان. ئۇمۇمەن، 1888 - ۋىلى غۇلجا ناھىيە قىلىپ ئوزگەرتىلگەن. 1937 - ۋىلدىن ئېتىبارەن غۇلجا ھوكۇمەت ئىشلىرىدا كۆرەنىڭ بۇرۇنقى ھاكىمىيەت ئورنىنى ئېگەللىگەن.

غۇلجا شەرقىي تۇركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدىكى سىياسىي، ئىختىسادىي، مەدەنىي - مائارىپ، سەنئەت ساھالىرىدا مۇھىم ئورۇن بولغان. 1864 - ۋىلى ئىلىدا قوزغالغان سادىر پالۋان يېتەكچىلىكىدىكى دېخانلار قوزغىلىڭى ۋە 1944 - ۋىلدىكى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى قوزغالغان شەرقىي تۇركىستان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابۇ ئۇچىغىنا ئايلاندۇردى. شۇنىڭدەك 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا قۇرۇلغان مۇسابايېۋلارنىڭ تېرە زاۋودى ۋە شۇ ئەسىرنىڭ 30 - ۋىللىرىدا قۇرۇلغان گىمنازىيە (كېيىن بىلىم يۇرتى دەپ ئاتالغان) قاتارلىق ئوتتۇرا باشلانغۇچ مەكتەپلەر، غۇلجا ساناي نەفىسىيە ئومىگى شەرقىي تۇركىستاننىڭ گۈللىنىشىگە چوڭ توھپە قوشتى. غۇلجىنىڭ شەرقىي تۇركىستان تارىخىدا تۇتقان ئورنى ئالاھىدە بولۇپ، دۇنيا ئالىملىرىنى غۇلجا تارىخىنى ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلماقتا.

نۇرمەھەممەت ھەسەن.
بىشكېك شەھىرى.

سۈرەتتە: ئۇيغۇر پىچاقلىرى

ئادەم ۋە قانۇن

ئۇلار جىنايەت ئىزىنى تېپىشقا يارداەم بېرىدۇ

يېقىندا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى دولەت تەرگەۋ كومىتېتىنىڭ باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزىدە مەتبۇئات كونفىرىنسىيەسى بولۇپ ئوتتى.

بۇ مەركەز تېخى يېقىندا - 1996 - ۋىلى يانۋاردا قۇرۇلغان ئېدى، لېكىن ھازىرنىڭ ئۇزىدىلا ئۇنىڭ بولۇم - قىسىملىرىدا داكتىلاسكوپىيە، تراسولوگىيە، پوچېركىشۇناسلىق، ھوججەتلەرنى ئېنىقلاش، باللىستىكا، شەخسنى سېلىشتۇرۇپ ئېنىقلاش ۋە باشقىلار بولۇپ 35 يونىلىش بويىچە ئەنئەنەۋىي ئېكسپېرتىزلارنىڭ ھەممىسى ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستلار ئۇزلىرىنىڭ كۈندىلىك ئىشىدا كەڭ دائىرىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ، ماددىي ئىسپات - دەلىللەرنى تەتقىق قىلغان ھالدا سوت - تەرگەۋ جەريانىدا ھەقىقەتنى ئورنىتىشقا يېقىندىن يارداەم قىلىدۇ. دولەت تەرگەۋ كومىتېتى باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزىنىڭ خادىملىرى جىنايەت يۈز بەرگەن ئورۇندىكى ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ، ھەر قانداق بىر ئىزنى تېپىپ، ئەينە شۇ ئىزلار بويىچە ئەخبارات بېرىدۇ، ئەندى بۇ بولسا كوپىنچە جىنايەتچىنى دەرھال ئوپېراتىۋ ھالدا تېپىشقا، ياكى ئەكسىنچە، گۇمان قىلىنۋاتقان شەخسىنى ئەيىبنى ئېلىپ تاشلاشقا يارداەم بېرىدۇ.

بولۇپمۇ ئوق ئاتىدىغان قۇراللارنى قوللىنىش بىلەن ھەر خىل جىنايى ھەرىكەتلەرنىڭ، ئوي ئوغرىلىقلىرىنىڭ سانى كەسكىن كوپەيىپ كەتكەنلىگى مۇناسىۋىتى بىلەن، دولەت تەرگەۋ كومىتېتى ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستلىرىنىڭ ئىشى ھەسسىلەپ ئوسۇپ كەتتى. ئوتكەن ۋىل ئىچىدە قىلىنغان ئېكسپېرتىزلارنىڭ سانى 117 مىڭدىن ئېشىپ كەتكەنلىگى بۇنىڭ ياققال ئىسپاتى بولسا كېرەك. ئەندى بۇ بولسا باشقا مىنىسترلىكلەر بىلەن ئىدارىلەرنىڭ ئېكسپېرت خىزمەتچىلىرىنىڭ ئېكسپېرتلىرى تەرىپىدىن ئېلىپ بېرىلغان بارلىق تەكشۈرۈش ئىشلىرىنىڭ 85 پروتسېنتىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئېكسپېرت پائالىيىتى توغرىلىق ھوكۇمەت تەرىپىدىن ئايرىم قانۇن تەييارلىنىۋاتقانلىغى فاكتىنىڭ ئۆزى دولەت تەرگەۋ كومىتېتى باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزى خىزمەتچىلىرىنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئەھمىيەتكە ئېگە ئېكەنلىگىدىن دالالەت بەرسە كېرەك. دولەت تەرگەۋ كومىتېتى باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزىنىڭ باشلىغى ق. ئېرقاسموۋ ۋۇرۇنالىستلارغا ئەينە شۇلار توغرىلىق قىسقىچە ئەخبارات بەرگەندىن كېيىن، ئۇلارغا مەركەزنىڭ لابوراتورىيەلىرىنى كوزدىن كەچۈرۈش، ئىلگىرى پائالىيىتى داۋىم سىر ساقلىنىپ كەلگەن لابوراتورىيە خادىملىرى، مۇتەخەسسىلەر بىلەن سوھبەتلىشىش ئىمكانىيىتى بېرىلدى.

- ھازىرقى ئىختىسادىي ئېغىر، بوھرانچىلىق توختىماي داۋام قىلىۋاتقان زاماندا، باشقىلار غائۇخشاش بىزنىڭمۇ مۇئەممالىرىمىز يېتىپ ئاشىدۇ، - دەيدۇ باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزىنىڭ باشلىغى قائىربولات ئېرقاسموۋ. - ژۇقۇرى مەلەكىلىك ئېكسپېرتلار ئەمەس، بەلكى شۇنداقلا ئاددىي خادىملارمۇ يېتىشمەيدۇ. باشقا ئەللەرنىڭكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا بىزنىڭ لابوراتورىيەلەرنىڭ تېخنىكا - ئەسۋاپ، ئۇسكۇنىلار بازىسى كونىراپ كەتكەن ۋە ھازىرقى ئوسكەن تەلەپلەردە رىجىسكە جاۋاپ بېرەلمەيدۇ.

مەركەز ئوز پائالىيىتىگە لازىملىق ماتېريالىلار نىڭ، زامانىۋىي ئاپپاراتۇرىنىڭ جىددىي يېتىشمەيۋاتقانلىغىدىن بەزى تەكشۈرۈش ئىشلىرىدا خېلە ئاسقاپ، ئىش كېيىنگە سوزۇلماقتا. بىزنىڭ ئېكسپېرتلىرىمىز كرىمىنالىستىنىڭ سەخسىي چېمودانىغا ئېگە بولۇشنى، چاڭ تۇتقۇچ، ئاۋتوماتلاشتۇرۇلغان كومپيۇتېر سىستېمىلىرىغا ئېگە بولۇشنى خېلىدىن بېرى ئارزۇ قىلماقتا. كرىمىنالىستنىڭ سەخسىي چېمودانىدا خادىمغا كېرەكلىك پېربور ئەسۋاپلار بولۇپ، ئۇنى جىنايەت سادىر بولغان جايغا دەرھال ئېلىپ بېرىپ تەكشۈرۈش ئىشلىرىنى ئوپېراتىۋ ژۇرگۇزۇشكە ناھايىتى قولايلىقتۇر. ئەندى ھازىرچە بولسا بىزنىڭ مۇتەخەسسىلىرىمىز كونىراپ كەتكەن تېخنىكىدا ئوزغۇن كولەمدىكى ئىشنىڭ ھوددىسىدىن چىقىشقا تىرىشماقتا...

مەتبۇئات كونفىرىنسىيەسىنىڭ ئاخىرىدا دولەت تەرگەۋ كومىتېتى باش ئېكسپېرت - كىرىمىنالىستىكا مەركىزىنىڭ باشلىغى قائىر بولات ئېرقاسموۋ ئاممۇيۇي ئەخبارات ۋاستىلىرى خادىملىرىنىڭ كوپلىگەن سوئاللىرىغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بەردى.

يادىكار سابىتىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

ياخشى تەشەببۇس

يۇرتدارچىلىق - بىرلىكنىڭ كاپالىتى

ئالمۇتا شەھىرى ئالمالى ناھىيەسى (ئىلگەركى سوۋېت ناھىيەسى) دائىرىسىدىكى كوپ قەۋەتلىك ئويلەردە چېچىلاڭغۇ تۇردە ياشاپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر ئاھالىسى ئارىسىدا يۇرتدارچىلىق تۇرغۇسىدا بىرلىشىپ ياشاش، ئاھالىنى بىرلەشتۈرۈپ بىرەر مىللىي چارە - تەدبىرلەرنى ئۈيۈشتۈرۈش ئىشلىرى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ خوشاللىغىغا ئورتاقلىشىپ، قايغۇسىنى تەڭ بولۇشىدىغان بىر تۇتاش يۇرت شەكللەنمەي كەلگەن ئېدى. شۇڭلاشقا ئۇلارغا تويى مەرىكىلىرىدە، بولۇپمۇ ھازىلىق كۈنلىرىدە يۇرتنىڭ قەدىرى ئالاھىدە بىلىنىپ كەلدى. نەزىر - چىراق، توي - توكۈن بۇ ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا ئەۋالا روھىغا ئاتاپ سېلىنغان ژىتقا قۇرئان ئوقۇيدىغان ئادەمنىڭ تېپىلماي قالىدىغان ۋاقىتلىرىمۇ بولغان.

يۇرت - جامائىتىگە بىرلىشىش خەيرلىك ئىشى بۇ يەردە بىيلقى ژىلنىڭ ماي ئېيىدىن باشلاپ قولغا ئېلىنىدى. بۇ ئەتراپقا بىرەن - ساران ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنىڭ ياشايدىغانلىغىنى بىلدىغان ناھىيە تۇرغۇنى سالامەتخان ھەدە ئەلايېۋا يۇرتدارچىلىق بىرلىگىنى ھاسىل قىلىش لازىملىغىنى ھىس قىلىپ، بۇ توغرىلىق بىرەرسى بىلەن مەسلىھەتلىشىشنى لايىق كوردى.

ئەينە شۇنداق ئويدا ئۇرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە سالامەتخان ھەدە كوچىدا ياشىغان بىر ئۇيغۇر ئايالنى ئۇچراتىپ قالدى. ئۇ ھېچ ئىككىلەنمەيلا ناتونۇش ئايالنىڭ قېشىغا كېلىپ، تېچلىق - ئامانلىق سوراشقاندىن كېيىن، ئۇنىڭغا ئوزىنىڭ كوپتىن بېرى ئويلاپ ژۇرگەن پىكرىنى ئېيتتىدۇ. راھىلەم ئىسىملىق ئۇ ئايال يېڭى تونۇشىنىڭ ئېيتقانلىرىنى خوشاللىق بىلەن قارشى ئېلىپ، ئوزىنىڭمۇ خۇددى شۇنداق ئويدا ئۇرگەنلىگىنى بىلدۈردى. ئاندىن ئۇلار بۇ ئىشنى كېچىكتۈرمەي، دەرھال ھەل قىلىش ئۈچۈن رەھىلەم ھەدىنىڭ يولدىشى ھېببۇللام ئاكا نوروزوۋ بىلەن مەسلىھەتلىشىدۇ. بۇ ئىزگۈ ئىشنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەن ئۇ، دەرھال ئوزى تونۇيدىغان، كوپنى كورگەن ئەمگەك ۋە ئۇرۇش ۋېتېرانى ئابدۇرېشىت ئاكا ئىمىنوۋ بىلەن يۇرتدارچىلىق ئابدۇرېھىم توختىباييۇقا يولۇقۇپ، ئۇلارنىڭ پىكىرلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھېببۇللام ئاكا ئويمۇ - ئوي مېڭىپ، ئەتراپتا تۇرىدىغان ئۇيغۇر ئائىلىلىرىنىڭ تەزىمىنى ئالدى. نەتىجىدە كىشىلەرنىڭ بىرىنى قوشۇپ، ناھىيەدە ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنى ۋە ئۇيغۇر يۇرتىنى قۇرۇش مەسىلىسىنى ئوتتۇرغا قويىدۇ. ژىغىلغان جامائەتچىلىك تەرىپىدىن بۇ تەشەببۇس قوللاپ، - قۇۋۋەتلىنىپ ئاردىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن ئالمالى ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى قۇرۇلۇپ، يېڭى يۇرت بىرلىگى پەيدا بولدىدە، ئاستا - ئاستا يۇرتقا قوشۇلۇش خاھىشىنى بىلدۈرگۈچىلەر سانى كوپەيىپ، يەتمىشتىن ئوشۇق ئۇيغۇر ئائىلىسى تىزىمغا ئېلىنىدى.

ھەھ، ھازىر ئەھۋال تامامەن باشقىچە. بۇ يەردە ھازىر يۇرتداشلار ئىشمۇ يولغا قويۇلۇپ، يېڭىچە تۇس ئالدى. ئالمالى ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى تەشكىل قىلىنىپ، ئۇنىڭ رەئىسى بولۇپ، كوپ ۋىللار ئەدلىيە ساھاسىدا ئىشلىگەن تەجرىبىلىك يۇرىست ئابدىرىم ئاكا توختىباقىيېۋ سايلاندى. شۇنىڭغا ياندىشىپ بۇ يەردە يېڭى ئۇيغۇر يۇرتى پەيدا بولۇپ، ژىگىست بېشى، ئاقساقالار، ئايالار كېڭەشلىرى قۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ رەئىسلىرى سايلاندى.

بېشى قوشۇلغان يۇرت ئادەملىرى ئاستا - ئاستا يۇرتدارچىلىق ئىشلىرىنى يولغا قويۇپ، توي - توكۈن، نەزىر - چىراقلارنى ئوتكۈزۈش رەسمىيەتلىرى بىر ئىزغا سېلىندى. باھارلىقلار يۇرتى قۇرۇلغاندىن كېيىن قەبرىستانلىق مەسىلىسىمۇ ھەل قىلىنىپ، زارە ۋوستوكا مەھەللىسىنىڭ قەبرىستانلىغىدىن ئۇلار بىلەن كېلىشىش ئارقىلىق يەر ئاجرىتىلىپ بېرىلدى. بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ئابدىرىم توختىباقىيېۋنىڭ ئەمگىگى بېباھا.

شۇنىمۇ تەكىتلەپ ئوتۇش لازىمكى، ژۇقۇردائىسىملىرى ئاتالغان ئاكتىۋىستلىرىمىز ئاناتىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزنىڭ يۇرت ئاھالىسى ئارىسىدا تارىلىشىغىمۇ كۈچ سېلىشتى. ئۇمۇمەن، باھارلىق يېزىسىدا بارلىققا كەلگەن بىرلىك ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتچىلىگى بىلەن ئۇلارنى تۇتاشتۇرۇپ، بىر سەپتە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش، مىللىي مەنپەئەتلىرىمىزنى ھىمايە قىلىشتا مۇناسىپ رول ئاتقۇرىدىغانلىغى كوزدە تۇتۇلۇۋاتىدۇ.

شەمشىدىن ئايۇپوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

ماۋچىلارنىڭ بىزگە قىلغان «توھپىسى»

ساختا ئاۋتونومىيەنىڭ

خەلىق ئارادا ئاۋتونومىيە ئالغان مىللەت ھەممە ئىشنى ئوزى باشقۇرۇپ، ھەتتا ھەربىي ۋە ئىچكى مۇھاپىزەت قوشۇنىغىچە ئېگە بولىدىكەن. ماۋچىلار 1949 ـ ژىلى ئوز ئارمىيەسىنى ۋەتەنىمىزگە كىرگۈزۈپ، ئوز ھاكىمىيەتىنى تىكلەپ ئالغاندىن كېيىنلا مەركەزنىڭ قارارى بىلەن مىللىي ئارمىيەمىزنى ختاي ئارمىيەسى تەركىبىگە قوشۇپ، 5ـ كورپۇس نامىنى بېرىپ ئوز نازارىتى ئاستىغا ئالدى. 1954 ـ ژىلغا كەلگەندە ھەربىي قىسمىدا شتات قىسقارتىش باھانىسى بىلەن 5 ـ كورپۇسنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سەپىدىن ئەزىز، زاۋۇر ساۋدانوۋ، قاسىم ئەزىزوۋلارنى ئارمىيەسى يوق، ئېتى ئولۇق، سۈپىرىسى قۇرۇق كېنىراللىق ئۇنۋانى بىلەن ئولتارغۇزۇپ قويۇشتى. ئولكىنىڭ ھەممە ۋىلايەت، ناھىيەلىرى ھەتتا ستراتېگىيىلىك يېزا، قىشلاق، تاغلار پۈتۈن چېگارا ختاي ئارمىيەسى تەرىپىدىن ئېگەللىنىپ، خەلىق قاتتىق ھەربىي نازارەت ئاستىغا ئېلىندى. «شىنجاڭدا تېچلىق ۋە خەلىقچىلىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى» 1950 ـ ژىلى «شىنجاڭ خەلىق دېموكراتىيە ئىتتىپاقى» غا ئوزگەرتىلىپ مەركىزىي ئىجرائىيە ئورگانى غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە يوتكۈلۈپ، ھەممە ۋىلايەت، ناھىيەلەرگىچە ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇپ، ئەزا ئۇ بۇل قىلىپ، پائالىيەت باشلىغان ۋە «ئىتتىپاق» ژۇرنىلى بىلەن «ئالغا» گېزىتلىرىنى مۇنتىزم تۈردە چىقىرىپ تۇرغان ئىدى. ئاساسەن يەرلىك خەلىقتىن تەشكىل تاپقان بىرلىك سەپ خاراكتېردىكى سىياسىي تەشكىلات پائالىيىتىدىن چوچىگەن ماۋچىلار «ئىتتىپاق» ئوزىنىڭ تارىخىي رولىنى ئاتقۇرۇپ بولدى. ھازىر ھەر بىر سىنىپ ۋە ھەر ساھانىڭ ئوز تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى» دېگەن بۇيرۇق بىلەن 1953ـ ژىلى «ئىتتىپاقنى» ھەم تارقىتىۋەتتى.

1955 ـ ژىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلدى، ماۋچە ئاۋتونومىيەدە ئاۋتونوم رايون رەئىسى ۋالى، ھاكىملار كەڭچە ئۇيغۇر ۋە يەرلىك مىللەتلەردىن قويۇلغان بىلەن ھوكۇمەتكە رەھبەرلىك ۋە نازارەت قىلىدىغان پارتىيە ھوقۇقى ژۇقۇرىدىن تۇۋەنگىچە ختايلار قولىدا ئىدى. ختاي باشلىغىنىڭ قوماندانلىغىغا بوي سۇنمىغان مىللىي رەھبىرى كادرلار «يەرلىك مىللەتچى»، «مىللىي بولگۇنچى» نامى بىلەن جازالاندى.

ش ئۇ ئا ردا چىقىدىغان نېفت ۋە باشقا نادىر رەڭلىك مېتاللارنى مەركەز بېۋاستە باشقۇراتتى. ئۇنىڭ بىردىر پروتسېنتىنمۇ ئوزىدە قالدۇرۇلماتتى. بۇ باي زېمىندىن چىقىۋاتقان ناشلىق، پاختا ۋە چارۋا ماللار ئىچكى ختايغا ۋاگونلاپ ئوزلۇكسىز توشۇلۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بەدىلىگە ئىچكىرىدىن ۋاگۇنلاپ ختايلار شىنجاڭغا ئېلىپ كېلىنەتتى. داڭلىق قۇمۇل، پىچان قوغۇنلىرى، تۇرپان ئۈزۈم ـ كىشمىشلىرى، كورلا نەشپۈتلىرى ختاي زوراۋانلىرى تەرىپىدىن چەت ئەللەرگە ۋالىيۇتىغا سېتىلاتتى، بۇ بۇلاڭ ـ تالاڭ، زورلۇق، زومبۇلۇققا ھېچ بىر مىللىي رەھبەر ئارىلىشالماتتى.

خەلىق ئىچىدە: «سەپىدىن ئەزىزنى «نېفتىنىڭ 5 پروتسېنتىنى ئوزىمىزگە قالدۇرسا، مەدەنىي ـ ماۋارىپ، سەھىيە ئىشلىرىمىزنى ئوڭشۇالساق» دەپ مەركەزگە پىكىر بېرىپتىكەن، مەركەز ش ئۇ ئاردىكى خىزمەتلىرىدىن ئۈنۈم ئېلىپ تاشلاپ بېجىنگە يوتكەپ كېتىپتۇ» ـ دېگەن گەپ تارالغان ئىدى. بەلكى بۇ راستۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا ئىسمائىل ئەمەتنى رەئىسلىككە قويدى. ئۇنىڭ نېمىسى ياقمىدىكىن، بۇنىمۇ بېجىنگە يوتكەپ كەتتى، ئورنىغا ۋاڭ ئىنماۋ ئوزى توۋەندىن تاللاپ ئوستۇرگەن تومۇر داۋامەتنى رەئىسلىك تەختىگە ئولتۇرغۇزدى. بۇنىمۇ يوتكەپ كېتىپ ھازىرقى ئابلەت ئابدۇرېشىتنى تاللاپ رەئىسلىككە قويدى.

ختاينىڭ كوممۇنىستىك دىكتاتۇرا رېژىمىدا دېموكراتىيە، ھەقىقى خەلىق سايلىمى دېگەن ئەسلا بولمىغان. ماۋزېدۇڭنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە ئىنىام قىلغان ئاۋتونومىيەسىنىڭ ھەقىقىي قىياپىتى مانا شۇنداق ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا خۇڭۋېيبىڭلارنىڭ قۇرۇق ئاۋتونومىيە ۋىنۋىسكىسىدىن ئۈيغۇر نامىنى ئوچۇرۇشى، شۇ چاغدا كوپچىلىكنى ھەر خىل ئويلارغا سالغان ئىدى. دېمەك، ئەسلىدە ماۋزېدۇڭنىڭ ئۇيغۇر خەلقىگە ھەقىقىي ئاۋتونومىيە بېرىش خىيالىنىڭ يوقلىغىنى، «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 1995 ـ ژىل 21ـ سېنتەبىر سانىغا بېسىلغان سەپىدىن ئەزىزنىڭ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 40 ژىللىغىنى تەبرىكلەپ يازغان «ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كەلگۈسىگە يول ئېچىپ، تېخىمۇ شانلىق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەيلى» سەرلەۋلىك ماقالىسىنى ئوقۇغىنىمدىن كېيىن ئېنىق چۈشەنچىگە ئېگە بولدىم. بۇ ھەقتە گېزىتخانىلارنى خەۋەردار قىلىشنى زورۇر تاپتىم.

سەپىدىن ئەزىزنى ماقالىنىڭ 1 ـ قىسمىدا جۇڭخۇا خەلىق جۇمھۇرىيىتى 1949 ـ ژىل يازدا دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيەسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولغان مۇھاكىمىنى بايان قىلىپ مۇنداق 3 خىل تاللاش ئوتتۇرىغا قويۇلغانىنى يازىدۇ. «1. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ قۇراللىق كۈچىگە تايىنىپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىپ شىنجاڭدا مۇستەقىللىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش؛ 2 ـ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى شىنجاڭدىن تەشەببۇسكارلىق بىلەن چىقىپ كېتىپ، شىنجاڭنىڭ مۇستەقىل بولۇشىغا يول قويۇش؛ 3. خەلىق ئازاتلىق ئارمىيەسى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، شىنجاڭنى ئوز ئىچىگە ئالغان ھالدا پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازاتلىغىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش» قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق كوپچىلىك مۇنداق دەپ ھېسابلىدى: 1ـ ۋە 2ـ خىل تاللاشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ناھايىتى قىيىنغا چۈشىدۇ. 3 ـ خىل تاللاشلا ئاقىدۇ ھەم توغرا. چۈنكى پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازاتلىغى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى تەلپۈنگەن «مىللىي باراۋەرلىك» نىشانىسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىن دېرەك بېرەتتى.

مۇشۇ تونۇشقا ئاساسەن مۇتلەق كوپچىلىك كىشىلەر شىنجاڭ كەلگۈسىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى رەھبەرلىگىدىكى يېڭى جۇڭگونىڭ تەركىۋىقىسمى بولۇشى كېرەك، دېگەننى تەشەببۇس قىلدى. شىنجاڭنىڭ يەرلىك ھاكىمىيەت شەكلى ئۈستىدە توختالغاندا، كوپچىلىك جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى 6ـ نۇۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 ـ ئۇمۇمىي ۋىغىنىنىڭ «پۈتۈن مەملىكەت ئازات بولغاندىن كېيىن ئېلىمىزدە ئېدىراتسىيە ئۈزۈمى ئەمەلگە ئاشۇرىلىدۇ» دېگەن قارارىغا ئاساسەن كېڭەش ئىتتىپاقىغا تەقلىت قىلىپ شىنجاڭنىڭ ئىتتىپاقداش (ياكى ئاۋتونومىيە) جۇمھۇرىيىتىنى قۇرۇپ بىرلىكتە ئېدىراتسىيە جۇڭگوسىنى تەشكىل قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى» دەپ يازىدۇ.

سەپىدىن ئەزىزنىڭ ژۇقۇرىدا قەيت قىلىنغان «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى تەلەپۈنگەن مىللىي باراۋەرلىك نىشانىسىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى» دېگىنى، نىلقىداقوزغالغان مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلاۋىنىڭ تۈپ مەخسىتى مۇستەقىللىق ئەمەس، غۇلجىنى مەركەز قىلىپ قۇرۇلغان شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى ھوكۇمىتىمۇ مۇستەقىل دولەت ھوكۇمىتى ئەمەس ئىدى ـ دېگىنىمۇ؟

سەپىدىن ئەزىزنى ئوز ماقالىسىدا: «1949 ـ ژىلى 8 ـ ئايدا ماۋزېدۇڭنىڭ تەكلىۋى بىلەن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونۇنوۋ، ئابدۇكېرىم ئابباسوۋ، دەلىلقان سوگۇربايېۋ ۋە لوجەلارنىڭ بېجىنده ئېچىلىدىغان مەملىكەتلىك 1 ـ قېتىملىق سىياسىي كېڭەش ۋىغىنىغا كېتىۋېتىپ 8 ـ ئاينىڭ 27ـ كۈنى ئائېروپلان ھالاكىتىگە ئۇچرىغىنىنى، ماۋزېدۇڭنىڭ قايتا تەكلىپ قىلىشى بىلەن سەپىدىن، ئالمجان ھاكىمبايېۋ ۋە توجىلار يولغا چىقىپ 9 ـ ئاينىڭ 15ـ كۈنى بېجىنگە يېتىپ بارغىنىنى لىن بۇچۈي ۋە ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنىڭ كۈتۈۋالغىنىنى، 2 ـ كۈنى جۇئىنلەي، ئۈلەنغۇكاتتا زىياپەت بەرگەنلىگىنى يازىدۇ. زىياپەت ئارىلىغىدا جۇئىنلەي، ئۈلەنغۇلەر ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۇچ ۋىلايەت قۇراللىق كۈچلىرىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىنىڭ ھوكۇمرانلىغىغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشىنىڭ ئوتمۇشى ۋە ھازىرقى ئەھۋالىنى تەپسىلى سورىغىنىنى بايان قىلىدۇ. 9 ـ ئاينىڭ 18ـ كۈنى ماۋزېدۇڭ، لىيۇ شاۋچى، جۇئىنلەي، جۇدى، لىن بۇچۈي قاتارلىق مەركەزدىكى رەھبەرلەرنىڭ جۇڭنەنخەيدىكى بىنەپشە راۋاقتا بارلىق ۋەكىللەرنى قوبۇل قىلغىنىنى، 9 ـ ئاينىڭ 19ـ كۈنى جۇئىنلەي ئىككىنچى قېتىم قوبۇل قىلىپ، «شىنجاڭ گومىنداڭ ھوكۇمىتىدىن ئاجرىلىپ چىققانلىغىنى» ئېيتىپ بەرگەنلىگىنى شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭدا ئولكۇلۇك ھوكۇمەت قۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا پىكىر ئالغاندا، «مەن ئىككى ژىل ئىلگىرى دېموكراتىك ئىنقىلاب پارتىيەسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا بولغان مۇزاكىرە ئەھۋالىنى دوكلاد قىلدىم ھەم يېڭى ئولكۇلۇك ھوكۇمەتتە ئاۋتونومىيەنىڭ ماھىيىتىنى كەڭدىلەندۇرۇش لازىملىغىنى تەكلىپ قىلدىم. جۇئىنلەي: ئاۋتونومىيە چوقۇم ئەمەلگە ئاشىدۇ، قانداق قىلىش كېرەك، ئېلىمىزنىڭ دولەت تۈزۈمىدە قانداق شەكىلنى قوللىنىش كېرەك. بۇ مەسىلىلەرنى كېيىن ئويلىنىمىز، لېكىن بىر مەسىلە ئېنىق، جۇڭخۇا خەلىق جۇمھۇرىيىتى جۇڭگودىكى ھەر قايسى مىللەتتىن تەركىپ تاپقان بىرلىككە كەلگەن دولەت بولىدۇ» دەپ جاۋاب بەرگەندە، سەپىدىن ئەزىزنى جۇئىنلەيدىن «شىنجاڭدا قۇرۇلىدىغان ھوكۇمەتنىڭ نامى نېمىدەپ ئاتىلىدۇ؟» دەپ سورىغاندا، جۇئىنلەي: «ۋاقتىنچە ئولكۇلۇك ھوكۇمەت دەپ ئاتايمىز، سىلەر قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن ھوكۇمەت، قۇرۇپ ھازىرقى ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ تۇرۇڭلار، نام مەسىلىسىنى كېيىنچە يەنە ئويلىشايلى» دېدى ـ دەپ سەپىدىن شۇ چاغدىكى چۈشەنچىسىنى «دولەت ئەندىلا قۇرۇلدى، نۇرغۇن ئىشلارنى بېكار قىلىپ، نۇرغۇن يېڭى ئىشلارنى يولغا قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. مەسىلەن، ھەدىراتسىيە، ئاۋتونومىيە قاتارلىق مەسىلىلەرنى ھازىرچە دولەتنىڭ كۈن تەرتىۋىگە قويۇش قىيىن بولسا كېرەك» ـ دەپ يازىدۇ.

9 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى جۇڭگو خەلىق سىياسىي كېڭىشىنىڭ 1 ـ ئومۇمىي ۋىغىنى باشلىنىپ، سەپىدىن سوزگە چىقىپ نەچچە ئون ژىلدىن بۇيان تارتقان پاجىەلىك ئازاپ ئوقىبەتلىك كەچۈرمىشلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ باتۇرلۇق بىلەن ئېلىپ بارغان كۈرەش ئەھۋاللىرىنى ئىزھار قىلدىم، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلىقىنىڭ ئازاتلىققا بولغان تەشنالىغىنى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە بولغان مۇھەببىتىنى ئىپادىلىدىم، ۋىغىن قاتناشچىلىرى سوزۇمگە قىزغىن ئالقىش ياڭراتتى. ماۋزېدۇڭمۇ خۇش تەبەسسۇم بىلەن چاۋاك چېلىپ، مېنىڭ سوزۇمگە قوشۇلغانلىغىغا ئالاھىدە دىققەت قىلدىم» دەپ يازىدۇ.

1 ـ ئوكتەبىر كۈنى جۇڭگو خەلىق جۇمھۇرىيىتى قۇرىلىدۇ. 4 ـ ئوكتەبىر كۈنى مەركىزىي ھوكۇمەت ئىشخانىسىدا ئەخبارات ئېلان قىلىش ۋىغىنى ئۈيۈشتۈرىلىدۇ. ئەخبارات ۋىغىنىدا سەپىدىن سوزلەپ: «شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلىقىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى تۇرۇش جەريانىنى تونۇشتۇردىم. سوئاللار شىنجاڭنىڭ كەلگۈسى تەۋەلىگى مەسىلىسىگە مەركەزلەشكەندە ئۇچ ژىلايەت ئىنقىلاۋى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۇچ ژىلايەت خەلىق قۇراللىق كۈچلىرىنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشى، ئۇ جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلاۋىنىڭ بىر قىسمى» دەيدۇ. ھورمەتلىك گېزىتخان، سەپىدىننىڭ مونۇ سوزىگە دىققەت قىلىڭلار، ئۇ سوزىنى داۋام قىلىپ، شىنجاڭ ئىلگىرى جۇڭگو زىمىنىنىڭ تەركىۋى قىسمى ئىدى. ھازىرمۇ يەنىلا جۇڭگو زىمىنىنىڭ تەركىۋى قىسمى بولۇۋاتىدۇ. كەلگۈسىدىمۇ مەڭگۈ جۇڭگو زىمىنىنىڭ تەركىۋى قىسمى بولىدۇ، دېدىم. مۇخبىرلار مېنىڭ بۇ جاۋابىمغا قىزغىن ئالقىش ياڭراتتى» دەپ يازىدۇ. مۇبادا سەپىدىن ئەزىزنىڭ ئورنىدا مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمى بولغاندا، ئەشۇ گەپلەرنى قىلارمىدى؟! سەپىدىن بۇ گەپلەرنى قايسى خەلىققە ۋەكىل بولۇپ قىلدىكىن؟! ئۇنىڭغا بۇ ھوقۇقنى كىم بەردىكىن؟!...

سەپىدىن ئەزىزنى مەزكۇر ماقالىنىڭ 2 ـ قىسمىدا: 1951ـ ژىلى 4ـ مارت كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى «مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش نىزامىنى (لايىھە) شۇنىڭدەك بىلەن غەربىي شىمال بىيۇروسى مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى نىزامى (لايىھە) توغرىسىدا پىكىر ئېلىش ھەقىقىدىكى تەكشۈرۈش تېزىسىنى تارقاتقانلىغىنى بايان قىلىپ: «بۇ دولەت قۇرۇلۇغاندىن كېيىنكى پارتىيەمىزنىڭ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇشتىكى زور تەدبىرلىرىنىڭ بىرى ئىدى. شوبھە يوق ئالدى بىلەن ئىلى رايونىدا سوھبەت ۋىغىنى تەشكىللەپ پىكىر ئېلىشنى قارار قىلدى. مارتنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا غۇلجىدا سوھبەت ۋىغىنى ئوتكۈزۈلدى. ۋىغىن باشلىنىش بىلەن كوپچىلىك پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىغىنى بىلدۈردى. ۋىغىننىڭ ئۈمۈمى جەريانى نورمال بولدى. ۋىغىن ئاخىرلىشاي دېگەندە بەزى كىشىلەرنىڭ سوزى مۇزاكىرەدائىرىسىدىن روشەن ھالدا ھالقىپ كېتىپ، ئېغىرخاتاسوزلەر ئوتتۇرىغا چىقتى» دەپ يازىدۇ. يەنە ئۇ داۋام قىلىپ: «3 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى شىنجاڭ شوبە بىيۇروسى مەركەز غۇلجا ۋىغىننىڭ ئەھۋالى ۋە مەسىلىلەرنى دوكلاد قىلىپ ئاپرىلىنىڭ باشلىرىدا شوبە بىيۇرو كېڭەيتىلگەن ۋىغىننى ئېچىپ، پارتىيە ئىچىدە مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە توغرىسىدىكى تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنى تەكلىپ قىلدى. مەركىزىي كومىتېت قوشۇلدى. شۇندا توغراۋاۋە بىر قەدەر توغرا مىللىي كادرلارنى رىغبەتلەندۈرۈش، مىللەتچىلىك خاھىشى بار ئاز ساندىكى كادرلارغا ئىدىيەۋىي تەربىيە بېرىش ۋە ئۇلارنى مۇۋاپىق تەنقىت قىلىشنى كورسەتتى. 13 ـ ئاپرىل كۈنى خ ك پ شىنجاڭ شوبە بىيۇروسىنىڭ كېڭەيتىلگەن ۋىغىنى ئېچىلدى. ۋىغىن بىر ھەپتە داۋام قىلىپ شىنجاڭدا مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە سىياسىتىنى توغرا ئىجرا قىلىش ئۈچۈن مۇستەھكەم ھۇل سېلىپ بەردى» دەپ يازىدۇ.

1952 ـ ژىلنىڭ باشلىرىدا ۋاڭ جىن بېجىندىكى ۋىغىندىن قايتىپ كېلىپ، سەپىدىن ئەزىزنىڭ: «رەئىس ماۋزېدۇڭ ـ شىنجاڭنىڭ تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە مەسىلىسى توغرىسىدا كونكرېت لايىھەنى ئوتتۇرىغا قويۇشىڭىزنى ئېيتتى» دېگەندە سەپىدىن: «بۇ ئىش توغرىسىدا مەركەز قارار چىقارغاندىن كېيىن سوزلىشەيلى» دېگەن. ۋاڭ جىن: «مەركەزپىكرىڭىزنى ئاڭلاپ باقماقچى، مېنىڭچە پىكرىڭىزنى سوزلەپ باقسىڭىز بولىدۇ» دېگەندە سەپىدىن: «ماۋزېدۇڭنىڭ ماڭا بولغان ئىشەنچىسىدىن چىن دىلىمدىن مىننەتدار بولدىم. شۇڭا ئەستايىدىل ئويلىشىپ دەسلەپكى تەساۋۇرىمنى ماۋجۇشىغا يازما دوكلاد قىلدىم» دەيدۇ.

ھورمەتلىك گېزىتخان! سەپىدىن ئەزىزنىڭ دوكلادىغا دىققەت قىلىڭ: «دوكلادىمدا ئېدىراتسىيە مەسىلىسىنى تىلغا ئالمىدىم. ئىتتىپاقداش (ئاۋتونومىيە) جۇمھۇرىيىتى مەسىلىسىنمۇ تىلغا ئالمىدىم. مەن شىنجاڭ ئولكە دەرىجىلىك ئاۋتونومىيە ئورنىنىڭ نامىنى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونومىيە ھوكۇمىتى» دەپ ئاتاشنى تەكلىپ قىلدىم. شۇنداقلا ھوكۇمەتنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى، ۋەزىپىسى ھەققىدىكى ئوز تەكلىپىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىزاھات بەردىم. ئەمدى ئۇ ئىشلار ئۈستىدە ئىزاھات بەرمەيمەن. ئەمما ئۇ ئىشلار ئۈستىدە ئىزاھات بەرمەيدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىزاھات بەردىم. ئەمدى ئۇ ئىشلار ئۈستىدە ئىزاھات بەرمەيدىغانلىقىمنى ئېيتىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئىزاھات بەردىم.

ھەققىي قىياپەتتى

ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا قويدىم. ھوججەت ھازىرلانغاندىن كېيىن ۋاڭ جىندىن شو بە بيۇرو دائىمى كومىتېتىنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇشنى ئىلتىماس قىلدىم. بۇ ھوججەت شوبە بيۇرو دائىمىي كومىتېتىدا مۇزاكىرە قىلىنغاندىن كېيىن ئۇنى رەئىس ماۋزېدۇڭغا ۋە پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يوللاپ، مەركىزىي كومىتېتىنىڭ يول يورۇغىنى كۆتتۈرۈش» دەپ يازىدۇ ئۇز ماقالىسىدا.

1952 - ژىلى 9 - ئاۋغۇست كۈنى ماۋزېدۇڭ پەرمان ئېلان قىلىپ «جۇڭغۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇش تېزىسنى» جاكالايدۇ. 22 - ئاۋغۇستتا شىنجاڭ ئولكىلىك 1 - نۇمۇرلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - سانلىق ژىغىنى ئېچىلىپ، مەركەزنىڭ قارارى ماقۇللىنىپ، ئولكىلىك مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەگە تەييارلىق كورۇش كومىتېتى قۇرۇلۇپ بورھان شەھىدى كومىتېت مودىرلىغىغا، گاۋ جىن جۇن، سەيپىدىن، ئەنۋەر جاكۇلىلار مۇئاۋىن مودىرلىققا تەينلىنىدۇ.

شۇ ژىلى 2 - ئاپرېل كۈنى ۋاڭ ئىنماۋ شوبە بيۇرو دائىمى كومىتېتىنىڭ ژىغىنىدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدىكى مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە خىزمىتى توغرىسىدىكى يول يورۇغىنى يەتكۈزىدۇ. ۋاڭ ئىنماۋنىڭ سوزلىرىگە دىققەت قىلىڭلار: «شىنجاڭدا 13 مىللەت بار. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئاساسىي نوپۇسنى تۇرىدۇ. شۇڭا مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇش جەريانىدا ئۇيغۇرلار باشقا قېرىنداش مىللەتلەرگە تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئېتىۋار بېرىشى كېرەك. مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويغاندا مىللەتلەرنىڭ ھاززىرقى ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالىنىلا ئەمەس، كەلگۈسى تەرەققىيات شەرتلىرىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلماسلىق كېرەك. مەركەز تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇش تەدبىرى توغرىسىدا «توۋەندىن ژۇقۇرىغا» دېگەن سوز، «كىچىكلىكتىن چوڭلىققا» دەپ ئوزگەرتىلىدۇ دەيدۇ.

1 - ئىيۇندىن 9 - ئىيۇنغىچە شىنجاڭ شوبە بيۇرو كېڭەيتىلگەن ژىغىنى ئېچىلىپ، «شىنجاڭنىڭ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە خىزمىتىنى يول يورۇغا قويۇش پلانى مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللانغان. مەزكۇر پلاندا شىنجاڭ ئولكىسىدە ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان ھالدا ئاۋتونوم رايون قۇرۇلىدۇ. باشقا مەمۇرى مەھكىمە دەرىجىلىك ئاۋتونوم ئورۇندىن بىرى، ۋىلايەت دەرىجىلىكتىن تورتى، ناھىيە دەرىجىلىكتىن ئالتىسى، يېزا دەرىجىلىكتىن 15 شى بولۇپ جەمئىي 22 ئورۇن بەلگۈلىنىدۇ. مەركەز تەستىقىدىن كېيىن 22 - دېكابر كۈنى «شىنجاڭدا تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويۇش چارىسى» ئېلان قىلىنىدۇ.

سەيپىدىن ئەزىزى ماقالىسىدا «ئاۋتونومىيەلىك ئورۇن مەمۇرى مەھكىمە، ۋىلايەت دەرىجىسىگە، تېررىتورىيە دەرىجىسىگە كوتىرىلگەندە تېررىتورىيە دائىرىسىنى بەلگۈلەشتە ئۇرغۇن ماس كەلمەسلىك ئەھۋاللىرى كورۇلىدى. مەن ئوتتۇرىغا چىقىپ ھەر قايسى تەرەپلەرگە خىزمەت ئىشلەشكە مەجبۇر بولدىم. مەن مەركەزنىڭ يول يورۇغىي مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىشىمىزنىڭ ئاساسىي، ئىدىيەمىزنى موشۇ نوختىغا بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىز كېرەك دەپ تەكرار تەكىتلىدىم. مەن قازاق، قىرغىز قاتارلىق كوچمەن چارۋىچى مىللەتلەر ئەۋلاتتىن ئەۋلاتقا تاغ ئىچىدىكى ئوتلاقلاردا كوچمەن تۇرمۇش كەچۈرۈپ كەلگەن، ئۇلارنىڭ بالىلىرى سەيىارە مەكتەپلەردە ئوقۇيدۇ. بۇ ھالدا قانداق مۇ سوتسىالىزم قۇرغىلى بولىدۇ. بىز ئۇلارنى مۇقىم ئويلەرگە كوچۇپ كىرىشكە تەكلىپ قىلىشىمىز. تاغدىن چۈشۈپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا، دېخانچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىشقا تەكلىپ قىلىشىمىز لازىم. ئۇلارمۇ زاۋۇد قۇرۇشى، مۇقىم مەكتەپلەرنى قۇرۇشى لازىم. موشۇنداق قىلغاندىلا سوتسىالىزم يولىغا ماكالايدۇ دەپ چۈشەندۇردىم. بولۇپمۇ ئىلىنى قازاق ئاۋتونوم ۋىلايىتىغا بېرىش مەسىلىسىدە «ئۇيغۇر كادىرلارنى كەڭ قوساغراق بولايلى، شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار ئاساسىي نوپۇسنى تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇيغۇرلار باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە يارىدەم بېرىشى كېرەك دەپ قايىل قىلدىم» دەپ يازىدۇ.

1954 - ژىلى 6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى باينىغولىن موڭغۇل ئاۋتونوم ۋىلايىتى، 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى بورتالا موڭغۇل ئاۋتونوم ۋىلايىتى، 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قىزىلسۇ قىرغىز ئاۋتونوم ۋىلايىتى، 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سانجى خۇيزۇ ئاۋتونوم ۋىلايىتى قۇرۇلىدۇ. 11 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مەمۇرى مەھكىمە دەرىجىلىك ئىلى قازاق ئاۋتونوم ۋىلايىتى قۇرۇلۇپ، ئاخىرىدا ئولكە دەرىجىلىك ئاۋتونومىيەلىك ئورۇن قۇرۇش باسقۇچىغا قەدەم قويىدۇ.

سەيپىدىن ئەزىزى ماقالىسىنىڭ 3 - قىسمىدا كوپچىلىك كېزىتخانىلار دىققىتىنى جەلىپ قىلىدىغان مۇھىم نوختىلارنى بايان قىلىدۇ. 1955 - ۋىلىنىڭ باشلىرىدا بورھان شەھىدى بىلەن سەيپىدىن ئەزىزى بېجىنغا ژىغىنغا بېرىپ، شى جۇڭشۇن بىلەن كورىشىدۇ. شى جۇڭشۇن: «ماۋجۇشى ئىككىگىلاردىن پىكىر ئېلىپ بېقىشىمنى تاپلىدى، ماۋجۇشى شىنجاڭنى كەلگۈسىدە «شىنجاڭ ئاۋتونوم رايونى» دېسەك قانداق؟ - دېدى دېگەندە، مەن رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ پىكرىمىزگە شۇنچە ئەھمىيەت بەرگەنلىگىدىن ئىنتايىن خوشاللانغانلىقىم، شۇڭا كوز قارىشىمنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويدىم. مەن ئاۋتونومىيە تاغ، دەريالارغا بېرىلمەيدۇ، مەلۇم مىللەتكە بېرىلىدۇ. شۇڭا ئۇ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيە دېيىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «شىنجاڭ ئاۋتونوم رايونى» دېگەن نام ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس دېدىم. سوزۇمنى تۈگەتكەندىن كېيىن شى جۇڭ شۇن نەق مەيدانىدا: «ياخشى، پىكرىڭىزنى ماۋجۇشىغا دوكلاد قىلىمەن» دېدى. ئىككى كۈندىن كېيىن شى جۇڭ شۇن مەن ۋە بورھان بىلەن يەنە كوردىشىپ، «رەئىس ماۋزېدۇڭ يولداش سەيپىدىننىڭ پىكرىگە قوشۇلدى» - دېدى. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن لى ۋەخەن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇ ماڭا: «شى جۇڭشۇن پىكرىڭىزنى ماۋجۇشىغا دوكلاد قىلغاندىن كېيىن ماۋجۇشى ئەستايىل ئويلىشىپ، «يولداش سەيپىدىننىڭ پىكرى توغرا» دېدى دەپ ئۇختۇرغىنىنى يازىدۇ.

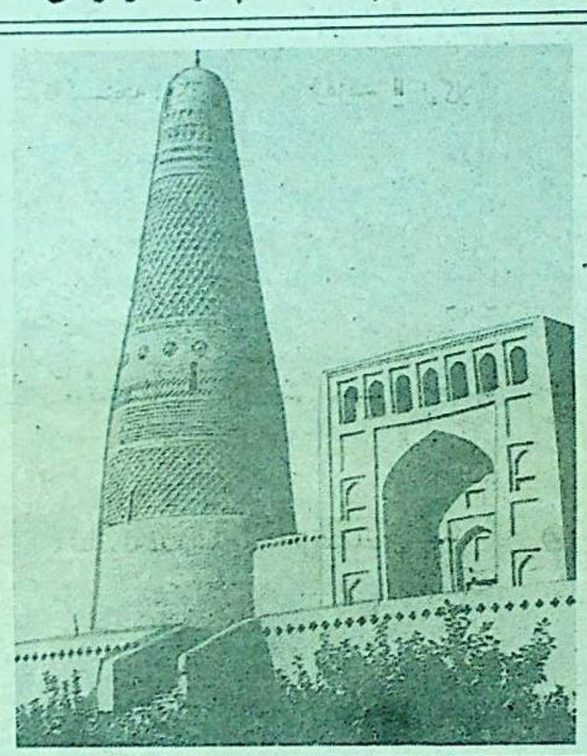

تۇرپان. ئۇيغۇر ئەقىشىلىرى ئاساسىدا سېلىنغان ئىمىن مونارىسى

شۇ ژىلى 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى خ ك پ شىنجاڭ شوبە بيۇروسىمۇ پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا تېلېگرامما يوللاپ مىللىي تېررىتورىيەلىك ئاۋتونومىيەنى يولغا قويغاندىن كېيىن شىنجاڭنى يەنىلا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى» دېگەن تۈزۈك دەپ تەكلىپ بەرگەن. 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى مەركىزىي كومىتېت جاۋابەن تېلېگرامما ئەۋەتىپ شىنجاڭنى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى» دەپ ئاتاش قارار قىلىنغانلىقىنى ئۇختۇرغان. 9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتاي دائىمى كومىتېتىنىڭ 21 - ژىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇش، شىنجاڭدا ئولكە تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» ماقۇللانغان. 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى شىنجاڭ خەلق ھوكۇمىتى كېڭەيتىلگەن ژىغىن ئېچىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمەتلىرىگە ئائىت دوكلاد تىڭشالىغان. مەركەزدىن ئاۋتونوم رايون قۇرۇلىشىغا دوك بىيو كەلگەن. شۇنىڭدەك ھەر بىر ئولكە ۋەكىللىرىمۇ ئۇرۇمچىدە كېلىشكەن. كېيىنرەك كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ ئەۋەتكەن سەنئەت خىزمەتچىلەر ۋەكىللىرى ئومىگىمۇ يېتىپ كەلگەن.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈندىن 30 - كۈنىگىچە شىنجاڭ ئولكىلىك 1 - نۇمۇرلۇق خەلق قۇرۇلتىيى 2 - سانلىق ژىغىنى ئوتكۈزۈلۈپ، ژىغىندا «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسى مەركىزىي كومىتېتى ۋە مەركىزىي خەلق ھوكۇمىتىنىڭ ۋەكىلى دۇڭ بيۇنىڭ يول يورۇغىنى قەتئىي ھمايە قىلىش قارارى، «مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتاي دائىمى كومىتېتى 21 - سانلىق ژىغىنىنىڭ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇش، شىنجاڭدا ئولكە تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارىنى قەتئىي ھمايە قىلىش قارارى»، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ۋە خەلق كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلى نىزامى (لايىھە) قاتارلىق مۇھىم ھوججەتلەر ماقۇللىنىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار: رەئىس سەيپىدىن ئەزىزى، مۇئاۋىن رەئىسلەر گاۋ جىن جۇن، مۇھەممەت ئىمىن ئىمىنوۋ، پاتىخان سوغۇربايېۋۇە 37 نەپەر ھەيئەت ئەزاسى سايلىنىدۇ.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۇرۇمچىدە ھەر مىللەت ھەر ساھا بولۇپ 60 مىڭدىن ئارتۇق كىشى خەلق مەيدانىدا داغدۇغلىق ژىغىن ئوتكۈزۈپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىغىنىڭ 6 ژىللىغى بىلەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغانلىغىنى تەبرىكلەيدۇ. ژىغىندا سەيپىدىن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى قۇرۇلغانلىغىنى رەسمى جاكالايدۇ. دۇك بيو مۇھىم سوز قىلىدۇ...

سەيپىدىن ئەزىزى ئوز ماقالىسىنىڭ ئاخىرىدا «40 ژىل تارىخىنىڭ ئۇزاق مۇساپىسىدا تولىمۇ قىسقا مەزگىل، ۋاھالەنكى، كىشىلىك تۇرمۇشتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئاھايىتى ئۇزاق مەزگىل. ھەش - پەش دېگىچە 80 ياشلىق بوۋاي بولۇپ قالدىم. بۇ 40 ژىلدا ۋەتەننىمىزنىڭ سوتسىالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا پۈتۈن زېھنىمنى سەرپ قىلدىم. ۋەتەنىمىزنىڭ ئىختىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ مول مېۋىلىرىدىنمۇ بەھرىمەن بولدىم. ئىشلىرىمنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسىدىكى جاپا - مۇشەققەت، ئەگرى - توقايلىقلارنى باشتىن ئوتكۈزدىم. ھاياتىمدا پەلسەپىلىك قائىدىلەرگە ئىنتايىن مول بېۋاسىتە تەسىراتلارغىمۇ ئېگە بولدىم» دەپ ئوز تەسىراتلىرىنى توۋەندىكىچە بايان قىلىدۇ:

1. جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيەسىنىڭ رەھبەرلىگىدە چىڭ تۇرۇش. 2. «دولەتنىڭ بىرلىگى، خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىغى، مەملىكەت ئىچىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىغى ئىشلىرىمىزنىڭ چوقۇم غەلبە قىلىشىنىڭ تۈپ كاپالىتى»، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ بۇ دانا ھوكۇمى ئېلىمىزنىڭ تارىخى تەجرىبىلىرىنى نامايان قىلدى... بىز بۇ تەلىمگە چوقۇم ئەمەل قىلىپ، دولەتنىڭ بىرلىگى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىغىنى قەتئىي ھمايە قىلىشىمىز كېرەك. 3. مۇقىملىق ۋە تەرەققىيات بىر دولەت. بىر ھاكىمىيەت ژۇرگۈزۈۋاتقان پارتىيە، بىر مىللەت ئۇچۇن ئېيتقاندا شەك شوبھىسىزكى، مەڭگۈلۈك تېما... مۇقىملىق بىلەن تەرەققىياتنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنىڭ بۇزۇلۇشى دولەتنى تالان - تاراجغا ئۇچىرىتىدۇ، پۈخرالارنى خانۋەيران قىلىدۇ. بۇ مەڭگۈ ئەستىن چىقىرىشىمىزغا بولمايدىغان تەجرىبە ساۋاق.»

بۇ ماقالە مەزمۇنى بىلەن تونۇشقان ھەر بىر كېزىتخان، ئەلۋەتتە، چوڭقۇر ئوي پىكىر مۇلاھىزىگە پاتىدۇ. ھەر دەرىجىلىك ئاۋتونوم ئورۇنلىرىنىڭ قۇرۇلۇش جەريانى بولۇپمۇ ئولكىگە ئاۋتونومىيە بېرىشتە، ماۋزېدۇڭنىڭ ئۇيغۇر نامىنى قوشماي شىنجاڭ ئاۋتونوم رايونى» دېسەك - دېگەن پىكرى يالغۇز بىزنىلا ئەمەس، دۇنيا ئەل خەلقلىرى ئاڭلىسا، ئۇلارنىمۇ ئەجەپلەندۈرگەن بولار ئىدى.

ئۇيغۇر نامىنى بېرىش بۇزىمىنىڭ قانۇنى ئېگىسى ئۇيغۇرلار ئېكەنلىگىنى تەن ئېلىش دېمەكتۇر. «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەۋرىدە «ئۇيغۇر» نامىنى ئوچۇرۇش قەستىنىڭ سەۋەبى ئەندى ئاشكارە بولدى.

«مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا» ئەڭ كوپ زەخمەت چەككەنلەر، قىرغىنچىلىققا يوقۇتۇشقانلار چوڭغانلارىنە شۇ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى» دىكى ئۇيغۇرلار بولدى. ئۇلار روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن قاتتىق ئازاپ چەكتى. خىتاي كومۇنىستلىرىغا ئوچمەنلىگى، قەھرى - غەزىۋى چېكىگە يەتتى. بۇنىڭ سەۋەبىدىن ماۋچىلار مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا كېيىن سىياسەتنى بوشتىپ، كەڭچىلىك قىلغاندەك بولدى. ۋېۋىسكىلارىبۇرۇنقى قىلىپىدا تۇرغۇزۇلدى. بۇ زۇلغان ھەيكەللەر تۈزەلدى. خەلق بىر ئاز خاتىرجەم بولۇپ ئارام ئالغاندەك بولدى.

خەلقنى ئوز ھالىغا قويۇۋەتكەندەك بولغان ماۋچىلار ئىچگىرىدىن ھە دەپ خىتاي توشۇشنى جىددىلەشتۈردى. بۇ چاغدىكى ئاساسىي شىئار «شىنجاڭدا ئىككى نەرسە كوپ، بىر نەرسە ئاز، يەنى شىنجاڭدا ئېچىلمىغان بوز يەر كوپ، يەر ئاستى يايلىق كوپ، ئادەم كۈچى ئاز»، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن بۇ زىمىننىڭ ئوزىدە يوز مىڭلاپ ئادەملەر ئىشسىز ئېغىر ئەھۋالدا ياشاۋاتقىنى بىلەن كارى بولمايلا ئىچكىرىدىن ئادەم يوتكەش ئاساس قىلىندى. «مەدەنىيەت زورئىنقىلابى» مەزگىلىدە «كېڭەش ئىتتىپاقى ھۇجۇم قىلىپ كىرىدۇ» دەپ شۇ باھانە سەۋەپ بىلەن ئىچكىرىدىن ھەربىي يوتكەپ كېلىپ ھەربىي كۇچ قۇدرىتىنى يەنىمۇ ئاشۇرغان ئېدى. ئەندىلىكتە نوپۇستا مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئېگە بولۇپ ھەر تەرەپلىمە ئاساسىنى مۇستەھكەملەپ ئالغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ كېڭەش ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشىدىن كېيىن ئوزىگىمۇ بۇ خەۋىپىنىڭ كېلىشىنى سىزىپ قىياپىتىنى پۈتۈنلەي ئوزگەرتىپ، ھەربىي فاشىستىك دېكتاتورىغا، قانلىق باستۇرۇشقا، زورلۇق - زوراۋانلىققا ئوتتى.

دۇنيادا ھېچ قاچان مۇتلەق ھاكىمىيەت بولغان ئەمەس. خەلققە بولغان زۇلۇمنى كۈچەيتىش ئوزىگە ئورا كولاشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. خاھ ۋەتەندە بولسۇن، خاھ ۋەتەن تاشقىرىسىدا ياشاۋاتقان ۋەتەنداشلار ئارىسىدا بولسۇن سەيپىدىن ئەزىزى توغرىسىدا ھەرخىل قاراش، باھا، تالاش - تارتىش، بەس - مۇنازىرىلەر كۈۋاچىسى بولۇپ قالىمەن. مەزكۇر ماقالە كېزىتخانىلارنى مەلۇم پىكىر - مۇلاھىزىگە ئېلىپ كېلىدۇ ۋە ئېنىق چۈشەنچىگە كېلىشكە ئاساس يارىتىدۇ، دېگەن پىكىردەمەن.

ماخمۇت ئەكرەم.
تاشكەنت شەھىرى.

يادنامە

ئىزى ئوچمەس مۇقامچى

(غوپۇر قادىر هاجىيېۋنىڭ توغۇلغىنىغا ـ 80 ژىل)

ئۇيغۇر مىللىي مۇزىكىسىنىڭ غەزىنىسى بولغان ئون ئىككى مۇقام ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تارىخىي، مەدەنىي مىراسى سۈپىتىدە قەدىمدىن تارتىپ جاھانغا تونۇلۇپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. ئۇنى ئۇيغۇر مىللىي چالغۇئەسۋاپلىرى يارىدىمى بىلەن چېلىپ ۋە ياكرىتىپ ئېيتىپ، بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە ساقلاپ كەلگەن تۇغما مۇقامچى، ئەلنە غەملەر مۇھەممەت مولالام ئەمەت باقى ئوغلى ئاخۇنۇم كارۇشاڭ (1850ـ1927)، تۇردى ئاخۇن تەۋەككۇللاخۇن ئوغلى (1881ـ1956)، روزى تەمبىر ئەزىم ئوغلى (1890ـ1956) نۇرىكىرى ئەلپەتتا ئوغلى (1915ـ1986) ۋە باشقىلار دۇر.

ئون ئىككى مۇقام ئالەمدە تەڭدىشى يوق مۇزىكا قامۇسى ئېكەنلىگىنى مۇزىكاشۇناس ۋەئۇلۇق كومپوزىتورلار تەتقىق قىلىپ، قىممەتلىك باھاسىنى بەردى. مەسىلەن، قۇددۇس غوجامىياروۋ: «... خەلىقنىڭ ئەسىرلەر بويى تارتقان ئاھۇ ـ زارى بىلەن خوشاللىق ـ شاتلىغىنىڭ گىمنىدۇر. مۇقاملار ـ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىكلىق بېياما مەدەنىي مىراسى» دېسە، كومپوزىتور، ئۇزبەكستان پەخىرلىك ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىگى يۇنۇس رەجەبىي: «ئۇيغۇر مۇزىكا مەدەنىيىتى تاريخىدا ۋە جاھان مۇزىكا غەزىنىسى ئۈچۈن باي مەدەنىي مىراس هېسابلانغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك ئون ئىككى مۇقامى ـ مۇزىكىۋىي رەڭمۇ ـ رەڭلىگى، بەدىئىي تىكىستى مۇكەممەللىگى، ئۇمۇمبەخش خەلىق ئېغىز ئىجادىيىتىنىڭ ژانر بايلىغى، ئۇمۇمەن پروگرىسسىۋىيلىشى بىلەن بىر پۈتۈن مونومېنتال ئەسەر دۇر» دەيدۇ.

مانا شۇ خەلقىمىزنىڭ بۇيۇك مۇزىكا مىراسى بولغان ئون ئىككى مۇقامنىڭ ئىلىمىي ژارىلانتىنى تىكلەش، يېزىۋېلىش ئىشى 1950ـ ژىللاردىن باشلانغان ئېدى. 1970ـ ژىلدىن 1976ـ ژىلغىچە ئۇزبەكىستان تېلېۋىدېنىيىسى ۋە رادىئو ئاڭلىتىش كومىتېتى يېنىدا مەشھۇر مۇقامچى روزى تەمبىرنىڭ شاگىرتلىرى: مەتتايىر هاسانوۋ، نۇرمەھەممەت ناسىروۋ، غوپۇر قادىر هاجىيېۋ، سۇلتان مۇرات رازىموۋ، قادىر رازىلاردىن تەشكىل تاپقان مۇقامچىلار گرۇپىسى مۇقاملارنى لېنتىغا يېزىپ قالدۇردى، ئۇلار ئۇزلەشتۈرۈلگەن مۇقاملار پلاستىنكىغا ئېلىندى، راك مۇقامى بولسا، 1971ـ ژىلى 21ـ مارت كۈنى تاشكەنت رادىئوسىدىن جاھانغا ئاڭلىتىلدى.

ئەينە شۇ ئاتاقلىق بەش مۇقامچىنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكا تارىخىغا قالدۇرۇپ كەتكەن ئۇلۇق ئىشى ـ بېقىياس توھپىسىگە مانا چاڭرەك ئەسىردىن ئاشتى. بۇ بەش مۇقامچىنىڭ ئۇيغۇر مۇزىكىسى ۋە مۇقاملىرىنى ئەجرا قىلىشتا ھەر قايسىلىرىنىڭ ئۇز ئالاھىدىلىكلىرى، ئىستېداتلىرى بار. ئۇلارنىڭ بىرى غوپۇر يۈسۈپ ئوغلى قادىر هاجىيېۋتۇر.

ـ «مەن 1916ـ ژىلى غۇلجىدا دۇتارچى ئۇستا يۈسۈپ ئاخۇن ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن ئېكەنمەن. دادام ياساپ بەرگەن دۇتار بىلەن ئاۋال دادامدىن، كېيىنىرەك جامىخان ۋە ئىسمائىل دۇتاچىلاردىن ساز چېلىشنى ئۆگەندىم» دەيدۇ غوپۇر قادىر هاجىيېۋ 1975ـ ژىلى 11ـ دېكابىردا «يېڭى هايات» گېزىتىگە بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا. ئۇ 1930ـ ژىلى غۇلجىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە بىلىم ئالغاندىن كېيىن دادىسىنىڭ پېشىنى مەككەم توتۇپ، دادىسىنىڭ چالغۇ ئەسۋاپلىرى ياسايدىغان هۈنىرىگە ئىشتىياق باغلىغان. ئۇنىڭ دادىسى قولى گۈل هۈنەرۋەنلەرنىڭ بىرى ئېدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئوزىنىڭ ئىز باسارى قىلىپ، چالغۇ ئەسۋاپلىرى ياساشنى ۋە ئۇلارنى چېلىشنى ئۇنىڭ قولىغا قويدى. غوپۇر ئاتىسىنىڭ ژۇرەكتىن ئېيتقان نەسىھەتلىرىنى دىلىغا پۈكتى. ئۇنىڭ قولىدىن كېچە كۈندۈز دۇتار، تەمبىر چۈشمىدى. قۇش ئۇنىسىدا كورگەننى قىلىدۇ، دېگەندەك غوپۇرنىڭ سويىگى كىچىكىدىن تارتىپ ساز، نەغمە ـ ناۋانىڭ بوشۇگى ـ ئويىدە قاتتى. شۇ دەۋردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ توي ـ تۇكۈن، مەشرەپ، سورۇن، سەيلىلەردە بولىدىغان ساز، ناخشا، ناۋالارنىڭ يېقىملىق ۋە جوشقۇنلۇق سادالىرى غوپۇرنىڭ ئۇچقۇنلىرىنى يالقۇنغا ئايلاندۇردى. ئۇ تېخى گودەك تۇرۇپلا ئاتىسىنىڭ چالغان سازىغا، ياسىگان دۇتارىغا خۇشتار بولغان ئېدى.

1934ـ ژىلى غۇلجا شەھىرىدە ئىلى ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا سانائىي ـ نەپىسە ئومىگى قۇرۇلدى. سانائىي ـ نەپىسە ئومىگىنىڭ مۇزىكا باشلىغى بولۇپ روزى تەمبىر تەينىلەندى. 1935ـ ژىلى بولسا، غوپۇر قادىر هاجىيېۋ بۇ سانائىي ـ نەپىسە ئومىگىگە چالغۇچى بولۇپ جەلىپ قىلىندى. غوپۇرنىڭ چالغۇچىلىق ۋە سەنئەتكارلىق هاياتى موشۇ دەرگاهتىن باشلانغان ئېدى. بۇ يەردە ئۇ ئاتاقلىق مۇقامچى چالغۇچىلار روزى تەمبىر، هاسان تەمبىر، زىكىرى ئەلپەتتا، مەتتايىر هاسانوۋ، ئابدۇنەبى ئابدۇماناپوۋ، نۇرمەھەممەت ناسىروۋ، سەيدۇللام رەخمىتۇللايېۋ ۋە باشقىلار بىلەن تەل تېپىشىپ، ئۇلاردىن ئۇگەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئوزىنىڭ خۇشچاقچاق، كىشىلەرگە يېقىملىق مۇجەز ـ خۇلقى بىلەن ئوزىنى باشقا سەنئەتكارلارغا چاپسان تونۇتالىدى. مۇقام ۋە ئۇنىڭ مەرغۇللىرىنى چېلىشتا روزى تەمبىرنى ئۇستاز تۇتقان بولسا، دۇتار چېلىشنى غۇلجا پەنجىمدىكى ئىسمائىل دۇتارچىدىن ئۇگەندى. بۇ دەۋردە غۇلجا شەھىرىدە هېچ قانداق مۇزىكاۋە سەنئەت مەكتەپلىرى يوق ئېدى. پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭ مەشرەپلىرى چالغۇچىلارغا مۇزىكا، نەغمە ـ ناۋانىڭ ئوچىغى بولغان ئېدى. غوپۇر مانا شۇ ئۇيغۇر مەشرەپلىرىدە ئۇچۇم بولۇپ، ئۇيغۇر سانائىي ـ نەپىسە ئومىگىدە قۇرامىغا يەتتى. بۇ يەردە كۈندە بولۇۋاتقان مۇقام ۋە باشقا ساز ـ ناخشىلارنىڭ مەشغۇلاتى، سەھنىدە ئوينىلۇۋاتقان «غېرىپ ـ سەنەم»، «پەرهات ـ شىرىن»، «قانلىق داغ»، «ئارشىن مال ئالان»، «غۇنچەم» ۋە باشقا دراما، سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ مۇزىكا ـ سازلىرىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشتا باشقا چالغۇچىلار غائوخشاش غوپۇرنىڭمۇ هەسسىسى بار ئېدى. ئۇ ئۇيغۇر سانائىي ـ نەپىسە ئومىگى ۋە 1944 ژىلدىن كېيىن تەشكىل قىلىنغان «دولەت تېاترى» كېيىنىرەك بولسا، «ئىنتىپاق تېاترى»لىرىدا 24 ژىلغا يېقىن تەرتوكتى. مانا شۇدەۋردىن تارتىپ غوپۇرنىڭ نامى ئەلگە تونۇلغان.

غوپۇر قادىر هاجىيېۋنىڭ 1959ـ ژىلىدىن كېيىنكى هاياتى ئالمۇتىدىكى قازاقستان جۇمھۇرىيەتلىك دولەت ئۇيغۇر مۇزىكىلىق كومېدىيە تېاترىدا باشلاندى. ئۇ مۇقام، ناخشا، چالغۇچىلىق ماھارەتلىرى بىلەن خەلىقنىڭ پۇغانى، مۇڭ ـ زارى، خەلىق سەنئىتى قۇچىغىدا ئۇزۇغۇرۇلغان تۇغما ئىستېداتلىق سەنئەتكار. ئۇ ئوز قەلبىدىكى مۇقام، ناخشا ـ سازلارنىڭ بارلىق جەۋھەرلىرىنى ئۇيغۇر تېاتر سەھنىسىگە ۋە ئۇنىڭ ياش چالغۇچى، ئارتىستلىرىنىڭ ئالدىغا توكتى، يولى كەلگەندە ياشلارغا ئۇستازلىقمۇ قىلدى. چۈنكى ئوزىمۇ ئاتاقلىق ئۇستازلاردىن ئۇگەنگەن ئېدى. كوپ قىرلىق سەنئەتكارنىڭ ئۇيغۇر تېاتر سەھنىسىدە ئوينالغان بارلىق دراما ۋە سەھنە ئەسەرلىرىدە، خەلىق ئالدىدا نامايىش قىلىنغان كونسېرت پروگراممىلىرىدا ۋە مۇقام كېچىلىرىدە كورسەتكەن ماھارىتى خەلىق ژۇرىگىدە قالدى. غوپۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ بارلىق تۈرلىرىدە ۋە باشقا چالغۇلاردا نەغمە ـ ناۋاقىلىش بىلەن تەڭ ئۇلاردا خەلىق ناخشىلىرىنى ماھىرلىق بىلەن ئېيتالايدۇ. مۇقام بېشىنى، داستان ۋە مەشرەپلىرىنى ئىجرا قىلىشتا ئۇنىڭ ئوز ئالاھىدىلىگى بار. مۇقام ۋە ئۇيغۇر خەلىق مۇزىكىلىرىغا سېلىپ ئېيتىدىغان مىگلاپ ـ مىگلاپ قوشاق ـ بېيىتلارنى غوپۇر يادقا بىلىدۇ.

ئۇ چالغۇچى. ئۇيغۇر چالغۇ ئەسۋاپلىرىنىڭ بارلىق تۈرلىرى بويىچە ئىجرا قىلىشنى بىلىدۇ. ئۇ ناخشىچى. ئۇيغۇر خەلىق ناخشىلىرىنى هەر بىر يەرنىڭ ئوز ئالاھىدىلىگى يەنى شۇ يەرنىڭ تەلەپپۇزى بىلەن ئېيتالايدۇ. ئۇ ئىجات قىلغۇچى. غوپۇر ئۇيغۇر مۇقام، ناخشىلىرىنى بىزنىڭ دەۋرىمىزگىچە ئېيتىپ، ساقلاپ كېلىشى بىلەن تەڭ كوپ ئاھاڭ ۋە ناخشىلارنى ئىجات قىلدى. ئۇيغۇر تېاترىدا ئىشلەش جەرىانىدا «قول ياغلىق»، «چىن مۇھەببەت»، «گۈلزارىم»، «جانان»، «راۋابىم»، «سېغىنچىقىز»، «باغۋەن ئۇگىسى» ئوخشاش ناخشىلارنى ئىجات قىلىپ، خەلىققە تەغدىم قىلدى. بۇلار 1978ـ ژىلى شايىم شاۋايېۋ توپلىغان «كېلىنگلار، ناخشا ئېيتايلى» دېگەن توپلامغا كىرگۈزۈلگەن.

ئۇ چاقچاقچى، قىزىقچى. غوپۇر ئوخشاش ئەل ئىچىدىن چىققان چاقچاقچىلىرى بىلەن ئۇيغۇر خەلقى پەخىرلىنەلەيدۇ. ئۇنىڭ غائوخشاش تالانتلىقلار بىزدە بەش بارماق بىلەن سانىغىدەكلا. ئۇ ھەممەشرەپ، توي توكۈن، ئولتۇرۇش، سورۇن، سەيلىلەردە ئوز سازىنا خشىلىرى بىلەن خەلىقنىڭ كوڭلىنى ئالالىغان بولسا، ئەجايىپ كۈلكىلىك چاقچاق ۋە يۇمور ـ ساتىرىلىق كەپ ـ سوزلىرى بىلەن خەلىقنى هەيران قالدۇرالىغان. مەسىلەن، «ئوخشاتتىم» ماۋزۇسىدا كىشىلەرنىڭ مۇجەز ـ خۇلقى، تەققى ـ تۇرقى، هال ـ ئەھۋالى ۋە سۈپەتلىرىگە قاراپ هازىرجاۋابلىغى بىلەن ئادەملەرنى ئوخشىتالايدۇ. ياپتا كەپ، سوز ئويۇنلىرى، ساتىرىلىك ئاچچىق كۈلكىسى ۋە گەپدانلىغى غوپۇردىكى چاقچاق تالانتىنىڭ مېۋىسى. بۇ مېۋە ھەممە ئادەمنىڭ بېغىدا پىشۇدىرمەيدۇ. مىڭ ئەپسۇسكى، بىز بۇ تالانت ئېگىسىنىڭ قىزىق چاقچاق ـ يۇمورلىرىنى ئوزى هايات ۋاقتىدا قەغەز بېتىگە چۈشۈرۈپ ئالالمىدۇق.

غوپۇر قادىر هاجىيېۋنىڭ 50 ژىللىق سەنئەت ساھاسىدىكى بېقىياس پائالىيىتىنى يازغۇچى، كومپوزىتور، ئەدەبىياتشۇناس، ۋە سەنئەتكارلاردىن يازغۇچى زۇنۇن قادىر 1948ـ ژىلى يازغان «ئۇيغۇر مۇزىكىسى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدا، سەنئەتشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ دوكتورى تامارا ئەلىبا قىيېۋا 1988ـ ژىلدىكى «ئون ئىككى مۇقام» نامىلىق ئەسەرىدە، ئەدەبىياتشۇناس باتۇر راشىدىن «ئون ئىككى مۇقام» تېكىستلىرى توپلىمىدا، ئارتىستلار م. باقىيېۋ بىلەن ر. ئىلاخۇنوۋالار «تېاتردا ئوتكەن هاياتلار» ئوخشاش يازمامەنبەلىرىدە يورۇتۇپ تارىخىتا ئۇنىڭ نامىنى قالدۇردى. غوپۇرنىڭ ئوزىمۇ مەغرۇرلىنىپ، ئون ئىككى مۇقامنىڭ بۇگۈنكىچە ساقلىنىپ، ياكراۋاتقانلىغىغا هايا جانلىنىپ مۇنداق دەپ ئېيتقان: «مۇقاملارنى تىكلەش، تىرىلدۇرۇش تەڭ ئالىي جاناپ ئىشقا ئاز ـ تولا ھەسسىمنى قوشقانلىغىم بىلەن ئوزەمنى بەختلىك دەپ ھىس قىلىمەن».

غوپۇر قادىر هاجىيېۋنىڭ مۇقام ۋە سەنئەت ساھاسىدىكى ئۇنتۇلماس خىزمەتلىرى پائالىيەتلىرى خەلىق تەرىپىدىن ژۇقۇرى باھالىنىپ، ئۇنىڭغا 1980ـ ژىلى «ئەمگەك ۋېتىرانى» ۋە شۇ ژىلى قازاقىستان س س ر غا خىزمەت كورسەتكەن ئارتىست دېگەن نام بېرىلدى. ئۇلۇق ئارمانلار بىلەن ياشاپ، پۈتكۈل هاياتىنى ئۇيغۇر مۇقاملىرى ۋە سەنئىتى رىئاجلاندۇرۇشتا سەرپ قىلغان پېشقەدەم مۇقامچى 1989ـ ژىلى ئالمۇتا شەھىرىدە ئالەمدىن ئوتتى.

غوپۇر قادىر هاجىيېۋنىڭ نامى ئۇيغۇر مۇزىكىسى تارىخىدا ئەبەدىي ئوچمەس ئىز بولۇپ قالغۇسىدۇر.

تۇرسۇن قاھىرىي.

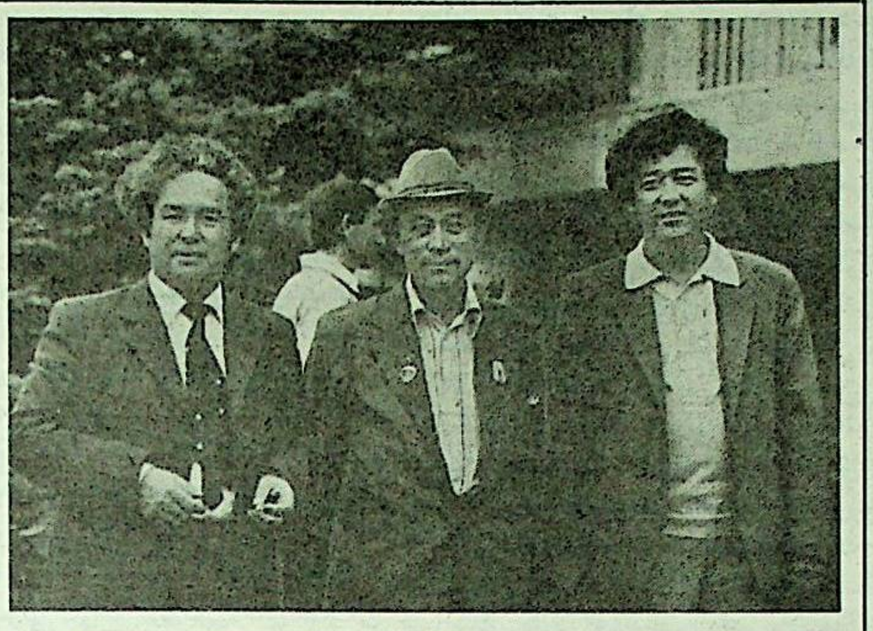

سۈرەتتە: (ئوڭدىن سولغا) پېداگوگ ـ بەستىكار سېلىماخۇن زەينالوۋ، غوپۇر قادىر هاجىيېۋ، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، ئاكادېمىك ماخمۇت ئابدۇراخمانوۋلار. 1981ـ ژىل.

ئەوكىن ئىسلام

جۇدالىق

(مەرھۇم ئاتام زايىت ئىسلامنىڭ روھىغا بېغىشلايمەن)

جۇدا بولدۇق ئاتا سەندىن مەڭگۈگە،
لاۋىلدىغان كوپۈك ئوتى توتۇشۇپ.
ئۇ جۇدىمنى تىترەك باستى بۇ دەمدە،
نادامەتتە قالدى تېنىم كوپۈشۈپ.

ئورنى تولماس ھىجرانلىققا سالدىڭغۇ،
ھازا قىلىپ بىدەرماندا تالدىمغۇ.
دەرت ـ ھەسرەتنى ئۇتۇپ ئىچكە چىدىماي،
چالا كويىكەن چۈچۈل بولۇپ يالدىمغۇ.

خەيرى ئاتا، يۇرتداشلىرىڭ ياش توكتى.
كوك ئاسماندىن سەندەك يۇلتۇز بىر كوچتى.
ياخشىلارنىڭ ئىزى قالدى... ئوچمەيدۇ،
ياق ئاتىجان سەندەك يۇلتۇز كوچمەيدۇ.

سەن ھەممىنىڭ دىل ـ قەلبىدە قالدىڭغۇ،
ئەجرىڭ بىلەن يۇرت قوينىدا ياندىڭغۇ.
يۇرتداشلىرىڭ قېرىندىشلار ئىچىگە،
سويگۈ ـ مېھىر ئوتلىرىنى ياقتىڭغۇ.

دوست ـ بۇرادەر، قايىشلىرىڭ ئۇنىلىپ،
ماتەم تۇتتى ژۇرەك ـ باغرى ئېزىلىپ.
ئىنسانىيلىق خىسلىتىڭنى ئۇلۇقلاپ،
تالاي كوزدىن ئاقتى ياشلار بۇلۇقلاپ.

ئەمگىكىڭدىن توھپە قوشۇپ يۇرتىڭغا،
كويۈپ ـ پىشىپ ئوتتۇڭ سويگۈ ئوتىدا.
كېلەچەككە ئۈمۈت بىلەن كوز تاشلاپ،
ژۇردىڭ قانچە خەيرىخالىق ئىش باشلاپ.

ھەر بىر ئويگە ھال سورىغاچ كىردىڭغۇ،
جاپاكەشلىك ئېغىر ئومۇر سوردىڭغۇ.
ھەر بىرسىنى قېرىنداشتەك سويدىڭغۇ،
سىناقلاردا كوكىرەك كېرىپ ژۇردىڭغۇ.

سېغىنچ قەلب سەندەك ئادەم ئاز بولار،
شۇڭا سەندىن يۇرتىنا قۇتلۇق ئىز قالار.
ھەر بىرىنىڭ دىل ـ قەلبىدە زايىت بار.
شۇڭا ئۇلار بولدى ساڭا يولەك ـ يار.

ئۇنتۇلمايسەن ئەزىز ئاتا ھېچ قاچان،
سەن ئېدىڭغۇ ئەۋلادىڭغا نۇر چاچقان.
خوشلىشىشقا پۈتكۈل يۇرتداش كەلگەندە
قەدىرىڭ بىلدىم باشلىرىنى ئەككەندە.

خەيرى دېدى، خەيرى دېدى كەتمەنلىك
مۇڭ زارىنى توكۈپ شۇنداق دەرتمەنلىك.

رازى بولغىن ئەزىز ئاتا يۇرتىڭدىن،
قالدى ئوغلۇڭ سېنىڭ ئىزىڭ كەتمەنلىك.

ياتقان يېرىڭ بېيىش بولسۇن ئاتىجان،
سەن ھەممىگە ئاتا ئېدىڭ بالىجان.
سېنى ئەسلا ئولدى دېيىش ياق، بولماس،
ساڭا دېگەن ئېقىدىمىز سوغۇلماس.

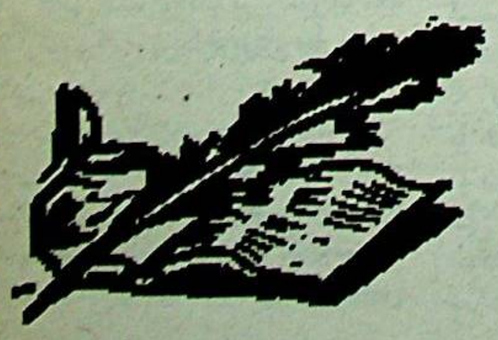

دانالار سوزى - ئەقىلنىڭ كۆزى

ئون بىر نەسىھەت

مەشھۇر ئالىم زۇنۇندىن سىزنى يەنە خىرىدار دىسىنىڭىزدىن ئىلگىرى ئۇزۇن نەسىھەتلىرى بولۇپ، شۇلارنىڭ بىرى «چوكلارغا نەسىھەت» نەسىرىنىڭ ئاخىرقى قىسمى «ئون بىر نەسىھەت» تىن ئىبارەت.

قۇرۇقنىدە بىر «شىجائەت مەدەنىيىتى» ئۇنىڭ ئىسىلىق بىلىنىڭ 4 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئون بىر نەسىھەت» قىسمىنى مۇھەررىرىمىز دىققىتىگە ھاۋالە قىلىدۇ.

بىرىنچى نەسىھەت: پۇتۇن ئەزالىرىڭنى خاتا ئىشلاردىن ساقلا. دەرت - ئەلەم كەلگەندە سەۋىر قىل. ئىنساپ ۋە ئادالەت قىلىنامەڭ بولسۇن، ھېچ كىمنى ئوزەڭگە دۇشمەن قىلىۋالما. ھەممىنىڭ ئىززەت - ھورمىتىنى قىل. مال - دۇنيالىرىڭنى تىجەپ ئىشلەت. ئىسراپچىلىققا يول قويما.

كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئاغرىتما. كوپ ئويلاپ ئازسوزلە. نادان ۋەخىيانەتكارلارغا سىرىڭنى ئېيتما. ئۇلار بىلەن مەسلىھەت قىلما. ئالىم ۋە دانىشمەنلەرگەئەگەش. ئالىيجاناب كىشىلەردىن ئورنەك ئال. تاشقى قىياپىتىڭنى ۋە كۆڭلۈڭنى پاك تۇت. ئوزەڭنىڭ بىلگىنىڭگە ئاساسلانما. يېقىن كىشىلىرىڭنىڭ مەسلىھىتى بىلەن ئىش قىل. ئۇرۇق - تۇققانلىرىڭنى يوقلاپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇر. قەرىزدار بولۇپ قالساڭ ۋەدە قىلغان كۈنىڭدە قايتۇرۇپ بەر. قولىڭدىن كەلگەن ئىشنى ھېچكىمدىن ئايىما. ھەر كۈنى بېشىڭنى پاستۇققا قويغان ۋاقتىڭدا كۈن بويى قىلغان ئىشىڭنى بىرمۇ - بىر خىيالىڭدىن ئوتكۈز. ئەتىسى نېمە ئىش قىلىشىڭنى ياخشى ئويلاپ، بىر قارارغا كەل. ياخشى ئىش قىلغان بولساڭ خۇش بول. مەنسىز ئىشلىرىڭ ئۈچۈن قايغۇرۇپ توۋۋا قىل.

ئىككىنچى نەسىھەت: دوست - دۇشمەن ئارىسىدا يۈز قىزىرىدىغان ئىشلارنى قىلىشتىن ھەزەر قىل، گوزەل، خۇلىق، مىجەزنى ئېگىلەپ، شەرەپنى كەسىپ قىل. چوكلارغا ئىززەت - ھورمەت، كىچىكلەرگە شەپقەت قىل. ياخشىلىقنىڭ ئۇرۇغىنى چاچ، سائادەت ئىشىكىنى ئاچىسەن. ئەدەپلىك تەربىيە كورگەن ئادەملەر بىلەن دوست - ئاغىنەبولساڭ، ئۇلار سېنى ئوز يولىغا باشلايدۇ، مەرتىۋەڭ ئاشىدۇ. خەلقىنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېگە بولىسەن. ئەخلاقسىز يامان ئادەملەر بىلەن دوست بولساڭ، مەرتىۋەڭنى، يۈزۈڭنى چۈشۈرىدۇ. ئامانەتكە خىيانەت قىلىدۇ. ئىچكى سىرىڭنى پاش قىلىدۇ. يالىسى ئۇقىدۇ.

ئۈچىنچى نەسىھەت: باشقىلارنىڭ ئەيىبىنى كورگەن چېغىڭدا، ئوز ئەيبىڭنىمۇ چۈشەن، ئوز ئەيبۈنى بىلگەن كىشى باشقىلارنىڭ ئەيبىنى كولىمايدۇ. باشقىلارغا ئورا كولىما، ئۆ ئورىغا ئوزەڭ چۈشىسەن. ھەر قانداق كىشىنى مەسخىرە قىلما، ئوزەڭنىڭ ئابرويىنى توكىلىدۇ. ئوزەڭنىڭ پىكىرىگىلا تايانما، ئادىشىسەن. تەكەببۇرلۇق قىلما، ئالىم، دانالار بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ئىش قىل، پۇشايمان قىلمايسەن. ئالىملار سوھبىتىگە ئىشتىراك قىل، دەرىجە - مەرتىۋەڭ ئاشىدۇ. نادانلار بىلەن ئۇلىشىپ بولما، سەنمۇ نادان ھېساپلىنىسەن. ئاز سوزلىسەڭ ئاز يېگىلىسەن. يالغانچىلىق بىلەن ماختانما، خەلق ئەزىرىدىن چۈشۈپ قالىسەن، ھېچ كىمدىن تەمە قىلما. بىلمىگەن ئەرسەگىنى «بىلمەيمەن» دېيىشتىن ئۇيالما. كېرەك بولغان ئىلىم، ھۇنەرنى ئۆگىنىشتىن تارتىنما. ئۆگەنمىسەڭ، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن. ئوزەڭگە راۋا كورگەن ئىشنى خەققىمۇ راۋا كور. ئاڭلا، ئەپسىگىنىڭ ھەممە ئارزۇلىرىنى بەجا كەلتۈرۈپ، ئۇنى سەمرىتىسەڭ، پالاكەت بەلكى ھالاكەتكە ئۈچرايسەن. ئوتكەنلەرنىڭ ئىش ئىزلىرىدىن ئىبرەت ئال. ئوزەڭگە مۇناسىۋەتسىز سوزلەرگە ئارىلاشما، يامان ئىش، يامان خاھىش يولىغا ئەسلا كىرمە. شەپقەتلىك، ھەممەتلىك، مەرت كىشىلەرگە يېقىنلاشساڭ، كىشىلەرمۇ سېنى شۇنداق سانايدۇ. باشقىلارنىڭ ھەققىگە كوز قىرىڭنى سالما. ئىشلىمەي باشقىلارنىڭ يەلكىسىگە ئۈك بولۇپ ياتما، غەيرەت قىلىپ ئىشلە، ئوز نېنىڭنى مېھنەت ئارقىلىق تېپىپ يە.

تورتىنچى نەسىھەت: ئارزۇ - ئۈمىدىڭ ئەمەلگە ئاشماي قالسا، قايغۇرۇپ، تاقەتسىزلەنمە، سەۋىر قىل. ئوز ئارا مەسلىھەتلىشىپ ئىشلە. كەلگۈسى كۈنلىرىڭنى ئويلا. مەيلى توغرا، مەيلى خاتا بولغان ئەرسە ئۈچۈن قەسەم ئىچمە. جەمىيەتكە زىيان كەلتۈرىدىغان ئىشلاردىن ساقلان. ئوچۇق جايلاردا ئىشلەش ئۈيات بولىدىغان ئىشلارنى يوشۇرۇن ھالەتتىمۇ قىلما. ئېيتىشقا بولمايدىغان سوزلەرنى ئاغزىڭدىن چىقارما. مەنسىز سوزلەرنى قىلغۇچى ۋالاقتەككۈرلەردىن بولما، يالغان - يالداق سوزلەرگە ئىشەنمە. باشقىلارنى مەكىستىمەي ئوزەڭنى بىلەرمەن كورسەتمە. بىلىمدە سەندىنمۇ ئارتۇق كىشىلەرنىڭ بارلىغىنى ئۇنۇتما. ماختانچاق بولما - جاھىل، نادان كىشىلەرنىڭ ئىشىدۇر.

نان ۋە باشقا نازۇ - نېمەتلەرنى خارلىما. ئىسراپچىلىققا يول قويما. بىراۋنى «يامان» ئادەم دەپ گۇۋالىق بەرمە. بىر ئادەم خاتالىشىپ، قايغۇ - ھەسرەتكە گىرىپتار بولغاندا، سەن شادلانما، ئۇ كۈن بىر كۈنى سېنىڭ بېشىڭغىمۇ كېلىشى مۇمكىن. مال - دۇنيالىرىڭ بىلەن كىشىلەرنى رازى قىلالمىساڭ، مۇلايىم خۇلقۇڭ بىلەن رازى قىل. بىراۋدىن ئوچ ئېلىشقا كۈچۈڭ يەتسىمۇ ئوچ ئالما، خاتالىغىنى كەچۈر، ئاچچىغلانما، ئوزەڭنى تۇت.

ئىش قىلىدۇ. گوزەل ئەخلاققا ئېگە ئادەملەردە مۇناپىقلىق بولمايدۇ. يامانلىقتىن قايغۇرۇپ، ياخشىلىق ئۈچۈن شاتلىنىش كامىل ئىنسانلارنىڭ خىسلىتىدۇر.

رىزىق نېسىۋەڭنى توپا ئاستىدىن ئىزدە. يەنى: يەر ھايداپ ئۇرۇق چاچ، تاغلارغا چىقىپ كان ئاچ. بۇ ئىشلارغا ماھىر بولۇش ئۈچۈن ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىغا كىرىپ ئوقە. مال دولەت بىلەن ئائىلەڭنى تەربىيەلەشتىن ئايانما. نەپىس - گوزەل سەنئەتلەرنى ئۆگىنىشكە ھەۋەس قىل، ئوقە، ئانا تىلىڭنى ھورمەتلە، سوي، قەدىر - قىممەتىنى ئاشۇر، يۇكسەك دەرىجىگە كوتەر.

بېيت:

ھەر تىلەكنىڭ ئەۋۋەلىدۇر، شوبھىسىز، تىل ئاچقۇچى،

تىل تەرەققىي ھەم سائادەتنىڭ بىرىنچى باسقۇچى.

ئون بىرىنچى نەسىھەت: گوناھ ئۇنتۇلمايدۇ. ياخشىلىق يەردە قالمايدۇ. ھەركىم نېمە تېرىسا شۇنى ئالىدۇ. ياخشىلىق قىلىشقا ئالدىرا... خەيرلىك ئىشلار ئۈچۈن غەيرەت قىل. دانىشمەنلەر ئىنسانلىقنىڭ توۋەندىكى پەزىلەتلەرگە ئېگە بولۇشى لازىملىغىنى ئېيتقان.

ريازەت ئېگىسى بول. ھەددىدىن زىيادە يەپ ئىچمە، شۇنداق قىلساڭ، ئوز پىكرىڭگە ئېگە بولىسەن، ياخشى ئويلايسەن.

سۈكۈت قىل، ئوزەڭگە، باشقىلارغا مەنپەئەتى تەگمەيدىغان سوزلەرنى سوزلىمە، ئەزىلمىلىك قىلما.

ئىنتىزامچان بول، ھەر ئەرسىنىڭ ئوز ئورنى ۋە ھەر ئىشنىڭ ئوز ۋاقتى بولسۇن.

مەخسەت ئېگىسى بول، قىلىدىغان ئىشىڭنى ئاۋۋال ياخشى ئويلاپ، بىر قارارغا كەل، ئاندىن ياخشى ئىشلە.

ئىختىساتچان بول، مال - دۇنيالىرىڭنى پايدىسىز يەرگە سەرپ قىلما، پۇلىڭنى تېجە، ئىسراپچىلىقتىن ساقلان.

غەيرەت - جاسارەت ئېگىسى بول، ۋاقتىڭنى بېكار ئوتكۈزمە، پايدىلىق ئىشلار بىلەن شۇغۇللان، غەيرەت قىل، ھاجەتسىز، پايدىسىز ئىشلاردىن قولۇڭنى تارت.

توغرا بول، دائىما راست سوزلە. توغرا ئىشلە. ھېيلە نەيرەڭنى دىلىڭغا كەلتۈرمە. قەلبىڭ پاك بولسۇن. ھەققەتچى بول، ھەق - توغرا سوزنى دادىل سوزلە! مۇتىدىللىقنى ساقلا، ھەر نەرسىدە ئوتتۇرا ھالەتنى تۇت. تاپتىن چىقىپ كەتمە. بىر كىشىنىڭ خاتا بولغاندىمۇ ئۇنىڭدىن ئوچ ئالما، ئوزەڭنى تۇت.

پاك ۋە ساغلام بول، پۇتۇن ئەزايى بەدىنىڭنى، كىيىم - كېچەك، ئوي جايلىرىڭنى مەينەت قىلما، پاكىز تۇت.

قەلب ھوزۇرىغا ئېگە بول، ئۇششاق - چۈشىكەك ئەرزىمەس نەرسىلەردىن ئار - نومۇسلۇق بول، ئوزەڭ تۇگۈل ھەتتا باشقىلارنىڭمۇ خاتىرجەملىگىنى بۇزىدىغان، قورقۇنچ سالىدىغان ئىشلاردىن ئۇراق بول. دايىم ئار - نومۇسنى ساقلا، ئەسكى يوللاردا ماڭما.

ئەدەپ - ئەخلاقلىق بول، ئالىم - دانىشمەنلەردىن ئۈلگە ئال. مۇلايىم بول، ئوزەڭنى خەقتىن ژۇقۇرى تۇتما، كەمتەرلىك ياخشى خىسلەت ئېكەنلىگىنى ئۇنۇتما.

ئالىجاناپلىق بىر قۇۋۋەتكى، بۇ قۇۋۋەتكە ئېگە بولغان ئادەم بايلىققا ۋە ئاممىنىڭ ماختىشىغا ۋە ياكى كەمىستىلىرىگە ھەركىز پەرۋا قىلمايدۇ، تۇرمۇشنىڭ ئوزگىرىپ تۇرۇشىغا قايغۇرمايدۇ. يەنى: مال - مۇلۇك كوپەيسە غورۇرلىنىپ، تەكەبىر بۇرلىشىپ كەتمەيدۇ، ماختاشقا كېدەيمەيدۇ. ھەر قانداق ۋاقىتتا بىر خىل بولۇپ، ئوزىنىڭ دەرىجە ۋە ئىناۋىتىنى ساقلايدۇ.

سەۋىر تاقەت، قايغۇ - ئەلەمگە، دەرت - ھەسرەتكە يولۇققاندا چىداملىق بولۇش دېمەكتۇر. بۇنىڭغا ئېگە بول، ئوشۇقچە قايغۇرۇپ، سالامەتلىككە ئوخشان يەتكۈزمە.

شىجائەت ئېگىسى بول، خەۋپ - خەتەرگە ئۇچرىغاندا قورقۇپ كەتمەي ئوزىنى تۇتۇشىنى بىلىش - قەھرىمانلىقتۇر. بۇ پەزىلەت ئادەمنى قورقۇنچلۇق پەيتتە نالايىق ئىش قىلىپ قويۇشتىن ساقلايدۇ.

مۇلايىم بول، ئاچچىغىڭ كەلگەندە ئۇرۇش - جەدەل چىقىرىشتىن ھەزەر قىل. ئوزىنى تۇتۇشنى بىلىش مۇلايىملىق ئۇلۇق پەزىلەتتۇر. قەھر - غەزەپ ۋاقتىدا ئوزىنى بېسىپ، تېچ تۇرۇش ئادەمنى ئىنتايىن كوپ خەتەردىن، يامانلىقلاردىن ساقلايدۇ. مۇلايىم، ناق كوكۈل كىشىلەرنى خەلق ھىمايە قىلىدۇ.

ئوزىنى تۇتۇۋالغان ئادەم، ئۇرۇش - غەۋغا ۋاقىتلىرىدا يېنىكلىك ۋە قىزىققانلىق قىلمايدۇ، سەۋىر قىلىدۇ. قىزىققانلىق - سالامەتلىككە، ھەتتا ئومۇرگە زىيان يەتكۈزىدۇ، ئادەمنى ئۈياتقا قالدۇرىدۇ.

كىچىك پېئىللىك - خەلقتىن ئوزىنى ژۇقۇرى تۇتماسلىق، باشقىلارنى كەمىستەسلىك... ئەنۇخشاش گوزەل خىسلەتتۇر. ئوزىنى باشقىلاردىن تۆۋەن تۇتقان ئادەم ماختاشقا سازاۋەردۇر. بۇ، ئىنسانلىقنىڭ ئۇلۇق پەزىلىتىدۇر. شۇنداقتىمۇ كىچىك پېئىللىقنى ھەددىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ ئوزىنى خار تۇتۇش، خوشامەتچىلىك بىلەن كىچىك پېئىللىق قىلىش نومۇس ئىشتۇر.

ۋىجدان - نومۇس ۋە دىيانەتنى ساقلاشتۇر. چىداملىق - گوزەل سۈپەتلەرگە، ئالىي مەخسەتلىك ئىشلارغا ئېرىشىش يولىدا قىيىنچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىشتۇر.

خەيرىخاھلىق - بىر ئادەمنىڭ قايغۇ - ھەسرەتلىرىگە ئېچىنىپ، ئوزىمۇ تەڭ قايغۇرۇش دېمەكتۇر. لېكىن قۇرۇق خەيرىخاھلىق مەنپەئەت بەرمەيدۇ، بەلكى قايغۇلۇق كىشىلەرگە ئەمەلىي يارداەم بېرىپ، ئوزى قايغۇ - ھەسرەتتىن قۇتقۇزۇش چارىسىنى تېپىش لازىمدۇر. خەيرىخاھلىقنىڭ مەنىسى مانا شۇنىڭدا.

ھەج سەپىرىگە... كوماندىروۋكا ئاخچىسى بىلەن

كېينكى ۋىللاردا قىرغىزستاندا مەككىگە ھەج سەپىرىگە بارغۇچىلارنىڭ سانى كەسكىن كوپەيدى. پەقەت كېينكى ئىككى ۋىلدىلا جۇمھۇرىيەتنىڭ تورت يېرىم مىڭ ئادەمى مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس جايى مەككىگە ھەج سەپىرى بىلەن بېرىپ، تاۋاپ قىلىپ قايتىتى. ئۇلىمالارنىڭ ئېيتىشى بويىچە، بۇ ئىلگەركى يۈز ۋىلدىكىدىنمۇ كوپ.

ئىلگىرى مەككىگە بېرىش ناھايىتى قىيىن ۋە خەتەرلىك ئىش ئىدى، ھەتتا دولەتمۇ مۇنداق سەپەرگە چىقىشنى رەغبەتلەندۈرمەتتى. ھازىر ئەھۋال پۈتۈنلەي باشقىچە. ھەجگە بارغۇچىلار ئۈچۈن مەخسۇس سامولىيوتلار رېيسلىرى، ئاۋتوبۇسلار ئۈيۈشتۈرۈلماقتا. ئىسلام دىنىي پەيغەمبەرلىرىنىڭ ۋەتىنىدە بولۇشنى خالىغۇچىلار ئۈچۈن ھامىيلار كوپلەپ مەبلەغ بولمەكتە.

ھەر قانداق باشقا ئىشتا مۇنداق يارداەم پەقەت ياخشىلىقنىڭ نىشانىدۇر. لېكىن ھەقىقىي مۇسۇلمان مۇقەددەس مەككىگە پەقەت ئوز ئاخچىسى ھېساۋىغا بېرىشى كېرەك. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەجگە بارغۇچى سەپەر ئالدىدا بارلىق قەرزلىرىدىن قۇتۇلۇشى، ئائىلىسىنى يەتەرلىك مەبلەغ بىلەن تەمىنلىشى كېرەك. ئىسلام قانۇنى شۇنداق قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەپسۇسكى، دىنغا ئېتىقات قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىلا بۇ تەلەپلەرنى ئورۇنلاپ كەتمەيدۇ. قىرغىزستاندا چىقىدىغان «ئالەم» گېزىتىنىڭ يېزىشچە، كېينكى ۋاقىتلاردا مەككىنى تاۋاپ قىلغانلارنىڭ ھەممىسى ئېكە بولۇۋاتقان ۋۇقۇرى دەرىجىلىك «ھاجى» نامىدا جىددىي تەكىزلىك يۈز بەرمەكتە. كوپلىگەن ئېتىقات قىلغۇچىلار، دەپ يازىدۇ گېزىت، مەككىگە بارىدىغان ئاخچىنى ئادالەتلىك يول بىلەن ئەمەس، ھارامىلىق، ئوغرىلىق، ھوكۇمەتغەزنىسىنى تالان - تاراج قىلىش، ئالدامچىلىق، كوز بويىاش بىلەن تاپماقتا. گېزىت بۇ يەردە مىسال قىلىپ، بەزى ۋۇقۇرى دەرىجىلىك دولەت ئەمەلدارلىرىنىڭ مەككىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ھوكۇمەت ئورگانلىرىدىن كوماندىروۋكا ئاخچىسى سۈپىتىدە ۋالىيۇتا ئالدىغانلىقىنى كەلتۈرىدۇ. بۇمۇ ئىسلام ئەقىدىلىرىگە ئېتىقات قىلغانلىقمۇ؟ ئۇنداقلارنى قانداق مۇ ھاجى دېيىش مۇمكىن؟

ئاسىيا - پرىس،
بىشكېك شەھىرى.

ژاقىت ۋە ئورىبى ـ ئادەت

يۇرتدارچىلىق تارازىسىنى ھەسىگە تەڭ تۇتساق...

ئەجداتلىرىمىز ئەسىرلەردىن بېرى توي ـ توكۇن ۋە باشقىمۇ رەسمىي ـ يوسۇنلىرىمىزنى بەلگۈلۈك بىر قېلىپتا رەسمىيلەشتۈرۈپ، كېيىنكى ئەۋلادلارغا قالدۇرغان بولسىمۇ ئاخىرقى دەۋىرلەردە ئەمەلىي تۇرمۇش شارائىتىمىزغا باغلىق ئۇلارنى ھەرخىل ئۇزگىرىشلەرگە سېلىپ، ئۇزىمىز بىلگەن سەنەمگە ئۇسسۇل ئويناپ كېلىۋاتىمىز. بۇ، ئەلۋەتتە، مىللىي ئەنئەنىلىرىمىزنى قەدىر تۇتماي، ئۇلاردىن چەتنەپ كېتىۋاتقانلىغىمىزنىڭ بىر بەلگۈسىدۇر. راست، ئۇزگەرمەيدىغان نەرسە بولمايدىغىنىدەك، ئۇلارنى قىسمەن زامانىۋىيلەشتۈرۈشمۇ ئارتۇق ئەمەس. لېكىن ھەركىم ئۇزىنىڭ خالىغىنى ۋە مۇمكىنچىلىكچە ئىش قىلماي، ئۇمۇمىي جامائەتچىلىك بىلەن ھېساپلىشىشى لازىم.

يوشۇرىدىغىنى يوق، ھازىرقى يۇز بېرىۋاتقان ئىخسىسادىي قىينىچىلىقلار كىشىلەرنى كاگىرىتىپ قويۇۋاتىدۇ. خەلق تۇرمۇشى خىلمۇ ـ خىل ئېگىز ـ پەسلىككەتۈكەن بۇگۈنكى شارائىتتا بىرلىرى ئۇچىسىغا كىيىدىغان كىيىم، يەيدىغان تامىغىنىڭ كويىدا تىرىشىپ، تىرىشىپ ژۇرسە، بىرلىرى پۇل ئۈستىگە پۇل، دوللار تويلاپ، ئوي ئۈستىگە ئوي سېلىپ، ماشىنا ئۈستىگە ماشىنا، خوتۇن ئۈستىگە خوتۇن ئېلىپ ھايات كەچۈرمەكتە. بولۇپمۇ سودا ـ سېتىق بىلەن ئايلىنىپ، پۇلنىڭ كۆچى بىلەن ئۇزىدىن ئۇزگىلەرنى ئادەم قاتارىدا كورگۈسى كەلمەيدىغان، سەۋىيەسى چاغلىق بولسىمۇ سوزۇنۇپ يوغىنىنى قىلىدىغان كىشىلەر ئاز ئەمەس. ئېيىپ بىلەن ھالال پۇل تېپىپ، ياخشى ھايات كەچۈرگەنگە نېمە يەتسۇن. لېكىن ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ سېمىزلىقىنى كوتىرەلمەي، ئىنسانىيلىق، ئەل ـ يۇرت قائىدە ـ تەرتىپلىرى بىلەن ھېساپلاشمايدىغانغا ئوتۇۋاتقانلىغى ئەپسۇسلىنارلىق بولۇۋاتىدۇ. ئۇنداق كىشىلەر ئادەتتىن تاشقىرى ئىسراپچىلىق، بەززەپچىلىك بىلەن توي ـ توكۇنلەرنى ئوتكۈزۈپ، شۇ ئارقىلىق ئوزلىرىنى بىر كورستىپ قېلىشنى ئابروي دەپ سانايدۇ. شۇنىسى ئېنىقكى، پەقەت شۇ نىيەتنى كوزلەپ قىلىنىدىغان مەرىكىلەرنىڭ تېگىدە يۇرتدارچىلىق ھورمەت ئېقىدىسى ئەمەس، ئوز كوكىرەكلىك، مەنمەنچىلىك غايىسى بېسىم بولىدۇ. شۇ خىلدىكى كىشىلەر ژاقتى ـ ساناتى يېتىپ توي ـ توكۇن ۋە باشقىمۇ مەراسىملارنى ئوتكۈزمەكچى بولسا ئادەمگە قاراپ ئوزى بىلەن ئۇزەكتىكە سوقۇشتۇرالايدىغانلارنى ئەتراپىغا ژىغىۋالىدىغان ئەھۋاللارمۇ يۇز بېرىشكە ئوتۇۋاتىدۇ. ئوز نوۋىتىدە بۇ يۇرتدارچىلىق بىرلىكنى ئاجىزلاشتۇرۇشقا تۇرتكە بولۇۋاتىدۇ. يۇرت ئىچىدە مۇنداق ئاللىقانى تۇغدۇرۇۋاتقان مەن دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ ژۇرگەن بەيۋەچچىلەر ئىختىيارسىز كوكۇلنى غەش قىلىدۇ، كىملا بولمىسۇن، ئوزىنىڭ دۇنياسى بىلەن ئەمەس، ئەل ـ يۇرتى بىلەن ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلىشى كېرەك. پۇل، دۇنيا، مەنسەپ ھېچ ۋاقىتتا ھېچ كىمگە ئومۇرلۇك يار ـ يولدەك بولالىغان ئەمەس، دەمەك، بۇگۈنكىنلا ئويلىماي، خەلقىمىز، ئەل ـ يۇرتىمىزغا مەنپىيەتدارلىق ئىشلارنى ئەستە تۇتۇشىمىز لازىم.

بۇگۈنكى كۈننىڭلا ھەۋەسىدە ئەتىسىنى ئويلىماي چاچتى، توكتى قىلىپ توي مەرىكىلىرىنى ئوتكۈزۈۋاتقان پۇل دارلارنىڭ ئىشلىرى كۈندىلىك تۇرمۇشنىڭ غېمىدا ژۇرگەنلەرنىڭ يارىسىغا تۇز سەپكەندەك بىلىنىۋاتىدۇ. سەۋەۋى، قولى قىسقا كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى توي مەرىكىلىرىدە بېچارىلىغىنى بىلىدۇرۇپ كەتمەي دەپ، ئۇيىتىغا چەداپ بولسىمۇ قەرزگە بوغۇلۇپ ژۇرۇپ، توي مەرىكىلىرىنى ئوتكۈزۈشكە تىرىشىدۇ. بۇ خىل ئەھۋال يۇرتلاردىكى بىر خىل قېلىپلىشىپ قالغان توي ۋە باشقا مەرىكىلەرنى ئوتكۈزۈشتىكى قىينىچىلىقلارنى ھاسىل قىلىۋاتىدۇ. بەزى توكتى ـ چاچتى تويلاردا ئىچىملىكنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كوپ بولۇشى ئاخىرىدا كەيپچىلىكتە بولۇدىغان ئۇرۇش ـ تالاشلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ.

يارىكەنت شەھىرى ئىچىدىكى كوچا ۋە مەھەللىلەردە 20 دىن ئوشۇق ژىگىت باشلىرى ئاھالىنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ كەلمەكتە. مىللىي ئويغىنىش، يەرلىك ھاكىمىيەت ۋە جەمىيەتلىك بىرلەشمىلەرنىڭ ھوقۇقلىرىنى كەڭەيتىش ئىشلىرى بۇنىڭدىن بەش ـ ئالتە ژىل ئىلگىرى قولغا ئېلىنغىنىدا، ئۇمۇمىي جامائەتچىلىك ۋەكىللىرى باش قوشۇپ، ئۇلارنىڭ ۋەزىپىلىرى بەلگۈلەنگەن ئېدى. ئەينە شۇندىن بۇيان جايلاردا يۇرتدارچىلىق ئىشلىرى بىر ئىزنادا رەتلىك ئېلىپ بېرىلىپ، بىر قاتار ياخشى نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن. ئۇنىڭ تەسىرى كېيىنرەك ناھىيە يېزىلىرىغىمۇ تارىلىشقا باشلىغان. لېكىن كېيىنكى ژاقتلاردا بەزى دولەتمەن بولۇپ قېلىپ، كوكىرەك كىرىدىغانلارنىڭ ئوز بېشىمچىلىغى كاساپىتىدىن ئۇمۇمىي ئىش يونۇلۇشى بۇرۇلۇشقا ئوتتى. بۇ باش ـ باشتاقلىقلار ژىگىت باشچىلىرىنىڭ رولىنى توۋەنلىتىشكە ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. سەۋەۋى، ژىگىت باشچىلىرىنىڭ ئېيتقىنىغا بېقىنمايدىغان، يۇرتدارچىلىق قائىدە ـ تەرتىپلىرىگە رىيايە قىلمايدىغانلار ئوزلىرى خالىغىنىچە ئىش قىلىۋاتىدۇ. قىسقىسى خەلقىمىزنىڭ ياخشىنىڭ شاراپىتى، يامانىنىڭ كاساپىتى دېگەن سوزلىرى بېكار ئېيتىلمىغانىدە.

ئەسلىدە ئۇيغۇر يۇرتلىرىدا يېقىنقى ژىللاردا رەسمىيلەشكەن ياخشى ئادەتكە مۇناسىپ يۇرتتىكى توي ـ مەرىكە ۋە ھازىلار ژىگىت بېشىنىڭ تارىلىشىشى بىلەن ئېلىپ بېرىلىشقا تېگىشىشۇندىلا يۇرت ئىچىدە قالايمىقانچىلىق بولماي، ھەممە ئىشلار ئىدىتلىق، سەرەمجان ژۇرگۈزۈلىدۇ. قانداقلا بىر ئىش بولمىسۇن، ژىگىت بېشىنىڭ مەسلىھەتسىز بولغىنى دۇرۇس، ئۇنىڭسىز «ئوينىڭ ئېگىسى بولمىسا، ئوشكىنىڭ ئېتى ئابدۇراخمان» دېگەندەك بولۇپ قالىدۇ. ئەكسىنچە ژىگىت بېشى ژەزىپىسىنى ئاتقۇرغۇچى كىشىمۇ ھەر قانداق ئىشنى سالماقلىق بىلەن ھەل قىلىپ، خەلقىمىزنىڭ رەسمىي ـ يوسۇنلىرىنى مۇكەممەل بىلىشى، يۇرتتىكى ھەرخىل مىجەزلىك ئادەملەر بىلەن تىل تاپالايدىغان بولۇشى شەرت. ئەگەر ئۇ يولدىن چەتنەپ كەتكەن ھالەتتە ئاقسالىقال، موتىۋەرلەر ئەسكەرتىش بېرىپ، يۇرت ئىشىنى دۇرۇس ئېلىپ بېرىشقا دەۋەت قىلغىنى ئەۋزەل.

بىز ۋەتەن توغرىلىق كەپ قىلىشنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ تەغدىرىگە كويۇنۇشنىڭ كىچىك بىر ئاملى بولغان يۇرتدارچىلىق مەسىلىسىدە يۇرت تارازىسىنى ھەممە ئۇچۇن بىر خىل تەكشەپ تۇتۇپ، بىرلىك، ئىناقلىقتا ئىش ئېلىپ بارساق ئۇنىڭ نېرىقى مەنا ـ ماھىيىتى ۋەتەن تەغدىرى ھەققىدىكى ئۇمۇمىي ئىستەك، تىلەكلىرىمىزگە بېرىپ تۇتىشىدىغان بولىدۇ.

مەخسۇت قاسىمي.
يارىكەنت شەھىرى.

ئادەم ۋە تەبىەت

ئېكولوگىيەلىك مۇئەممالارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن

بېقىندا شەرق ئاياللىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيەلىك ئىنتىباقنىڭ رەھبىرى ھۇرقىز ئىلىيېۋا «ئېگىلىھا ـ يات» تەھىرىرلىنىڭ ھوزۇرىدا بولۇپ، مۇخبىرىمىزغا ئوزى يېتەكچىلىك قىلىۋاتقان تەشكىلاتنىڭ ئىش پائالىيىتى ھەققىدە سوزلەپ بەرگەن ئىدى. توۋەندە بىز ئەينە شۇ سوھبەتنى دىققەتتىكىلارغا تەقدىم قىلىدۇق.

ـ شەرق ئاياللىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيەلىك ئىنتىباقنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئانچە كوپ ۋاقىت بولمىدى. لېكىن ئەينە شۇ قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئىنتىباقىمىز قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېكولوگىيەلىك جەھەتتىن ئەھۋالى ناچار بولغان زونىلاردا ئېكولوگىيەلىك مەرىكىزلىرىنى قۇرۇش پروگراممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا مەلۇم ئىشلارنى قىلدى. ھازىرنىڭ ئوزىدىلا مۇنداق مەرىكەزلەر 5 ـ مەكتەپ ـ كىمنازىيە ناساسىدا ئالمۇتىدا، تالدىقورغان ۋىلايىتىنىڭ يارىكەنت شەھىرىدە، جېزقازغان ۋىلايىتىدە قۇرۇلدى.

مەزكۇر مەرىكەزلەرنىڭ ئالدىغا قويغان ئاساسىي ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئېكولوگىيەلىك تەلىم بېرىش ساھاسىدا ئېكولوگىيەلىك مۇئەممالار بىلەن ئىسلاھاتلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئالىملارنىڭ، پېداگوگلارنىڭ، پىسخولوگلارنىڭ ۋە ئوقۇغۇچىلار باشلارنىڭ ئىجادىي ئىختىدارىنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئالمۇتا شەھىرىدە «تېچلىقنى ۋە تەبىەتنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن» شىرىكىتىدىكى ئوقۇغۇچىلار مۇتەخەسىسلەرنىڭ، ئالىملارنىڭ، تەبىئىي خادىملارنىڭ، پېداگوگلارنىڭ ۋە پىسخولوگلارنىڭ رەھبەرلىكىدە مەكتەپلىرىنىڭ پېداگوگلىرى ھەم ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن ئۈچرىشىشلىرى ئوتكۈزۈلمەكتە. ئالمۇتىدىكى 5 ـ مەكتەپ ـ كىمنازىيەنىڭ لىنگۋىستىك ۋە پېداگوگىكا كوللېدژلىرىنىڭ ئاتۇدىنتورىيەلىرىكە تەبىئىي پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور گا. ك. ماشكىيېۋ، قازاقستان جۇمھۇرىيىتى سالامەتلىك مەركىزىنىڭ رەئىسى م. ۋ. ئامبارتسۇمەن، جۇمھۇرىيەت مىللىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر ـ ئەزاسى ئى. يا. چامىنكوۋ، شەھەرلىك ئېكولوگىيەسىز سىتراتېگىيەلىك تەتقىقاتلار ئىنىستىتوتىنىڭ بولۇم باشلىغى، فىلوسوفىيە پەنلىرىنىڭ نامزىتى ژورن. ۋاسىلىنكو، تەبىئىي پەنلەرنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ر. س. نامانژولوۋلار ۋە باشقا ھەر ساھا ئالىملىرى كېلىپ ئېكولوگىيە، ئەتراپ مۇھىتنى ھىمايە قىلىش ھەققىدە مەزمۇنلۇق لېكسىيەلەرنى ئوقۇدى.

ئاتىقلارنىڭ سوزلىرىدە ھازىرقى باسقۇچتا ئېكولوگىيەلىك بىلىم ئىنسانلارنىڭ ئامان قېلىشىنىڭ ئەڭ ئاساسىي تەرىكۈزىي قىسمى بولۇپ ھىسابلىنىدىغانلىغى ھەققىدىكى پىكىرلەر ئالاھىدە تەكىتلەندى، چۈنكى 21 ـ ئەسىردە باشلىدىغان ئوسۇۋاتقان ئەۋلادتىنى ساغلام، لاشتۇرۇش مەسىلىسى ھازىر ناھايىتى جىددىي مەسىلىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھىسابلانماقتا.

ئالمۇتا شەھىرىنىڭ ئالتاغ ناھىيىلىك ماتاريا بولۇمىدە تىببىي ـ ئېكولوگىيەلىك تەلىم بېرىشنى مېتودىكىلىك ئۇيۇشتۇرۇش مەسىلىلىرى بويىچە سېمىنار ئوتكۈزۈلدى. مەزكۇر سېمىنارغا ژۇقۇرىدا تەكىتلەنگەن ئالىملاردىن تاشقىرى ئالمۇتا شەھىرىدىكى مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، پېداگوگلىرى ۋە ئوقۇغۇچىلىرى ئىشتىراك قىلدى. سېمىنارداۋاتىكولوگىيەگە بېغىشلانغان ئەڭ ياخشى ئىنشا ۋە رەسىم ئۈچۈن بولغان كونكۇرسىنىڭ غالىبلىرى سوزگە چىقتى. سېمىنارداۋاتىقلا ئالتاغ ناھىيىلىك ماتاريا بولۇمىنىڭ باشلىغى ت. ب. ئۈچىنكو سوزگە چىقىپ، ھازىر ئېكولوگىيەلىك مۇئەممالىرىنىڭ ئالەمشۇمۇل خەلىك ئارا ئاخاكتىرىغا ئېگە بولغانلىغىنى، ئاھالىغا ئېكولوگىيەلىك بىلىم بېرىش، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېكولوگىيەلىك بىلىم دائىرىسىنى ئاشۇرۇش يوللىرى ئارقىلىقلا ئېكولوگىيەلىك بوھرانىنىڭ ئالدىنى ئېلىش مۇمكىن ئېكەنلىگىنى تەكىتلىدى. 5 ـ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى تەرىپىدىن ئوينىلىنىۋاتقان «تېچلىقنى ۋە تەبىەتنى ھىمايە قىلىمىز» دېگەن سوزەتلەر كورگەزمىسى ھېچ كىمنى پەرۋاسىز قالدۇرمىدى.

سېمىنار ئاياقلاشقاندىن كېيىن ئالمۇتىنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بارلىق ئالمۇتىلىقلارغا مۇراجىئەت قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: «كېلىڭلار، ھەممىمىز ئوز شەھىرىمىزنى، خۇددى ئوز ئويىمىزدەك سويەيلى، تازىلىقنى رىيايە قىلايلى، كوچەت تىكىپ، ئالمۇتىنىڭ ئوتمۇشىدىكى «بۇك ـ باراقسانلىق شەھەر» دېگەن نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرەيلى!».

ئۈچرىشىش ـ سېمىنارلارنى، كونىۋاتاتىسىلەرنى شەرق ئاياللىرى خەلق ئارا ئېكولوگىيەلىك ئىنتىباقى نامىرىدىكى ئىسار تەشكىلاتىنىڭ قولاپ قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئۇيۇشتۇردى. مۇنداق پائالىيەت ژىل بويى ئېلىپ بېرىلدى.

سېمىنار ئىشتىراكچىلىرىغا بىزنىڭ ئىنتىباقىمىزنىڭ ئەخبارات بىيۇللېتېنلىرى تارقىتىلدى. ئۇلاردا قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئېكولوگىيەگە ئائىت قانۇن ـ ھوججەتلىرى، ھازىرقى ئېكولوگىيەلىك ئەھۋال توغرىلىق قىسقىچە بايانات ۋە شۇنداقلا مەكتەپ مۇئەللىملىرى ئۈچۈن ئېكولوگىيەلىك تەربىيە ۋە بىلىم بېرىش ساھاسىدا ئەمەلىي تەۋسىيەلەر بار.

مېھمان بىلەن سوھبەتلەشكەن
يادىكار سابىتىي.

ئىلان

غۇلجىدىكى ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىمىز بىلەن دىدارلىشاي دېسىڭىز

ئالمۇتا شەھىرى «لەززەت» ئاشخانىسى يېنىدىكى تۇرىستلىق فىرمىغا مۇراجىئەت قىلىڭ. فىرما ئون كۈنلۈك مۇددەتكە سىزنى غۇلجىغا ئېلىپ بېرىپ يا كى غۇلجىدىن ئۇرۇق ـ تۇققانلىرىمىزنى ئالمۇتىغا ئېلىپ چىقىپ ئۈچراشتۇرۇپ، بىر نەچچە كۈن بىللە بولۇشىڭىزغا بارلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بېرىدۇ.
رەسمىيەتلەرنى فىرما ئوزى ئوتەيدۇ.
خەۋەرلىشىش ئۈچۈن تېلېفونلار: 81 ـ 21 ـ 48، 04 ـ 73 ـ 23.
08 ـ 10 ـ 21.

ئالمۇتا شەھىرى زارە ژوستوكا مەھەللىسىنىڭ جامائەتچىلىگى ۋە يېقىن دوست ـ بۇرادەرلىرى

تۇداخۇن ھاجىمنىڭ

پاجىەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە تاۋابىئاتىغا ۋە قوم ـ قېرىندىشلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ

ئالمۇتا شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ دوست ـ بۇرادەرلىرى ھەم مەشرەپ ئەھلى تەجرىبىلىك دوختۇر

ئابلىمىت تايىروۋنىڭ

ئۇزاققا سوزۇلغان ئېغىر ئاغرىقتىن كېيىن ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىگە ـ تاۋابىئاتىغا، ئۇرۇق ـ توققانلىرىغا چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

ئوشكىنىڭ سۈتى شىپالىق

«Йени хаят» (Новая жизнь) индекс 62359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство №480, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.
Газета отпечатано в республиканском газетно-журнальном Издательство «Дөуір», Алматы, 480044, пр. Достык,7/4

تېلېفونلار: قوبۇلخانا ـ 59 ـ 84 ـ 33،
مەسئۇل كاتىپ ـ 01 ـ 92 ـ 33
كاتىبات بۆلۈمى ـ 27 ـ 86 ـ 33، ئىجتىمائىي ـ سىياسىي بولۇمى ـ 06 ـ 86 ـ 33،
ئەدەبىيات ـ مەدەنىيەت بولۇمى ـ 81 ـ 86 ـ 33، ئىختىسات بولۇمى 17 ـ 86 ـ 33.
ھەجمى 2 باسما تاۋاق

كېزىتنى تەسىس قىلغۇچى ـ قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەتبۇئات ۋە ئاممىۋىي ئەخبارات ئىشلىرى بويىچە مىللىي ئاگېنتلىغى.
تىراژى 5407
زاكاز: 10209

باش مۇھەررىرى. ئازاماتوۋ

پېچىتى ھايات

ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8 ـ قەۋەت

كېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھىرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھىرىراتتىن ماتېرىيالار قايتۇرىلمايدۇ ۋە جاۋاب بېرىلمەيدۇ.